

Gent, Drukkery van C. Annoot-Braeckman.

VADERLANDSCH MUSEUM

VOOR

NEDERDUITSCHE LETTERKUNDE, OUDHEID

EN

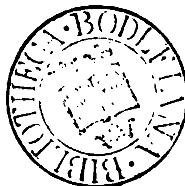
GESCHIEDENIS,

UITGEGEVEN DOOR

C. P. Serrure,

PROFESSOR BY DE FACULTEIT DER WIJSBEGEERTE EN LETTEREN AEN DE HOOGESCHOOL TE GENT.

VIJFDE DEEL.

GENT,
H. HOSTE, BOEKHANDELAER, VELDSTRAET, Nr 43.

—

1863.

Gent, Drukkery van C. Annoot-Braeckman.

VADERLANDSCH MUSEUM

VOOR

NEDERDUITSCHE LETTERKUNDE, OUDHEID

EN

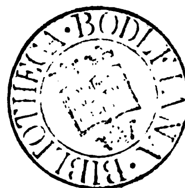
GESCHIEDENIS,

UITGEGEVEN DOOR

C. P. Serrure,

PROFESSOR BY DE FACULTEIT DER WIJSBEGEERTE EN LETTEREN AEN DE HOOGESCHOOL
TE GENT.

VIJFDE DEEL.

GENT,
H. HOSTE, BOEKHANDELAER, VELDSTRAET, Nr 43.

1863.

By het verschynen van dit vijfde deel van mijn *Vaderlandsch Museum* denk ik eenige woorden tot de inteekenaers op dit werk te moeten richten. Toen in 1855 het prospectus uitkwam, meende ik alle jaren een boekdeel in het licht te kunnen geven; doch door talryke en onvoorziene ambtsbezigheden overladen, was het my niet mogelijk aen deze belofte te voldoen, en, in plaets van zeven, telt het *Museum* tot hiertoe slechts vijf deelen. Voor het overige echter, hoop ik, zal deze onderneming aen de verwachting der inschryvers beantwoord hebben. In het voorwoord aen het hoofd van het eerste deel geplaetst kondigde ik aen, dat mijn voorraed van belangryke stukken voor onze Nederduitsche letterkunde, oudheid en geschiedenis niet spoedig

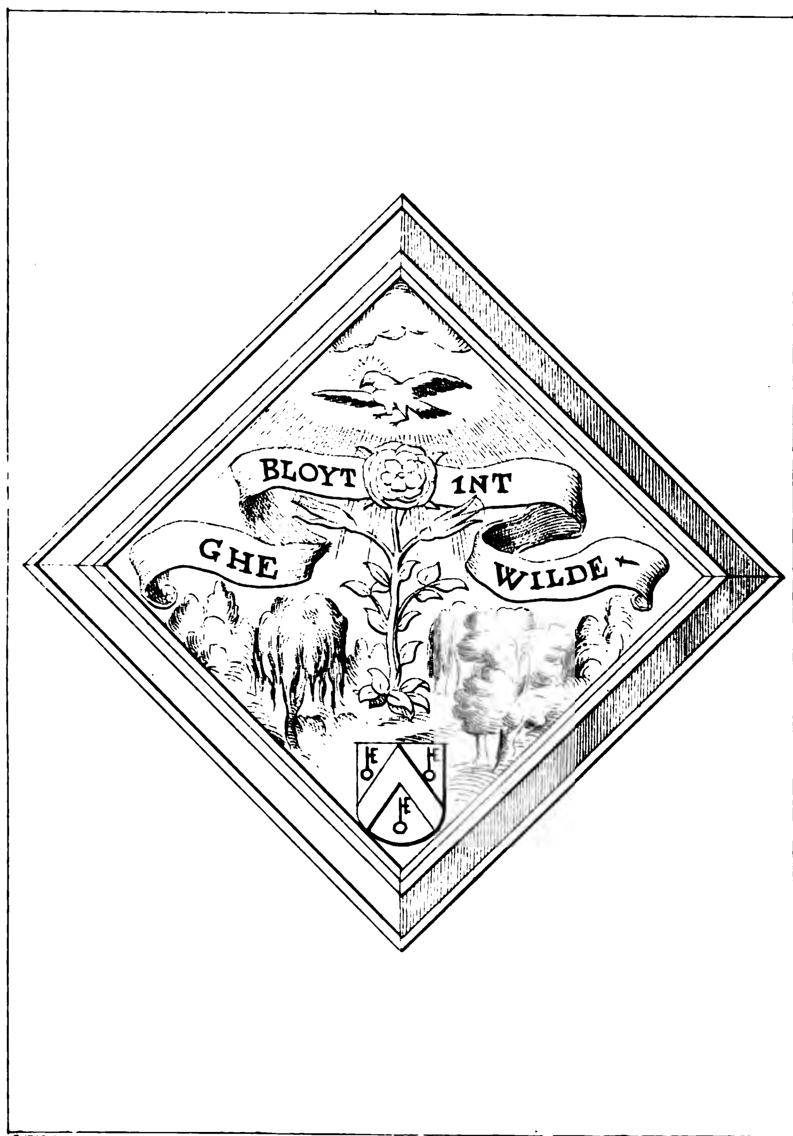
uitgeput zou wezen. In der daed er blijft my nog genoeg over om onderscheidene deelen te vullen; of deze echter zullen verschynen zal geheel afhangen van de ondersteuning, die mijn uitgever zal vinden. Ik weet wel, dat een werk van ernstigen aerd, zooals het *Museum* is, nooit zulk groot debiet zal hebben als een roman, of als een werk, waerin over materiële belangen gehandeld wordt; ik weet ook wel, dat in de laetste jaren de politiek, vooral by ons, veel meer dan de geleerdheid of dc wetenschappen de aendacht boeit; maer toch denk ik, dat het te betreuren ware, dat het *Museum,* hetwelk van mynen kant geheel belangloos uitgegeven wordt, by gebrek aen genoegzame inteekenaren zou moeten gestaekt worden. Wenschelijk ware het daerom, dat zy vooral, die zich op onze letterkunde toeleggen of zich met onze *Vlaemsche Zaek* bemoeijen, de uitgave van dit werk, het eenige van dien aerd, dat by ons verschijnt, in ruimer mate, dan het gebeurt, aenmoedigden.

Ik stel ook deze gelegenheid te baet om mynen dank uit te drukken aen de geleerden, die bydragen voor het *Museum* hebben geleverd. Stukken, die voor onze geschiedenis of letterkunde belang opleveren, zullen altijd welkom zijn. De schryvers, gelijk reeds uit hetgene in de vijf verschenen deelen opgenomen is, blijkt, kunnen hunne eigene spelling behouden. Ik laet ook aen een ieder zyne denkwyze over punten van onze geschiedenis of letterkunde, al is het dat die soms met de myne niet overeenkomt. De verantwoordelijkheid daervan kan ik nochtans op my niet nemen, en ik

zal altijd bereid zijn terechtwyzingen of wederleggingen, wanneer die op eene gevoeglyke wyze gesteld zijn, op te nemen.

Enkele aenmerkingen op vroeger verschenen stukken zijn my reeds ingekomen; doch daer deze niet uitgebreid genoeg zijn, om een afzonderlijk opstel te vormen, zal daervan, zooals ik aen het einde van het vierde deel reeds gedaen heb, voor de *Nalezingen* gebruik gemaekt worden.

Te rekenen van dit vijfde deel, wordt ook in het *Museum* eene plaets ingeruimd voor de aenkondiging of beoordeeling van boeken, die met onze geschiedenis of letterkunde in betrekking staen. Ik doe dit op den wensch my daerover uitgedrukt, en ook deels om de lezers met den inhoud van belangryke werken bekend te maken, en deels om te helpen medewerken tot het stichten van eene gepaste wetenschappelyke kritiek, iets dat in Vlaemsch-België byna geheel ontbreekt.

BLOYT INT
GHE WILDE

JAERBOEKEN DER THIELTSCHE RHETORIJKKAMER.

—

Inleiding.

—

Al was het theater bij onze voorvaderen onbekend, de dichtkunst stond echter bij hen in groote achting. Hunne *scalden* (barden) of zangers, die tevens de priesterlijke bediening bekleedden, traden bij elke plechtige gelegenheid op, en wisten het volk, door hunne ruwe akkoorden, in zielsverrukking te brengen, en het op de uer des gevaers manhaftigheid en moed in te boezemen. Zij vergezelden de krijgers ten slagvelde en zongen er den lof der helden en dapperen. Bij godsdienstige plechtigheden verkondigden zij de grootheid der Asen(1), de wijsheid van Woden, de macht van Thor, de goedheid van Freya, de schoonheid van Balder. Hun harpspel en zang zetteden de groote feestmalen eenen nieuwen luister bij, en op elke openbare bijeenkomst werd hun invloedhebbend woord met eerbied, ja, met geestdrift aenhoord.

De *Edda*, die getrouwe weêrspiegeling der godsdienstige gebruiken onzer voorouders, heeft ons de gewijde zangen der scalden gedeeltelijk bewaerd, en, heden nog, bewondert men de dichterlijkheid en de kracht, die daerin doorstralen.

(1) Germaensche goden.

Tijdens de overheersching der Romeinen drongen ook de zeden dezer natie tot ons door, en hun tooneel nam stand in Belgisch Gallië.

De inrichtingen, welke een veroverend volk op vreemden bodem gesticht heeft, laten, voor zooveel zij met den landaerd overeenstemmen, diepe sporen na zich, zelfs dan wanneer de overwinnaers sinds lang verdwenen zijn ; in menigvuldige gevallen worden zij als nationale instellingen beschouwd en vervolgends naer den tijdsmaek gewijzigd.

Dit was het lot des romeinschen tooneels. De Cesars waren gevallen; de Hunnen, de Wandalen, de Gothen, de Zweven, hadden het keizerrijk verbrokkeld. België zelf was door den stroom der noorder volkeren overrompeld; welnu, al deze gebeurtenissen zouden niet in staet geweest zijn den lust der tooneelkundige vertooningen bij het volk te verzwakken, had niet het opkomend Christendom de heidensche theaterspelen veroordeeld en afgeschaft.

Eenige geleerden, grooten deels kloosterlingen, bleven, wel is waer, in hunne eenzaemheid, de schoone letteren beoefenen en besteedden hunnen tijd aen het afschrijven der latijnsche en grieksche meesters of aen het vervaerdigen van eigenaerdige stukken in den geest van Terentius en Plautus.

Van eenen anderen kant, het volk altijd genegen voor alles wat tot de oogen en tot de verbeelding spreekt, kon niet lang beroofd blijven van een vermaek, welk vroeger zoo gretig was onthaeld geweest. Op de volksbijeenkomsten verschijnen dan allengskens de *Histrionen* of *Gochelaers* (1), die het leven en de mirakels van den

---

(1) *Gochelaers*, jongleurs (*Joculatores*), letterlijk : *poetsenmakers*. Zij bestonden in 't zuiden van Frankrijk, namelijk in Provence, sedert de laetste tijden der Romeinsche beheersching. Hun voornaemste bedrijf was, zoo het schijnt, de gastmalen van grooten en edelen door hunne tooneelmatige voorstellen, vertellingen, liederen en kunstgrepen te verlustingen. Zij trokken van stad tot stad, van kasteel tot kasteel, overal waer de fortuin of de milddadigheid van eenen voornamen heer hen scheen toe te wenken.

eenen of anderen heilige komen verbeelden, of somtijds de menigte eene luimige gebeurtenis voorzingen.

Edoch, het zwervend leven dezer kunstenaers bracht weldra de ongeregeldheid hunner zeden te weeg, en Karel de Groote zag zich verplicht, ten jare 789, de Gochelaers af te schaffen en de uitoefening huns bedrijfs te verbieden (1).

Het schijnt niet, dat de schikkingen door dezen vermaerden vorst jegens de tooneelisten genomen, lang door zijne opvolgers zijn nageleefd geworden; immers in de twee volgende eeuwen zien wij de schouwburgen weder oprichten.

De latijnsche tael, hier door de Romeinen ingevoerd, begint, na hunne verdrijving, sterk in verval te geraken. Onze zuidelijke naburen, — al spoedig de zeden en gewoonten hunner beheerschers aengekleefd, — bleven die tael behouden, schoeiden ze naer den gallischen vorm en stelden aldus eene nieuwe sprake daer, (het *romaensch*), die beter met hunne behoeften en met hunne natuer overeenstemde. Bij ons, in tegendeel, won het latijn nooit het burgerrecht. De geleerden gebruikten het in hunne gewrochten, de geestelijkheid en het bestuer bedienden er zich van in hunne akten en besluiten, maer het volk liet zich door dit voorbeeld niet uitlokken; het bleef der oude landtael *hou en trouw*.

Alles doet vermoeden dat de geestelijkheid al vroeg het tooneel beoefende. Sommige schrijvers beweren, dat hare mysteriespelen tot het einde der romeinsche Regering opklimmen en sedert dit tijdvak onafgebroken tot diep in de middeleeuwen werden voortgezet. Gelijk men wel veronderstellen kan, waren deze vertooningen, in den beginne, zeer eenvoudig; zij bestonden veeleer in figuerlijke tafereelen dan in eigenlijke drama's. De lofzangen,

---

(1) In de kerkvergaderings-akten van Tours van het jaer 813, wordt het gedrag der Histrionen streng beoordeeld.

tijdens de godsdienstige plechtigheden, op zekere feestdagen uitgevoerd, gingen mede van eenig uitwendig toestel vergezeld, geschikt om te beter op den geest des volks indruk te maken (1).

Mone en andere oudheidkundigen willen den oorsprong des middeleeuwschen tooneels in de kerkelijke *liturgie* terugvinden. Zij wijzen, onder andere, op de passiegeschiedenis of zoogenaemd *lang Evangelie*, welk heden nog, in sommige kerken, op Goeden-Vrijdag en Palmzondag, in eenen dramatischen vorm gezongen wordt en waerin vele persoonen optreden, die hunne rol beurtelings opdreunen.

Hetgeen tot die meening heeft aenleiding gegeven is, dat de tooneelschrijvers der middeleeuwen andere grondregels volgden dan de oude Grieken en Romeinen. Hunne mysteriën stellen den ganschen loop eener geschiedenis vóór oogen, maer niet eene afgezonderde gebeurtenis uit dezelve getrokken. Zij zien de eenheid van plaets en tijd over het hoofd, en ontrollen, in een levend panorama, al de tafereelen, die een geheel samenstellen. « Dit karacter van het drama is episch, zegt Mone, en toont zich byzonder duidelyk in de schouwspelen, wier onderwerpen uit het Nieuw Testament genomen zyn, doordien zy het leven Christi

(1) Vóór een veertigtal jaren vertoonde men nog dergelijke mysteriën in de parochiale kerk te Thielt. Het waren godvruchtige voorstellingen met zang doormengd. In het mysteriespel *de Boodschap van Maria* zag men den Engel Gabriël uit het gewelf dalen, vóór de H. Maegd knielen en eenen lofzang aenheffen, die de Thieltsche aenschouwers diep bewoog.

Deze kerkelijke herderspelen bestonden te dien tijde, ook in fransch Vlaenderen, waer men ze *Kribbetjes* of *Bethlehemmetjes* noemde. In de *Annales du Comité flamand de France*, *T. I en II*, zijn er een drijtal opgenomen. « En 1834, » zegt de heer CARNEL, « les ordonnances épiscopales trouvaient encore matière à appliquer le décret suivant : Juxtà canones conciliorum, et praesertìm Narbonensis et Bituricensis, prohibemus rectoribus ne admittant spectacula, ut ficta pastorum adoratio, vulgò *Bethleem*, inter officia natalitiorum Christi et alia hujusmodi..... Quae scenicos ludos, licet piè sed pietate quae non est secundùm scientiam, redolent. *Statuta Dioecesis Cameracencis.* 1834. » (*)

(*) *Annales du Comité Flamand de France.* 1854-1855, p. 72.

van zyne geboorte tot aen zyne dood, de heilige geschiedenis der hemelvaert tot het verwoesten van Jerusalem, of ook wel tot het einde der wereld, de voorzeggingen der profeten uit het Oud Testament tot op Christus geboorte, enz., voorstellen. Zelfs de spelen van heiligen behooren tot deze vertooningswyze, daer zy meesten deels hun geheele leven, niet een enkel tydstip van 't zelve vervatten (1). »

Wat er van dien oorsprong ook wezen moge, althands is het zeker, dat de mysteriën aenvankelijk in het latijn opgesteld waren en door priesters en akolieten, anders gezegd *Gezellen van der Kerken*, in den tempel Gods of in de nabijheid, werden vertoond. Daer er somtijds een groot persooneel benoodigd was, zoo vond men zich verplicht de hulp der leeken in te roepen. Door deze toevoeging, en gewis nog veel meer door de dringende behoefte, die zich liet voelen om den invloed der vertooningen onder de ongeletterde geloovigen te doen aengroeyen en de spelen aldus doeltreffender te maken, ontstond al vroeg de noodzakelijkheid den latijnschen tekst door eene vertaling in de moedertael te vervangen.

Ondertusschen, de stukken door de *Gezellen van der stede* vervaerdigd, bleven niet altijd onberispelijk onder opzicht van het dogma; daerbij, het wereldsch element met het geestelijke in aenraking gaf weldra aenleiding tot allerhande misbruiken, weshalve de mysteriën in de kerken en de deelneming der geestelijken aen derzelver uitvoering door de Conciliën verboden werden; namelijk ten jare 1210 door Paus Innocentius III, in 1227 door de kerkvergadering van Trier (2), in 1293 door de

---

(1) Aengehaeld bij Blommaert, *Geschiedenis der rhetorykkamer* de Fonteine *te Gent*. Gent, 1847, bl. 5.

(2) Hartzheim, *Concilia Germaniae*, pars III, p. 529.

synodale statuten van Utrecht (1), enz. Dit belettede nochtans de priesters niet hunne vertooningen voort te zetten, gelijk men in den loop onzer kronijk meer dan eens zal aenmerken.

Het oudst gekende en nog bestaende mysteriespel is het stuk *Les vierges sages et les vierges folles*. Het dagteekent van het begin der XIe eeuw en is deels in 't latijn, deels in 't provençaelsch geschreven. In Engeland, even als in Frankrijk, werden de *mysteries* en *miracle-plays* zeer vroegtijdig opgevoerd; omtrent 1100 speelde men te Dunstaple een *mirakelspel van Ste Catharina*. William Fitzstephen, die in 1180 leefde, maekt gewag van de mirakelvertooningen, te zijnen tijde, te Londen gegeven. Omstreeks het jaer 1200 schrijft Rutebeuf zijn *Miracle de Théophile* en Jehan Bodel zijn *Jus de St Nicholaï*. In 1220 speelt men op de markten in Frankrijk, *La résurrection du Sauveur* waertoe een gansch tooneeltoestel noodig was.

Zoodra de leeken, door hunne medewerking, eenig gezag over de tooneelliteratuer begonnen te voeren, zien wij de stukken allengskens van hun gewijd karakter afwijken (2). Reeds in de 13e eeuw, en misschien nog veel vroeger, vertoonde men in Vlaenderen dramas en blijspelen, die met den godsdienst niets gemeens meer

---

(1) Hartzheim, *Concilia Germaniae*, pars IV, 17. « Item, ludos theatrales, spectacula et larvarum ostentiones in ecclesiis et cimeteriis fieri prohibemus. » — Die bepaling werd te Utrecht zelf zeer slecht nagekomen, dewijl men ten jare 1418, in de kerk dier stad een mysterie opvoerde, te welker gelegenheid men verplicht was het volk te vermanen zich, onder de vertooning, zedig te gedragen. (K. Burman, *Utrechtsche Jaarboeken*, I d. bl. 221.)

(2) De priesters bleven niet te min aen die vertooningen deel nemen. Wij zullen hieromtrent herinneren wat de paus Bonifacius VIII in zijne Decretalen zegt van de geestelijken « qui clericalis ordinis dignitati non modicum distrahentes seu joculatores, seu goliardes faciunt, aut bufones. » In der daed, de spelen door de priesters uitgevoerd waren niet altijd van eenen stichtenden aerd, en de geleerde Erasmus valt in zijne schriften te recht uit tegen de sotterniën en kluchten door de geestelijken vertoond. Verscheidene kerk-oversten zonden strenge mandementen uit, om die onbetamelijkheden in hun gebied af te schaffen.

hadden. De *abele spelen*[1] en *sotterniën* door Hoffmann von Fallersleben, naer een handschrift der Burgondische boekzael te Brussel, in het licht gegeven[2], zijn echte wereldlijke tooneelstukken; zij stellen gebeurtenissen voor, gansch aen het ridderwezen en aen het dagelijksche leven ontleend, en toonen aen, dat de schrijvers bij hunne eerste proef niet waren, dewijl het hun noch aen dichterlijkheid, noch aen tooneelkundige ondervinding mangelt[3].

Men heeft verondersteld, dat deze spelen het repertorium van een rondzwervend gezelschap van menestrelen uitmaekten. Die gissing is ten minste zeer gewaegd, en kan door geene voldoende bewijzen gestaefd worden. Wij denken met meerder grond te mogen aenwenden, dat zij in de eene of andere stad door de plaetselijke gezellen werden opgevoerd. « Het is bekend, » zegt Willems, « dat de Menestrels alstoen hun zwervend leven tegen een vast verblyf in de door koophandel en nyverheid ryk gewordene steden van ons land begonnen te verwisselen. De ware geest van *gezelligheid* nam meer en meer toe by de burgery, en de menschen kregen lust om onder de banier van den eenen of anderen heilige tot confreriën en broederschappen te vergaderen[4]. »

De kerkelijke confreriën waren ongetwijfeld de eerste, die, naer het voorbeeld en met de krachtdadige medewerking der geestelijkheid, zich op de tooneeloefening toelegden, en die genootschappen vormden, welke later, onder den naem van *Kamers van Rhetorika,* zoo machtig en zoo vermaerd wierden.

---

(1) *Abele spelen.* Abel, kundig, van het fransch, *habile.* Het woord is algemeen dietsch. Wy vinden het onder andere toegepast in art. 8 van het reglement der *Fonteine* van Gent, 9 decembre 1448. « Nemaer (hi) mach kiesen zekeren personen in 't ghezelscip hem *abelst* ende ydoinst daer toe dynckende. » *Abelst* beteekent hier *bekwaemst.*

(2) *Horae Belgicae,* Pars V, Vratislaviae 1836, Pars VI, 1838. Het handschrift, waervan spraek is, behoorde eertijds toe aen wijlen den heer Van Hulthem.

(3) De Heer C. A. Serrure heeft een verslag van die stukken gegeven in zijne bekroonde verhandeling : *Geschiedenis der nederlandsche en fransche letterkunde in het graefschap Vlaenderen.* Gent, 1855, bl. 255.

(4) *Belgisch Museum,* 9e deel, bl. 59.

Zonder een bepaeld tijdstip te kunnen aenwijzen, gelooven wij, dat de oorsprong dezer vereenigingen tot zeer hoog in de middeleeuwen, en zoo niet tot de twaelfde, althands tot de dertiende eeuw opklimt. In den beginne stonden de Rederijkers onder de eenvoudige benaming van *Gezellen* bekend (1) ; naderhand heette men ze *Gezellen van den spele*, *Gezellen van den Esbattemente*, *Esbattementers*, of *Gezellen van der Edelder Conste*. Omtrent het midden der 15e eeuw krijgen zij den titel van *Gezellen van der Rhetorike*, welken zij tot in het begin der 17e eeuw behouden. Van dan af noemt men ze *Guldebroeders*, en eindelijk, op onze dagen, *Leden der Maetschappij van Rhetorika*.

In sommige volkrijke gemeenten van Vlaenderen, waer de burgerij machtiger was dan elders, en waer misschien verscheidene oorzaken samen liepen om dien uitslag te weeg te brengen, scheidden de burgerlijke Gezellen zich al vroeg van de geestelijke en brachten afzonderlijke maetschappijen tot stand, die het wereldlijk element voornamelijk tot grondslag hadden.

Te Dendermonde vindt men in 1413 reeds vier burgerlijke

---

(1) Ten tijde der Kruisvaerten noemde men de Gochelaers : *Sprekers*, *Zeggers*, (Trouvères, Troubadours), *Gezellen*, *Menestrelen*. Te Middelburg, in Zeeland, droegen de Rederijkers den naem van *sprooksprekers* (*) (van het woord *sproke*, welk in 't fransch beteekent : *dict*, *fabliau*).

Het verdient opmerkzaemheid, dat de vlaemsche Menestrelen in de 14e en 15e eeuwen eigentlijk geene dichters waren, maer wel zangers of muziekanten (trompers, pipers, claretten, schalmeyers, vedelaers, harpenaers, luitspelers, moezelpijpers, enz.). Op al de groote plechtigheden was hunne aenwezigheid onontbeerlijk. Gedurende de drij *toogdagen* der Thieltsche jaermarkt, tijdens de processiën, op de Kermissen, enz., ontbood het plaetselijk Bestuer gewoonlijk eenige Menestrelen om het volk te verlustigen. In 1380 deelt het Magistraet van Dendermonde zes-en-dertig paer handschoenen aen de « menestruels » (trompeneeren, piperen, snaerspeelders) die den ommegang van het H. Sacrement met hun muziek opluisteren. De toeloop van vreemde menestrelen was zoo groot dat, in 1477, er niet min dan twee-en-zeventig in de processie verschenen. (**).

(*) *Bijdragen tot de oudheidkunde en geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch Vlaanderen*, verzameld door H. Q. Janssen *en* J. H. van Dale. Middelburg. 1858. bl. 130.

(**) *Stads reken. van Dendermonde, over 1380 en 1477.*

genootschappen ingericht, die *van ouds* gewoon waren jaerlijks op den groote-Vastenavonddag tooneelvertooningen te geven (1).

Te Gent, te Brugge, te IJperen en in andere aenzienlijke steden bestonden gewis ook dergelijke maetschappijen, alhoewel de stads rekeningen er geene melding van maken.

Te Audenaerde worden in 1413, door « Heere ende Wet » eenige gouden juweelen als prijzen uitgeloofd voor de Gezelschappen der stad « die tschoenste ende beste spel maecten ter eeren van den H. Sacramente (2). »

In de plaetsen van mindere aengelegenheid bleven de Gezellen veel langer onder het toezicht der priesters, een enkel, gesloten broederschap uitmaken. Zulks was het geval, bij voorbeeld, te Thielt, te Deinze, te Rousselare, enz.

De vertooningen der Rederijkers bestonden uit *mysteriën, mirakelspelen, spelen van sinne, ebattementen, wagenspelen, tafelspelen, sotterniën, boerden, figuervoorstellingen, stomme spelen, enz.* (3)

---

(1) Item ghegheven... groot Vastenavont, ghelijc van ouds es ghecostumeert, den jongen lieden vander poort, die doen speelden up waghene goede solaselike speele omme de goede lieden te verblidene VI wyken, dats te wetene de ghesellen van der Scheldstraten, die van St-Gillys, de ghesellen vander Savaenstraeten ende de ghesellen van up Greffeninghen, elken wyke geschynct II kannen wyns, coste de stoep te Lieven vander Sappen ende te Pieter Steems IIII gr. ende te Jan Claus Rinsch wijn de stoep VI gr.... VI sch. VIII d. gr.

(*Stadsrekening van Dendermonde, over* 1413.)

(2) *Belgisch Museum*, VIe D. *Kronyk der Rederykkamers van Audenaerde, door* Dr Vander Meersch.

(3) Mysteriën. Dit waren stukken wier onderwerp uit den Bijbel of de Heilige Schrift genomen was. Twee fraeye mysteriespelen der 15^e ceuw zijn ons bewaerd gebleven. Het eene draegt tot opschrift : *Van der eerster bliscap van Marien.* Het werd berijmd door den Brusselschen factor Franchoys van Ballaer, en in 1444 op de groote markt te Brussel vertoond. Het andere, van den zelfden dichter, voert voor titel : *Van der zevenste bliscap van Marien.* De vijf andere *bliscapen* schijnen, ongelukkig, verloren te zijn gegaen.

Het Mirakelspel is de dramatische voorstelling van eene wonderbare *legende* der middeleeuwen. Het *spel van den smet van Cambroen* in 1450, te Thielt, vertoond, is van dergelijken aerd.

« Men mag het als eene gewoonte in ons land beschouwen, » zegt Van Duyse, « dat er na den ommegang, door de kerk ingericht, een spel in 't openbaar werd vertoond. Niet alleen ontbraken de rederijkers aan die kerkelijke plechtigheden niet meer dan elk ander broederschap en gilde; maar zij waren bijzonderlijk geroepen om aan de ommegangen luister en belang bij te stellen (1). »

Zoo was het in der daed: Reeds in 1381 vinden wij de Gezellen van Dendermonde aengeteekend die « ter processiën van der Dedicaciën, » anders gezegd ter kermis, *apostelen* en *profeten* verbeeldden(2), en eenige jaren later, onder de gedaente van heiligen van beider kunne, in den stoet verschenen (3). Ook te Kortrijk, in 1393, worden een twaelftal kannen wijns geschonken aen

---

De SPELEN VAN SINNE, aldus genaemd omdat hunne persoonagiën allegorische wezens (sinnekens) verbeeldden. Hroswitha, geleerde non uit de abdij van Gandersheim in Nedersaksen, die in den loop der 10e eeuw leefde, schreef, onder andere tooneelstukken, ook een spel van sinne, waerin, benevens keizer Adriaen en andere persoonagiën, *Sapientia* met hare drij dochteren : *Geloof*, *Hoop* en *Liefde* voorkomen.

EBATTEMENTEN of *esbattementen* ook *abattementen*. Het woord *ebattement* werd vroeger gebruikt om de tooneelspelen in 't algemeen uit te drukken. Later bediende men er zich enkel van om een kluchtspel aen te duiden.

De WAGENSPELEN werden, zoo als de naem het aenwijst, op wagens uitgevoerd. Zij moesten zeer luidruchtig zijn en met veel gebaerden vergezeld gaen, dewijl men hedendaegsch nog, wanneer een krakeel voor handen is, in de gemeene spreekwijze zegt : *We zullen het spel op den wagen gaen hebben !*

TAFELSPELEN waren korte blijspelen (*intermèdes*), vermoedelijk op eene tafel of wel gedurende een feestmael voorgedragen.

SOTTERNIËN, BOERDEN en *kluiten*, dat zijn kluchtspelen, poetsen.

(1) *Bekroonde verhandeling over den drievoudigen invloed der Rederijkkameren, enz. door* PR. VAN DUYSE, bl. 140-141.

(2) « Item den ghenen die Onze Heere apostelen ende profeten waren ter processiën van der Dedicaciën vorscreven; ghegheven in hovesscheden.... IIII sch. gr. (*Stadsrekening van Dendermonde,* 1381, in 's Rijks handvesten te Brussel).

(3) « It. gheschinct den ghesellen, die apostelen ende propheten waren, ende meer anderen, die in den schijn van Zanten ende Zantinnen ghinghen, omme ter vorscreven processie, in hofscheden te verdrinckene : III sch. IIII d. gr. » (*Stadsrekening van Dendermonde, over* 1395, id.)

de *Ghesellen van den spele,* die, na de processie, te samen het middagmael nemen (1).

Het stuk: *de Verrisenesse ons liefs Heeren* is, onder al de mysteriën der middeleeuwen, datgene welk bij het volk de hoogste gunst genoot. Het werd gewoonlijk op den tweeden Paeschdag ten tooneele gevoerd. In de stadsrekening van Deinze, over 1400, komt het voor onder den volgenden post van uitgaven : « Item den ghesellen van der kerken die *de Verisenesse* speelden in de Paeschdaghe, te Deinze, ghesend in hovescheden XXIIII sch. par. (2) »

Ongewijde spelen vertoonde men onverschilliglijk op jaermarkten, kermissen, vastenavonddagen, heiligdagen, ja, ter gelegenheid van godsdienstige plechtigheden. De volgende aenhalingen kunnen tot staving van ons gezegde strekken: op den Vastenavond 1431 speelden de Gezellen van Deinze vóór de Halle, een *spel van Arnoute.* Gedurende den ommegang op « Ons Liever Vrauwendag 1444 » vertoonen zij « *'t spel van den wijghe van Ronchevale* (3), » En op O. L. V. dag 1448 « een spel van sinne. » Op den 3^{en} paeschdag 1475 geven « de Ghesellen van Peteghem (bij Deinze) *'t spel van Masscheroenne.* » Op den 3^{en} Paeschdag 1483 vertoonen « de Ghesellen van Doinze vóór de Halle een groet *spel van Florijsse ende van Blanchefloere* (4). » Op

---

(1) « 's Donderdaghes in 's Helichsacraments daghe ghesent den ghesellen van den spele, die inde here ende wericheit vanden Helighen Sacramente omme ghinghen, doe sy snoenents te gader haten XII cannen wijns; valent, mids draghene, IIII lib. XIX sc. » (*Stadsrekening van Kortrijk, over* 1393, id.)

(2) *Stadsrekening van Deinze,* in 's Rijks handvesten. Het spel *de Verrisenesse* werd naderhand te Deinze vertoond in de jaren 1431, 1436, 1445, 1448, 1450, 1456, 1462, 1464, 1465, 1471, 1473 (dit jaer werd het « vóór de Halle ghespeelt »), 1478, 1479, enz.

(3) *Wijghe van Ronchevale,* dat is : de slag van Roncevaux. *Wijghe* beteekent *strijd, slag.*

(4) *Floris en Blancefloer.* Er bestaet een bekende ridderroman van dien naem. Hy werd geschreven door een' franschen dichter, en omtrent den jare 1240 vrij in vlaemsche verzen overgebracht door Dirk van Assenede.

den Sinxendag 1498 wordt door « de ghesellen van der Retorijcke van Peteghem *'t spel van Gryselle* » voorgedragen (1).

Bij den aenvang der regering van het huis van Burgondië komen de beschrijven der Rederijkers of dusgenoemde *Landjuweelen* in zwang. Eerst namen de St-Joris-gilden naer hunne prachtige prijsschietingen, die somtijds verscheidene weken lang duerden, eenige Gezellen mede « omme recreatie ende spel te bedrivene » 't is te zeggen om door hunne sotterniën en boertige tweespraken de vrolijkheid der menigte op te beuren. Welhaest leverden deze vermakelijkheden zooveel belang op, en de schuttersfeesten wonnen daerdoor zoodanig in levendigheid en luister, dat men, benevens de andere prijzen, ook eenige juweelen uitloofde voor de Gezellen, die best hunne ebattementen uitvoerden.

De vroegste voorname bijeenkomst van Rederijkers, waervan de kronijken des lands melding maken, had plaets te Doornijk ten

---

(1) De onderwerpen dezer tooneelspelen zijn meest allen getrokken uit ridderromans van dien tijd. Het stuk *La fuite des enfans Aymery de Narbonne* in 1351, op de Markt, te Rijsel vertoond (*Messager des sciences historiques*. 1836, p, 347), is mede van zoodanige herkomst.

Al de hooger aengestipte bijzonderheden omtrent de Gezellen van Deinze hebben wij geput in de stadsrekeningen berustende te Brussel op 's Rijks archief. Ziet hier eenige verdere narichten ons door de zelfde bronnen opgeleverd : Op 3ⁿ Paeschdag 1472 speelden de Gezellen van Peteghem een *spel van Onser Vrauwen*. In 1478 wordt een *scoen spel* in dit dorp vertoond. Het volgende jaer een *scoen* (schoon) *spel van Onser Vrauwen*, Id. in 1480. Op 3ⁿ Sinxendag 1481 geven de Gezellen van Deinze « een *spel van ghenouchten* ten Pletspoelle. » In 1483 spelen zij « een groet *spel van Thehouffelluse* » (Theophilus, die zijne ziel aen den duivel verkocht). Op tweeden Sinxendag, zelfde jaer, een scoen *spel van sente Margrieten*. » Dien zelfden dag kwamen te Deinze « de deeckene ende besurghers van sente Agneeten gulde van Ghent ende meer andre goede mannen van der Rethoricke, ende speelden vele diversche speellen ende maecten veele ghenouchten. » In 1485 legde het gentsch Rhetorijk van Ste-Agnete (*De boómlooze mande*) wederom een bezoek af te Deinze en speelde aldaer « abattementen ende maecten veel ghenouchte » weshalve het stadsbestuer hem 4 kannen wijns ten besten gaf. Op H. Sacramentsdag 1493 spelen de « Ghesellen van der Retorijcke van Deinze ter eeren van den H. Sacramente ende van den payse van Frankrijcke; » In de eerste

jare 1394. In de prijskaert welke de St-Joris-gilde van Audenaerde in 1408 uitzond, lezen wij het volgende :

« Item est assavoir que quele compaignie qui venra de cité, de bonne ville fremée ou privilegiée comme dessus dit est, et fera le plus bel jeu et esbatement sans vilonnie (1), aura ung singe d'argent pesant VII marcs. Et ceux qui après feront l'aultre plus joyeux jeu et esbatement sans vilonnie, aura un boschet (2) pesant trois onsses. Et ces deux joyaulx daravis dévisez (3) seront donnés à ceulx qui les deserveront (4), au fin dou dit jeu par l'ordenanche des compaignons des villes qui pour lors y seront et de nous. Item auront les compaignons qui joueront darravis au dit jeu pour le dit pris, deux brocquez d'argent (5), pesans deux onsses (6). » In 1415 had de St-Joris-gilde van Kortrijk een groot Landjuweel ingericht, waer de Thieltsche schutters, vergezeld van de Gezellen van den ebattemente, naer toe trokken. De prijs van het schoonst inkomen viel te beurt aen de gilde van Audenaerde, die van het ebattement aen de Gezellen van Rijsel.

Naderhand openen de Rederijkers, aengepord door het voorbeeld der St-Joris-gilden, op eigener hand, kampstrijden, die, onder de milde aenmoediging der stedelijke overheden en van den adel, weldra alle andere feesten in luister overtreffen. De Landjuweelen van Antwerpen in 1496 en 1561 (7) en van Gent in

---

jaren der 16e eeuw spelen zij Casteleins herderspel *van Pyramus ende Thysbe*. Den 7 januarij 1537 komen zij te huis van Kortrijk, alwaer zij zekere prijzen gewonnen hadden; enz., enz.

(1) *Vilonnie,* vilenie, injure, grossièreté, dorperheid, scheldwoord.

(2) *Boschet* : Wij denken, dat hier eene drukfeil is ingeslopen, en dat men moet lezen : *hoschet,* hochet, marotte, klater, kloterspaen, zotskap.

(3) *Déviser,* partager, verdeelen (Roquefort).

(4) *Deserveront,* mériteront (Id.).

(5) *Brocque,* broche (Id.).

(6) *Notice sur les confréries de St. Georges,* par Ed. Van Cauwenberghe. Gand, 1853, p. 14.

(7) Over deze prachtige feesten kan men raedplegen : *Geschiedenis der Rederykkamer de Violieren of Violettebloem, onder zinspreuk :* Wt jonsten versaemt, *te*

1539 zullen, wegens hunne schitterende heerlijkheid, altijd de bewondering van het nageslacht opwekken.

De inwendige inrichting en regeltucht der kamers zijn ons in verscheidene charters der middeleeuwen bewaerd gebleven (1). Het bestuer was toevertrouwd aen overheden door de leden in algemeene vergadering gekozen. De *deken* was het gewoon opperhoofd; de *gezwoornen* (besorghers, bereckers, proviserers, ghecommitteerden, regierders) maekten zijnen raed uit. In het vervolg bekwamen de kamers het recht eenen *prince* en eenen *hoofdman* te benoemen, die het ambt van eerevoorzitter en van voorzitter waernamen (2) Verder telde men eenen *factor* of dichtmeester (3) eenen geheimschrijver, eenen ontvanger, eenen kerkmeester, eenen vaendrig, eenen nar, eenen knaep, eenen bode, enz.

De godsdienstige plichten der Gezellen waren nagenoeg de zelfde als bij de gilden van ambachten en neringen. Hunne rhetorikale oefeningen bestonden in het opmaken en uitgalmen van refereinen en dichten, het oplossen van raedsels, het vervaerdigen en spelen van tooneelstukken, het voorstellen van allegorische figuren, het opluisteren der feesten, processiën en toernooyen, enz.

De kamers van Rhetorika, als burgerlijke persoonen erkend,

Antwerpen, door J. B. Vander Straelen, in *het Taelverbond,* 1853, bl. 213, alsmede *Het Landjuweel van Antwerpen in* 1561, enz , door Edw. van Even. Leuven, 1861.

(1) Het merkweerdigste onder die charters is gewis het reglement der Gentsche *Fonteine,* dagteekenende van 9 december 1448. Het is overgedrukt in de geschiedenis dezer rhetorijkkamer, door Jonkh. Ph. Blommaert. Gent, 1847, bl. 98.

(2) Het bestuer der kamers was nog al verschillend. Te IJperen b. v. stond een *vader* aen het hoofd der kamer *Alpha en Omega.* Te Audenaerde en Deinze een *koning.* enz.

(3) De *factor* verdient eene bijzondere melding wegens de voorname rol, welke hij in de kamer vervulde. Hem was de last opgedragen de prijskaerten op te stellen of te beantwoorden, de spelen, refereinen en liedekens te vervaerdigen. Al zijne dichtwerken droeg hij aen den *prins* op.

mochten grondgoederen bezitten, giften en legaten aenveerden, in rechte optreden, 't zij als eischers, 't zij als verweerders. Hunne reglementen, door het magistraet goedgekeurd, hadden kracht van wet voor al de leden des genootschaps, en de overtreders werden voor der schepenen vierschaer vervolgd.

Elke kamer had een afzonderlijk blazoen en eene zinspreuk; zij bezat in de parochiale kerk eenen autaer, welken zij t' haren koste moest onderhouden, en waer de goddelijke dienst wekelijks gecelebreerd werd.

Op zekere bepaelde dagen — namelijk op den patroondag der kamer, — waren de leden, op boete, en buiten de gevallen van wettelijke verschooning, gehouden te vergaderen, uitgedost in hunne gelijkvormige kleederen van « paruere » versierd met het zinnebeeld der maetschappij.

De kamers waren verdeeld in *vrije-geconfirmeerde* en in *onvrije*; De eertsgenoemde namen alleen deel aen de groote Landjuweelen (1). Om vrij verklaerd te worden waren twee oktrooyen noodig : een erkenningsbrief van het plaetselijk bestuer en een doopbrief van wege de hoofdkamer van het gewest. Dit gebruik schijnt slechts op het einde der 15e eeuw in zwang te zijn gekomen (2).

Op dit tijdstip was het getal der Rederijkkamers op eene

---

(1) *Landjuweel*: Kampstrijd. De uitgeloofde prijzen bestonden doorgaends in gouden of zilveren voorwerpen of *juweelen*. De benaming van *Landjuweelen* werd ook toegepast aen de beschrijven der schutters-gilden.

(2) De genootschappen, die onder den titel van *Hoofdkamers* zich het recht toeëigenden de andere te doopen, waren *de Fonteine* van Gent, *Alpha en Omega* van IJperen, de kamer van den *H. Geest* van Brugge, *de Roos* van Loven (voor het hertogdom van Braband en het land van Mechelen); *de Goudbloem* van St-Nikolaes noemde zich Hoofdkamer van het Land van Waes. De kamer der *Drie santinnen* van Brugge, in eene prijskaert van 1700, noemt zich ook Hoofdkamer. In 1493 stelde Philips de Schoone te Mechelen eene *souvereine kamer* van Rhetorika in, welke het gezag moest voeren over al de letterkundige maetschappijen zijner vlaemschsprekende provinciën. Zij werd in 1505 naer Gent overgebracht. Wij kennen niet éénen goedkeurings- of doopbrief door haer verleend.

verbazende wijze aengegroeid. Zij maekten de merkwaerdigste genootschappen uit, welke alsdan bestonden, en prinsen en edelen rekenden het zich tot eere onder derzelver leden geteld te worden. « De pausen zelven, » zegt Sanderus, « zetteden deze vergaderingen geestelijken luister bij, met aen sommige kameren uitmuntende aflaten te verleenen(1). »

Die bloei duerde tot in 1565. Wij zullen in het vervolg onderzoeken door welke wisselvalligheden de kamers van Rethorika zich tot op onze dagen hebben voortgezet.

---

(1) Sanderus, *Verheerlijkt Vlaenderen*. II. d., bl. 65.

JAERBOEKEN.

XVe EEUW.

Verscheidene feestdagen waren bij onze voorouders aen de openbare vreugde toegewijd. Dit waren namelijk *Sint-Michielsdag,* wanneer men de Thieltsche kermis hield; *Sint Stevensdag,* als de erfelijke goederen der stad verpacht wierden; *Onze-Lieve-Vrouwe Hemelvaertdag*, wezende de kleine kermis; *Verzworen-Maendag*, op welken al de ambachten en neringen op het schepenenhuis vergaderden, en aldaer gezamentlijk maeltijd hielden; *Groot-Vastenavonddag,* die tot allerhande vermakelijkheden aenleiding gaf; *H. Sakramentsdag,* op welken de processie uitging; *St Jans-dag,* midzomer, enz.

Het stedelijk Magistraet legde er zich op toe, om die dagen met plechtigheid te doen vieren, en het schonk milde toelagen aen degenen, die hetzelve in zijne poogingen dienaengaende behulpzaem waren. Vooral de *Gezellen-Rederijkers* deelden ruimschoots in deze gunsten. En wie was, in der daed, beter dan die vrolijke knapen

geschikt om de menigte in goede luim te houden en de vreemdelingen naer de stad te lokken?

De belooningen aen de Gezellen verleend, waren, wel is waer, gering, maer men verlieze niet uit het oog, dat de dicht- en tooneel-oefening te dien tijde niet genoegzaem gewaerdeerd was om de poëten en spelers als *kunstenaers* te achten, en ze, uit dien hoofde, onder eene opentlijke bescherming te plaetsen. De behendigheid in de lichamelijke oefeningen hield verre den tred boven de bekwaemheid des geestes; daerom zien wij de verhevenste belooningen steeds liever aen de boogschutters dan aen de tooneel- en letterkundige genootschappen toekennen, welke laetste den volke genoegzaem behaegden, maer echter tot hier toe de gunst der hoogere standen niet hadden verworven. Hier van daen komt, dat men weinig of geene aenteekening hield van den aerd der vertooningen door de Redcrijkers uitgevoerd, en dat, in de beschrijvingen der schuttersfeesten, de aenwezigheid der *Gezellen vander Conste* nauwelijks *voor memorie* is aengeteekend.

De Groot-vastenavonddag (eerste Zondag na Asschenwoensdag) heeft te allen tijde het voorrecht genoten de luidruchtigste vreugde bij het volk op te wekken (1). Dan werden gewoonlijk, door de Gezellen, ebattementen ten stadhuize of ter markt vertoond, waervoor de spelers, van wege de schepenen, eenige kannen wijns genoten.

Zulks gebeurde eveneens op den Verzworen-Maendag na Kerstdag (2).

(1) Ten jare 1394 werden alhier op den Vastenavonddag, steek- of toernooispelen ingericht, waeraen baljuw, schout, schepenen en andere burgers der stad deel namen.

(2) *Verzworen-Maendag.* Vele schrijvers willen hierin den *Verloren Maendag* (eersten Maendag na Drijkoningendag) erkennen, en zeggen, dat volgends een oud gebruik, de nieuw benoemde schepenen alsdan hunnen eed aflegden vooraleer in bediening te treden. Het is nochtans bemerkenswaerdig, dat ons gemeente-bestuer

Verders namen de Gezellen een voornaem deel aen de H. Sakramentsprocessie, en luisterden deze kerkplechtigheid door hunne vertooningen op.

Het jaer begon alsdan te Paschen (1). Doorgaends speelden de Gezellen, te dezer gelegenheid, een mysterie getrokken uit het leven en de passie Onzes Zaligmakers.

1402. In de stadsrekeningen van Thielt vinden wij aengeteekend, dat er 3 ponden 18 schelen parisise (2) verteerd werden door den baljuw, schout (3), schepenen (4) en de « *gheselleu,*

---

doorgaends in de maend Februari benoemd en beëedigd werd. De stadsrekeningen, op al de plactsen, waer zij van den Verzworen-Maendag melding maken, voegen er telkens bij *na Kerstdag*, waeruit men zou kunnen afleiden, dat die Maendag onmiddelijk op Kerstdag volgde. Op den Verzworen-Maendag vergaderden baljuw, schepenen en raedsleden, op de Halle, om onderling te beramen over den toestand der gemeente zaken en eene beslissing te nemen « up duistre pointen annopende der stede » en derzelver *keure*.

(1) Tot in 1575 was het een algemeen gebruik in Vlaenderen en Frankrijk het jaer op den eersten Paeschdag te beginnen. Daer deze feestdag roerende is, en van den 22 maert tot den 25 april kan verschillen, zoo was men oûlings verplicht de dagteekeningen tusschen deze twee tijdstippen te onderscheiden met de melding *vóór* of *na Paschen*.

Wij hebben in de onderhavige kronijk den *ouden stijl* of de oude tijdrekening gevolgd en dus de maenden Januari en Februari, en al de dagen, die vóór het Paeschfeest vallen, in het vorige jaer medebegrepen.

(2) Een pond parisis heeft de waerde van eenen halven gulden of 10 stuivers Brabantsch courant (90 centimen). Het pond par. wordt verdeeld in 20 schelen (schellingen, of halve stuivers), en de schele in 12 deniers parisis.

(3) De *baljuw* was de vertegenwoordiger van den vorst, als landheer, hier ter stede en in de omliggende dorpen, de roede (baljuwschap of distrikt) van Thielt uitmakende; daerom noemde men hem *den Heer*. Hij stond de belangen voor van den souverein tegenover het schepenenkollegie, anders gezegd *de Wet*, dat als eigentlijk opperhoofd der gemeente mocht aengezien worden. Hij zat de vierschaer (tribunael) voor, en was gelast met de uitvoering der besluiten van het Magistraet. De *schout* (*scaut* of *schouteet*) was een hem onderhoorige policie-officier.

(4) Het getal der schepenen beliep te Thielt, tot zeven. Deze ambtenaren werden jaerlijks benoemd door de kommissarissen, die, in naem des graven van Vlaenderen, de rekening der stad kwamen onderzoeken en goedkeuren. In 1402, was het Thieltsche Magistraet samengesteld als volgt: *baljuw*, Omaer van Crovelt; *schepenen*, Jan van den Bouchoute, Jan van den Riede, Jan de Poortere, Jan de Borchgrave, Jeuffroot (Godfried) de Keukelare, Pieter de Coot, en Jan van Waterloos.

die gespeelt hadden Groot-vastenavonde, up de Halle, anno XIIII^c ende twee. »

1403. Den 14ⁿ Lauwmaend (Januari) 1403, worden door de Thieltsche overheid vier kannen rijnschen wijn gezonden aen « den *Ezel-paeus* als hi zine feeste dede (1). »

Van onheugelijke tijden bestond in Vlaenderen een zonderling gebruik, geheel en al uit de hedendaegsche zeden verdwenen. Wij willen spreken van het *feest van den Ezelpaus*, welken de Franschen *Pape des guingans* of *Pape des folz* (fous) noemen.

De geleerden zijn het hieromtrent eens, dat dit feest tot eene zeer hooge oudheid kan gebracht worden. Eenigen willen zijnen oorsprong bij de Grieken opzoeken, anderen zien daerin een overblijfsel der oude *Saturnaliën*. Het werd bij de Romeinen, met dat van Romulus Quirinus, den 18 Februari gevierd. In Frankrijk werd het van Kerstdag tot Drijkoningendag gehouden, te Parijs gewoonlijk op 1 Januari, in andere plaetsen op 28 december (*Allerkinderendag*). In Vlaenderen was daer geen vast tijdstip voor

(1) De rhijnsche wijn gold alsdan 5 schell par (23 centimen), de roode wijn 4 sch. (18 centimen) den stoop. Eene *kan* hield twee *stoopen* (iets meer dan 4 liters).

Niemand zal zoo onbezonnen zijn, denken wij, die afzonderlijk genomene opgave met den huidigen prijs der levensbehoeften in verband te brengen en daeruit overdrevene gevolgtrekkingen af te leiden omtrent het goedkoope leven in de middeleeuwen. Alles is betrekkelijk, zegt de wijze man. De prijs van den wijn in 1403 ontsnapt aen dien algemeenen regel niet meer dan welke andere zaek ook. Immers, waren de levensmiddelen te dien tijde aen spotprijzen te verkrijgen, de daghuren (alhoewel rijkelijk vergolden) komen, in vergelijking met nu, zeer onbeduidend voor. Een metser kon te Thielt niet meer dan 10 schellingen parisis (45 centimen) daegs verdienen; een metsersdienaer 4 sch. par. (18 cent.); een kalsijder met zijnen handknaep 16 sch. (73 cent); een delver, arbeider, pijnder 5 sch. (23 cent.); een timmerman 14 sch. (64 cent.); zijn leerjongen 4 sch. (18 cent.); een strooidekker 6 sch. (27 cent.); een houtzager 11 sch. (50 cent.) enz. Dit alles schijnt bitter weinig; maer wanneer men overdenkt, dat het vermogen van het geld, in 't begin der XVe eeuw bijna zesmael grooter was dan heden ten dage, houdt de verwondering weldra op; men is in tegendeel heel verbaesd zooveel overeenkomst te vinden tusschen den middeleeuwschen en den hedendaegschen huishoudkundigen toestand der burgerklassen.

bepaeld. Wij vinden het te Thielt bij voorbeeld op 16 Januari, 3 September, enz. aengeteekend. De priesters en kerkbedienden vergaderden zich dan, trokken allerhande vermommingen en verkleedingen aen, kozen eenen *paus*, welken zij met groote prael en stoetsgewijs ter hoofdkerk leidden.

Een belachelijke dienst werd gezongen ; daerna hield men eene boertige processie en men bedreef velerlei zotte streken (1).

Om onzen lezeren een denkbeeld te geven van de wijze, waerop men het feest van den *Ezelpaus* in Vlaenderen vierde, zullen wy hier een uittreksel inlasschen uit het *Memorieboek der Stad Gent,* alwaer (bl. 332, 1e deel) over die zonderlinge personagie gesproken wordt :

« De prochiepapen (2) en clercken bedreven alle de stede duere groote ghenouchte ende hadden gheordinert eenen paus, die men hiet den Eselpaus, ende waer hy wilde met zynen gheselscape gaen eten, daer dede hy zijn teeken slaen ende te sommeghe plaetsen, daer zy waenden gaen eten, moesten zy 't huus beclemmen met grooten aerbeyt al vastenavondsche wyze ende gheereghen groote vulichede (3). »

Het was gewoonlijk een diaken der parochiale kerk, die door de Gezellen tot de weerdigheid van Ezelpaus werd verheven.

Misschien moet men het eerste spoor van den vlaemschen Ezelpaus bij onze Germaensche voorvaderen opzoeken. Men weet, dat in de eerste eeuwen des Christendoms, en toen het geloof in Vlaenderen nog wankelend stond, de geestelijkheid, de onmogelijkheid inziende, verscheidene oude en ingewortelde, zelfs heidensche

---

(1) De H. Augustinus verhief zich te zijnen tijde reeds tegen de viering van dit feest. In 633 trachtte de kerkvergadering van Toledo het af te schaffen; in de XIIe eeuw werden ook dienaengaende poogingen aengewend ; doch te vergeefs; het bleef tot laet in de XVIe eeuw stand houden.

(2) Pastoors.

(3) *Memorieboek der stad Gent,* uitgegeven door de Vlaemsche Bibliophilen.

gewoonten uit de zeden te roeyen, deze gewoonten eerbiedigde, zich vergenoegende dezelve op eenen nieuwen leest te schoeyen, 't zij met er eene andere beteekenis aen te hechten, 't zij met enkelijk den naem er van te wijzigen en aldus in verband te brengen met de denkbeelden des nieuwen godsdienstes (1). Om hier slechts een enkel voorbeeld van aen te wijzen, zullen wij herinneren, dat de Vastenavond-vermaken een rechtstreeksch overblijfsel zijn der heidensche feesten onzer voorouders. Zoo was het ook met menigvuldige andere zaken gelegen.

Het feest van den Ezelpaus werd in den loop der 15e eeuw verscheidene malen te Thielt gevierd. Om de eentoonigheid te vermijden zullen wy het in 't vervolg niet meer aenstippen.

Wij moeten hier nochtans spreken van een ander niet min zonderling gebruik namelijk het feest van den *Bisschop der scholieren* (ook *Ezelbisschop* of *Zottenbisschop* genoemd), welk jaerlijks op Allerkinderendag plaets greep (2) en als eene vertakking van dat van den Ezelpaus mag aengezien worden. In 1404 vinden wij deze persoonagie voor de eerste mael in de stadsrekeningen vermeld. Ten jare 1482 was de neef van den heer Vincent Andries (een der twee Thieltsche « prochiepapen » of pastoors) door de scholieren tot Ezelbisschop uitgeroepen. Zijn oom, die de kermis hield, kreeg van stadswege vier kannen rijnschen wijn. Het Magistraet gewoonlijk ten eetmale genood, vereerde ook met zijne tegenwoordigheid den dienst 's morgends door den gekozen Ezelprelaet in de parochiale kerk gecelebreerd (3).

---

(1) Men beweert, dat het feest van den Ezelpaus tot oogwit had den ezel, die Jesus bij zijne intrede in Jerusalem gedragen had, te vereeren.

(2) Te Deinze, waer de plechtigheden van den Bisschop der Zotten ook in zwang waren, treffen wij ten jare 1400 een feest aen « van den Coninc ende den Coninghinnen van den bloumen » door de schoolkinderen, op den Donderdag vóór Sinxen, gevierd.

(3) Wie begeerig is de zotten van school, kerk, abdij, enz. nader te leeren kennen, raedplege het werk : *Le moyen-âge et la renaissance*, par Paul Lacroix et

1404. Er wordt een gelag verteerd door « den bailliu, scoutheeten, scepenen ende meer andren ghesellen, Vastenavonde, up de Halle; *ende de ghesellen hadden ghespeelt.* »

1405. Gelijksoortige vertooningen grijpen plaets in 1405 en volgende jaren.

1407. In 1407 kwam Jacob van Steeland met de Gezellen van Stalhille[1], op den Groot-vastenavonddag, naer onze stad. Zij hadden de eer in de tegenwoordigheid des heeren Omaer van Crovelt, baljuw van Thielt, eene vertooning te geven, waervoor hun geschonken werd « II kannen wiins, ghehaelt te Ghildolfs van den Gruuthuse, te VII sch. par. den stoop. »

1408. Dezen jare had de stad Audenaerde een heerlijk schietspel met den voetboog uitgeschreven, en, te dezer gelegenheid, prijzen uitgeloofd voor de beste *ebattementspelers*. Vijf en veertig steden zonden hunne schutters naer dit feest, waer de hertog van Burgondië, Jan zonder Vrees, mede schoot. De Thieltsche Sint-Jorisgilde was er door tien harer leden vertegenwoordigd[2]. Wij kunnen niet opgeven of onze Gezellen, naer het voorbeeld van andere genootschappen, deze schutters vergezelden. De kronijk van Audenaerde spreekt breedvoerig over deze luisterrijke beschrijving, maer maekt ter nauwer nood melding van de ebattementers, die hier om een juweel mede dongen. Al wat wij weten is, dat onze stedelijke Regering in de reiskosten met eene som van 60 lib. par. tusschenkwam.

FERDINAND SERRÉ, 5 vol. in-4°. 1848; en het werk van RIGOLLOT: *Monnaies des évêques des innocents, des fous, etc.*

(1) *Stalhille*, dorp, tusschen Brugge en Oostende gelegen.

(2) Volgends de uitgezondene prijskaert mocht het getal mededingende schutters van iedere maetschappij niet beneden de zes zijn en niet hooger dan tien beloopen.

1409. Thands vinden wij voor de eerste mael, in de Rekeningen, den naem des tooneelspels aengeduid, hetwelk door de Gezellen werd gespeeld.

« Item verteirt te Jans Wielmakers, als de Ghezellen van der stede hadden ghespeelt *De passie van Sente Aechten*, bii den bailliu, scoutheeten ende scepenen, in verlichtinghe van haren costen. III lib. XII sch. par. »

Het lijden en de marteldood der Heilige Agatha was in der daed een indrukwekkend onderwerp, en wel geschikt om den aenschouweren een levendig belang in te boezemen.

Men ziet overigens, dat het Thieltsch tooneel van dan af niet meer enkelijk in de geschiedenis van het Oud en Nieuw Testament besloten was. De dichters hadden hunnen werkkring uitgebreid en in de levens der Heiligen eene rijke en overvloedige stof gevonden tot het opstellen hunner stukken. Ondertusschen is het te vermoeden, dat, behalve de mysterien, mirakelspelen en legenden van *santen* en *santinnen*, er reeds vele ongewijde spelen, 't zij van ernstigen, 't zij van luimigen aerd, vooral op kermissen en vastenavonddagen, door onze Rederijkers werden vertoond.

1411. De schouwburg wordt « up de Maerct » opgetimmerd en baljuw, schout en schepenen woonen, van uit de Hallevensters, de vertooning bij.

1415. Den 7 Augustus kreeg de gilde van St Joris eene uitnoodiging van wege den heer Daniël van Claerhout en de Kruisboogschutters van Kortrijk, ten einde aldaer ter prijsschieting te trekken « alsoot [1] hemlieden was ghelaten weten. » De Rederijkers waren mede ter feeste gebeden. Dit dubbel verzoek werd ingewilligd; het schepenen-kollegie stemde van zijnen kant toe de kosten te helpen dragen. Ten blijke zijner welwillendheid kocht

(1) *Alsoot*, zoo als het.

het vooreerst zes ellen wit laken, aen 15 schelen de elle, « die ghegheven waren Stevin Haghelinghe ende Ghyse, omme abijt of te makene ende te treckene met den ghesellen te Curtricke ten scietspele omme recreatie ende spel te bedrivene. »

Bovendien werden 36 ponden par. in de reis- en verblijfkosten betaeld, benevens eenige kannen wijns aen de gildebroeders der stad Sluis « als zy te Thielt waren ende trocken ten prise te Curtrike. »

De Rederijkers van Rijsel, die de St-Joris-gilde dier stad op dit beschrijf vergezelden, wonnen eenen prijs voor een *jeu de parture* (1) welk zij vertoond hadden (2).

1416. Het *Memoriael-Gulde-Bouck* van St-Sebastiaens-gilde van Thielt spreekt van een verbond van vriendschap, dit jaer, tusschen de drij broederschappen van St-Joris, van St-Sebastiaen (3) en van der Rhetorijke of anders gezeid *Gezelschap vander Conste* gesloten. Op 11 Juni 1691 werd deze oude *alliancie* vernieuwd, zoo als blijkt bij een uittreksel hierna (onder a° 1691) afgeschreven.

---

(1) Klein tooneelspel of tweespraek.

(2) *Messager des sciences historiques de Belgique,* 1856, page 347.

(3) De Thieltsche St Joris- en St Sebastiaens-gilden mogen onder de oudste van Vlaenderen geteld worden. De datum, op welken zij van *schutsgilden* tot eigentlijke schutters-maetschappijen overgingen, is onbekend, doch moet zeer hoog opklimmen. Tijdens den opstand der Gentenaren tegen Graef Lodewijk van Male, werd de stad Thielt teenemael verwoest en verbrand (1381). De privilegie-brieven, welke de twee gemelde genootschappen van de graven van Vlaenderen hadden bekomen, gingen in dien brand verloren. Sedert 1394, — 't is te zeggen zoo ver als de stadsrekeningen beloopen, — vinden wij den koning van St Joris (voetboog) en dien van St Sebastiaen (handboog), die jaerlijks een hulpgeld of eenige kannen schenkwijn van het Magistraet ontvingen, vermeld. Den 14 januari 1429 (1430 *nieuwe stijl*) herstelde hertog Philips de Goede de voorrechten der twee gilden. Den 24 Augustus 1447 verleende de zelfde vorst aen de leden van St Sebastiaens-maetschappij het recht om op hunne kleederen, huiken, en kaproenen zijn zinnebeeld, het glinsterend burgondische vierslag, benevens twee pijlen, in den vorm van St Andrieskruis geplaetst, te mogen dragen.

Wij stellen ons voor, indien God ons den tijd vergunt, later de geschiedenis onzer geboortestad te schrijven en daerin mede te deelen al de bijzonderheden, die ons omtrent de twee voornoemde gilden zijn te wete gekomen.

1421. De Gezellen spelen voortdurend alle jaren op de Halle. De bijstandgelden, welke zij hierover ontvingen moesten zeer gering zijn, aengezien de stadsrekeningen er geene afzonderlijke melding van maken; alleenlijk zien wij, dat de spelers op den Vastenavonddag deelzaem waren in het gelag, hetwelk de schepenen alsdan uit de stedelijke schatkist verteerden.

1422. De ommegang van het Heilig Sakrament neemt sedert eenigen tijd meer en meer in plechtigheid toe (1). De ten toon gespreide pracht lokt vele vreemdelingen naer Thielt, en het Magistraet, in aenmerking nemende, dat de stads-inkomsten daer merkelijk door winnen, begunstigt dezen toeloop bij middel van aenmoedigingen verleend aen de gilden en ambachten, en aen de Gezellen, die de processie met hunne spelen vereeren « ter voordernessen van der stede, want d'assijsen (2) daermede beteren mids dat omme de voorseide processie te ziene vele personen op dien dach hier commen uut diverssen prochiën. »

In 1422 worden ter herberg van Lauwers Abs, 20 sch. par. betaeld wegens « teeringhen » die daer deden « Omaer de Poortere ende sine medeghesellen om 't spel » dat zij vertoonden op den H. Sakramentsdag.

De volgende jaren is die belooning op 24 sch. par. bepaeld.

1427. Ter gelegenheid van den Palmzondag wordt het *spel van Suzanna* vertoond. « Item den Palmezondach den ghesellen van der kerke ende anderen ghesellen van der stede spelende *tspel van*

---

(1) De H. Sakramentsprocessie dagteekent van den jare 1316, toen zij, ten gevolge der afkondiging eener pauselijke bulle, door geheel de Christenheid werd ingesteld.

(2) *Assijsen,* dat is het oktrooi. Deze belasting was te Thielt geheven op den wijn, het bier, de ruwe beesten, het lijnwaed, het graen, het vlas, het garen, de olie, de azijn en het leder. De opbrengst des oktroois beliep in 1394 tot 658 pond par. (fr. 596-81), in 1444 tot 817 pond par. (fr. 741-02); in 1540 tot 1799 pond par. (fr. 1731-69).

Suzannen ghescijnct II kannen rijnsch wijns, te hulpen van haren kosten, te IX sch. den stoop, beloopt . . . XXXVI sch. par. »

Den 3e augustus 1427 gaf de Gilde van St.-Joris te Thielt, een luisterrijk beschrijf, waerop, onder andere, de schutters van Kortrijk, Deinze, Rousselare en Iseghem verschenen. Deze laetsten droegen den prijs van het schoonst inkomen weg, welken zij gewonnen hadden « met XL peerden ende met sconen state. » Mogelijk zal er ter zelfder tijd eene bijeenkomst van Rederijkers hebben plaets gehad.

1429. Een nieuw mysteriespel wordt door onze Rederijkers ten tooneele gevoerd. Het staet in de stadsrekening vermeld als volgt : « Item, ghesend(1) den ghesellen die *'t spel* speilden *van der purificatie van Onser Vrouwen*, II kannen rijnsch wijns, te IX sch. den stoop, beloopt . . . . . . XXXVI sch. par. »

1431. De belooning verleend ter oorzake van de spelen in den ommegang, beloopt tot 48 sch. par.

1435. Op den Groot-vastenavond worden 40 sch. par. verteerd « bi(2) den Heere, bi der Wet ende andren, vergadert zijnde omme d'*abatementen* te ziene ende recreatie 't hebbene, alzo costume es. »

Van nu voortaen is de stadsschoolmeester gelast de plechtigheden der H. Sakraments-processie te regelen. De Gezellen spelen onder zijn toezicht en helpen hem dezelve opluisteren. Het hulpgeld, dat zij daervoor genieten, wordt thands gebracht op 3 ponden parisis (fr. 2-71) 's jaers, en blijft aldus bepaeld tot het einde der eeuw.

---

(1) *Ghesend*, gezonden.
(2) *Bi* (*bij*) is hier gebruikt in den zin van *door*. « Bi den heere, bi der wet, » 't is te zeggen, door den baljuw, door de schepenen.

Ongeminderd de mysteriën en mirakelspelen vertoonde men alsdan veel *stomme spelen* of pantomimen, in welke de persoonagiën, op een theater geplaetst, eene rol in de hand hielden de verklaring gevende van de allegorie welke zij verbeeldden.

Andere spelers werden op versierde wagens of sleden voortgetrokken, of wel, verschenen te voet of te peerd in de Processie, den eenen of anderen heilige voorstellende. Somtijds zegden zij met luider stemme een rijmdicht op, of zongen een liedeken ter eere van het Hoogweerdige. Meermaels ook moest iedere speler, beurtelings, al gaende, eenige berijmde strofen uitgalmen.

Echter waren de toenmalige rederijkersspelen niet altijd in dien eenvoudigen trant opgevat. Gewoonlijk was er een groote toestel, een echt tooneel noodig, en de persoonagiën waren talrijk. Getuige hiervan het mysteriespel *Deerste bliscap van Maria,* in 1444, te Brussel, door de kamer *de Koornbloem,* ter gelegenheid van een groot schiet- en ebattement-feest vertoond. Zeven en dertig persoonagiën, waeronder verscheidene allegorische, spelen in dit stuk.

Volgends het gevoelen van vele geleerden bestond de schouwburg alsdan in eene hooge stellagie opgetimmerd als een half doorgesneden berg, met drij verdiepingen, waervan de bovenste den hemel, het middenvak de aerde, en de onderste gaenderij de helle verbeeldde. De spelers klommen of daelden, naer gelang hunner rol, in eene der drij verdiepingen.

1436. Na den ongelukkigen uitslag der heervaert en der belegering van Kalis(1), waer de stad en parochie van Thielt twee en veertig gewapende burgers, onder het geleide van Lodewijk van Outerive, banierdrager en hoofdman, naertoe zond, heerschte

---

(1) Calais.

er in Vlaenderen eene algemeene onrust, ten grooten deele veroorzaekt door den opstand der Bruggelingen.

In weërwil dezer ongunstige tijdsomstandigheden werd de Vastenavond met de gewoone « abatementen » gevierd.

1438. De onlusten waren nauwelijks gedempt, of onze ijverige Gezellen nemen dit te baet om voor het Magistraet en de andere notabelen der stad op nieuw een stuk ten schouwburge voor te dragen. De stadsrekening maekt er van gewag in dezer voege : « Item up den Groot-vastenavond verteert bi den heere, bi der wet ende andren vergadert zijnde omme de *Bekeeringhe* te zien spelene *vanden Ruddere*, 't welke een goed exempel was, want costume (1) es, dat men up dien dag vergadert omme d'abatemente te ziene ende recreatie te hebbene . . . . xxxix sch. par. »

De *Bekeeringhe vanden Ruddere* behoort niet meer tot de mysteriespelen. Zij maekt den overgang uit van het gewijd tot het wereldsch tooneel. Men neemt de historie des Bijbels of de levens der Heiligen niet meer uitsluitelijk tot richtsnoer, de zeden des tijds leveren ook hunne onderwerpen op, en deze werden ongetwijfeld al vroeg bij het volk gunstig onthaeld en toegejuicht.

Hierbij valt aen te merken, dat de stukken getrokken uit de Heilige Schrift en wat daermede in verband staet, doorgaends vertoond werden op de kerkelijke hoogdagen. Op de wereldlijke feesten, zoo als Kermissen en Vastenavonden namen de spelen eenen min ernstigen aerd aen, en juist omdat deze laetste voorstellingen min toebereidsels vroegen en misschien eene kleinere dichtkundige waerde bezaten, achtte men het onnoodig in de stadsrekeningen er eenige bijzondere melding van te maken. Men duidde ze dan slechts aen onder de algemeene benaming van *ebattementen*, zonder de titels op te geven.

---

(1) *Costume*, coutume, gewoonte.

Buiten de *Bekeeringhe vanden Ruddere*, werd er ten jare 1438 « in de Vastenen » door de Gezellen een spel vertoond op de markt, « daerbi dat zij de lieden goede instructie gaven. » De spelers kregen van stadswege eene jonste van 24 schelen parisis.

1440. Vermaerd schietspel met den voetboog en ebattement-feest te Gent. Twee en dertig stukken zilverwerk waren er te winnen. Onder de zes en vijftig schuttersmaetschappijen, die aen dezen strijd deel namen, bemerken wij de St.-Jorisgilde van Thielt, aldaer mededingende met een peloton van tien uitgelezene schutters. Er werd haer van wege het Magistraet 60 lib. par. gegeven « te hulpen hueren cost mede te doene ende te cleedene hemlieden ende hueren familiën, om de eere van. der stede ende vander gulde (1). » Zeer waerschijnlijk zullen onze Gezellen van Rhetorika mede aen dit Landjuweel hebben deel genomen. De eerste prijs der behendigheid viel ten deele aen Bergen-op-Zoom. Audenaerde won den opperprijs van het schoonst inkomen en dien van het *ebattement*. De Rederijkers, die de gilde van Doornijk vergezelden, droegen insgelijks een juweel weg (2).

1444. Op den Groot-vastenavond vergaderden de heeren van de Wet « omme d'*abattementen* te zien spelene alzo men ghecostumeert es. » Aen « den spelers, die speelden *esbattementen* up de Maerct » werd eene kanne rijnschen wijn ten beste gegeven.

1446. In de Paeschdagen wordt het spel « *Ons liefs Heeren Verissenesse* » vertoond door « de priesters ende den ghemeenen gheselscepe. » De stad schenkt hun daervoor twee kannen rijnschen wijn.

---

(1) *Gulde*, Gilde, Gild. Oûlings en nog wel tot laet in de XVIIIe eeuw schreef men gestadig *Gulde*.

(2) *Notice sur les sociétés de St Georges, par* Ed. Van Cauwenberghe, 1853.

1447. Op zekeren « Maerctdach » (Donderdag), kwamen de Gezellen van Harelbeke, met hunnen *Ezelpaus* aen het hoofd, naer Thielt « om ghenouchlicheit van *habatementen* ende hezelrie te hantierne[1]. » Deze lustige knapen verbroederden met onze Gezellen. Zij « deden hier twee of drie maltijden, daermede beterende d'assisen van der stede, » en leverden zich overigens aen de volle vreugde over, gelijk het den kunstliefhebberen betaemt. Het Magistraet vereerde hun met twee kannen wijns. Er werden verders twee kannen wijn geschonken aen den baljuw en aen den proost van Harelbeke « hier commende met den voorseiden Ezelpaeus. »

1448. Alhoewel onze kunstgezellen veel iever aen den dag legden, hadden zij echter onder het opzicht van geldelijke middelen weinig bijgewonnen. Zij waren nog altijd volgends de zinspreuk der Rederijkers van Veurne : *Arm in de borze en van zinnen jong*. Gelukkiglijk toonde het Magistraet zich welwillend; het leende nu en dan een gunstig oor aen de smeekschriften der jeugdige Gezellen, en de stedelijke schatkist kwam ten gepasten tijde de gapingen hunner financiën aenvullen. Aldus zijn ons nopends het bestaen en de bedrijvigheden der Rederijkers eene menigte belangrijke inlichtingen bewaerd gebleven, welke anders voor het nageslacht waren verloren geweest; het zijn trouwens de stadsrekeningen, die wij tot het opbouwen onzer kronijk met de meeste vrucht hebben geraedpleegd. In dezelve hebben wij eene overvloedige bron van onbetwistbare feiten gevonden, welke wij nergends elders mochten verhopen aen te treffen.

Op het verzoek der « jonghe ghesellen van der stede, die *habatementen* ende andere spelen pleghen t'antierne » werd er aen den stedelijken ontvanger last gegeven hun een hulpgeld van zes en

(1) *Hantieren*, van het fransch *hanter*; hier in den zin van *uitoefenen*, *bedrijven*.

dertig schelen parisis te betalen, om dat zij « hadden ghedaen maken eenighe habilementen van *faulx visaigen*(1) ende dievels hoofden ende dat zij daertoe versochten secours van scepenen. »

1449. Gewoone ebattementen op den Vastenavond en op den H. Sakramentsdag. Het ambacht der meerseniers geeft eene voorstelling in de processie, waervoor het 12 sch. par. krijgt.

1450. Gedurende de Vastenavond-feesten wordt er op de Markt gestoken of getoernooid, en terwijl de Thieltsche jeugd zich verlustigt met die ridderlijke vermaken, die alsdan nog ten volle in bloei waren, zien wij onze Gezellen hun tooneel oprichten, om zich aen de geliefkoosde « habatementen » over te leveren.

De stadsrekening noemt het spel, welk dit jaer werd uitgevoerd : « Item ghegheven in hoosscheden(2) den ghezellen die *'t spel* speelden *van den Smet van Cambroen*(3), te hulpen van haren costen . . . . xx sch. par. »

In de kronijk der rederijkkamers van Audenaerde, opgenomen in het *Belgisch Museum,* lezen wij, dat het zelfde stuk, onder den titel van « *spel van den Miracle van Cambroen,* » aldaer in de Meimaend 1427 vertoond werd.

Te Eecloo werd het insgelijks in 1450 ten tooneele gebracht onder den titel van « *de Miracule van Onser Vrauwen van Cameroene*(4).

---

(1) Vermommingen.

(2) *Hoosschede, hoofschede, hofschede, hoveschede,* dat is : geschenk uit *heuscheid* aengeboden.

(3) *Cambron,* klein dorp in de provincie Henegauwen, tusschen Aeth en Bergen gelegen. Het mirakel waervan spraek, had plaets in 't jaer 1342. 't Is de historie van den kamp tusschen eenen smid en eenen jood, ter oorzaek der smaedwoorden waermede deze laetste het beeld van Maria overlaedde. Het onderwerp is zeer dramatisch.

(4) *Geschiedenis der stad Eecloo door* Ed. Neelemans. Gent, 1859, bl. 114.

1451. Er worden ebattementen gespeeld en andere « ghenoughelicheyt » bedreven op den Vastenavond « vóór den Heere, Wet ende allen andren, die 't zien wilden. »

1452. Ten gevolge der heffing eener nieuwe belasting op het graen en het gemael, waren de Gentenaers aen 't muiten gevallen, en hadden de wapens tegen hunnen vorst opgenomen. Gedurende meer dan twee jaren zag men in het rijke Vlaenderen ongehoorde tooneelen van verwoesting aenrichten. De legerbenden van hertog Philips den Goede behandelden de steden en dorpen niet beter dan de Gentsche *Groententers* en *Witte Kaproenen*. In den loop van dien noodlottigen strijd werd de stad Thielt tweemael aengerand. Eerst werd zij, op het einde der maend October 1452, door de Burgondiërs ingenomen, geplunderd, en op verscheidene hoeken in brand gestoken; vervolgends, op 1 Mei 1453, wederom verwoest en verbrand door de Groententers, die hare versterkingen ten gronde deden werpen en al het oorlogsmateriëel en krijgsvoorraed, welk zij hier vonden, naer Gent lieten overvoeren(1). Verscheidene omliggende gemeenten, zoo als Wijngene, Ruisselede, Swevezeele, Lichtervelde, Coolscamp en andere, werden ook in assche gelegd(2).

Men begrijpt, dat in deze ongelukkige tijdsomstandigheden er geene spraek meer kon zijn de vermaken onzer Rederijkers aen te moedigen. De jaerlijksche subsidiën, tot hier toe aen de gilden van S^t^. Joris en S^t^. Sebastiaen verleend, werden insgelijks afgeschaft.

1455. De stad staet uit hare puinen op. Handel en nijverheid verheffen zich langzamerhand, dank aen den vrede, die thands in Vlaenderen heerscht.

---

(1) *Messager des sciences et des arts*, 1841. p. 14.

(2) N. Despars, *Cronijcke van den lande ende graefschepe van Vlaenderen*, deel III, bl. 505 en 516.

De Gezellen beginnen wederom in de H. Sakramentsprocessie te verschijnen. Meester Jan van Putthem, schoolmeester en priester, die met de Gezellen gespeeld had, krijgt van stadswege eene jonste van 12 schelen parisis, hetgeen hem de drij volgende jaren ook toegestaen wordt.

1459. Deze gratificatie wordt voor het vervolg bepaeld op 3 ponden parisis elk jaer « also men ghecostumeert es van ouds. »

De Overheid schenkt 4 ponden par. aen de « Gezellen van der stede, die in versworen Maendaghe spelen speelden. » Welke die spelen waren, hebben wij niet kunnen ontdekken.

1460. Door « de Ghesellen van der kercken » bijgestaen door de « Ghesellen van der stede » worden twee vertooningen gegeven « in de Paeschdagen. » Deze spelen waren *Onser Vrauwen Claghe* en *Ons Heeren Verissenesse.*

Dit laetste stuk werd reeds vroeger gespeeld, gelijk wij hooger gezien hebben, en het werd later nog meermaels door onze Rederijkers voorgedragen, namelijk in de jaren 1462, 1463, 1464, 1465, 1495, 1496, 1502, 1528, enz.

Wat het spel van *Onser Vrauwen Claghe* betreft, wij meenen dit het zelfde te zijn, welk de ijverige Hoffmann von Fallersleben en Mone in het licht hebben gegeven onder den titel van *Mariën Klage,* naer een Duitsch handschrift der XIVe eeuw. Het eene stuk zal ongetwijfeld de vertaling van het andere zijn(1).

Op H. Sakramentsdag bekomen de Gezellen 12 sch. par. voor de spelen die zij uitvoerden.

---

(1) In de Burgondische boekzael te Brussel bestaet een oud handschrift van de 2e helft der XVe eeuw, voor titel voerende *Onser Vrouwen claghe.* Het is in verzen opgesteld, doch niet bij vorm van tooneelspel of samenspraek. *Bibliothèque Royale, Section des Manuscrits.* (*Bibliothèque de Bourgogne*). *Inventaire général; n° d'ordre* 15591.

Er wordt hun bovendien een stoop wijns aengeboden om dat zij « in de Sinxenen een speel speelden. »

De vermakelijkheden, die vroeger op den grooten Vastenavond plachten plaets te grijpen, waren thands op den kleinen Vastenavond of *Papevastenavond* (zondag *Quinquagesima*) verplaetst. Er werd « verteert up cleene Vastenavont *anno* LX, bij den Heere ende der Wet ende eeneghe raden van der stede omme dat 't jonghe gheselscip hier achter strate groote ghenouchte maect van dansene ende stekene up sleden ende anders; zo hilden hem de Heere ende de Wet vergadert of daer eenighe onghenouchte hadde ghecommen; verteert ter zelver tijt . . . . XLVII sch. par. »

Bij deze gelegenheid werd eene belooning van 6 sch. par. vergund aen de « Ghesellen vander stede, die Vastenavonde speelden diversche *abatementen.* »

1461. Groote vermakelijkheden op den kleinen Vastenavonddag. Er wordt gespeeld, gedanst, getoernooid. De Gezellen van Coolscamp komen naer Thielt met den heere van Coolscamp, graef van Lichtervelde, enz., « ende speelden zeer ghenoughelic, » waervoor de stad hun twee kannen wijns schonk. Daerenboven gaf men 6 sch. par. aen de « Ghesellen vander stede, die diversche *abatementen* speelden. »

Op H. Sakramentsdag gewoone spelen onder het bestuer van meester Jan van Putthem.

1462. In de Paeschdagen van dit jaer werden de twee stukken *Onser Vrauwen Claghe* en *Ons Heeren Verrissenesse* nogmaels vertoond door de « Ghezellen van der kerke ende anderen ghezellen van der stede, » en er werd hun deswegens 12 sch. par. toegestaen.

De Vastenavond wordt heerlijk gevierd. De vrijheer van Coolscamp was dien dag weêral, met zijne Gezellen, naer Thielt gekomen. Men schonk hun, omdat zij « groote ghenouchte

maecten met speelne abatementen ende anders, » twee kannen Rijnschen wijn en twee kannen rooden wijn.

De Gezellen van Thielt hadden nu gedurende lange jaren de feesten en openbare plechtigheden opgeluisterd; hun ijver was gedurig aengegroeid. Onder het geleide van meester Jan van Putthem, priester, die ter zelfder tijd het ambt van schoolmeester bekleedde, hadden zij hun genootschap in aenzien doen winnen, en hetzelve in alle groote kerk- of wereldlijke feesten onontbeerlijk gemaekt. De noodzakelijkheid begon zich te doen gevoelen, onder het beheer eens schepenlijken charters, voortaen een wettig bestaen te bekomen en aldus op den zelfden voet gesteld te worden als de andere gilden van ambachten en neringen. Op den vijftienden September van het jaer 1462 begaven zich Jan van Putthem, deken of overste, met de overige gezwoornen van het Gezelschap bij den baljuw en de schepenen der stad om een oktrooi van wettelijke erkenning te bekomen.

Te dien einde gaven zij aen het Magistraet een ontwerp van reglement over, de volgende bepalingen inhoudende :

1° Elk lid geeft voor inkomgeld 8 sch. par., en 16 sch. bij zijn afsterven.

2° De jaerlijksche bijdrage is bepaeld op 1 grooten(1).

3° Wanneer een gildebroeder sterft, zijn al de anderen gehouden zijne begrafenis bij te woonen, gekleed in hunne paruerekleederen. De Gilde doet eene misse van Requiem zingen.

4° De deken en de gezwoornen worden alle twee jaren op St Jansdag herkozen.

5° De gildebroeders zullen gelijkvormige en gelijkkleurige kleederen dragen, waerop de devise of blazoen der Gilde zal geborduerd staen.

---

(1) Een halve stuiver Brabantsch courant, of 2 1/2 centiemen.

6° Men mag in de vergaderingen noch vloeken, noch slechten klap spreken.

7° Alle geschil tusschen de leden, wordt door den deken en de gezwoornen vereffend.

8° Men kan ophouden gildebroeder te wezen, mits het doodgeld te betalen.

9° Niemand mag kwade eeden zweren in de vergaderingen.

10° Het dobbelen of ander tuischspel is verboden.

11° Wanneer het Magistraet openbare vermakelijkheden beveelt, moeten de Gezellen de spelen, enz. bereiden en de noodige proeven bijwoonen.

12° Er worden boeten bepaeld voor degenen, die weigeren den hun opgelegden last te volbrengen.

13° *Idem* voor dengene, die eene rol weigert te spelen of die zijne rol niet wil leeren.

14° Al de opgelegde boeten zullen dienen ten behoeve der Gilde.

15° De gildebroeders moeten de H. Sakraments-processie vereeren en helpen bereiden.

Na behoorlijk onderzoek, werd dit reglement door de schepenen bekrachtigd en als oktrooi van privilegie bezegeld. De inhoud van dit merkwaerdig stuk, welk een zoo helder daglicht werpt op de toenmalige inrichting der kamer van Rhetorika, is ons in de stedelijke Archieven van Thielt bewaerd gebleven. Wij voegen hetzelve letterlijk hier achter bij (1).

Uit het vorenstaende mag men besluiten, dat de Maetschappij, alhoewel reeds sedert eenen geruimen tijd als broederschap in wezen, echter nog niet in 't bezit was van regelmatige goedkeuringsbrieven.

Waren er reeds vroeger van wege de stedelijke Overheid schikkingen omtrent het genootschap genomen? Dit kunnen wij niet opgeven. Het is althands waerschijnlijk, aengezien het charter

(1) Men zie de *Bijlagen* N° I.

van 1462 spreekt van de *Gulde van Retoricquen*, die « eenen tijt es leden » haer broederschap opgesteld en onderhouden heeft *bij consente van Heere ende Wet,* ten autaer van den H. Franciscus, binnen de kerk van Thielt. Eene veronderstelling, die, naer ons oordeel, veel schijn van waerheid bevat, is dat vroeger de Gilde, enkel als geestelijke broederschap bestaende, als dusdanig hare verordeningen van de kerkelijke overheid, namelijk van den bisschop van Doornijk, had ontvangen. Het is ten andere bekend, dat de kamers van Rhetorika, lang door priesters bestuerd, gedurende eeuwen als kerkelijke instellingen werden aengezien.

Het voorhandige charter mag dus beschouwd worden als de wettige bekrachtiging van eene reeds bestaende orde van zaken.

1463. De stad geeft eene vergoeding van 12 sch. par. aen « den ghesellen, die 'sMaendachs in de Paesschedaghen *anno* LXIII *de Claghe van Onser Vrauwen* ende *de Verrissenesse ons Heeren* speelden. »

Ingevolge de voorschriften van art. 13 haers reglements luistert de Gilde de H. Sakraments-processie op. Er worden 6 ponden parisis betaeld aen « Mr Janne van Putthem, scoolmeestre, van de processie ende spelen te ordoneerne voor 't Heleghe Sacrament *anno* LXIII en LXIIII aen III lib. par. 't sjaers. »

Verders speelt de Gilde ook op den Verzworen Maendag en op den Vastenavond, zooals blijkt uit den volgenden post der rekening : « Item ghegheven den jongen ghesellen, die speelden *abatementen* up den Verzworen Maendach naer Kerstdach ende Vastenavonde *anno* LXIII t' samen . . . . . IX schell. par. »

1464. Het schijnt, dat onze voorouders eene bijzondere voorliefde koesterden opzichtelijk de twee tooneelspelen *de Claghe van Onser Vrauwen* en *ons Heeren verrissenesse,* want die stukken werden dit jaer in de Paeschdagen wederom vertoond.

Op H. Sakramentsdag vertoonen de Rederijkers « *'t Spel van sente Katheline* in stommen personagen, » en krijgen van stadswege eene belooning van 12 sch. par. boven hetgeen aen hunnen deken wordt vergund.

De Verzworen Maendag werd vrolijk overgebracht. Eenige jongelingen van Caneghem en van Pitthem kwamen te Thielt om hunne behendigheid in de oefening van het zwaerd te doen bewonderen(1). Dit vermaek behaegde den volke uit der mate. De stad schonk aen elk gezelschap 12 sch. par. De zelfde jonst werd verleend aen de « Ghesellen van Thielt, die ten zelven daghe *abatementen* speilden. »

1465. Groote vermakelijkheden op den kleinen Vastenavond « met dansene ende speelne. »

Op den Maendag van Paschen werden de spelen van *de Passie* en van *de Verissenesse Ons Heeren* door de priesters en de Gezellen met veel luister voorgesteld. Eene toelage van 8 ponden paris. werd hun geschonken « mits den cleedren ende costelicke abijlgementen, die daertoe waren ghedaen maken. »

Het *Spel van de Passie Onses Heeren J. C.* mag beschouwd worden als het grootste en voornaemste tooneelstuk der vorige eeuwen. Er zijn geene steden noch dorpen in Vlaenderen, waer het niet verscheidene malen vertoond is geweest, en immer werd er tot des-

---

(1) Te Thielt, even als in sommige omliggende gemeenten, waren de aloude en zonderlinge spelen, *Zwaerdendans* en *Zwaerdspel* geheeten, zeer in gebruik. Ettelijke posten der stadsrekeningen maken daervan gewag. Bij den zwaerdendans sprongen naekte jongelingen, met vlugheid en zonder zich te kwetsen tusschen scherpe zwaerden en regtstaende lansspitsen. Het zwaerdspel bestond in het omhoog werpen en kunstig hervatten van drij lange messen of dolken, in dier voege, dat er altijd twee in de lucht waren en één in de hand of één in de lucht en één in elke hand.

Dit gebruik is van louter Germaenschen oorsprong.

zelfs uitvoering eene buitengewoone pracht aen den dag gelegd. 't Is het eenige, dat gedurende een zoo ruim tijdvak steeds de belangstelling en de nieuwsgierigheid der volksmenigte wist op te wekken. 't Is ook het eerste of althands een der eerste mysteriën, dat op het Vlaemsch tooneel werd gebracht. Men stelde het op verschillige manieren voor, 't zij als berijmd treurspel, 't zij als figuerlijk vertoog of pantomime. Jonkheer Ph. Blommaert, in zijne *Geschiedenis der Rederykkamer de Fonteine, te Gent,* geeft den beknopten inhoud der *Passie,* volgends een oud, bij L. van Paemel te Gent herdrukt, treurspel. « Het vertoonen van dit stuk, » zegt de geleerde schrijver, « duerde gewoonlyk verscheidene dagen lang, het begon niet zelden met de geboorte van Maria, en liep tot aen de verryzenis Christi : daer zag men de werken der menschen in samenhang met de besluiten des hemels en de heimelyke samenzweringen der hel. By deze grootsche vertooning werd de schouwburg in drie verdiepingen verdeeld ; de hoogste verbeeldde den hemel, de onderste de hel, de middenste de aerde. Omlaeg zag men den drakenmuil, die zich opende en toesloot, wanneer duivelen op het tooneel moesten verschynen (1) »

1467. Gewoone vertooningen op H. Sakramentsdag en op Vastenavonddag 1467, even als in 1466.

1468. De ijver tot het vertoonen van ebattementen groeit gedurig aen. Nevens de wettige Gilde geven de gebuerten ook vertooningen door het Magistraet aengemoedigd. Op den Vastenavonddag spelen « de jonghe Ghezellen vander Hoogstraete zekere *abatementen* voor den Heere ende de Wet » en ontvangen, uit heuscheid, 6 sch. par.

---

(1) *Geschiedenis der Rethorykkamer, de Fonteine, te Gent.* Bl. 12.

1470. Sedert verscheidene jaren was het jeugdig gezelschap bestuerd geweest door den eerweerden Jan van Putthem, priester en schoolmeester der stad Thielt. 's Mans vaste beradenheid en schrandere geest had de Gilde tot eenen bloei doen stijgen, welken zij vroeger nooit bereikt had. Hij deed haer een wettig oktrooi van inrichting bekomen, hetwelk lang aen de opvolgende geslachten van Rederijkers tot richtsnoer strekte; hij had, in één woord, het genootschap op stevige grondzuilen geplaetst, en mag derhalve voor eenen der verdienstelijkste stichters der Thieltsche Rederijkkamer gehouden worden. Helaes! nu moest ook de ijverige man den laetsten tol aen de natuer betalen. Zijne dood was gewis een pijnlijk verlies voor de kunstvrienden, die in hem hunnen bestierder en hunnen moedigsten medewerker verloren. Na zijn afsterven zien wij, in der daed, de Gilde, gedurende eenigen tijd, in eene zekere verkwijning vallen.

Jan van Putthem werd in zijne bediening van schoolmeester door meester Jan Haben vervangen.

1473. Toen ter tijde hadden onze Gezellen reeds de vriendschappelijke banden aengeknoopt, die de Thieltsche en Rousselaersche Rederijkkamers eeuwen lang verbonden. Wij zouden zeer talrijke bewijzen kunnen bijbrengen van die onderlinge betrekkingen, welke niet alleen onder de kunstgezellen bestonden, maer tevens onder de confraters van St. Joris en St. Sebastiaens-gilden dezer twee steden. De stadsrekeningen maken gewag van verscheidene bijeenkomsten, die te Thielt plaets hadden, en waer men hartelijk verbroederde.

Den 10 Oogstmaend 1472 bood ons stedelijk Magistraet eene kan rooden wijn, eene kan Franschen wijn en 12 sch. par. aen de « jonghe Ghezellen van Rousselare, die omme prijs te winnene quamen abatementen. »

Op den Vastenavonddag krijgen onze Rederijkers eene jonste, omdat zij geneuchte maken « met dansen ende anders. »

1477. Van 1476 tot 1479 heerscht eene gedurige onrust in Vlaenderen. De dood van Karel den Stoute, in de velden van Nancy gesneuveld, liet het bestuer des lands in de handen van een zwak en onervaren meisjen vallen. Maria van Burgondië, onze jonge vorstin, gedurig aen de kuiperijen van den arglistigen Lodewijk XI blootgesteld, ontmoet bittere moeyelijkheden op den troon. De Fransche koning, die haer aen zijnen zoon wilde verloven, spaerde noch listen, noch geweld, om in zijn ontwerp te slagen. Hij deed op 't laetst de hand onzer vorstin afvragen door eenen afgevaerdigde, die niemand anders was dan Olivier de Necker(1) bijgenaemd *de Duivel*, geboortig van Thielt(2), welke van chirurgijn-barbier eerste minister van Lodewijk XI geworden zijnde, onder den titel van *le Daim,* tot graef van Meulan was verheven. Meester Olivier werd aen het hof hoonend onthaeld, en liep zelfs gevaer het leven te verliezen; doch vooraleer tot zijnen meester terug te keeren, lukte hij er in de stad Doornijk te bezetten.

Het huwelijk onzer vorstin met Maximiliaen van Oostenrijk kwam eindelijk den Vlamingen nieuwen moed inboezemen.

De bruiloftfeesten waren ter nauwer nood gevierd, of de Aertsbertog trok te velde, en sloeg zich met zijn leger te Pont-à-Vendin (3) neder, van daer de omliggende streek verwoestende en de vijandlijke bezetting van Doornijk allen bijstand van wege Frankrijk benemende.

---

(1) *Necker* is een oud Vlaemsch woord, hetwelk beteekent *duivel* of *booze geest.*

(2) Wij ontmoeten in 1482 eenen *Lucas de Necker,* die aen de stad eene zekere som in leening geeft. In 1495, schenkt het Magistraet twee kannen Rijnschen wijn als bruiloftsgift aen *Willem de Necker*, poorter van Thielt. Er bestaen heden nog afstammelingen dier familie.

(3) *Pont-à-Vendin,* dorp tusschen Rijsel en Lens, in 't noorden van Frankrijk gelegen.

De Thieltsche burgers, ten getalle van 31, behoorlijk gewapend en ten koste der stad uitgerust, gingen, na door den hoogbaljuw van Gent, Jan, heer van Dadizeele, in oogenschouw te zijn genomen, onder het bevel van Lucas Haghelinc, hoofdman der roede van Thielt, het vaderlandsche leger vervoegen.

1478. Het bestand van wapenen, dat Lodewijk XI, den 7 Hooimaend 1478, met den Aertshertog sloot, werd van beide zijden zeer onnauwkeurig onderhouden. Maximiliaen maekte zich opentlijk van Kamerijk meester, en verzamelde welhaest een aenzienlijk leger in de omstreken van St. Omaers. Het waren de Vlaemsche steden, welke hem hierin voornamelijk behulpzaem waren; zij leverden groote korpsen voetvolk, die zijn leger tot 27,000 mannen brachten.

Volgends een plakkaet der schepenen vander keure van Gent, moesten de manschappen der Thieltsche roede[1] zich te Merreghem[2] begeven, alwaer de « saudeniers » der Kasselrij, vergezeld van eenige wethouders van iedere gemeente vergaderden. Lauwers Pantin, schepene, en Paes Neemgheer, stadsgreffier, waren door ons Magistraet gelast de Thieltsche wapenlieden op te leiden.

Nauwelijks had Maximiliaen het beleg der stad Therenburg[3] begonnen, of de Franschen kwamen met groote macht langs den kant van Hesdin toegestormd. Het Vlaemsche heer trok hen te gemoet, en trof ze te Engui en Guinegate aen. Daer had eene bloedige worsteling plaets, en de Vlamingen behaelden er eene schitterende zege (17 Augusti 1479).

Gedurende eenigen tijd dorst Lodewijk XI het lot der wapenen

---

(1) *Roede*, distrikt, grondgebied, op welk de baljuw van Thielt zijn gezag uitoefende.

(2) *Merreghem*, in 't Fransch Merville, aen de Leye, tusschen Armentières en St. Venant.

(3) *Therenburg* of *Thérouanne*, op de Leye, ten zuiden van St. Omaers.

niet meer beproeven. Vlaenderen genoot eigentlijk geenen bestendige vrede, maer de tijden waren rustiger.

Onze ijverige vrienden namen de gelegenheid te baet om weder te voorschijn te komen. Op den Vastenavonddag spelen zij ebattementen en bedrijven andere geneuchten; hierin worden zij gretig bijgestaen door de jongelingen van Ruisselede en Schuvers-Capelle(1), die over zweerden komen spelen.

1480. De gewoone vertooningen op de Paesch- en H. Sakramentsdagen worden hernomen, zooals blijkt uit de stadsrekening: « Item ghegheven den ghesellen van der Retorijcke, die zekere gheestelicke spelen speelden ende by fighuren tooghden, 's Maendachs in de Paesschedagen ende up de Sacramentsdaghen in de jaren LXXX, LXXXI ende LXXXII (1480, 1481 en 1482), over al . . . . IIII lib. par. »

Men zal bemerken, dat onze Gezellen, die nu in aenzien gewonnen hadden, bekend staen als *Ghesellen van der Retorijcke*, naem welken zij voortaen, naer het voorbeeld der andere tooneelgenootschappen in Vlaenderen, blijven voeren.

Den 24 December 1482 werd er in den wijk van Atrecht (Arras), *Franchijse* genaemd, door de Staten van Vlaenderen een vrede met Frankrijk gesloten, en, zegt Despars (2), « ten is niet wel sprekelik hoe uitnemende groote blijtscepe ende ghenouchte, dat om desen paeijs wille al Vlaenderen deure bedreven wiert van vierene, batementene, zinghene, dansene ende andersins in menigherande voughe ende maniere. »

De blijde tijding werd hier aengekondigd door eenen bode, die te gelijker tijd het bevel bracht, dat men op « Dertiendag LXXXII (6 Januari 1483 Nieuwe stijl) processie draghen, vieren, *abattementen* ende alle andere ghenouchten bedriven zoude. »

---

(1) *Schuvers-Capelle*, Schuyffers-Kapelle, groot gehucht van Thielt afhangende.
(2) N. Despars, *Cronijcke van Vlaenderen*, Brugge, 1842, IVe Deel bl. 230.

Onze Rederijkers namen een schitterend deel in deze vreugde-bedrijven. Er werd hun 3 ponden par. gegeven, omdat zij « ter ghenouchten ende blijtscepe van den paeijs (1) stallaigen (2) maecten om up te vierne ende te spelene ende den abielgementen (3) ten spelen te makene. »

1483. Bij eenen anderen post der rekening wordt melding gemaekt van eene jonste van 6 ponden 10 sch. par. toegekend aen « den Ghezellen vander Retorijcke, die zekere geestelicke spelen binnen den termijne deser rekeninghe ghespeelt ende by figueren ghetoocht hebben, also wel aengaende den payse tusschen der croone van Vranckrycke ende desen lande, der ghenouchte vanden Keysere van deser stede, den Ezel-bisschop vander stede van Deynse, elc anderen met machte ende state trecken visenterenden ende anders, als te Paesschen, Sacramentsdaghe of andere hoghetijden. »

In de stedelijke rekeningen van Deinze treffen wij eenige bijzonderheden aen betrekkelijk het bezoek, hetwelk onze Rederijkers aldaer aflegden « 's Maendaechs naer Sente Vincensen dach. »

De Thieltenaers hadden eenen « keysere » gekozen alsmede eene « cueneghinne van den Moeren (4) » en waren, met deze twee persoonaedjen in grooten stoet, opgetrokken. Zij waren vergezeld van den « bailliu ende scepenen van Thielt ende veel andere goede mannen, wel toot XL personen. » Te Deinze maekten zij « goede schiere (5), abatementen ende andere ghenouchte, up welcken tijt de Heere ende Wet ende andere goede mannen van Doinse hilden hemlieden gheselscip. » De onkosten dezer verbroedering beliepen tot boven de 35 pond. par. « waer of scepenen presenteerden huutter (6) name vander stede de heelt (7) en

(1) Blijdschap van den vrede. — (2) Houten stellaedjen. — (3) Kleederen.
(4) Mooren. — (5) Van het Fransch : *bonne chère*. — (6) Uit den. — (7) Helft.

de bailliu betaelde III L. par. en d'andere betaelden de heeren ende wet ende andere goede mannen, die hemlieden gheselscip hilden[1]. »

1484. Het volgende jaer kwamen de Gezellen van Ruisselede, met « Triestram, den bastaert van Poucke » aen hun hoofd, de kunstgenooten van Thielt bezoeken, en kregen van Schepenen wege 20 sch. par. voor de *ebattementen*, welke zij speelden.

1485. Thands zijn het de « Ghezellen van der Rhetorijcke van Meenene », die naer Thielt komen « *batementeirne* ende ghenouchte bedriven » ter bruiloft der dochter van Lucas Haghelinc, waervoor de stad hun eene kan Rijnschen wijn schenkt.

Op 5n September onthaelt de Baljuw den « Ezelpaeus van Thielt » op eene maeltijd. Deze beleefdheid beantwoordende, verzoekt de Ezelpaus, op zijne beurt, « den Heere ende de Wet » ter kermis. 't Is overigens de stad, die telkens den wijn bekostigt.

1486. Van 1486 tot 1490 woedt de oorlog door geheel Vlaenderen, en onze stad is aen alle slach van verwoestingen ten prooi. De gewoone *ebattementen* op den Vastenavonddag worden verwaerloosd.

1488. Gedurende deze rampvolle jaren verdwenen voor eenen tijd de oude en geëerbiedigde oorkonden der Thieltsche broederschappen. Men waende ze verbrand. Dit verlies was voornamelijk hieraen toe te schrijven, dat vele leden de stad hadden verlaten om elders, in de versterkte steden, eene veiliger schuilplaets tegen de troebelen te gaen zoeken. De geliefkoosde oefeningen moesten nu gedwongener wijze opgeschorst blijven. Ten einde die weder te kunnen hernemen, wendden de gilden zich tot den Roomschen koning Maximiliaen, met de onderdanige bede om de vernieuwing

(1) Zie Stadsrekening van Deinze, over 1483, in 's Rijks handvesten, te Brussel.

hunner vorige privilegiën te bekomen. Dit verzoek werd ingewilligd, Bij oktrooi van den « xxii^{en} in Lauwe *anno* dusent vier hondert ende acht ende tachentich (22 Januari 1488) » vergunde de vorst nieuwe titels van wettelijke erkenning aen onze Rederijkkamer (1). De gilden van S^t^.-Joris en S^t^.-Sebastiaen werden ter zelfder gelegenheid insgelijks met nieuwe charters begiftigd (2).

1490. De vrede wordt in 1490, te Francfort, gesloten, doch de rust was daerom in Vlaenderen nog niet hersteld. Onze Gezellen konden ondertusschen, onder den aenhoudenden drang der burgerlijke bewegingen, weinig gebruik maken van hunne nieuwe voorrechten.

1491. Dit jaer staet ook met bloedige letteren in de Thieltsche geschiedenissen aengestipt.

---

(1) Dit privilegie is aen onze nasporingen ontsnapt. Het schepenlijk charter van 1 Februari 1518, hieronder opgenomen, maekt er melding van. Wij hebben ook vruchtelooze opzoekingen gedaen naer de privilegiebrieven in 1488 verleend aen de Thieltsche St. Joris- en St. Sebastiaens-gilden

(2) Gramaye, in zijn werk over de oudheden van België, spreekt van de vergunning dezer drij privilegiebrieven ; doch hij verwart onze Rederijkkamer met eene schuttersgilde :

« *Ita ut sequentis sæculi anno* 1488 *Maximilianus princeps debuerit incendio absumpta restaurare privilegia*, *nominatim tribus sagittariorum gildis*. » (*)

De geleerde schrijver wil hier gewis spreken van de twee schuttersgilden van St. Joris en St. Sebastiaen en van de St. Jans-gilde of Rederijkkamer. Hetgeen ons gevoelen dienaengaende versterkt, en voor ons een ontegensprekelijk bewijs oplevert, is dat, sedert het jaer 1412, geene derde schuttersgilde te Thielt meer bestaen had. (**)

Gedurende de tweede helft der XVe eeuw en geheel den loop der XVIe treft men in de Stadsrekeningen geen enkel spoor aen van een derde schuttersgenootschap. In tegendeel wordt er gedurig gewag gemaekt van de gilden van St. Joris en St. Sebastiaen. (***)

(*) J. B. Gramaye, *Antiquitates Belgicae*. Lovanii et Bruxellis, 1708. Onder de rubriek : *Tieletum*.

(**) Vóór het jaer 1412 bestond er een tweede kruisboogschutters-genootschap ; maer op aenrading van het schepenen-kollegie werd het in de groote Gilde van St. Joris versmolten, welke laetste nu ook een aenzienlijker hulpgeld jaerlijks uit de stedelijke schatkist genoot.

(***) Een vonnis door den Raed van Vlaenderen in 1540 uitgevaerdigd, noemt de drij broederschappen, die alsdan in onze stad bestonden, en duidt uitdrukkelijk de gilden van St. Joris, van St. Sebastiaen en van Rhetorika aen. (*Ziet op het jaer* 1540).

Den 28 Maert kwamen de Gentenaers in het Kortrijksche op buitjacht; maer de Bruggelingen, met behulp van de burgers van Kortrijk, verjoegen ze, doodden er een groot gedeelte van, en namen hunne kapiteinen gevangen. Romain van Claerhout, heere van Pitthem en van Ayshove, alsdan bevelhebber van Kortrijk, gebood, dat men de gevangene Gentenaers op de Markt zoù onthoofden, hetgeen dadelijk ten uitvoer werd gebracht.

De tijding dier halsrechting was nauwelijks in de hoofdstad vernomen of de Gentenaers kwamen nog den volgenden dag afgestormd, vielen als brieschende leeuwen in Thielt, roofden al wat zij vonden, staken het vuer in de stad, doorliepen dan de omliggende dorpen « verslaende alomme alle die schamele lantslieden, met wijfs ende kijnderen, ende nemende die rijke ghevanghen, daer zij naerderhandt groot rentsoen of ghecreghen[1]. »

Als om den akeligen toestand des lands nog te verzwaren en eene nieuwe ellende bij zoo vele andere te voegen, liepen de garnizoenen van Audenaerde, Kortrijk, Dendermonde, Aelst, Damme en Hulst geheel Vlaenderen af, verspreidende alom dood en verwoesting, roovende al wat er te rooven was, en noch vriend noch vijand sparende.

1492. Ten einde de stad Thielt eenigszins te vergoeden wegens de groote onheilen door haer geleden, verleent de Koning der Romeinen haer, den 15 November 1492, een oktrooi, waerbij de betaling der verachterde renten voor twee jaren verschoven wordt[2]. Door deze en dergelijke vergunningen winnen de inwooners nieuwen moed. Het leed der vroegere jaren geraekt uit het geheugen.

1493. De afkondiging van het verdrag van Senlis was een

---

(1) N. Despars, *Cronijcke van Vlaenderen*, Brugge, 1842, IVe deel bl. 512.
(2) Charter op perkament in de stedelijke Archieven van Thielt.

eerste voorwendsel tot verzet « ten daghe dat den paeys van Vranckerijcke uutgheroepen was ende men ghenouchte anthierde met *habatementen* ende anders, betaelt van II^c houdts verbrant up de Maerct tot eenen vyere (1). »

« Meester Pieter de schoolmeester » krijgt 3 pond. par. om « dat hy in de processie van den Heleghen Sacramente 't last hadde van den spele ende den figueren daer ghespeelt ende ghetoocht, naer de costume. »

1494. De vrolijkheid komt geheel en al te voorschijn. Onze Rederijkers hernemen de vertooningen hunner mysteriën en ebattementen. In de Paeschdagen spelen zij « *de Hystorije van Sente Gommaren* » en krijgen daervoor eene belooning van 36 sch. par.

1495. In de Paeschdagen wordt « *de Passije Ons Heeren* » ten tooneele gevoerd. 's Anderen daegs speelt men « *de Verrijssenesse.* »

De « Bisschop van den Scholieren » van Thielt doet een speelreisjen naer Haerlebeke, als wederbezoek.

1496. Het « *spel vander Verryssenesse Ons Heeren* » wordt nogmaels vertoond « up 's Maendaechs in de Paeschdagen. »

1498. 3 ponden parisise worden vergund aen de Gezellen van Rhetorika, omdat zij in 1497 en 1498, gedurende drij dagen gespeeld, en bij figuren vertoond hadden « *de X gheboden Gods* »

Het spel *de tien Gheboden Gods* was een zinnebeeldig mysterie der middeleeuwen. In dit slach van spelen moesten de persoonaedjen door hunne houding en groepering verscheidene aeneengeschakelde tafereelen voorstellen. Deze allegorische verbeeldingen

---

(1) *II^c houdts,* 't is te zeggen: twee honderd bussels hout, waermede men een vreugdevuer maekte.

vielen zeer in den smaek dezes tijdvaks. De kronijken van Vlaenderen geven er ons menigvuldige beschrijvingen van; zy werden namelijk vertoond tijdens de inhalingen van vorsten, bij den doortocht der stoeten of processiën. De persoonaedjen, voorzien van al de toebehoorten tot hunne rol betrekkelijk, stonden op houten stellingen, ter markt of in de voornaemste straten opgetimmerd.

Gelijk wij reeds gezegd hebben droeg ieder speler eene rol papier, waerop de naem der persoonaedje door hem verbeeld, of eene daertoe betrekkelijke Vlaemsche of Latijnsche zinspreuk uit de Heilige Schriften te lezen stond.

Wij moeten hier bijvoegen, dat vele mysteriën, alhoewel door stomme persoonaedjen uitgevoerd, op de volgende wijze by den volke verstaenbaer en duidelijk gemaekt wierden : terwijl de spelers door hunne gebaerden de verschillige houdingen aennamen, welke hunne rol vereischte, zat er, vooraen op het tooneel, een persoon, die het stuk aflas. In dergelijke voorstellingen droegen de spelers, naer het voorbeeld der ouden, doorgaends boertige of ernstige maskers.

1499. Op den Maendag van Paschen wordt er eene vertooning gegeven. De Gezellen van Rhetorika genieten deswege 20 sch. par.

XVIᵉ EEUW.

De regering van Philips den Schoone was voor België een tijdvak van voorspoed en weelde. Eenige jaren vrede hadden welhaest al het uitgestane wee doen vergeten. De koophandel, voor geene burgeroorlogen meer beducht, groeide spoedig aen; de nijverheid hernam hare vorige vlijt; kunsten en wetenschappen ontwikkelden zich in eenen tot nog toe onbekenden bloei en luister; de letterkunde, ontheven uit de langdurige verdrukking, waerin het Fransche huis van Burgondië haer had gehouden, mocht eindelijk eenen vorst begroeten, die haer openbaerlijk aenmoedigde, al is dan ook de drijfveer dier vorstelijke gunst eerder in een politiek oogmerk dan in loutere literarische liefhebberij op te zoeken.

De zestiende eeuw kondigde zich dus onder de gelukkigste voorteekenen aen. Langs alle kanten zag men Rederijkkamers oprijzen, welke zich, met eenen onvermoeibaren ijver, op de dicht- en tooneelkunde toelegden. 't Was ook te dezen tijde, dat de *Landjuweelen* met eene ongelooflijke pracht werden ingericht, en dat de grooten het niet beneden hunne waerdigheid achteden deze vaderlandsche feesten met hunne tegenwoordigheid te vereeren.

Ongelukkig werd deze bloeyende toestand, vóór het einde der eeuw, in eene ellende verkeerd, waervan de geschiedenis

der volkeren slechts weinige voorbeelden heeft aengeteekend. De sombere zoon van Keizer Karel V, eens op den troon geklommen, deed in zijne landen 's vaders plakkaerten met eene strengheid uitvoeren, die onberekenbare rampen na zich sleepte, en België, uitgeput en ontvolkt, in den kolk des verderfs stortte.

Aenzienlijk en belangvol is het aendeel, hetwelk de kamers van Rhetorika in de gebeurtenissen van dit dramatisch tijdvak namen. Zij, die reeds van den beginne af eenen krachtigen invloed op den geest des volks uitoefenden, waren thands geheel en al meester geworden van de nationale letterkunde, die in hunne handen, in de wijsgeerige en godsdienstige twisten, welke de geleerde wereld alsdan verdeelden, een vrij machtig en ontzaggelijk wapen werd.

De begrippen der Hervorming waren opgedaegd. Een groot deel der Vlaemsche Rederijkers verklaerde zich hiervan vurige aenhangers. Zij verdedigden hunne meening te dien opzichte door alle middelen van overtuiging, en streden aenhoudend en onbeschroomd voor de zegeprael hunner zaek. De *refereinen*, die dagelijks uit hunne pen vloeiden, waren bijtend tegen hunne tegenstrevers; menig alsdan bestaende misbruik werd, in hunne zangen, gehekeld en geschandvlekt.

Deze vermetelheid kwam hun duer te staen. En toen het schrikbewind des hertogen van Alva al wat vaderlandsch en vrijheidlievend was, ten gronde velde, kon men nauwelijks onder de jammerkreten, die dagelijks uit de rookende puinen van Vlaenderens welvaert ten hemel stegen, de verdoofde stemme der gebannen en gemartelde Rederijkers onderscheiden.

Wij willen zeer wel bekennen, dat de Gezellen van verwijtingen niet vrij te pleiten zijn.

In hunnen haet tegen de Spaensche dwingelandij bleven zij niet altijd binnen de palen der gematigdheid en der wettigheid. Edoch, wie zal den moed hebben eenige arme schrijvers als

misdaed aen te rekenen, dat zij zich, met woord en pen, over almachtige verdrukkers, over brandstapel en bloedschavot trachtten te wreken?

Wat hunne letterkunde betreft, de bezwaren daertegen ingebracht zijn ook ernstig. Het is onbetwistbaer, dat de Rederijkers in dit vak menigmael den goeden smaek miskend hebben, dat zij meer dan eens aen den opgesmukten, dooden vorm de voorhand gaven boven den kernigen inhoud; dat zij de schoonheid, het vernuft, het eigenaerdige eerder in armzalige kunstgrepen dan in de dichterlijke uitboezeming der ziel zochten; maer dit recht zal men hun toch laten wedervaren, dat onder al de vaderlandsche genootschappen, zij alleen zich op des geestes oefening toelegden en steeds de tael als een geheiligd erfdeel bleven vereeren. Hunne misgrepen waren licht te herstellen. De krachtdadige initiatief van eenen gezaghebbenden geleerde kon hun op het goede spoor spoedig terugbrengen. Wat zeggen wij? Reeds was het sein gegeven. Ja, volgends de getuigenis van Huydecoper waren de Rederijkers op den weg om de tael te zuiveren en te beschaven, toen Alva verscheen, en hun, met het zwaerd op de borst, tot stilzwijgen dwong. Ook vergelijkt evengemelde Hollandsche schrijver die rampvolle dagen aen « eene deur, door dewelke eene halsstarrige en bijna onverwinnelijke verwarring in de regelen der taal is binnengeslopen. »

Tijdens de religie-beroerten liet echter de nationale lier, trillende onder de begeestering der alsdan heerschende politieke driften, in hare refereinen en spotliederen, eenige mannelijke galmen hooren. 't Was de zwanenzang onzer oude literatuer.

Sedert dit tijdstip nam de taelverbastering gedurig toe, bij zoo verre dat men welhaest niet meer zeggen mocht, dat Vlaenderen nog eene eigene letterkunde bezat.

1500. Den 24 Februari 1499 (1500 *Nieuwe stijl*) werd te Gent, in het hof te Walle, geboren Karel van Oostenrijk, die na der hand, onder den naem van Keizel Karel V, de wereld met zijnen roem moest vervullen. Ter nauwer nood was de gelukkige nieuwstijding door Vlaenderen verspreid, of aenstonds richtte men vreugdefeesten in. Eene algemeene processie werd bevolen om den Hemel over die gebeurtenis te danken.

De kamers van Rhetorika werden uitgenoodigd om, ter verheerlijking dezer plechtigheid, het hunne bij te dragen. Zoodanig een verzoek bleef niet onbeantwoord. Onze Gezellen legden er zich op toe om hunne vertooningen meer luister dan ooit bij te zetten.

1501. Eene *processie generael* wordt gehouden « ter causen van den alijancie tusschen den hertoghe Karels up een zijde ende Claude de dochter van Vranckerijcke up dander zijde; » 't is te zeggen ter gelegenheid der huwelijksverloving van den jeugdigen prins, die slechts eenige maenden oud was, met de dochter van Lodewijk XII. De Rederijkers nemen een aenzienlijk deel in de genoegelijkheden.

1502. Belooning van 40 sch. par. verleend aen « den Ghezellen van der Rhetorijcque, die *de Verrijssenesse ons Heeren* speelden 's Maendaechs in de Paesschedaghen *anno* xv^{c} ende twee. »

1504. Op Sint Michielsdag, ter gelegenheid der kermis van Thielt, spelen de Gezellen van Rhetorika « *'t Spel van der Consciencie ende Bewijse,* » en krijgen van stadswege eene heuschheid van 36 sch. par.

1505. Een gelijk hulpgeld wordt hun verleend, omdat zij in de Paeschdagen vertoonden « *'t Spel vanden Heleghen Cruce.* »

1506. Het mysterie van *de Passye Ons Heeren* wordt nogmaels ten tooneele gevoerd in de Paeschdagen « *anno* xv^{c} ende zesse. »

1507. Aertshertog Karel had zijn zesde jaer bereikt, toen zijn vader, koning Philips de Schoone, stierf. Het regentschap werd opgedragen aen keizer Maximiliaen van Oostenrijk, die het bestuer der Nederlanden zijner dochter Margareta toevertrouwde. Deze vorstin deed alle mogelijke poogingen om het land in vrede en voorspoed te houden. Zij beoefende zelve de schoone letteren. Men heeft van haer verscheidene lieve dichtstukjens bewaerd. Een verwijt mag men haer echter te laste leggen, 't is dat zij de Fransche letterkunde steeds den voorrang boven de Nederlandsche gaf, en aldus, in eene ruime maet, medehielp tot het verval onzer nationale tael.

Niettegenstaende deze jammerlijke onverschilligheid ten aenzien van het Vlaemsch, bleven de kamers van Rhetorika met luister bloeyen. Zoodra in 't land iets gelukkigs voorviel, stelden de Gezellen zich gretig aen 't werk, om aenstonds de blijde gebeurtenis door vreugdefeesten te vieren. Onder hun beleid werden de straten versierd, triumfbogen gebouwd, tapijtwerken gehangen, praelwagens en theaters opgetimmerd, zinnebeeldige vertooningen den volke aengeboden, vreugdevuren aengestoken, eindelijk alles aengewend, wat tot de verheerlijking van den dag dienen kon.

Margareta van Oostenrijk willende hare aenkomst tot het bewind door eene roemrijke daed kenmerken, sloot het traktaet van Kamerijk, hetwelk in Vlaenderen veel genoegen verwekte, en te Thielt, aenleiding gaf tot allerhande vermakelijkheden.

Ten gevolge van dit verdrag, werd de jonge Karel ter tweede werf verloofd, ditmael met Maria Tudor, de jongste der twee dochters van Hendrik VII, koning van Engeland. Dit gaf alweêr aenleiding tot nieuwe feesten. Op 30 Januari 1507 hield men in onze stad, eene algemeene processie « ter occasie van de alijancen ghesloten ende gheaccordeert tusschen onsen harden gheduchten heere ter een zijde ende der dochter 's conijncx van

Inghellant oft andere zijde, omme 't welcke die vander wet vergaderden metten gheestelicken mannen vander kercke ende met den notabelen van deser stede, 't samen haerlieder maeltijt doende, daer ooc diverssche *habatementen* ende andere spelen ende ooc vyeren ghemaect ende ghedaen waren. »

1508. De Rederijkers spelen in de Paeschdagen « *'t Spel van den VII weeden* » (de zeven weëen van O. L. V.).

Ten Sakramentsdage verschijnen zij in de processie « toghende *zekeren personaigen* » en bekomen de gewoone belooning van 12 schell. par. « voor haerlieder moeyten. »

1509. Gedurende de Paeschdagen vertoonen zij andermael « bij figueren ende anderssins *de thiene gheboden Ons Heeren* » en krijgen « in hoosscheden, omme dat zij vele costen hadden, IIII ponden paris. »

1510. In de Nieuwjaerdagen vertoont men het spel van de « *Passye ons Heeren.* »

De Gezellen spelen « up Onser Liever Vrauwen dach in Hoymaent een *Spel van Sente Pieter* » en krijgen eene belooning van 40 sch. par.

Zij bekomen nog 12 sch. par. om dat zij spelen « ter coninc-feeste van den Bailliu », die den gulden vogel bij de schieting van St Joris-gilde, had afgeschoten.

1511. Op den Maendag van Paschen spelen onze Gezellen « *Een bewijs van den lijdene Ons Heeren voor 's menschelicke gheslachte.* »

1512. In de Paeschdagen vertoonen zij « *'t Spel van Sente Jans Baptiste* » hunnen patroon. Eene gratificatie van 36 sch. par. strekt hun tot belooning. Het Magistraet verleent daerenboven eene gelijke subventie om de kosten te helpen dragen van eenen nieuwen rok voor den zot hunner gilde.

Men weet, dat naer het voorbeeld der koningen en prinsen van dien tijd, die eenen zot of nar aen hun hof hielden, wiens eenige bezigheid was zijnen meester door boerterijen en geestige spreuken gedurig in goede luim te houden, de gilden insgelijks eenen nar hadden aengesteld, om in de openbare feesten, de nieuwsgierige menigte door koddige gebaerden en kwinkslagen te verlustigen. Deze persoonaedje uitgedost in eenen veelkleurigen rok met bellekens versierd, droeg in de hand eene zotskap of marot, waermede hij de voorbijgangers, al gekscherende, achtervolgde. In de landjuweelen waren prijzen uitgeloofd voor de narren, die zich, bij de intrede der kamers, het meest door hunne vrolijkheid hadden doen onderscheiden. De gilden van Sint Joris en Sint Sebastiaen, van Thielt, hadden ook elk hunnen afzonderlijken nar.

1512. Onze Rederijkers spelen op H. Sakramentsdag « *een Spel van ghenouchten,* » waervoor hun 8 sch. par. geschonken worden.

Op Palmzondag vertoonen zy « *een Spel en goet onderwijs van duechden.* »

1513. 's Maendags van Paschen « *anno* XV[c] XIII » voeren zij « *'t Spel van den zevene rouwen* » ten tooneele.

Meester Lauwereyns Coppins bekomt 3 ponden paris. voor zijne onkosten in het regelen van de processie en voor zijne moeite in het besturen van het spel, dat ter eere « van den Heleghen Sacramente » vertoond wordt. Een gelijk hulpgeld wordt hem het volgende jaer toegestaen. Deze Lauwereyns Coppins bediende het ambt van schoolmeester, en was tevens een der oversten der kamer van Rhetorika.

Op Vastenavond spelen de Gezellen « zekeren *habatemente* ende *spele.* »

In de maend September trekken zij naer Deinze en spelen aldaer « een Spel van sinne. » Er wordt « hemlieden doe ghepre-

senteert uuter name van der stede (van Deinze) drie kannen wijns van x sch. par. den stoop(1). »

1515. Tijdens de Paeschdagen dragen zij het « *Spel van Maria Egipciaca* » voor.

1517. Onze jeugdige vorst vertrok dit jaer naer Spanje, om de erfenis van Ferdinand en Isabella in bezit te nemen. Hij scheepte den 7 September te Vlissingen in, met zijne oudste zuster, de aertshertogin Eleonora, en landde, den 20 der zelfde maend, te Villa-Viçiosa, in de provincie der Asturiën, aen. Zoodra de tijding afkwam, dat de reis goed was afgeloopen, werd eene *processie generael* bevolen « voor de blijdscepe, dat onsen coninc met ghesondichede ghearrijveert was ende joncvrauw Lijnore, zijnder zuster, in zijn conincrijcke van Spaenge ende ghelant in zijne stede ghenaemt Viciosa in 't lant van Sturije. » Ten teeken van vreugde droeg men de « fijertie(2) van Sente Pieter » in processie rond de stad. Ter Markt legde men een monstervuer aen, waerin 100 blokken hout verslonden werden; men gaf twee grooten aen eenen speelman om « achter straten te trompene. » Eindelijk werden de Gildebroeders van Rhetorika uitgenoodigd hunne gewoone geneuchten te bedrijven. De stad betaelde meer dan 40 ponden paris. voor dit feest.

Op Vastenavond krijgen de Gezellen 12 sch. par., omdat zij eene vertooning geven.

1518. Den Maendag en Dijnsdag van Paschen spelen zij het « *Spel van Jordaen* » en bekomen daervoor twee Philips-guldens (3).

---

(1) Zie stadsrekening van Deinze, over 1513.
(2) *Fyerte, fierte, fierter*, relikwiekas, van het latijn *feretrum*.
(3) Een Philips-gulden had te dien tijde de waerde van 21/2 pond. par. (fr. 2-26).

Ten dage, dat Pieter Haben « wethouder van deser stede » zijne koningfeeste van Sint-Joris hield, werden de Gezellen, die daer groot deel aen genomen hadden, met twee kannen rooden wijn beschonken (1).

Ofschoon de kamer van Rhetorika, reeds sedert het jaer 1462, de wettige bevestiging en goedkeuring van het Magistraet, en na der hand andere privilegiën had bekomen, bleef haer evenwel een belangrijk voorrecht te erlangen. Wij bedoelen het doopsel of confirmatie waerdoor eene kamer als *vrij* genootschap werd verklaerd, en gemachtigd om in alle steden en dorpen naer de prijzen, bij de Landjuweelen opgehangen, mede te dingen. In vroegere tijden werd die pleegvorm niet vereischt; de Gezellen trokken ongehinderd henen overal waer het hun goed docht. Toen echter de kamers in getal aengroeiden, en bij de hoogere klassen, meer in gunste stonden, begon dit gebruik algemeen te worden. Het recht van doopen werd, gelijk wij hooger zagen, in Vlaenderen uitgeoefend door Rederijkers-gezelschappen, die den titel van *Hoofdkamers* droegen. Dusdanig was de kamer der H. Drijvuldigheid genaemd de *Fonteine*, te Gent. De andere genootschappen, zelfs degene, die op eene veel vroegere herkomst dan de zoogenaemde hoofdkamers konden roemen, onderwierpen zich gewillig aen eenen pleegvorm, die hun voordeelig scheen, en hun een zeker gezag boven de onvrije gezelschappen verschafte. Daerbij was de gewoonte opgekomen in de uitschrijvingskaerten voor Landjuweelen de voorwaerde te bepalen, dat de mededingende maetschappijen moesten gedoopt en vrij zijn.

Onze Thieltsche Gezellen, die nu meer en meer in ijver gewonnen hadden, begeerende naer het voorbeeld van andere naburige tooneelgenootschappen, in de kampstrijden te verschijnen, besloten hunne Gilde ook te laten doopen. Er werd van deze gelegen-

---

(1) De roode wijn kostte alsdan 6 sch. par. (27 centiemen) den stoop.

heid gebruik gemaeckt om de oude privilegiën, in den brand van 1491 gedeeltelijk verloren geraekt, te doen herstellen en er nieuwe bij te bekomen.

De bestuerraed, samengesteld uit meester Willem van den Pitte, *presbijter,* als *deken*, Joos van den Wiele, Lauwereys Coppins, Pieter Haghelinck, Jooris de Clerck, en Anthonis de Veiltere, als *bezorgers,* begaf zich te dezen einde bij het stedelijk Magistraet, dat oogenblikkelijk aen de hem toegestuerde bede gehoor gaf. Paschasius Neemgheer, de stads-greffier, werd gelast de *opene letteren* te vervaerdigen. In dit schrift, welk de dagteekening van 1 Februari 1518 (1519 *N. st.*) draegt, wordt de Gilde « voor goet ende duechdelick » erkend, en in alles waerdig van de haer reeds geoktrooyeerde gunsten. Het zelfde charter geeft den Gezellen oorlof om naer Gent, bij de *Fonteine,* te trekken; het bevestigt hunne oude voorrechten, laet hun toe een gelijkvormig kleedsel te dragen met het zinnebeeld der kamer daerop geborduerd, bestaende in eene « ROODE ROOZE, METTEN HELEGHEN GHEEST DERTOE DIENENDE (1) » en de kenspreuk : « GHEBLOEYT INT WILDE (2), » vergunt hun alle drij jaren eenen nieuwen

(1) De plaet, ten hoofde dezer verhandeling, verbeeldt het blazoen der Thieltsche kamer, ten jare 1539 in hout gesneden, en hier in *fac-simile* afgedrukt. Beneden, onder de roode Roos, ziet men het wapenschild der stad prijken.

(2) *Ghebloeyt int wilde.* Deze zinspreuk schreef men vroeger ook wel eens : *Ghebloeyt in twilt* (*in 't wild*). Onzes inziens ware het niet vermetel te beweren, dat die kenzin eene tweevoudige beteekenis heeft. Het is overbekend, dat onze vaderen, groote liefhebbers van beeldspraek, calembourgs en andere rhetorikale aerdigheden, er zoo nauw niet op zagen om eene letter, die hun te veel was te verdraeyen, te verplaetsen, ja geheel en al uit den weg te ruimen. De nabijkomende gelijkklank of het klankverwantschap was hun voldoende. In het onderhavige geval heeft men de volgende zeer natuerlijk uit elkander vloeyende afleidingen : *Twilde, twild, twilt, tuuilt, tuilt, tilt,* enz. zoo dat men te gelijker tijd *Gebloeid in 't wilde* en *Gebloeid in Thielt* (*) moet verstaen.

De zelfde bemerking is toepasselijk op de kenspreuk der Rederijkkamer van Deinze: *Donse om een beter,* waerin het eerste woord de dubbele beduidenis

(*) De Thieltenaers spreken den naem hunner stad uit als of er *Till* geschreven stond.

Prins en alle jaren eenen *Deken* en vier *Gezwoornen* of bereckers (regierders) te mogen kiezen, en machtigt hen verders hunne oude verordeningen en gebruiken te volgen (1).

Eens in bezit van deze opene brieven, maekten onze Gezellen

---

heeft van *doen zij* en van *Deinze* (in 't Latijn *Donza,* in oud Fransch *Donze, Donse, Doynse*) (*).

De overeenstemming bestaende tusschen de kenspreuk der Rederijkkamer van Rousselare en degene der Kamer van Thielt verdient eveneens voor een oogenblik onze aendacht. In beide spreuken is de zelfde gedachte uitgedrukt. Beide gilden vergelijken zich aen eene liefelijke bloem te midden eener woestenij ontloken; te Thielt is het eene roode roos, te Rousselare eene blanke lelie (*Sicut lilium inter spinas*). Die volkomene overeenkomst is voor ons een duidelijk bewijs te meer, dat de twee genootschappen van in den beginne huns bestaens met de zelfde gevoelens zijn bezield geweest, en hunne verordeningen nagenoeg naer de zelfde gelijkvormige grondregels hadden ingericht.

Wij hebben, ondanks onze veelvuldige opzoekingen, niet kunnen ontdekken, op wat tijdstip onze kamer van haer wapenschild en van hare zinspreuk in bezit is gekomen. Het reglement van 1462 geeft daeromtrent geene voldoende inlichtingen. Het laet enkel den gildebroederen toe de « devyse van der gulde » op hunne kleederen te doen borduren, waeruit men mag besluiten, dat de maetschappij alstoen van eene erkende *devijse* (**) reeds in bezit was.

Het blazoen der kamer onderging in het vervolg verscheidene wijzigingen, welke in alle gevallen meer den vorm dan den grond er van veranderden. In de 17e eeuw stelt het ons een tafereel voor verbeeldende eene woeste streek, in welker midden een waterstroom (de Jordaen) vloeit. De roode roos groeit weelderig op den boord des vloeds, en wordt door den H. Joannes Baptista (haren beschermvoogd) met liefderijkheid gedoopt. Boven deze groep zweeft de H. Geest, in de gedaente eener witte duif, omringd van glanzende stralen. De hoeken des tafereels zijn bezet met wapenschilden; het bovenste bevat de wapens van Spanje; dat ter rechter zijde die van Vlaenderen; links de wapens der stad; beneden de zinspreuk : *Ghebloeydt in twildt* (***).

Een zilveren juweel, voormaels der Kamer toebehoorende, en thands in bezit der erfgenamen van wijlen den heer J. Schoutcet, te Thielt, geeft ons het afbeeldsel des blazoens in de 18e eeuw. Het vertoont ook eene wildernis, met den Jordaen, den H Geest, de roos en St. Joannes-Baptista; maer de boetgezant des Heeren, in stede van het roosjen te doopen, giet het water der verzoening op het neêrgebukte hoofd van Christus, die nevens hem in den stroom staet. De roos, en het wapenschild der stad zijn ter rechter zijde geschoven. Op den rand van het juweel, dat ongeveer 15 centimeters hoogte en tien cent. breedte heeft, leest men den kenzin : *Ghebloeydt int wilde.*

(1) *Men zie de bijlagen, n° II.*

(*) In een charter van 1093, *Dons;* in een van 1130, *Dunze;* in een ander van 1132, *Donze.*
(**) Devise, zinnebeeld.
(***) Teekening in de archieven der Kamer.

zich welhaest gereed om naer Gent te trekken. In tusschentijd werden nieuwe vriendschapsbanden aengeknoopt met de tooneelliefhebbers van Swevezeele, die, onder de goedjonstige bescherming van den vrijheer dezes dorps, reeds eenen loffelijken ijver aen den dag legden, en, in latere tijden, veel gemeenschap hadden met de Thieltsche gilden. Den 20 Februari komen Jan vanden Rijne, Sijmoen vanden Rijne « ende anderen *habatementers* van Zwevezeele » naer onze stad om eenige spelen uit te voeren, en met onze Rederijkers te verbroederen. Tot belooning beschenkt de stad hun met twee kannen rooden wijn.

Het gure wintersaizoen was waerschijnlijk oorzaek, dat de afgevaerdigden onzer Rederijkkamer hunne reis een paer maenden verschoven. Zoodra de eerste lentedagen aenkwamen, en de wegen bruikbaer begonnen te worden, vertrokken zij naer de Vlaemsche hoofdstad. Het Thieltsch Magistraet had de reiskosten helpen bestrijden; in de stadsrekening van 1518 lezen wij het volgende : « *Item,* die van der Rethorijcke vander ghilde mijns heeren Sente Jans Baptiste in hulpen, omme te doen confermeerne derzelver ghulde te Ghendt . . . . . L sc. par. »

De Gentsche hoofdkamer nam het verzoek onzer kunstbroeders in gunstige aenmerking en verleende onder dagteekening van 9 April 1518 (1519 *Nieuwe stijl*)[1], den verlangden doopbrief. Dit stuk, in eenen deftigen stijl opgesteld, denkelijk door den

---

(1) Die dagteekening is door Sanderus verkeerdelijk als den datum der stichting onzer Rederijkkamer opgegeven : Camera vernaculorum poëtarum auctoritate praecipuae camerae civitatis Gandensis instituta juxta tabulas de data 9 aprilis 1518 (*Sanderi Flandria illustrata.* Rub. Tiletum.). — Willem Kops, in zijne *Schets eener geschiedenis der Rederijkeren,* heeft die zelfde dagteekening uit Sanderus overgenomen (Zie *Werken van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leyden*, IIe D., bl. 328.). — Laserna-Santander, die het nog nauwer heeft uitgezocht, plaetst deze inrichting in 1539!... « Thielt. Petite ville dont la chambre de Rhétorique fut établie par octroi de la chef-chambre de Gand, en 1539. » (*Mémoire historique sur la bibliothèque de Bourgogne.* Bruxelles, 1809, p. 197).

Factor der *Fonteine*, bewijst de nuttigheid der « Edelder conste van Retoryequen » waerin deugd, wijsheid en eerbare onderrichting te vinden zijn, dewijl de beoefening van die wetenschap den mensch bevrijdt van kwade bekoring en hem den dienst Gods beter in achting doet nemen. Bij dezen brief wordt onze maetschappij uitdrukkelijk als wettige kamer aengenomen, met machtiging « omme in alle steden, dorpen ende plaetsen te moghen verthooghene de conste van Retorijcken, in alle beroupen spelen der consten aengaende prijsen te winnene als andere, naer de verdienste, » en al de bestuerders van Rederijkgenootschappen worden uitgenoodigd haer in bovengemelde hoedanigheid te erkennen (1).

Dit privilegie stond op het register der Gentsche hoofdkamer geboekt, folio xxx.

Of dit voor Thielt eene uitzondering maekte, of dat die maetregel zich tot andere plaetsen uitstrekte, is ons niet bekend; altijd is het zeker, dat de voorrechten, keuren en statuten onzer stad dit jaer door den koning werden hernieuwd, *geconfirmeerd* en *geratifieerd* en vervolgends op een handboek geschreven.

1519. In de Paeschdagen 1519, spelen de Gezellen het « *Spel van Sente Godelieve* » de Westvlaemsche heldinne, wier zielroerende legende onlangs bezongen werd door de verdienstelijke dichteres Mevrouw Van Ackere, geboren Maria Doolaeghe (2).

Eene andere gelegenheid biedt zich welhaest aen om geneuchte te bedrijven. Maximiliaen keizer van Duitschland, was gestorven, en de waerdigheid van koning der Romeinen opengevallen. Drij mededingers, de koningen van Spanje, van Frankrijk en van Engeland, stelden zich op rang. De keur-

---

(1) *Bijlagen*, n° III.

(2) *Sinte Godelieve, vlaemsche legende uit de XIe eeuw*, door Vrouwe Van Ackere, geboren Maria Doolaeghe. Gent, 1862.

vorsten te Francfort-aen-den-Mein vereenigd, lieten hunne keus op Karel, koning van Spanje, vallen. Die uitspraek, den 28 Junij 1519 bekend gemaekt, verwekte door gansch Vlaenderen langdurige vreugdefeesten. Deze feesten waren te Thielt, op den 9 Julij bepaeld. « Alzo dat bevolen was bij letteren van placcate van mijne heeren vanden Rade in Vlaenderen in daten III[n] in Julio xv[c] xix, so was up Zondaechs ix[n] in Julio xv[c] xix, hier te Thielt ghedreghen processie generale Gode van hemelrijcke bedanckende van zijnder gracie, dat onsen coninc ghecoren was coninc van den Romaynen; ende dan alle ghenouchten hier ghedaen bi den ambachten ende neeringhen van deser stede van *habatementen*, vyeren te makene, *toghen* te toghene ende anders ende ter cause van dien alle ambachten haerlieder maeltijt doende. »

Opdat de gilden en ambachten zich te hartelijker zouden verlustigd hebben, deed men hun van stadswege 66 kannen wijns, aen 7 sch. par. den stoop, uitdeelen, te weten :

Aen de Gilde van Sint Joris	. . . .	4	kannen.
» » van Sint Sebastiaen	. . . .	6	id.
» » van Rhetorika	. . . .	10	id.
» het ambacht der schoenmakers en huidevetters	. .	8	id.
» » der smeden	. . . .	4	id.
» » der wevers (1)	. . . .	6	id.
» » van der draperije (2)	. . . . . .	6	id.

(1) *Wevers*, linnenwevers. De stad Thielt is te allen tijde door de linnennijverheid vermaerd geweest. Hare inwooners droegen van overouds den bijnaem van *Lijnwaders* of *Linwadeniers*. « Linificium olim ibi frequens atque quaestuosum fuit, quod magna etiamnum parte perseverat, » zegt Sanderus. (*Flandria illustrata.*)

(2) *Draperije*. De lakenweverij was ook van ouds te Thielt ingericht. Onder de handwerken, welke gravin Joanna van Konstantinopel, in 1220 hier liet invoeren, mag men vermoedelijk de lakenfabrikatie rangschikken. Beatrix, weduwe van Willem van Dampierre, die in douarie de stad en kasselrij van Kortrijk had ontvangen, en zich van dan af *vrouwe van Kortrijk* noemde,

Aen het ambacht der « Vettewaryiers (1) »	2	kannen.
» » der Schrijnwerkers en Schilders . .	4	id.
Aen Jan Reyniers, koster, die drij dagen lang vierde « met lantheernen boven 't cruce vanden torre van der kercke ende inde clocgaten »	4	id.
Aen Pieter de Slotmakere, die vierde met lanteernen gedurende drij dagen « up den torre vander Halle » . .	2	id.
Aen Anthonis Neemgheer, priester en broeder vanden stadsgreffier, « die een tooch maecte up en vóór zijne camere »	4	id.

De Halletoren was versierd en met laken van verschillige kleuren behangen; monstervuren waren aengestoken, enz. Men gaf 12 sch. par. aen Somkin van Beemont « van zekeren zijnen ghewilleghen dienst, makende achter straten den zot ten zelven daghe. »

Omtrent twee maenden na dit feest, ontvingen onze Gezellen eene uitnoodiging van wege hunne vrienden van Rousselare, om aldaer op eenen prijskamp te verschijnen, welken de Rederijkkamer

verleende ten jare 1275 (tweede Paeschdag) (*) den Thieltenaren het recht van eene Lakenhalle te bouwen « en le place qui est devant l'Hospitael sour le Marchier, pour eux leur marchandise, comme de draps et aultres comunes marchandises, selon conque temps apportera, et voulons que n'y tiengnent une marchandise debut, mais qu'il le tiegnent où lieu là il l'ont tenu jusques aujourd'huy, et pour le commun prouffict de no gens devant nommée de Thielt et dou pays, nous octroions la place devant dicte fermement, sauves nos droictures, pour faire une Halle, si comme il est deseure dict (**) » Lodewijk van Male vergunde den 11 December 1339 aen de « goede lieden van Thielt, dat zy moghen maecken goede draperie ende lakene, beede dicke, dinne ende plaine van alre manieren van varwen, dat's te verstaene: de lakene staende an de rame neghen en dertich ellen lanck, ende neghen vierendeelen ende een half breet, alsoo zy 't van ouden tyden ghecostumeert hebben. » (***)

(1) *Vettewariers*, verkoopers van boter, kaes, vet, kaersen, enz.

(*) Het feest van Paschen viel dit jaer op den 14 April De dagteekening van het privilegie (le lundi de Pasques) beantwoordt dus aen den 15 April 1275.

(**) De Lakenhalle, tegenwoordig het stadhuis. Men mag, gelijk sommige schrijvers gedaen hebben, de Halle met het oude *Belfort*, dit zinnebeeld der gemeentelijke vrijmaking niet verwarren. Het recht van een Belfort op te richten werd, in 1128, aen onze stad, door Willem van Normandië, vergund. (GRAMAYE, *Antiquitates Belgicae*. — SANDERUS, *Flandria illustrata*).

(***) Deze twee privilegiën zijn overgeschreven in een cartularium getiteld *Compendium van privilegiën der stede van Thielt.*

5

de *Zeegbare herten*, ter gelegenheid harer dooping en vrijverklaring [1], voornemens was te openen. Die kampstrijd was bepaeld op Sint-Michielsdag (29 September 1519). Wij kunnen niet opgeven hoeveel kamers daer verschenen. Al wat wij weten is, dat onze Gezellen derwaerts trokken en eervolle lauweren plukten. Zij wonnen « eenen zelverin croes ende eene Sente-Barbele, elc van tween onzen [2]. » Deze *Sente-Barbele*, was het zilveren afbeeldsel van de patroones der Rousselaersche kamer (de H. Barbara). Ongeminderd de toelage van 6 ponden par., welke ons Magistraet den Gezellen, in verlichting hunner reiskosten, schonk, werden hun, bij de terugkomst, nog vier kannen Rijnschen wijn aengeboden.

1520. Op den tweeden dag des jaers (2en Paeschdag) wordt het « *Spel van mijn heere Sente Sebastiaen* » vertoond.

1521. Ditmael spelen onze Rederijkers het « *Spel vande* Invencio *vanden Heleghen Cruce.* »

Korten tijd nadien, komt een bode van Nieupoort eene kaert brengen, waerbij onze Rederijkers beroepen worden « t' eenen habatementspele » die in die stad moest plaets grijpen « up Sente Pieters daghe in Junio « (29 Juni). De uitnoodiging wordt aenvaerd, de stedelijke schatkist te laste gevallen, en men verkrijgt een hulpgeld van drij Philips-guldens [3].

De ijver onzer kunstgezellen bleef niet onbeloond. Zij wonnen op het Nieupoortsche Landjuweel « een zelverin schale van IIII onchen. » Bij hunne terugkomst te Thielt beschonk hun de overheid met eene kan wijn.

---

(1) De Rederijkkamer de *Zeegbare* of *Zèbare herten*, voerende voor zinspreuk *Sicut lilium inter spinas* (Gelijk eene lelie onder de doornen) kreeg haren doopbrief van de Gentsche hoofdkamer, den 11 Hooimaend 1517.

(2) Oncen. De *once* is het zesde deel van een Vlaemsch *mark* zilvers.

(3) Dit bedroeg in munt van dien tijd 7 ponden paris.

1522. Den tweeden Paeschdag vertoonen zij « *'t Spel vanden goeden zeden.* »

Er worden twee kannen wijns geschonken « der Rhetorijcquen van die van Ruuslede (Ruisselede) commende hier te Thielt ende anthierende zekere ghenouchte. »

1523. De gewoone gratificatie van 3 ponden paris. wordt vergund aen onze Rederijkers, die op den tweeden Paeschdag speelden « *'t Bewijs vanden coninc van Arragon ende zijnder dochter.* »

1524. In de Paeschdagen voeren zij op : « *de Legende van Sente Corijn* » (St Quirinus), en ontvangen voor hunne moeite, 4 ponden paris.

Sedert de verheffing van Karel tot het keizerrijk, had de koning van Frankrijk, Frans I, gedurig een voorwendsel gezocht om aen zijnen gelukkigen mededinger den oorlog te verklaren. De gewenschte gelegenheid bood zich welhaest aen. De Franschen trokken in Spanje, maer werden gedwongen op hunne stappen terug te keeren. Gelukkiger in het zuiden van Frankrijk, verjoegen zij de Keizerlijken naer Italië, en sloegen zich voor Pavia neder. De hardnekkige wederstand dier stad bereidde hunnen ondergang. Een aenzienlijk leger, onder het bevel van den konstabel van Bourbon en den ridder van Lannoy, werd verzameld, en kwam den 24 Februari 1524 (1525 N. st.) den belegeraren slag leveren. Het gevecht was hevig; Frans I werd gevangen genomen en zijn leger gansch uiteen gedreven. De blijde tijding van die schitterende zegeprael was niet zoodra vernomen, of de Raed van Vlaenderen beval dadelijk openbare vermakelijkheden. Te Thielt vierde men de feesten den 19 Maert. Ten einde aen dezelve eenen grooten luister bij te zetten, hadden onze Gezellen prijzen uitgeloofd en uitnoodigingskaerten aen de andere

Rederijkkamers gezonden. Waerschijnlijk werd die oproep door vele kunstgenootschappen beantwoord; jammer is het dat wij over dezen prijskamp geene andere inlichtingen hebben kunnen inwinnen dan, dat de « Ghesellen vander Rhetorijcke van Deynze als zijlieden alhier quaemen *batimenten* aengaende der Victorie van der keyserlijcke Majesteyt » van stadswege 6 kannen wijns ontvingen, omdat zij den opperprijs behaelden. Er werd overigens in al de straten, op de kerk en op 't stadhuis gevierd. De gilden werden met wijn begiftigd. Onze Rederijkers genoten er 6 kannen voor hun aendeel.

1525. Vijf ponden par. worden toegestaen aen de zelfde Gezellen « van dat zij speelden *de Passie Ons Heeren* in de Paeschedaghen. »

1526. De gevangzitting, welke de Fransche koning, te Madrid, onderging, viel hem uit der mate zwaer, en, alhoewel de voorwaerden, die keizer Karel aen zijne vrijheid stelde, vernederend en nadeelig waren, stemde Frans I nochtans daerin toe om te spoediger aen zijn hof te kunnen gaen schitteren. Het verdrag, welk de beide monarken sloten, en waerdoor de vrede wederom bezegeld werd, verwekte in Vlaenderen nieuwe vreugdefeesten. Zulks nam de kamer van Rhetorika van Brugge te baet om een Landjuweel te openen. Onze maetschappij trok er naer toe, en won den « *upperprijs* voor de Spaensche nacie inde blijdscepe van den Payse. » Die eervolle uitslag werd door onze stedelijke regering beloond met « VIII kannen wijns te X grooten den stoop, welke de Retorijcke van Thielt ghesconcken werden als zijlieden van Brugghe ghecommen zijn met haerlieder prijs, hebbende denzelven prijs ghepresenteert in handen van de Wet naer costume[1]. » De Rederijkers genoten bovendien 18 ponden par.

(1) Naer *costume*, naer gewoonte.

in verlichting der reiskosten. Aen « den Zot van derzelver gulde » gaf men 4 sch. en 6 deniers par., omdat hij bij de triumphale intrede te Brugge zich kunstig van zijne taek gekweten, en onder de aenschouwers veel vreugde verwekt had.

Eenigen tijd nadien, krijgen onze Gezellen twee kannen wijns, om reden, dat zij « een *battement* speelden vóór commissarissen » die, in naem des keizers, de Wet waren komen vernieuwen.

Op H. Sakramentsdag werden hun twee kannen wijns aengeboden, omdat zij de processie, door hunne vertooningen hadden opgeluisterd.

Omtrent dit tijdstip trokken zij naer eenen anderen prijskamp dien eene der Rederijkkamers van « Wervycke » had uitgeschreven. Daer wonnen zij nogmaels den « *upperprijs.* » Bij hunne intrede hier ter stede, schonk het Magistraet hun drij kannen wijns. Het stuk waermede de prijs was behaeld, werd te Thielt in de daerop volgende Paeschdagen vertoond, en de Gezellen kregen « 't hulpen haerlieder costen » 8 ponden par.

1527. Die twee opvolgende zegepralen moesten de ijverzucht onzer Rederijkers gewis aenprikkelen, en hun met nog meer moed bezielen. Het Magistraet verleent, van zijnen kant, eene blijkbare aenmoediging.

In de Paeschdagen wordt aen de tooneelliefhebbers eene jonste van 6 ponden paris. toegestaen « t' hulpen van den costen van der *Legende mijns heeren Sente Jooris,* bij hemlieden ghespeelt [1]. »

Onze Gezellen hadden niet alleen met de Kamer der *Fonteine* van Gent vriendschapsbetrekkingen aengeknoopt; zij stonden ook bij die van *Sinte Barbara* uit gemelde stad gunstig bekend.

---

(1) Onderscheidene beweegredenen, -- namelijk de begeerte om aen het verhael meer levendigheid bij te zetten. — hebben ons aengedreven de melding van sommige vertooningen, op Paesch- en Sakramentsdagen uitgevoerd, in eene gezamentlijke nota op te nemen. — Men zie hieronder *anno* 1566.

Dit blijkt genoegzaem uit het bezoek, welk de Gentsche *Barbaristen* dit jaer te Thielt aflegden, en waerbij zij het stedelijk Magistraet uitnoodigden met hen het eetmael te nemen; « Die vander Wet » lieten deze beleefdheid niet onvergolden. Zij beschonken de Gentsche kunstgezellen met 4 kannen wijns, aen 10 sch. par. den stoop.

1528. Het oude stuk *de Verrissenesse Ons Heeren* wordt wederom te Paschen ten tooneele gevoerd; de stad geeft « 't hulpen van den costen » 3 pond. par.

1529. Dit jaer besluiten de Gezellen de H. Sakraments-processie eenen buitengewoonen luister bij te zetten. Hun *Prins* noodigt al de straten en gebuerten uit deze plechtigheid door allerlei figuervertooningen en theaterspelen te verheerlijken, en om den ijver der mededingers op te wekken, looft hij prijzen uit voor degenen, die zich kunstigst van hunne taek zouden kwijten. De deelnemende genootschappen ontvangen overigens van stadswege elk 32 sch. par. Aen « den Prince van der Retorijcke, » worden, uit heuschheid, 4 kannen wijns aengeboden.

De vrede tusschen keizer Karel en den koning van Frankrijk bleef niet lang stand houden. Frans I weigerde aen de beloften te volkomen, welke hij gedaen had om zich vrij te koopen : de oorlog ging dan weder aen 't woeden. Eindelijk, na verloop van drij jaren, sloot men, den 3 Augustus 1529, te Kamerijk, een tweede traktaet, genaemd *la paix des Dames*, welk de overhand aen het huis van Oostenrijk verzekerde. Dit nieuw verbond werd nogmaels alhier door vreugdefeesten gevierd. « Den xxiiii^n in Ougste xv^c xxix, draghende processie generale, vierende, spelende, ende ghenouchte makende ter eeren van den blijden Payse; aldoe (1) besconcken diversche insetenen » zooals de gilden van

(1) *Aldoe*, alsdan.

Rhetorika, S^{t}.-Joris en S^{t}.-Sebastiaen, « de Brugstraete, de Curtrijckstraete, den deken van de lijnwaeyers, permentiers ende scoenmakers, de luders vander kercke, de priesters, enz. » Onze Rederijkers kregen voor hun aendeel acht kannen wijns. 's Avonds werden 350 toortsen verbrand, en men maekte een vuer, waerin 35 blokken hout verslonden werden.

1530. Het « *Spel vande Thien Gheboden* » wordt tijdens de Paeschdagen vertoond; de Gezellen ontvangen « t' hulpen van huerlieder costen » 5 ponden paris.

Voortaen blijft de processie met de zelfde plechtigheid gevierd worden als in 1529. De gebuerten uit de Brugstraet, S^{t}.-Jansstraet, Kortrijkstraet, Markt, enz. geven tooneelvertooningen; de Ambachten en Neringen, voorgegaen door hunne banieren en eerteekens, verschijnen in den stoet. De « Ghesellen vander Rethorijcque deser stede spelende ende tooghende fijgueren » op den zelfden Sakramentsdag krijgen als naer gewoonte 4 kannen Rijnschen wijn.

Dezen jare had te Wervick een schietspel met den handboog plaets, terwijl, bij deze gelegenheid, ook een Rederijkfeest was ingericht.

De stadsrekening vermelt de « Ghesellen vander Rethorijcke van deser stede treckende te Weervicke up *Assumptio Mariae* xv^{c} xxx » (15 Augustus 1530). Gedeeltelijk werden de reiskosten uit de stedelijke schatkist betaeld. Aen de Gildebroeders van St. Sebastiaen gaf men 10 ponden, aen de Gezellen van Rhetorika 6 ponden par. De kundigheid dezer laetsten bleef niet onbeloond. Een prijs viel hun ten deele, en de stad, uit heuschheid, verleende een tweede subsidie van 6 ponden par. (1)

---

(1) Cornelis Everaert, tooneeldichter te Brugge, won den 2^{en} prijs van de factors op dit Landjuweel.

1531. In de Nieuwjaerdagen spelen de Rederijkers andermael « *'t Spel van Sente Jan-Baptiste* » hunnen patroon.

1532. Keizer Karel V had nauwelijks eenige rust van den kant van Frankrijk verkregen, of hij werd gedwongen op te trekken tegen de Turken, die, met Soliman II aen hun hoofd, het oostelijk Europa bedreigden. Men gebood eene *generale processie* in Vlaenderen om Gods zegen over de keizerlijke wapens in te roepen. Het stedelijk Magistraet schonk 4 ponden par. aen « de Rhethorijcke van deser stede, tooghende vele diversche scoone fijgueren inde processie generale gheordineert te draghene binder[1] tijt, dat de keyserlijcke Majesteyt te velde lach jeghens den Turk. »

1535. Men vergunt 4 sch. par. aen de kinderen van Cornelis Hamme, die tijdens den Vastenavond eene tweespraek uitvoeren « voor Heere ende Wet. »

1536. De oorlog tegen den koning van Frankrijk, waerin de keizer wederom gewikkeld was, woog drukkend op Vlaenderen. De regente vroeg aenhoudend nieuwe belastingen en manschappen voor het leger. Hierin moest onze stad ruim haer aendeel geven. Geen wonder dan, dat, sedert een zestal jaren, er geene spraek van uitstapjens naer vreemde steden meer was.

1537. Onze Gezellen openen, op hunne beurt, eenen kampstrijd, waertoe zij hunne Vlaemsche kunstgenooten ontbieden. Weinig bijzonderheden omtrent dit feest, waervan de stadsrekeningen zelfs geene melding maken, zijn tot ons gekomen. Alles wat wij daerover vernomen hebben is, dat de Rederijkkamer van den *Nazareene* van Deinze er op verscheen en lauweren behaelde. Bij hare terugkomst te Deinze den 27 Maert 1537, deed de

(1) *Binder*, binnen den.

stedelijke regering haer den eerewijn aenbieden « ter causen, dat zij zekere prijsen in stede brochte seer sierlijc ende ghenoughelijc die zij ghewonnen hadde te Thielt[1]. »

1538. Het « *Spel van Susanna,* » welk wij sedert 1427 op ons theater niet meer hebben zien verschijnen, wordt thands in de Paeschdagen wederom door de Gezellen vertoond.

De stad Damme opent eenen Rhetorikalen prijskamp, waertoe de Thieltsche kamer uitgenoodigd wordt. Onze ijverige Gezellen, trekken derwaerts en gelukken er in zich nogmaels te doen bekroonen. In de stadsrekening lezen wij : « Item, betaelt bij ordonnantie van der Weth, den Ghesellen van der Rethorijcke van deser stede, ghespeelt hebbende ten Damme, t' huys commende met prijsen, t' hulpen van haren costen . . . . VIII pond. par. »

1539. Bij keizerlijk oktrooi van 3 Februari 1538 (1539 *N. st.*) had de hoofdkamer van Rhetorika de *Fonteine,* te Gent, de machtiging bekomen om in den aenstaenden zomer een Landjuweel te houden, en dit in alle provinciën des Rijks te doen aenkondigen. Dit privilegie verleende aen al degenen, die naer dit feest wilden komen, alsook aen hunne huisgezinnen en onderhoorigen, zekergeleide of *sauf-conduit* gedurende den loop van hetzelve, mitsgaders in 't gaen (14 dagen) en keeren (nog 14 dagen), zonder dat men deze persoonen « ter causen van eeneghen schulden, obligatie, losrenten oft andre civile zaken » mocht vangen, bekommeren of hunne goederen in beslag nemen, uitgezonderd de vijanden en schuldenaers des Keizers[2].

Bij het ontvangen van hun oktrooi, stellen de Gentsche Fonteinisten zich dadelijk aen 't werk om de noodige toebereidselen tot

(1) Zie Rekening der stad Deinze, over 1537, op 's Rijks handvesten te Brussel.
(2) Jonkh. Ph. Blommaert, *Geschiedenis der Rhetorykkamer de Fonteine,* Bijlagen.

het Landjuweel te nemen. De kaerten, de prijsvragen behelzende, worden opgesteld, en in het begin der maend Maert daeropvolgende, door acht boden(1), in alle richtingen van Vlaenderen, Brabant, Holland, Zeeland, Henegouwen en Artesië gedragen. Deze boden waren gewoonlijk ook Rederijkers.

Te Thielt ontving de Gentsche gezant een gulhartig onthael. Een carolus-gulden werd hem daerenboven van stadswege aengeboden (2).

De beschrijvende kamer had den overwinnaren talrijke en prachtige belooningen toegeschikt. Vooreerst waren zes rijke prijzen uitgeloofd voor het spel van sinne. Zij bestonden in de volgende voorwerpen :

Opperprijs:	Vier zilveren kannen, wegende negen marken Troysch.
2e *of naprijs:*	Drij zilveren kannen van 6 marken Troysch.
3e *prijs :*	Drij zilveren kannen of derdendeelen, wegende 5 marken Troysch.
4e *prijs :*	Drij zilveren coppen (*coupes*) van 3 marken.
5e *prijs :*	Twee zilveren coppen van 2 marken.
6e *prijs :*	Een zilveren copje van 1 mark.

Voor het ebattement (blijspel) door ieder mededingend gezelschap, als nastuk, te vertoonen, waren insgelijks zes prijzen aengeboden, te weten :

Opperprijs :	Drij zilveren coppen van 3 marken.
Naprijs :	Twee zilveren coppen van 2 marken.
3e *prijs :*	Twee zilveren coppen, wegende te samen 1 mark.
4e *prijs :*	Eene zilveren schael van 6 oncen.
5e *prijs :*	Eene zilveren schael van 4 oncen.
6e *prijs :*	Eene zilveren schael van 3 oncen.

---

(1) *Messager des sciences historiques,* 1853, p. 130.

(2) Te Deinze kwam de bode genaemd Pieter Gaelgaert, den 2 Maert toe. Er werd hem gelijkelijk een carolus-gulden in specie gegeven, (zie Rekening van Deinze, over 1538).

Met de zelfde mildheid had men prijzen uitgeloofd voor het schoonste inkomen (intreye), voor den kerkgang [1], voor het verst komen, voor het blazoen [2], voor de « refereinen in 't vroede (wijze), in 't amoreuse op den stoc [3] ende in 't sotte » voor het liedeken, voor de « factors in 't vroede ende sotten spel, » voor de Rederijkers van steden, die 's avonds het best vieren zouden, id. van dorpen, voor de gilde-zotten, enz. [4].

In ieder vak waren 6 prijzen te winnen.

Het uitzicht naer die prachtige belooningen wekt geweldig den lust op der Vlaemsche Rederijkers. Negentien steden en dorpen beantwoorden den oproep der Gentsche hoofdkamer. Thielt laet hare toestemming niet lang wachten. Vooraf verzekerd van de medehulp des schepenen-kollegies, leggen onze Gezellen aenstonds de grootste bedrijvigheid aen den dag om, met eere, op het feest te verschijnen. Zij wilden niet enkel streven naer den hoogen prijs van het spel van sinne, die de eerste belooning van het Landjuweel was, maer bereidden zich tevens om, in de overige vakken, op den laetsten rang niet te staen. Er werd in zonderheid besloten zich, door de andere deelnemende genootschappen, in prael en glans niet te laten overtreffen ; de prijs der schoonste intrede was, trouwens, eene der onderscheidingen, welke men zich destijds het meest betwistte. Om hun doel te bereiken wenden onze Rederijkers zich tot de voornaemste burgers van Thielt binnen en buiten en van de omliggende gemeenten; zij roepen de medewerking in van al wie, in de Roede van Thielt, de kunsten genegen is.

---

(1) Na de prachtige intrede begaven de mededingende maetschappijen zich gewoonlijk ter kerk, om eene mis bij te woonen. Dit noemde men kerkgang.

(2) De blazoenen der 19 Rederijkkamers werden in plaet verbeeld in de eerste uitgave der *Spelen van sinne* van 't Gentsch Landjuweel.

(3) Op *stok* is het tegenwoordige *referein.*

(4) Zie *Memorieboek der stad Ghendt, van 't jaer* 1301 *tot* 1737, IIe deel, bl. 122.

Deze uitnoodiging wordt met geestdrift beantwoord. Verscheidene edelen en andere persoonen van aenzien doen zich inschrijven, als willende het hunne bijdragen ter verheerlijking dier groote feesten. Ten einde een denkbeeld te geven van die algemeene begeestering, zij het genoeg te zeggen, dat uit de gemeente Pitthem alleen « den nombre van *vyftich* persoonen ofte daer omtrent » zich bij onze kamer kwam vervoegen. Het aendeel door de andere parochien en gehuchten der Thieltsche Roede (1) opgeleverd, was niet minder aenzienlijk.

Ondertusschen worden de gildekleederen vernieuwd; er wordt besloten dat al degenen, die aen den stoet willen deel nemen van eene gelijkvormige groenkleurige kleederdracht zullen moeten voorzien zijn. Te gelijker tijd geeft de Prins last aen den Factor het spel van sinne en de refereinen, welke, ingevolge de prijskaert moeten uitgevoerd worden, op te stellen. De prijskampen van dien tijd leverden in der daed deze bijzonderheid op, dat iedere mededingende maetschappij op het tooneel moest verschijnen met stukken en refereinen door hare leden opzettelijk daertoe vervaerdigd.

Het onderwerp, dat hier, in den vorm van een allegorisch tooneelspel, op te Jossen was, en dat vervolgends door de spelers, voor het theater moest bestudeerd worden, luidde aldus : ***Welc den mensche stervende, meesten troost es?***

Voor de refereindichten waren de volgende vragen opgeworpen :

In 't vroede of wijze : ***Wat dier ter werelt meest fortse verwint?*** te behandelen in vier strofen van 17 verzen ieder.

---

(1) De *roede*, of distrikt van Thielt, begreep de volgende dorpen : Thielt-buiten, Meulebeke, Pitthem, Eeghem, Swevezeele, Wijnghene, Ruisselede, Caneghem, Aerseele, Wonterghem, Gotthem, Denterghem, Ousselghem, Marckeghem, St. Baefs-Vijfve, Wielsbeke, Oostroosbeke, een gedeelte van Poucke-Loo-Vinckt en van Wacken. Het *Thieltsche*, 't is te zeggen de roede met hare afhankelijkheden, strekte zich verder uit op Deinze, Peteghem, Astene, Zeveren, Machelen, Olsene, Zulte, en een gehucht van Nazareth.

In 't zotte : *Wat volc ter werelt meest sotheyt toocht?* te behandelen in 4 strofen van 13 verzen ieder.

« In 't amorueze op den stok : » *Och, mocht ic se spreken, ic ware ghepaeyt!* te behandelen in 4 strofen van 15 verzen ieder.

De laetste strofe van ieder referein moest aen den Prins der *Fonteine* opgedragen worden.

Al deze dichtwerken werden door onze Thieltsche poëten, in tijds afgewerkt, en, volgends vereischte, werd daervan een afschrift naer Gent gezonden. « Item, Bauduin vander Piete, die bij laste van de Weth reysde te Ghent met Jan van Wijckhuuse omme hemlieden te presenteerene vóór de Jugen van Rethorijcque uutten name vander Rethorijcke van deser stede, hemlieden presenterende de copie van den spele van zinne ende diesser aenclaf(1); vier daghen te voete . . . . IIII pond. par. »

Luttel dagen later, ontbood men de afgevaerdigden van iedere mededingende kamer, naer de hoofdstad van Vlaenderen, om de beurtloting bij te woonen, en de orde in de vertooning der spelen te bepalen. Jan Reyniers werd « bij laste van der Weth gheordineert metten ghesellen vander Rethorijcke te Ghendt te reysene omme te lotene. » Onze Gezellen bleven uit « vijf daghen te voete » en kregen, in vergelding, vijf ponden par.

De kampstrijd was in twee vakken verdeeld. Men had de uitgalming der refereinen en liedekens op den 20 April 1539 bepaeld(2). Het eigentlijke Landjuweel moest den 1 Juni, om 8 ure 's morgends aenvang nemen(3). De Spelen van sinne waren bestemd om uitgevoerd te worden van den 12 tot den

---

(1) *Diesser aenclaf*, deszelfs toebehoorten of bijlagen.

(2) « *Refereynen, enz. vertooght binnen Ghendt bij de XIX cameren van Rhethorijcken aldaer comparerende den XX in April M. D. neghen ende dertigh.* » Gent, Joos Lambrecht, 1539, in-4°.

(3) *Messager des sciences historiques de Belgique*, 1853, page 130.— Het schijnt, dat de prachtige intrede op 8 Juni plaets greep. Zie *Belgisch Museum*, 1842. *Kronyk der Rederykkamers van Audenaerde* (ab anno 1539).

23 der zelfde maend. Eindelijk de prijsuitreiking zoù gebeuren in de eerste dagen van Juli (1).

Drij rechters, onder het voorzitterschap van den Prins der Fonteine, waren aengesteld, om de refereinen te beoordeelen.

Ten bepaelden dage traden de beste Gezellen van iedere kamer beurtelings op, en beantwoordden, in rijmdichten, de voorgestelde vragen. Natuerlijk moesten de refereinen, die toen afgelezen werden veel nieuwsgierigheid bij de aenhoorders opwekken, daer zij, om zoo te zeggen, de uitboezeming waren van den alsdan heerschenden drift in het oplossen der wijsgeerige vraegpunten (2). De geest der Hervorming straelt in deze gewrochten ten volle door, en bewijst wat veld de leering van Luther bij de volkspoëten der XVIe eeuw reeds gewonnen had. Het is overigens bekend, dat het Landjuweel van Gent, ten jare 1539, het eerste voorname feest is geweest, waerop deze leering eene zoo openbare belijdenis verkreeg, en waerop de letterkundige wereld zich zoo stoutmoedig in den zin dier nieuwe gedachten uitte.

---

(1) Het feest duerde meer dan eene maend. (« Laquelle feste de la Rétorique dura plus d'un mois, et où plusieurs villes desdits pays de par dechà se trouvèrent, ce qui cousta à ladite ville de Gand et aux manans d'icelle, bonne somme »). Zie *Relations des troubles de Gand, sous Charles V*, par Gachard, p. 81.

(2) De openbare en plechtige betwistingen over het een of ander punt van scholastiek of van wijsbegeerte waren juist geene nieuwigheid der zestiende eeuw. Sinds lang kende men in Vlaenderen de wedstrijden van welsprekendheid, aen welke klerken en leeken een even werkzaem deel namen. Er ligt iets grootsch, iets dichterlijk in die middeleeuwsche toernooyen van den geest, waerbij de kampioenen, gewapend met de geleerdheid en met de overreding, in 't perk traden om den eerepalm der redeneerkunde te verdienen. Niet tegenstaende de belangrijkheid der stof, is bij onze wete door de historieschrijvers weinig daerover gehandeld geweest. Is het misschien omdat de gemeentelijke handvesten, die kostbare bronnen onzer vaderlandsche geschiedenis tot heden toe niet genoegzaem zijn geraedpleegd geworden? Wat er ook van zij, gelooven wij onzen lezeren aengenaem te zijn met hun eenige bijzonderheden mede te deelen betrekkelijk tot eene plechtige *disputatie* ten jare 1393 te Dendermonde gehouden. De vergadering nam aenvang den 30 Juni, en was voorgezeten door Meester Renier en Meester Jan (stadsschoolmeester van Dendermonde), benevens

De eerste vraeg : *Wat dier ter werelt meest fortse verwint?* werd door de Rederijkers bijna algemeen beantwoord door den *mensch* of het *redelijk dier* (2). Eenige dichters, nochtans, (die van Meessen, Nieukercke, Caprijcke en Loo) wilden in hunne refereinen bewijzen, dat de vrouw de voorhand moet hebben. De Thieltsche dichter bezingt den *geloovigen mensch,* en drukt zich in den volgenden zin uit :

THIELT, INT VROEDE.

Onder alle fortselicke ghedierten warachtigh
Gheschepen byder handt van God almachtigh
Tsy redelic, onredelick, hoe fel, hoe stærck
So en esser ter wærelt gheen crachtygher crachtigh
Meest fortsen verwinnende by crachte eendrachtigh
Dan de gheloovyghe mensche in al zijn werck,
Al dat gheboren is wt Godt tzy leeck of clærck
Verwint duer tgeloove, de gantsche wærelt wijt,
Maer wie verwint, die ghelooft dat Jesus naer zijn mærck
Es de levende Godts sone ghebenedijt
Genesis metten Psalmista van dit dier belijt
Heere ghy hebbet al gheworpen onder zijn voeten
Ossen, schapen, voghels, visschen zonder respijt
Ende alle dieren des velts hem obedieren moeten,
Hy es domynatuer boven al, om ons verzoeten
Dus zegghick, dat onder alle dieren, diemen vint
De gheloovyghe mensche meest fortsen verwint.

---

andere geleerden, die zich als beroepers hadden aengesteld tegenover al degenen die zich wilden aenbieden. Naer 't schijnt was de vereeniging zeer talrijk. Daer verschenen « grooten weerden Meesters ende Clercken van vele diversche steden ter vorseyden disputatie, van buten incommende den laedsten dach van Hoeymaend. » Van wege de stedelijke overheid werden hun twaelf stoopen wijns aengeboden. — (Zie stadsrekening van Dendermonde over het jaer 1393, op 's Rijks archieven, Rekeningkamer, N° 39,645).

(2) Het referein van Leffinghe geeft ten antwoorde: *de menschwording Christi.*

Dit dier is zo sterc, niet en magh hem verweghen
Dreeghementen, tormenten, oft zwaerlick gheslcghen,
Crucen, zieden, braden ia soullen of steenen,
Al waert oock met zwaren stryden beleghen
Of dat sloten casteelen hem stonden teghen
Noch en zoude zijn herte daer af niet verheenen
Gheen dier ter wæreldt en magh hem vercleenen
Tis een vechter in oorloogh stærck boven maten
Het crijght victorye duer hem ,alleenen
Die hem conforteirt ende niet en zal laten
Tdoet den maghtyghen Olofernes verwaten
Niet magh hem ghehinderen ofte ghederen
Tes ghewapent met costelicke wapen platen,
Tcan hem als schermer van allen stooten wæren
Moghen wy niet zegghen dat zonder ontbæren
Dat ter wærelt zoo ons schriftuere ontbindt
De gheloovyghe mensche meest fortsen verwint?

Esdras in zijn derde bouck die heift ghescreven
Dat der waeraghtigheyt es den prijs ghegheven
Boven den wijn, den conijngh ofte den vrauwen
Christus es de warachtigheyt, ende het leven
Ende dit dier is in Christus ghegreffijt bleven
Twelcke nemmermeer zal de nacht vreeze schauwen
Ghelijc vader en zone int goddelick bedauwen
Een zijn te zamen zoo es dit dier vermaert
Een met Christus ende der waerheyt vul trauwen
Als rancken an den wijngaert, zoo God openbaert,
Es dan metter waerheyt, met God, dit dier gepaert,
Ende vereenight, wie zalt moghen rezisteren ?
Tverwindt bloedt, vleesch, ia al swærelts bedriegelic aert
Niet staet hem ieghens, tcan boven al domyneren
Tentacye, bedrogh, tmoet hem al bughen, verneren
Wetende dat boven alle dieren diemen kindt
De gheloovyghe mensche meest fortsen verwint.

PRINCE.

Al vindtmen dyversche fortselicke dieren
Als leeuwen, beren ende ander mannieren
Dit dier is veil fortselicker zonder comparacye
Tverstopt der leeuwen monden, tblucht cracht van vieren
De mueren van Hyeryco vallen inde duwieren
Theift voor alle menschen vercreghen gracye
Verlossende vander doot alle gheloovyghe nacye
De tanden van draken en moghen hem hinderen
Zynen roup streckt hooghe tot inde hooghste stacye
Tverlost vander doot, de Israhelsche kinderen
Tvecht altijts ende men cant niet verminderen
Tstelt zijn hulpe alleene inden moghenden troost
Al dat hem grieven wilt, moet henen spinderen
Van waer datt oock comt, zuudt, noordt oft oost
Dit dier hem zelden, of niet van vechten verpoost
Dus zegghic dat, als die vooren zulck hebbe ghetint
De gheloovyghe mensche meest fortsen verwint(1).

De vraeg in 't zotte : *Wat volc ter werelt meest sotheyt toocht?* gaf den Rederijkeren de gelegenheid eene bijtende hekeling aen te heffen over monikken, paters, bedevaerten, aflaten, zielmissen, de hoovaerdij der geestelijken en de bedorvenheid hunner zeden, enz (2). Het referein van Thielt valt onder andere uit tegen de pelgrimaedjen.

---

(1) THANDS MIN GEWOONE WOORDEN in dit referein voortkomende : *byder*, bij de; *isser*, is er; *fortsen*, krachten; *duer*, door; *mærck*, teeken, kruis; *Genesis*, eerste boek van het oud Testament; *metten Psalmista*, met den koninklijken Profeet; *belijt*, getuigt; *respijdt*, vertoef, uitzondering; *obedieren*, gehoorzamen; *verzoeten*, verzachten (van ons lot); *zegghick*, zeg ik; *conforteirt*, kracht bijzet; *verwaten*, verdoemen, ten onder brengen; *ghederen*, smarten, kwellen; *Esdras*, de profeet Esdras; *ghegreffijt*, gegrift; *schauwen*, schuwen, duchten; *metter*, met de; *tcan*, het kan; *verneren*, vernederen; *kindt*, kent; *Hyeryco*, Jericho; *duwieren*, spelonken; *spinderen*, vlieden; *verpoost*, rust; *ghetint*, verklaerd.

(2) Eenige refereinen maken hieraen eene uitzondering. Zoo zijn die van Nieukercke en Caprijcke tegen de verliefden gericht; die van Brussel tegen de

Thielt, int zotte.

De zotheyt diemen nu ter werelt useirt
Blijft ongheblameirt, twelc es te claghene
De zulcke zijn nu zo vaste ghefondeirt
Op haer eyghen wijsheyt zoo Paulus narreirt,
Ende meenen den Heere daerin te behaghene
Zy en hebben niet packen ghenough te draghene
Zy treckender noch meer op haren hals,
Zijn gheboden beghinnen nu zeer te vertraghene
Daer af hoortmen al verre veil nieus gheschals
Tschijnt dat devangelye es worden vals.
Om datse den simpelen nu es ghegheven
Dus die hier in min heunighs zooghen dan gals,
Ter werelt gheen meerder zotten en leven.

—

De zulcke nu in peregrynage loopen
Al een hondert mijlkins wt haren lande
Thuus latende wijf en kinderen by hoopen
Die gheen ghelt en hebben om broodt te coopen,
Men heifter wyzer gheleyt te bande,
Loopt vaste tot smeikins al eyst u schande
En laet den smet die alleene magh verlichten
Dit zietmen daghelicx, bin onzer warande
En dan gaen si kerskins by dozynen hichten,
Beresptmen hemlieden men zaudze ontstichten
Want den auden Adam en es niet verdreven
Wie hoorde oyt zijn daghen van slichter wichten?
Ter wærelt gheen meerder zotten en leven.

---

dronkaerds; die van Audenaerde en Edingen (Enghien) tegen de gierigaerds; die van Meenen tegen de verkwisters; die van St. Winoxbergen tegen de waenwijzen, en die van Kortrijk tegen degenen die Gods woord versmaden.

Op Cassedraghers, ende zulcke cadetten
Die lueghens lieghen om muelens te drayne
Daer zullenze haerlieder gheloove op zetten
Die preken om hebben met nauwen acketten
Daer mede zo zijnze zeer wel te payene
Thelyghe woordt Gods pijnt hem eer tontwaeyne
Dan subtyle verzierijnge van menschen ghevonden
Zy zauden naer de zulcke eer pynen te hayene,
Dan naer haer zaligheyt ic moet vermonden,
Eylacen therte light zo vaste ghebonden
By haren Mammon tstaet claer gheschreven
Die hier me waent afnemen der lieder zonden
Ter wærelt gheen meerder zotten en leven.

PRINCE.

Twilt al ter coyen in, gheestelick en wærlick
Daer af geschreven staet sent Jan in thienste,
Zy buusschen ter veysteren, met zinnen begherlick
De duere staet opene, es ditte niet dærlick?
In alle ydelheyt zoucken zy verdienste
Die nu ter werelt willen zijn de ingienste
Die zouden de schamele meest verdrucken
Elck raept, elck schraept, dit dijnckt elck tsienste
De wærelt die stautste altijts om plucken
Elc anderen zy dus haer profijt ontdrucken
Int overdijncken al mijn aderen beven,
Die niet en vreezen te stane by den bucken
Ter wærelt gheen meerder zotten en leven (1).

---

(1) VEROUDERDE UITDRUKKINGEN : *useirt*, gebruikt; *narreirt*, verhaelt; *packen*, last, zonden; *te bande*, aen den leiband, naer het zothuis; *tot smeikens*, bij den smid; *slichter wichten*, boozer menschen; *cassedraghers*, bultenaers; *preken om hebben met nauwen acketten*, eens andermans geld afbedelen, en zijne eigene beurs gesloten houden; *pijnt hem eer tontwaeyne*, zou hun veeleer duister voorkomen; *subtyle verzierijnge*, spitsvindige verbloemingen; *pynen te hayene*, betrachten; *eylacen*, helaes; *Mammon*, geldduivel; *twilt*, het wil; *coyen*, schaepstal; *thienste*, 10e hoofdstuk van het Evangelie, volgends den H. Joannes; *buusschen*, kloppen; *ingienste*, verstandigste; *de wærelt die stautste altijts om plucken*, als of de wereld altijd de prooi der stoutsten moest zijn.

De antwoorden in 't amourcuse, op het onderwerp : *Och, mocht ic ze spreken, ic waer ghepaeyt!* bestaen meest allen in liefdeklachten. Enkele gedichten zijn in eenen allegorischen zin opgevat (1), bij voorbeeld het referein van Thielt, dat zijne aenroepingen tot eene verhevener beminde, namelijk tot de wijsheid Gods, stuert :

THIELT, INT AMORUEZE.

Onwijslic, om wijs zijn, tsvaers wijsheyt ghelaten,
Onghehoorsaem tghebot vander wijsheyt ontpaert
Byder wet, der zonde mijn ziele verwaten,
Hebben de eerste overtreders my therte bezwaert
Ghepeyzen des paeys wter compassyen verclaert
Heeft wyzelijc de wijsheyt hueren voys ghegeven,
Keert weder, roupende twanckelbaer aert
Want ic wil u om my, al uwe schult vergheven,
Tis mijn ghenouchte dat ghy met my zult leven
In huwelicke, daer dat mynen gheest bedraeght
Och zoete stemme, noyt gheen zoeter beseven,
Keert in u ruste, o ziele niet en versaeght,
Met u beroerynghe my niet langer en plaeght,
Deze stemme hoorende es mynen gheest verfraeyt
Och mocht icze spreken, ic waer ghepaeyt.

—

Ontpaeyt heeft my iustitye, helle en zonden,
Twoordt des levens, svaders wijsheyt almaghtigh
Om contract van paeyze heift middel ghevonden,
Figueren, en wet, en Propheten warachtigh
Zendende tot ons met teekenen crachtigh,
O cus van paeyze, o eewyghe charitate,
Belovende benedictie om accoort eendrachtigh,

(1) In het referein van Antwerpen wordt de H. Schriftuer verheerlijkt; in dat van Thienen zijn de aenroepingen gericht tot « Maria, de maecht vanden Paradise; » in dat van Deinze wordt de broederlijke liefde bezongen.

Verzoenynghe te doene tot onzer bate,
Dit paeyde ons inden avondt late,
Mijn druc, mijn donckerheyt ghewært met haer claerheyt
Met vleesch omrijngt, met crancheyt by mate,
Op huer nemende al mijnder zonden zwaerheyt
Om de lueghene stervende, de eewyghe waerheyt
Al dat Adam gheschuert heift, heift mijn lief ghenaeyt,
Och mocht icze spreken, ic waer ghepaeyt.

—

Zy magh, zy wilt, zi zal, ende ooc sy moet,
My betrauwende in huer slaepcamer leeden,
Wiens gheest is boven de heunigh raten zoet,
Door gracye es belofte vast, wy en moghen niet scheeden
Den trauringh des gheloofs wilde zy my bereeden
By haer int Evangelye, wtgescheyden cnapen,
Ærfghename ben ic in svaders weeden
Duer tverzamen van haer, dus laet my slapen
In paeyse, tot dat my de wakers betrapen
Om teenygaer by haer te zyne zonder hende
Och verlanghen van u lief, ghi doet my rapen
Onvrueght, zo waer ick my keere of wende,
Al crijghic door tdylayeren een zwaer allende
Het wert vullick, hopic, al ghebeytt ghehaeyt,
Och mochgt icze spreken, ic waer ghepaeyt.

PRINCE.

Princesse u borsten zijn beter dan eenyghen wijn,
Uwen gheest die ghy schijnckt, gheift my de smake
Wtghestortte olye es wel den name dijn,
O liefvelic lief in u liefde ic blake
Om ieghens u te sprekene ick dœrlic hake,
Want een eewigh leven eyst, u te ziene
Aenzichte an aenzichte binnen den dake,
Van Jerusalem die boven es, te wylen ic diene
In Syon duer u woordt, twelc my belooft te liene
Varync van hier, dit tooght my den wegele
Een læntern mijr voeten, die weet te bespiene

Al dat my dœren mach, ic hebbe den zeghele
Van dien als testament, maer als duer een speghele
En zie ic nu maer, die in my dus blaeyt,
Och mocht icze spreken ic waer ghepaeyt (1).

De Thieltsche kamer zag hare kunde door eene eervolle onderscheiding beloonen : bij de prijsuitreiking die na der hand plaets had, bleek het, dat zij in dit refereinfeest met luister had gekampt. Haer werd de « prijs van (refereinen te) lesene » door de kunstrechters toegekend. Deze prijs bestond in eene zilveren fonteine, het zinnebeeld der Gentsche hoofdkamer.

Middelerwijl zetteden onze kunstgezellen immer hunne toebereidselen voort, om met pracht in de plechtige intrede te verschijnen. Eindelijk kwam de groote dag aen; ons Rederijkersgenootschap, met Jacob Wijbode, zijnen Prins, aen het hoofd en vergezeld « van den Heere ende weth (1) » van Jonkheer Joris van Claerhout, heere van Hamme, van Jonkheer van Poucke en van « andere notable persoonen van Thielt binnen en buuten ende ooc diveersche notable uuter roede van Thielt, die metter Rethorijcke ghecleet » waren in een sierlijk, groenkleurig

---

(1) Verouderde woorden : *tsvaers,* des vaders; *wter*, uit de; *voys,* stem; *beseven,* smaken; *versaeght,* verschrikt; *plaeght,* kwelt; *ontpaeyt,* bedroefd; *paeyse,* vrede; *charitate,* liefde; *accoort,* verbond; *bate,* hulp; *paeyde*, stelde te vreden; *leeden,* leiden; *bereeden*, bereiden; *weeden*, droefheden; *tverzamen*, het verzamelen; *hende*, einde; *onvrueght*, misnoegen, ontevredenheld; *crijghic*, krijg ik; *tdylayeren*, het vertoeven; *allende,* ellende; *vullick*, ten volle; *hopic,* hoop ik; *ghehaeyt,* betracht; *den name dijn*, uw naem; *eyst*, is het; *liene*, leiden; *varync,* weldra; *weghele,* weg; *mijr*, mijner; *bespiene*, bespieden; *dœren*, hinderen; *blaeyt*, schijnt, glanst.

(1) Het stadsbestuer was, ten jare 1539, samengesteld als volgt : Jonkheer Hugo de Gramez, ridder, heere van Wijnghene, hoogbaljuw der stad en roede van Thielt; Pieter van Valenchyne, Lieven van Ravestein, Jacob Pantin, Jan Reyniers, Pieter de Backere, Simoen de Witte en Bavin van der Piete, *schepenen;* Jan van Crayenbrouck was *sekretaris*, en Hendrik van Ravestein (vader van den beroemden hoogleeraer Judocus van Ravestein), *ontvanger*.

kostuem, vereenigde zich bij den stoet, die de straten der hoofdstad moest doortrekken. De aenblik, welken de Thieltsche kamer, met hare ontelbare leden, hare prachtige gildekleederen, hare praelsieraden, hare rijkgeschilderde blazoenen, haren standaerd, enz., in dezen oogenblik opleverde, moest bewonderenswaerdig zijn, en verre boven dien der andere deelnemende genootschappen uitschitteren, aengezien de Thieltsche Rederijkers den *opperprijs* van de prachtige intrede verdienden (1). Deze prijs bestond in drij zilveren coppen of bekers.

In den kerkgang, die de prachtige intrede opvolgde, liet onze kamer zich insgelijks door geene andere overtreffen. Zij won den *opperprijs*, bestaende in twee zilveren ampullen (2).

Bij dergelijke plechtigheden was het een oud gebruik, dat de deelnemende genootschappen de oplossing verbeeldden van een allegorisch onderwerp (3). Ook gedurende de prachtige intrede en het ter kerk gaen legden de rederijkersnarren al hunne kundigheid aen den dag, om de menigte door boerterijen en luimige spreuken te verlustigen. 's Avonds werd er gevierd en verlicht; groote monstervuren, fakkels, lanteernen, pektonnen, enz. werden ontstoken, en iedereen wedijverde om boven de anderen uit te munten.

In dit vak wist onze kamer zich ook bijzonder te onderscheiden. De tweede prijs van best te vieren viel haer ten deele. Deze bestond in eenen zilveren Salamander (4).

---

(1) De Rhetorika van Audenaerde won den 3e prijs van het schoonst inkomen. Hare leden waren in oranje kleederen « met roode caussen, riemen, hoên en daerop schoone witte pluumen, met welc gheselscip alle, emmers den meesten deel van den edelmannen, poorters, coopmannen ende andere inwoonende ende ghebueren mede trocken in grooten ghetalle ende menigte. » (*Belgisch Museum. Kronyk der redcrykkamers van Audenaerde.*)

(2) *Ampulle* : kleine kan of kruik.

(3) Men zie dienaengaende de *Intreye* der Rederijkkamers te IJperen, in 1550, en te Audenaerde, in 1564. — Te Antwerpen in 1561 moesten de kamers verbeelden, hoe men jonstig zal vergaderen en vriendelijk van elkanderen scheiden.

(4) *Salamander*, vuergeest.

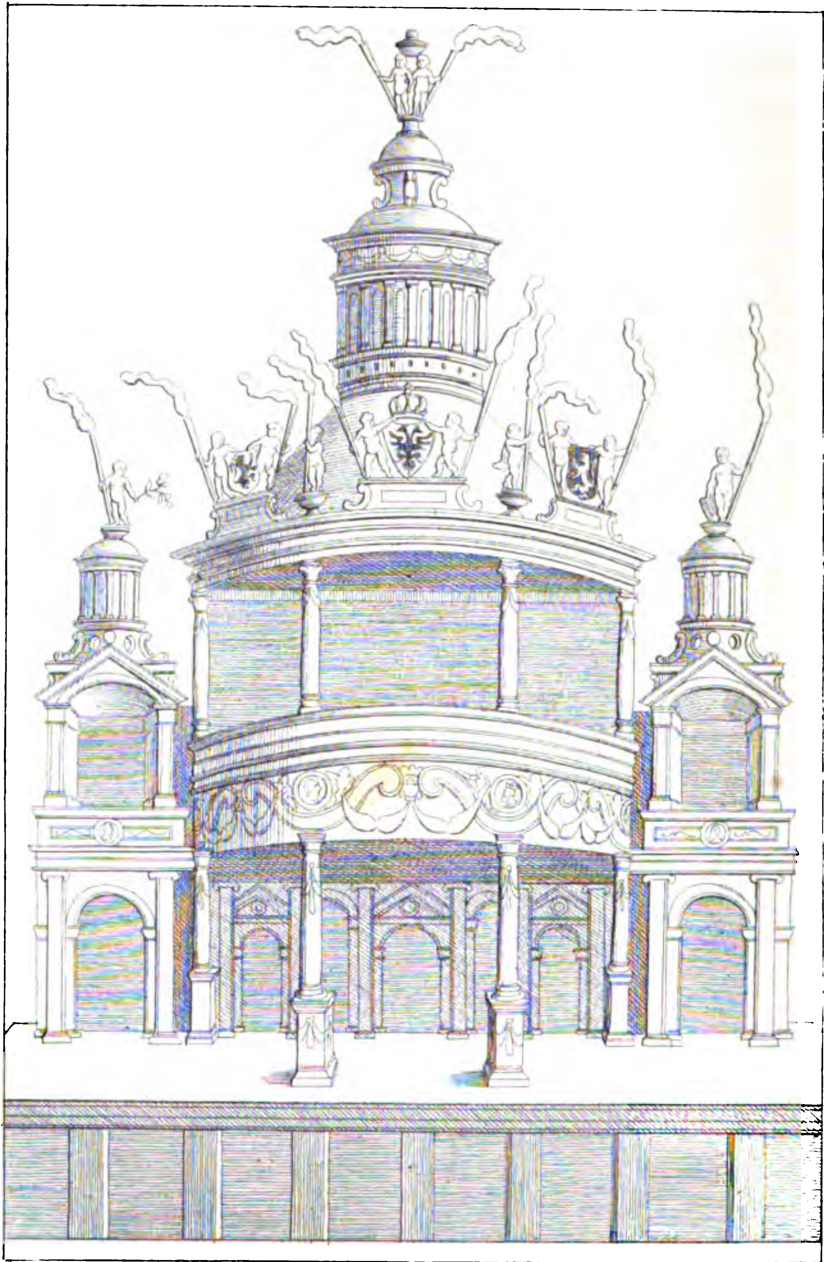
Den 12 Juni nam de vertooning der spelen van sinne aenvang. Zij duerde twaelf dagen[1]. De hierna genoemde maetschappijen traden beurtelings, en in de volgende orde op het tooneel :

Leffinghe :	*Altijts doende* [2].
Brugge :	*Mijn werc is hemelic* [3].
Meessen :	*Met pijnen duer de werelt.*
IJperen :	*De geest blaest daer hij wilt* [4].
Nieukercke :	*Goetwillich in 't herte.*
Nieupoort :	*Van vroetscepe dinne* (*Arm aen wijsheid*)[5].
Antwerpen :	*Uut jonsten versaemt* [6].
Thielt :	*Ghebloeyt int wilde.*
Thienen :	*Fonteine des levens.*
Axel :	*God ontcommer elcx herte.*
Brussel :	*Om beters wille* [7].
Meenen :	*Wy hopen broeders* [8].
Audenaerde :	*Paeis zij met u lieden* [9].
Caprijcke :	*S' es al in 't herte.*
Kortrijk :	*Godt voedt veel sotten* [10].
Loo in Veurne-Ambacht :	*Ic verrijcke de roije* [11].
Edingen :	*Penser y fault.*
S[t] Winox-berghe :	*Roijaerts van Berghe* [12].
Deinze :	*Donse om een beter* [13].

---

(1) « Spelen van Sinne by den XIX gheconfirmeirden cameren van Rhetorijcken binnen der Stede van Ghendt comparerende, verthooght, enz. *Dee zelve spelen beghinnende by ordre, zoo hier na volght, den* XII *Juni int jaer* M. CCCCC. XXXIX. *Ende wierden vulspeilt ende ghehendt, den* XXIII *vanden jare ende maendt voorschreven.* »

(2) De kamer der *Jesusten*, ingericht in Augustus 1529. — (3) De kamer des H. Geestes, reeds gekend in 1428 onder den titel van *het Penseeken*. — (4) De hoofdkamer van *Alpha en Omega*, onder kenspreuk : *Ubi vult spirat*. — (5) Door de Gentsche Fonteine geconfirmeerd in 1492. — (6) Kamer *de Violiere* vereenigd met de S[t].-Lucas-gilde. — (7) De kamer *het Boek*, dagteekenende van 1401. — (8) De kamer der *Barbaristen*. Zij wordt in een bescheed van 1577 *de Zeven vroeden* (*wijzen*) geheeten. — (9) De kamer van *Pax Vobis*, dagteekenende van in de 15e eeuw. — (10) De kamer der *Barbaristen*, bestaende reeds in 1427, geconfirmeerd door *Alpha en Omega* in 1515 (9 August.). — (11) De kamer der *Royaerts van Loo*. — (12) De *Royaerts van Bergen*, goedgekeurd den 11 Januari 1516. — (13) De kamer van den *Nazareene*.

C. T. Etle sc

Een theater was met den noodigen toestel in de opene lucht geplaetst (1). Volgends orde door de loting bepaeld, verscheen de Thieltsche kamer de achtste op het tooneel. Zij bewees in haer spel van sinne dat *'t Betrouwen, dat met* Christo *alle dinck gheghe-ven is*, den grootsten troost voor den stervenden mensch uitmaekt.

Men weet, dat de prijs van het zinnespel de hoogste belooning van een Landjuweel was. Aen de Rederijkkamer van Thielt werd de *derde* prijs toegekend. Dit was voor haer eene des te grootere onderscheiding, daer zij in deze plechtige omstandigheid tegen de beste en vermaerdste kamers van Vlaenderen moest kampen, en meer kundigheid aen den dag wist te leggen dan degene van zoo-vele groote steden, als Brussel, Brugge, IJperen, Kortrijk, Audenaerde, enz.

De eerste prijs werd behaeld door de Violieren van Antwerpen, die op de voorgestelde vraeg antwoordden, dat de *Verrijsenisse des vleesches* de grootste troost voor eenen stervende is.

St Winox-bergen, dat tot antwoord gaf: *'t Betrouwen, dat u Christus en sinen gheest ghegheven is*, bekwam den tweeden prijs (2).

---

(1) De eerste uitgave der spelen van sinne van het Gentsche Landjuweel, geeft ons de afbeelding van dit schouwtooneel, dat zeer grootsch moest voorkomen. Het was half- cirkelvormig opgetrokken, en in twee verdiepingen verdeeld. Zijne versiering is in den smaek der wedergeboorte. Uit de stadsrekeningen van Gent blijkt, dat het onder de leiding van zekeren Frans van de Velde, schilder en beeldhouwer opgericht werd, en dat het Magistraet hem daervoor zeven ponden grooten schonk. Men leest immers aldaer op het jaer 1538-1539, bl. 67. *Betaelt aen Frans vande Velde, vry schilder, beeldhouder der stede* VII £ gr. *by scepenen hem toegelegt voor alle partyen van schilderyen ende stoffe mitsgaders zyne moeyte in 't schilderen vander stellinghe in de ordonnantie ende billette van zynen overgheven relaes hier ghesien.* Wy hebben deze mededeeling aen den heer P. J. Goetghebuer te danken — Men zie de nevensgaende plaet.

(2) Drij uitgaven der Spelen van sinne verschenen in 1539. Twee werden gedrukt bij Joos Lambrecht, lettersteker « te Ghendt, teghen over tstadthuus; « De andere te Antwerpen. — In September 1540 werden die spelen door Keizer Karel *hereliek* verklaerd, en op de lijst der verbodene boeken gebracht. (Zie 2^e *deel van den Placcaertboeck van Vlaenderen, bl.* 124. Antwerpen, 1662). Deze strenge maetregel

De drij volgende werden weggedragen door Loo, in Veurne-Ambacht, Brussel en Kortrijk.

Het ware eene vervelende en tevens weinig vruchtbarende onderneming voor hem, die de taek op zich zoû nemen, de zinnespelen van het Gentsche Landjuweel nauwkeurig te ontleden. Deze gewrochten, in eenen gansch afgetrokken zin opgevat, en doorspekt met aenhalingen uit de H. Schrift en uit de kerkvaders, zouden onzes dunkens, aen het huidige geslacht een schrael belang opleveren. Zij kunnen met de tooneelstukken van onzen tijd niet in vergelijking gebracht worden. Het zijn eigentlijk berijmde discussiën over de godsdienstige punten, die alsdan de geloovigen in twee kampen verdeelden.

---

werd vermoedelijk genomen ten gevolge van den hierna gegeven brief, door den kanselier van Brabant aen de koningin van Hongarië, gouvernante der Nederlanden, onder dagteekening van 6 October 1539, geschreven : « ...... Madamme, je suis cejourd'huy esté averty que, à la dernière assamblée des réthorisiens tenue à Gand, y ont de plusieurs villes et plaches, tant de Brabant que Flandres, esté joué juyz (*jeux*) plain de malvaises et abusives doctrines et séductions, de tout tendant à l'opinion lutheriaine, et que tous lesdits juyz par ensamble sont esté imprimez, pour les vendre publicquement et par tout, qui causera beaucoup de maulx. Dont pour mon debvoir, n'ay oysé laissier avertir Vostre Majesté, affin que ce (*si*), à la vérité, comme je me doubte, on trouva ce que dessus, que incontinent et par tout on feist, pour le premier, deffence par placatz non vendre, ne pouvoir achapter (*acheter*) ne avoir lesdits livres, sur paines en tel cas requises (*); et, aprez que ledit livre sera veu et examiné par ceulx qui s'entendent, on pourra aviser de l'ultérieure provision et ordonnance qui en ce sera requise. Et, ayant sur ce vostre ordonance, je feray mon devoir pour le payz de Brabant, comme je suis tenu de faire, à l'ayde de Dieu le benoist créateur, auquel, Madamme, je prie avoir Vostre Majesté en sainte et longue vie. De Brucelles, le vi[e] d'Octobre l'an xxxix.

Vostre très-humble et très-obéissant serviteur,
ADOLF VANDER NOOT.

(Zie : GACHARD, *Relation des troubles de Gand, sous Charles V*, p. 256).

(*) De edikten, in 1539 ten opzichte der verbodene boeken uitgegeven, waren van eene ongehoorde strengheid. De doodstraf was uitgesproken tegen al degenen, die dusdanige boeken zouden koopen en bewaren, gelijk mede tegen al degenen, die zich oneerbiedig jegens de beelden van God en van de Heiligen zouden gedragen, die kettersche vergaderingen zouden houden of over den Bijbel twisten. De overtreders van het mannelijk geslacht moesten door de hand des beuls gehalsrecht, en de vrouwen levend begraven worden. (*Esquisse historique sur la police des livres et sur la législation de la presse en Belgique*; in de *Annales de l'imprimerie à Mons, depuis 1580 jusqu'à nos jours*, par HIP. ROUSSELLE. Mons, 1858.)

De zinnebeeldige persoonaedjen er in voorkomende, hebben niet allen een bepaeld en eigenzelvig karakter, maer dienen veeltijds om de eentoonigheid te vermijden, die voor den aenhoorder spruiten moest uit de langwijlige behandeling van onderwerpen, welker verstand eene gespannene oplettendheid vereischte. Onder het letterkundig opzicht hebben deze spelen weinig waerde. Hunne manke, gewrongene verzen, waervan het rijm, op Gods genade, aen het einde van iederen regel gesnoerd is, getuigen, dat de richting, alstoen aen de Vlaemsche literatuer gegeven, reeds haren invloed had uitgebreid. Als didaktische voortbrengsels beschouwd, bevelen zij zich echter aen door eigentlijke verdiensten. Levendig en kernvol zijn de aengewende bewijsgronden, dringend is de logiek. Men voelt, dat eene beredeneerde overtuiging aen het opstellen dier schriften niet vreemd is.

Bij het opvoeren der zinnespelen vertoonde men gewoonlijk, in het bovenste verdiep (de *toog*) van het theater, welks bouwing daertoe opzettelijk was geschikt, verscheidene stomme figuren, die met de uitgesprokene woorden min of meer in betrekking stonden. Deze voorstellingen mogen vergeleken worden met de printen, die een werk versieren, en die eerder tot de opluistering des boeks dan tot de opheldering van den tekst moeten dienen.

Het zelfde kan men zeggen van het gebruik der beeldende kunsten, aen welke de Rederijkers hunne tooverkracht ter verheerlijking huns tooneels ontleenden. In der daed, behalve het rijkgekleurde en prachtig gebeitelde *blazoen*, hetwelk iedere mededingende kamer overal met zich voer, en het *poëtelijk punt* (1), waermede zij, daegs vóór hare optreding, heur logist moest versieren,

(1) Het *poëtelijk* of *poëtikelijk punt* bestond in een zinnebeeldig tafereel, waermede de kamers insgelijks om prijs dongen. Het werd ten toon gesteld ter plaets en op de uer door de prijskaert aengewezen, en ten dage der vertooning naer den schouwburg overgebracht. De *presentatie* van het *punt* geschiedde bij middel van een bepaeld getal verzen, die er de bediedenis van verklaerden.

gebruikten de Gezellen , in de vertooningen, schilderijen, die, even als de stomme figuren, bestemd waren om het uitgegalmde woord bij de aenschouwers indrukwekkender te maken.

De muziek kwam verder de tusschenpoozen der tooneelstukken door hare zoetluidende toonen afwisselen en verlevendigen.

Laet ons thands een woordeken reppen over het spel van sinne door onze Gezellen aengeboden.

Het Thieltsche opstel is eene verhandeling of een redetwist over de verdiensten, welke voor het redelijk schepsel uit de menschwording van den Zoon Gods vloeyen. Vier sinnekens : *Goedwilligh om stærven; Des Gheests insprake; Troostelicke Allegacie* en *Pinelicke Vreeze* voeren beurtelings het woord, terwijl andere spelers stomme figuren vertoonen, als : *Jacob op zijn sterfbed; Symeon die Christus in zijne armen ondersteunt; Jesus aen 't kruis tusschen de twee moordenaers; Stephanus die Jesus ter rechter hand zijns vaders ziet staen*, enz. Het stuk vangt aen met eene *prologhe*, waerin bewezen wordt, datde voorgestelde prijsvraeg den grootsten lof verdient. Een muzikael tusschenspel (*pause*) sluit deze voorrede. Daerop volgt eene godgeleerde samenspraek tusschen de vier sinnekens. *Pinelicke Vreeze* verbeeldt den twijfel; *Goedwilligh om stærven*, het vertrouwen op een beter leven ; *Des Gheests insprake*, de verklaring van Gods woord, en *Troostelicke Allegacie* het geloof aen de beloften des Heeren.

De hier medegedeelde uittreksels zullen van het gedicht een denkbeeld geven.

. . . .

DES GHEESTS INSPRAKE.

Meerder troost daer wt, luut,
Dat God Christum gaf, dan of ic alleynelic
Christus doot allegierde.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Want certeynelic;
By dat God gaf zynen zone wtghelezen,
Zijnder twee de meeste ionsten bewezen
Daer in schriftueren yewers af ghegloost, staet.

DES GHEESTS INSPRAKE.

De eerste, dat God naer zijns propoosts, raet,
Zonder ons, ia zonder Christus verdienen
Heift Jesum ghegheven,

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Theologienen
Zeggen, Gods voortnemen op niemants werck ziet

DES GHEESTS INSPRAKE.

De dryvuldicheyt deze ghifte stærck biet,
Dies God verlost, als principael autheur
Christus, als verdiendere.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Gods ionstigh faveur
Heift de wærelt, vindic themwaert gepayziert
Duer Christum.

DES GHEESTS INSPRAKE.

De tweeste ionste gepubliert,
Es dat Gods zuene hem zelven gaf tydelick.

GOEDWILLIGH OM STÆRVEN.

De hooghste dryvuldicheyt danckic belydelick,
Die my vander eeuwigheyt Jesum schanck
Den middelaere Christus zegh ic ooc danck.
Duer zijn bitter doot.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Die remis der zonden
Ende deerste gracye heift ghevonden.
Maer zo en eyst niet van allen zaken.

DES GHEESTS INSPRAKE.

An gheloove, leetschap wy niet gheraken
Duer Christus lyden, maer byder Gods goetheyt
Die ons Jesum, ende des gheloofs zoetheyt,
Niet duer Christum, maer met hem schanc iuechdelic
Dat wy zouden werden, slevens vruechdelic
Duer Christus verdienste naermaels deelachtigh.

. . . .
. . . .

DES GHEESTS INSPRAKE.

Al zijnder vele, dijnct nemmermeere
Dat God dies te min elcken van ons bemint.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Maer hy es tonswaert zo vriendelick ghezint,
Zeght Esayas, als moedere natuerlic
Tot hueren kinde, wiens liefde puerlic
Hueren kinde qwalick en ontzjincken can;

DES GHEESTS INSPRAKE.

Gheene moedere zo om haer kint dijncken can,
Als God om u doet, in wiens ghedochte
Ghi oyt gheweist hebt.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Peynst danne zochte
Dat Christus voor u es in dier maniere
Of ghy alleene leifdet, de goedertiere,
Christus heift my bemint, zo Paulus zeght wel
Ja hem zelven my ghegheven.

GOEDWILLIGH OM STÆRVEN.

Tes recht, wel,
Dat ic love ende dancke hier voren
Hem, die om een schaepkin dat ghijnc verloren
Om eenen pennijngh, heift verslaeft, ghelopen

PYNELICKE VREEZE.

Zotten troost heeft u ghelaeft, bedropen,
Qwansuus God kiest my, dits tiolytelick, schijn,
Maer waer in mooght ghy hem profytelick, zijn,
Dat ghy in God zulcke blijschap nu, baert?

DES GHEESTS INSPRAKE.

God en heift zijn liefde niet ghetooght tuwaert,
Om dat ghy hem eerst te minnene verkoost,
Maer hi heift u vercooren, dits Paulus troost,
Ten love zijnder glorieuzer gracyen,
Naer tverkiesen der goeder vocacyen,
Heift hy u bemint voor alle tyden,
Ooc Jesum ghegheven.
. . . .
. . . .

GOEDWILLIGH OM STÆRVEN.

Met opgheheven handen
Danckic God die zijns troost rayen zoet
Laett dalen op my.

PYNELICKE VREEZE.

Wat wilt ghi crayen, bloet,
Waent ghy dat God om u aerme slichte, dijnct,
Wiens zondigh leven voor zijn aenzichte, stijnct,
Ja lieve, heift hy anders te doene, niet.

DES GHEESTS INSPRAKE.

Perssere des gheests : met uwen sermoenc vliet
God is hoghe, nochtans zijn ghenade oyt
Was : zo dat hy de claeene versmaedde noyt
Den cleenen zeght Christus, wort tsecreit ontdect

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

God roupse die niet zijn, zeght Paulus correct,
Waer toe hebt ghy Christum, en u God versteect?

DES GHEESTS INSPRAKE.

Waer toe gheift hy therte dat tranen wtlect,
Waer toe zijn uwe de sacramenten,
Die u moghen verzekertheyt in prenten?
Want Gods woordt es int gheloove stake

GOEDWILLIGH OM STÆRVEN.

Dat tot my een ynghelc van boven sprake
Op zijn woordt en zoudic niet bet stellen trauwe.

PINELICKE VREEZE.

Vele zijnder nu inder hellen rauwe
Beter dan ghy, ia die min misdeden.

DES GHEESTS INSPRAKE.

Vele zijnder ooc verdomt beneden,
Beter dan Saulus, wien men nochtans verleent ziet
Kennesse van God, die dander versteent liet,
God die hier recht doet, elders gracye, tooght.

GOEDWILLIGH OM STÆRVEN.

Lof God die my met consolacye zooght,
Die my met Christum penitencye, gheift.

. . . .

. . . .

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Christus loyael nam
Al onze zonden, die hy op tcruce drough.

DES GHEESTS INSPRAKE.

De wærelt es tondere.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Een woordt zy ghenough
Als nu es die wærelt van my gheiugiert.

DES GHEESTS INSPRAKE.

De vyandt es oock ghevelt.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Sint Jan cryiert,
Een ijnghel crachtigh de oude drake, bindt.

DES GHEESTS INSPRAKE.

De helle is ghewert.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Paulus sprake vindt,
Die in Christo zijn, magh gheen dijngh verdommen.

DES GHEESTS INSPRAKE.

Es der menschen hooft zo hooghe gheclommen,
Zullen zijn leden int helsch verdriet greynzen.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Tteecken der liefden stelt Jan, met peynzen
Anxtelic om toordeel, de goede ontstelt, quelt
Geen helle, maer zeght Sent Jan liefde velt, smelt
Inde minne des Heeren bestryden.

DES GHEESTS INSPRAKE.

Jesus wilde tbedruct vraukin verblyden,
Dat als tschaep onder de wolven in pynen, stont,
Niemandt heift u verwezen, dus mynen, mont
Zal u ooc niet verdommen, wilt onversaeght, gaen.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

De crijsschers, wrougers waren veriaeght, zaen
Dat vraukin vant een iuge ghenadigh, daer.

GOETWILLIGH OM STÆRVEN.

Vliedt mede van hier vreeze schadigh, zwaer,
Mijn broedere, verlosser, troost speciale
Es mynen iuge.

PINELICKE VREESE.

Tes tijt dat ic verpale,
Volmaecte liefde verdrijft mijn poghernie.
. . . .

Het stuk eindigt met eene aenspraek tot de Gentsche kunstrechters.

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

Vulcomt u opstel zonder sparen, ghy.

GOETWILLIGH OM STÆRVEN.

Brijnght totten hende hulpigh verclaren, by,
Mynen troost tvroomste betrauwen int sneven, es
Dat my met Christo alle dijnck ghegheven, es.

DES GHEESTS INSPRAKE.

Dat wy ons dus met herten milde, moyen,
Neemt wel ghy heeren, diemen excellent, kent,

TROOSTELICKE ALLEGACIE.

By ons Thieltenærs, die int wilde bloyen,
Voor prijs ghedaen, dit spel present, hent,

DES GHEESTS INSPRAKE.

Gods wijsheyt regiere de maeght van Ghendt, gent (1)

FINIS (2).

In het begin der maend Juli had de plechtige prijsuitreiking plaets. Onze Gezellen snellen er heen, en ontvangen uit de handen der kunstrechters (3) de toegekende belooningen : « eerst van lesene eene selverin fonteyne; voor upperprijs van jntreye drij selverin coppen; voor den derden prijs van 't spel van zinne drij selverin cannen; voor upperprijs van kereganghe twee selverne appullen ende voor naerprijs van vierene eene selvere salamandere. » De Gezellen, die deze eereteekens te Thielt inbrachten, ontvingen van het Magistraet vier kannen wijns.

Den volgenden zondag « XII^{en} in Julio XV^{c} XXXIX zoo hebben de

---

(1) VEROUDERDE WOORDEN : *wt,* uit; *allegierde,* verlichtte, (van het fr. alléger); *yewers*, ergends; *ghegloost,* geredeneerd, geschreven; *propoost* voornemen, wil; *vindic*, vind ik; *gepayziert*, verzoend; *schanck,* schonk; *remis,* vergiffenis; *iuechdelic* goedjonstig, welwillend; *ghezint*, genegen; *puerlic,* zuiver; *zochte,* zachtaerdig; *tiolytelick*, vrolijk; *tuwaert*, te uwen opzichte; *rayen,* stralen; *bloet,* arme bloed, *slichte*, slechte; *bet*, meer; *zooght,* laeft; *cryiert*, roept; *anxtelic,* angstig; *zaen*, weldra; *vant*, vond; *verpale*, henen ga; *poghernie*, pocherij; *ghy*, gij; *hent,* eindigt.

(2) *Spelen van sinne bij den*, XIX, *gheconfirmeerden cameren van Rhetorijcken binnen der stede van Ghendt comparerende, verthoont, enz.* Gent, Joos Lambrecht, 1539, in-4°.

(3) Philips Diericx en Gillis Braeckelman, beide advokaten, waren onder andere de rechters, die ter beoordeeling der spelen werden aengesteld. (Zie *Relation des troubles de Gand*, uitgegeven door M. Gachard, bl. 236.)

voornomde vander Rethorijcke van deser stede alhier ghetoocht haerlieder intreye ende oock ghespeelt 't spel van zinne zo zij te Ghendt ghedaen hadden. » De zelfde persoonen, die onze konfraters naer het Landjuweel vergezeld hadden, kwamen nu ook deze vertooning bijwoonen, en voegden zich andermael bij den stoet, welke zich alhier vormde « present Heere ende Weth deser stede, mijnheer van Poucques ende Hamme, de Ghesellen van der Rethorijcke ende andere notabele persoonen » die allen naer Thielt gekomen waren « omme dezelve intreye te tooghen ende 't spel van zinne te zien spelene. » Er werd te dezer gelegenheid uit de stedelijke schatkist « een ghelaghe verteert te Max Bottins, weerd in 't *Schaeck* » beloopende tot 24 ponden 18 sch. par.

Jonkheer Van Poucke, die zijn geheel gezin had medegebracht, en Jonkheer Joris van Claerhout ontvingen bovendien elk vier kannen Rijnschen wijn. Jacob Wijbode, prins der Rhetorika, ontving mede zes gelijke kannen.

De onkosten van het Landjuweel zouden drukkend op de schouders onzer arme Gezellen gewogen hebben, had het Magistraet hierin niet voorzien, en hen niet behandeld met eene mildheid, welke gewis sedert dien niet meer is gevolgd geworden. Deze onkosten beliepen tot de aenzienlijke somme van vier honderd negen en zestig ponden 15 schel. parisis, zoo 't bleek « bij een quohier bij hemlieden overghegheven ende inhoudende de particulariteyt ghepasseert vóór de Weth. » De stedelijke Raed besloot geheel den last te draghen « vande costen vande voornoemde feeste ende spel van Rethorijcken te Ghendt. » Die handelwijs werd goedgekeurd door de kommissarissen, gelast met het nazien der Rekening, doch onder uitdrukkelijk besprek « dat de vornomde prijsen aldaer ghewonnen, zullen toebehooren ende blijven in de bewaernesse deser stede; dies zo wanneer de Ghilde omme eenich festeyn ofte eere die te besighen zal hebben, men zal

se leenen den officiers van 't selve Ghilde van Sente Jans met laste van wederomme te bringhene. »

Men vindt na der hand weinige voorbeelden van eene dergelijke mildheid, en de navolgende geslachten mogen met recht die mannen bewonderen, welke aen het hoofd onzer stad geplaetst, de schoone kunsten en letteren eene zoo schitterende aenmoediging wisten te verleenen, en bij middel van gepaste hulpgelden den ijver tot het beoefenen der kunsten bij hunne onderhoorigen zoo krachtdadig onderhielden.

Het Landjuweel van 1539 zal, in allen gevalle, altijd als eene der roemrijkste gebeurtenissen bij onze maetschappij geboekt staen. De schitterende zege door onze Gezellen aldaer behaeld plaetste ze in eens op den eersten rang der Rederijkkamers van Vlaenderen en verzekerde voor immer hunne faem.

1540. Door den Raed van Vlaenderen werd dit jaer een vonnis uitgesproken, waervan wij moeten melding maken, aengezien de kamer van Rhetorika er onrechtstreeks was in gewikkeld. Dit zal overigens een denkbeeld geven van het strafrecht onzer vaderen. Ziet hier de zaek : In 1537 bekwam de stad Thielt een oktrooi om de rechten op den wijn te verhoogen en te brengen op 12 penningen paris. in plaets van 4, zoo als vroeger. Vincent de Wulf, bij het lezen van dit oktrooi, op het stadhuis tegenwoordig, verweet aen de schepenen, dat zij willekeurig te werk gingen, vermits de burgerij van Thielt de verhooging van het wijn-accijns niet gestemd of toegestaen had. Met behulp van Jan vande Wijckhuyse en Pieter Boddins, vervaerdigde men eenen akt van *oppositie* « behelsende, dat de notable in 't generael vande drye broederschepe van Thielt, te wetene van Sint Jooris, van Sinte Sebastiaen ende vander Retorycquen ghecompareert hadden gheweest vóór Notaris ende ghetuyghen, an hunlieden treckende d'oppositie by den voornoemden Vincent den 1n van Octo-

bre xv^e xxxvii ghedaen. » Notaris vander Piet werd gelast die protestatie aen het Magistraet te *insinueeren*. De stedelijke overheid klaegde de vier gemelde persoonen bij den Raed van Vlaenderen aen, en zij werden in zitting van den 12 April 1540 (1541 N. st.) verwezen, te weten : Vincent de Wulf om vóór den Raed te verschijnen blootshoofds, knielende op éénen knie, dragende eene toorts van 6 ponden was in de hand, biddende om vergiffenis, zeggende dat zijne misdaed hem leed was, latende de toorts ten profijte van de kapelle des Raeds, en het zelfde te verrichten te Thielt in vierschaer, en bovendien te storten de somme van 300 Carolus-guldens. Jan vande Wijckhuyse en Pieter Boddins moesten het zelfde doen vóór den Raed, en vervielen elk in eene boete van 100 Carolus-guldens. De Notaris vander Piet werd van zijn ambt beroofd, en tot eene boet van 80 Carolus-guldens veroordeeld (1).

1541. Op den Mei-avond komen « Dekene ende ghezworen van den *Heleghen Cruuce* van der Retorijcke van Curtrijcke » naer Thielt. Zij zingen in den voormiddag een liedeken vóór het stadhuis, spelende naer den noene een *Spel van zinnen* ende 't snavents een *battement*. Uut eerbaerheden, » worden hun 16 kannen Rijnschen wijn, « ten ix groten den stoop, » geschonken.

Het Rederijkers-genootschap *de Kruisbroeders*, van Kortrijk, onder kenspreuk : *Minnelic van herten door het Cruus Ons Heeren*, reeds in 1451 als broederschap in wezen, is tot in de laetste dagen zijns bestaens met onze Gezellen steeds in nauw verband geweest. Onze kamer trok menigmael naer Kortrijk, en de Kruisbroeders kwamen ook meer dan eens onze stad met een wederbezoek vereeren. Tot op den huidigen dage bleven die onderlinge

---

(1) *Compendium van Privilegiën vande stede van Thielt*, enz., ter stedelijke handvesten.

betrekkingen aenhouden. In 1849, ging ons genootschap op den schouwburg der Kruisbroeders te Kortrijk nog eene vertooning geven.

1542. De Gezellen van Rhetorika spelen te Paschen, het *Spel van den Helighen Cruuce,* mogelijk het zelfde hetwelk hunne Kortrijksche vrienden alhier hadden vertoond, en ontvangen uit heuschheid 4 ponden par.

Op den Sakraments-dag waren prijzen uitgeloofd voor de gebuerten, die het schoonst zouden gespeeld hebben. De Sint-Jansstraet bekwam de hoogste belooning. « De Rethorisienen vande Sent-Jansstrate doende ende tooghende zekere ende scoone figueren nopende den Heleghen Sacramente als best doende, hemlieden toegheleit in hoofscheden voor haerlieder moeyte. xxxvi sc. par. »

De *jongers* van de Hoogstraet, Brugstraet en Crommewael genoten ook eene kleine toelaeg.

1543. Te Paschen, vertoont men het *Spel van Sente Quyrijn.* Er wordt aen de Gezellen, volgends gewoonte, 3 ponden par. betaeld.

1544. In de Paeschdagen spelen zij « een *Schoon gheestelic spel.* Belooning : 6 ponden par.

Op den Sakraments-dag, gewoone vertooningen. Onze Gilde speelt een spel van sinne « mids 's navens een *battement* » en krijgt « in hoofscheden » 40 sch. par. De Rhetorisienen der Kortrijkstraet toogen schoone figuren, en spelen « tsachternoens een *gheestelic Morael.* »

Willem vande Keere was thands Jacob Wijbode, in zijne bediening als Prince der Rhetorika, opgevolgd. Deze nieuwe Voorzitter, willende de Gilde in haren vorigen luister behouden, besloot dit jaer een groot refereinfeest voor al de Kamers van

Vlaenderen te openen. Met dit inzicht zond hij « quaerten » rond, behelzende de voorwaerden van den kampstrijd, de opgave der prijsvragen, alsmede de aenduiding der belooningen(1).

Zijn oproep werd gewis met geestdrift beantwoord. Het feest was bepaeld op « den VII^{en} ende VIII^{en} dach van September XLIIII (Zondag 7 en Maendag — heiligdag van O. L. V.-geboorte — 8 September 1544). De geldelijke hulp der stad was tot bestrijding der onkosten ingeroepen geworden; doch het Magistraet had zich vergenoegd 6 kannen Rijnschen wijn aen onze Gilde ten beste te geven. Verder werd haer geene toelage vergund. Dit belettede nochtans onze Gezellen niet, zooals de stadsrekening getuigt, « schoone prijsen » uit te loven.

De Refereinfeesten der XVIe eeuw leverden, zooals wij het reeds hooger hebben doen aenmerken, een levendig belang op. Zij waren de trouwe weêrspiegeling der openbare denkwijze van dien tijd, onder het drijvoudig opzicht van politiek, wijsbegeerte en godsdienst. De oplossing in refereinen van rhetorikale prijsvragen gaf den Rederijkeren gelegenheid hunner meening den vollen teugel te vieren. Daerbij was het referein, doorgaends door de menigte beter begrepen dan het spel van sinne, ook bij den volke meer welkom. Dit losse, klein gedicht had allengskens eenen onbegrensden invloed verkregen, doordien het de rechtzinnige afbeelding was van de zeden en van de innerlijke strevingen dezes tijdvaks.

---

(1) De prijskaerten (*programma's*) van dien tijd waren op een vel perkament geschreven. De bode, gelast met het ronddragen, moest de noodige uitleggingen geven, en de voorwaerden van den kamp nader uiteenzetten. De plaetselijke besturen of maetschappijen, aen wie de kaert beurtelings was aengeboden, drukten hunnen zegel onderaen op de kaert of op daertoe aengehechte strookjens perkament, en schonken eenen kleinen drinkpenning, ja ook wel eens een klein zilveren juweel aen den drager.

1545. Het oude en reeds zoo dikmaels vertoonde mysterie *de Verrijssenesse,* wordt gedurende de Paeschdagen weder ten tooneele gebracht.

Op H. Sakramentsdag ontvangen de rhetorisienen van de Kortrijkstraet 40 sch. par.; die van den Crommewael 36 schel.; die van de Middenkortrijkstraet (mits spelende 't sachternoens een *scoon goddelic spel*) 40 schel.; die van de Brugstraet 36 schel.; die van de St. Jansstraet 36 schel. en die van 't Nieuw-land (t' einde de Kortrijkstraet) 20 schel. par.

1547. De gilde van St. Sebastiaen van Thielt gaf dit jaer een groot beschrijf voor den handboog. Al de mededingende schuttersmaetschappijen deden hunne prachtige intrede. Daer verschenen, onder andere, de gildebroeders van St. Sebastiaen van *Beveren-bij-Audenaerde*, van *Coekelare*, van *Belle,* van *Ronche,* (Ronsse), van *Damme,* van *Kennoot,* van *Brugge,* van *Rousselaere,* van *Moorseele,* van *Eeckelo,* van *Dixsmude,* van *Meenen,* van *Ypre,* van *Inghelmunster,* van *Harelbeke,* van *Curtrijcke* en van *Wijngene,* « mitsgaders Joncheer Cornelis de Gramez, heere van Wulfsberghe ende hooghbailliu deser stede van Thielt, commende alhier met grooten costelicken state doende intreye int schietspel. » Iedere Gilde kreeg, ter gelegenheid dezer prachtige intrede, een zeker getal kannen wijn. Om het feest nog meer op te luisteren gaven onze Rederijkers « een zeer *gheestelic Spel van mijn heere Sente-Jooris* » dat twee dagen duerde. Men schonk hun daervoor 6 ponden par. De stad betaelde ook 4 ponden en 4 schel. par. « in hoofscheden, » aen Omaer van Beemont « ter hulpen van eenen zotrock. »

1548. Na de gewoone Paeschspelen vertoond te hebben, verschijnen onze Gezellen op een Rederijkfeest te Steenwerk(1).

(1) *Steenwerk*, dorp, tusschen Belle (Bailleul) en Steegers (Estaires), in het Noorden van Frankrijk, gelegen.

« Item betaelt de Rethorisienen deser stede in hulpen van huerlieder costen in de reyse van Steenwercke, aldaer zij gewonnen hebben schoone zelveren prijsen, hunlieden ghegheven in hoosscheden bij laste van Heere ende Wet, zoo't blijct bij supplicatiën. VIII pond. par. »

1549. Op uitnoodiging onzer kunstbroeders komen de Rederijkers van Deinze alhier een bezoek afleggen, en spelen « een *spel* ende *battement*. » Er worden hun, van wege de Wet, 9 ponden par. vergund.

1550. De Gezellen trekken naer eenen tooneelkundigen prijskamp te Nieuwpoort[1]. Het Magistraet schenkt twee kannen wijns aen den « acteur vanden spele te visenteren, dat te Nijeupoort ghespeelt was. » Onze Rederijkers kwamen niet onbekroond huiswaerts; twee *opperprijzen* vielen hun ten deele. « Item ghegheven 't ghulde vander Rethorijcke in huerlieder voijage ende reijse van Nijeupoort, van daer zij brochten twee *upperprijzen* wesende drie scoone zelveren schalen . . . . . . XXXVI ₤. par. »

Omtrent den 15 Juli worden zij naer de stad IJperen ontboden « met andere diversche cameren van Rhetorijcken ten *Tuyndaghe*, Sondags derden van Oogst 1550[2] » om aldaer « heurlieder processie t' helpen verchieren scriftuerlick ende fijguerlick. » De uitgezondene « quaerte » of program van den wedstrijd gaf het onderwerp op van het Spel van sinne, welk moest uitgevoerd worden. De vraeg luidde aldus: « *Welcke deucht inde Maghet Maria beneden Gode aldermeest behaecht heeft?* » De mededin-

(1) De Rederijkkamer *de Fonteine* van Gent was bij dit tooneelkonkoers tegenwoordig.

(2) De Rederijkkamer *vanden Nazareene* van Deinze verscheen mede op dien kampstrijd. (Zie *Rekening der stad Deinze, over* 1550, in 's Rijks handvesten te Brussel.)

gende genootschappen moesten daerenboven « vertooghen speelwijs bij fijgueren *De straffinghe des Heeren om de sonden*, daerna *De groote ghenade bij hem den meynsche belooft.* » 't Is te zeggen, dat zij de Hel en den Hemel moesten verbeelden.

De milde hulpgelden door de stedelijke Regering verleend aen « de ghuldebroeders vander Rethorijcke omme huerlieder eere te bewaerne te IJpre » bewijzen genoegzaem, dat het hier een groot Landjuweel gold. Men kan overigens vermoeden, dat de Rederijkkamer *Alpha en Omega* van IJperen, welke zich den titel van *hoofd-kamer* toeëigende en beweerde de oudste van Vlaenderen te wezen, zich in pracht en luister door geen ander Vlaemsch genootschap kon laten overtreffen. Gewis zullen de belooningen hier niet min kostbaer en overvloedig geweest zijn dan in het Landjuweel van 1539. Wat er van zij, wij mogen altoos verzekeren, dat onze Gilde er op eene waerdige wijze vertegenwoordigd was. De Gezellen hadden zich ernstig op de te vertoonen stukken toegelegd. Van haren kant had de Regering drij kannen wijns geschonken aen « den actuer, die 't spel instrueerde 't welcke de Rethorisienen » moesten spelen. Eervol voor de stad Thielt was de uitslag van dit Landjuweel. Onze rederijkkamer bracht « *zeven zelveren schalen* » af. Het Magistraet kwam de onkosten te gemoet met de somme van 84 ponden paris.

1553. Niet alleen als kunstoefenaers wisten onze Gezellen zich te doen hoogachten, het gelukte hun tevens in een min vreedzaem vak grooten roem te oogsten. In het *Memoriael Gulde-bouck* van St.-Sebastiaen te Thielt wordt gesproken van hunne heldhaftige medewerking bij het innemen der stad Therenburg, in 't Noorden van Frankrijk. Men weet, dat keizer Karel deze stad door zijne legerbenden liet verwoesten en plunderen, om hare inwooners over hunne buitjachten in Vlaenderen te straffen. Ziet hier wat het bovengemeld *Memoriael Gulde-bouck* daerover verhaelt :

« Door het veranderen vanden tyt en de groote allendighe distructien, die over dese landen ghecomen syn principalicken ten jaere 1566, wanneer den grooten trouble begonst heeft ende dese quaertieren 6 à 7 jaeren onbewoonelick gheweest hebben ende door sulcke ruijnen wel lichtelick veel remercable pampieren ghemist worden, ghelycker wys een hautentyck Memoriael-bouck in asschen gheraeckt is, als wanneer het couvent vande Paters Recolletten was af brandende, daerin gheschreven stont, hoe ten jaere 1553 de stadt Terewaene vechtender hant ghewonnen wiert, daer de gulde broeders van de drye gulden van Thielt, te wetene van Sente-Sebastiaen van Ste-Jooris ende van Ste-Jans ofte vander Rhetorycken groote eere waeren behaelende, want alsoo sij met de keysersche ghecommandeert waeren in de avangaerde, soo hebben sy, na veel bloetstortinghe, in den oploop hun manheftich ghedraghen ende van de eerste gheweest, die hunne vendels met het Bourgoens cruys ende de roode Roose op de Stadsvesten gheplant hebben (1). »

De *Destructie der stad Therouanen* werd na der hand door onze gildebroeders menigmael ten tooneele gevoerd, als eene glorierijke herinnering aen hunne heldhaftige daden.

1554. « Pieter de Blare, weerdt in *de Lelie* » ontvangt van stadswege 3 ponden par. voor hetgeen de Rederijkers bij hem verteerd hadden « te Paschen als zij speelden een spel naer costume. »

Men ziet, dat onze vrolijke Gezellen, alhoewel mildelijk door de stedelijke schatkist begunstigd, altijd even rijk bleven, en dit hadden zij gemeens met de gildebroeders van St Joris en St Sebastiaen. Het hulpgeld was nog niet ontvangen of reeds

(1) *Memoriael-Gulde-Bouck van den Edelen Rudder, mijnheer ende heylighen Sebastiaen, te Thielt*, bladz. 3.

stond het op het handboek van den eenen of anderen hospes ingeschreven. Geen enkele denier paris. mocht daervan in de kas der kamer bewaerd blijven. Men maekte goede sier, men lachte, men danste, men zong, men verheugde zich hartelijk, en men begon op nieuw zoodra de beurs van klinkende spijkers voorzien was : daerbij leefde iedereen. Hetgeen de Stad schonk, kwam langs eenen anderen kant hare wijn- en bier-accijnsen verbeteren.

1556. De Vastenavond-vermaken, eenigszins in onbruik gevallen, worden weder gehanteerd. De wijken en genootschappen ontvangen elk eene kan wijn.

Ditmael wordt de H. Sakraments-processie met de zelfde plechtigheid niet gevierd, hetgeen toe te schrijven is aen den « dieren ende benauden tijt » waerin men alsdan leefde, en aen « de smette van de peste, » die in de omstreken van Thielt heerschte.

1558. In de stadsrekening wordt geen gewag gemaekt van de H. Sakraments-processie, waeruit wij besluiten dat de tijds omstandigheden nog niet voordeelig genoeg zijn om al zulke plechtigheden door stadspenningen te begunstigen.

1559. Na twee achtereenvolgende nederlagen, te St. Quintijn en te Grevelingen, dank aen de dapperheid van den graef van Egmont, te hebben ondergaen, besloot de Fransche koning, Hendrik II, den vrede te vragen, die hem, in April 1559, door onzen vorst Philips II, opvolger van keizer Karel, werd toegestaen. Den 10 April kwam alhier een bode toe, « brijngende het placcaet van den paeyse tusschen der koninccklijker majesteyt ende den coninc van Vranckerijcke. » Zelden werd eene blijde gebeurtenis te Thielt met meer pracht gevierd. Men oordeele er over uit de hiernavolgende betalingen. Het feest had plaets den 15 April, en duerde verscheidene dagen. De Gezellen van Rhe-

torika namen er een voornaem deel aen. Zij gaven vertooningen van spelen van sinne, ebattementen, doortrokken stoetsgewijs de straten en deden zich des avonds door hunne schoone viering onderscheiden. De stad beschonk hen « wegens haerlieder groote diligentie » met de somme van 12 ponden par.

Er werd daerenboven betaeld :

Aen de Gezellen van de Hoogstraet « voor 't batementen, spelen ende vieren ter eere vanden paeyse. » . . . . vii pond. par.

Aen de Gezellen vande Yperstraet « voor haerlieder intreije, spelen van zinne ende vieren. » . . . . vi pond. par.

Aen de goede lieden vande Markt « voor haerlieder tooghen ende solemnelick vieren ter eeren van den paeyse, tot haerlieder grooten coste. » . . . . vi id.

Aen de goede lieden vande St.-Jansstraet « voor haerlieden schoone intreije mids 't hooghe vieren ende paeysivelick vergaren tot haerlieder grooten coste. » . . . . vi id.

Aen de Gezellen vanden Crommewael « voor haerlieden solemnele intreye, schoone vieren ende ghesonghen diversche liedekens ter eeren vanden paeys » . . . . vi id.

Aen de goede lieden van de Brugstraet « voor 't solemnelick vieren midts ghemaect hebbende tot haerlieder grooten coste twee poorten over haerlieder straete solemnelick, ende met elckandre drie daghen paeysivelick verghaderende tooghende ter eeren vanden paeyse groote eere. » . . . . v id.

Aen de Gezellen « vander halver Cortrijkstraete, voor haerlieder vieren, paeysivelick vergaderende met elck andere. » . . . . iii id.

Aen de Gezellen « van derzelver straete up 't Nieuwe-landt (1), voor 't schoone vieren ende paeysivelick vergaderende; ghepresenteert. xxxvi sch. par.

---

(1) Het *Nieuw-land*, wijk der stad, is gelegen aen het einde der Kortrijkstraet, en strekt zich uit tusschen de *Tulpane* en den ouden Stads-molen, thands bewoond door de kinderen Deryuck, op het einde der IJperstraet.

Aen de Gezellen van de Kortrijkstraet « vóór de Zwaene, ghemaect een schoone poorte ende gheviert mits vergaderende zeer paeysivelick. » . . . . III p. par.

Aen de goede lieden van de Hulst « voor haerlieder hooghe vieren ende ghesonghen nieuwe liedekens ter eeren van den paeyse tot haerlieder grooten coste. » . . . . XXXVI sch. p.

Aen Jacob Uytenhoucke « toghende up de Kerckpoorte *Paeys ende Minne.* » . . . . XII id.

Aen de kosters en andere kerkbedienden om dat zij hadden « gheluut tot II daghen ende gheviert up de weêrhane van der kercke zeer schoone ende solemnelicke ende paeysivelicke vergaderende. V pon. p.

Aen Hubrecht de Langhe ende aen Jan de Langhe zijn vader « voort trommelen ende feyferen twee daghen als men hier monsterde. » XXIIII sch. par.

Op den avond der viering werd de bevolking der straten en wijken met wijn beschonken.

Den 29 « in Sporcle LIX (Februari 1560 *N. stijl*) » komt te Thielt « eenen messagier ghenaempt Heyndrick Back » die medebrengt en aen het schepenen-kollegie overhandigt « een placaet (van 26 Januari zelfde jaer), inhoudende, dat men gheen Retorijcke useren en zoude, suspect zijnde. » Den volgenden Zondag werd dit plakkaet aen den kerkstegel afgelezen. Het bevatte de volgende ordonnanciën, van wege koning Philips II, te weten : dat men, noch in het openbaer, noch in gezelschap, noch in het verdoken geene « *Spelen van zinne* ofte *Moraliteyten*, *Camerspelen*, *Batementen*, *Rondeelkens*, *Refereynen*, *Baladen*, enz. » zal mogen vertoonen « van wat materiën ende in wat tale, die zouden wesen, soo wel oude als nieuwe, daerinne gheminghelt zijn eenighe questiën, propositien ofte materiën beroerende onze religie ofte gheestelicke luyden. » Verder dat geene spelen « ghespeelt nochte ghereciteert moghen worden ten zij dat die eerst ghevisiteert zijn by den principalen pastoor, officier oft Wet van der plaetsen, daer de voorseyde spelen ghespeelt ende ghereci-

teert zouden worden ende van den zelven daertoe oorlof ende consent vercreghen t' hebben, » hieronder ook begrepen de stomme spelen of pantomimen. Alles op pene van « scherpelicken, arbitralicken ende exemplaerlicken ghestraft te zullen worden naer de gheleghentheyt van der zaecke(1).

De censuer, ten gevolge van dit edikt ingericht, en later, onder het schrikbewind van Alva, met eene willekeurige en bloedige strengheid ten uitvoer gebracht, berokkende weldra het verval onzer vrije en machtige Rederijkkamers, en benam hun voor altijd den invloed, dien zij tot hiertoe, in eene zoo ruime maet, op het volk hadden uitgeoefend. Eene tweede nog schrikkelijker instelling kwam dien toestand verzwaren. De inkwisitie, door keizer Karel V in België ingevoerd, was door zijnen dweepzuchtigen zoon met eene soort van razernij voortgezet; eerlang moest, door het toedoen van dezen laetste, het noodlottige tijdvak beginnen, hetwelk onze bloeyende provinciën in eenen afgrond van ellende wierp.

Vóór het einde des jaers 1559 komt « den Inquisiteur voor de kerstenen(2) naer Thielt, in zekere affairen. » De zaken welke deze kerkelijke ambtenaer hier te verrichten had, stonden heel waerschijnlijk met het bovengemeld edikt, en bij gevolg met onze kamer van Rhetorika in verband. Ten einde den Inkwisiteur in gunstige stemming te houden ten opzichte hunner geadministreerden, beschenken onze schepenen hem met « vier stedecannen wijns. »

1560. Onze Rederijkkamer bezat verscheidene vaste inkomsten. Ongeminderd haer gildehuis, gelegen ten voorhoofde in de IJperstraet, had zij vele renten bekomen van rijke konfraters

(1) *Tweede deel van den Placcaert-boeck van Vlaenderen*, bl. 815.
(2) Christenen.

of andere persoonen, die haer wilden begunstigen (1). Het viel ondertusschen voor, dat ten gevolge der menigvuldige kosten, veroorzaekt door de vertooningen, de prijskampen, de uitstappen naer andere steden of alle dergelijke partijtjens de maetschappelijke kas uitgeput was, hetgeen de kamer, in dringende omstandigheden, noodzaekte op hare eigene goederen munt te slaen. Zulks gebeurde namelijk in 1560. Den 6 Mei van dit jaer verschenen vóór schepenen van Thielt de « Princhе, deken, eedt ende ontfangher vander ghilde van Sente-Jan, hemlieden intitulerende Camere van Rethorijcken » de welke erkende ontvangen te hebben van Karel de Hulst, de somme van 33 ponden groote (2). Deze obligatie mocht afgelegd worden na verloop van 3 jaren tegen den penning XVI, of wel de rederijkkamer moest na dien termijn geven « souffisant bezedt up hemlieden ghuldehof van Ste Jans, staende ende gheleghen ten voorhoofde in d'Yperstracte, ofte up andere goederen ende erfven den ghulde competerende. » Deze obligatie nam aenvang « Alderhelichmesse, *anno* als boven. » De borgen waren Looms van Aelst en Luuc Nooze (3).

Het schijnt, dat de kas onzer kamer niet lang in dezen nadeeligen toestand verkeerde, want, vóór het einde des jaers, was zij reeds in staet zelve eenige fondsen op obligatie te plaetsen. Den 24 Februari 1560 (1561 N. St.) compareert Pieter de Blare, herbergier in de *Lelie,* vóór het schepenen-kollegie, en erkent ontvangen te hebben uit handen van « Princhе, deken, ghezworene ende bezorghers vander ghilde van St. Jan, wesende 't col-

(1) Er zijn op de Boeken van schepenen-kennissen en verbanden, ter stedelijke handvesten van Thielt, verscheidene van die rentebrieven ingeschreven. Ongelukkiglijk zijn de boeken van Kennissen van vroeger dan het jaer 1559 verloren gegaen.
(2) Fr. 359-17.
(3) *Registre van Kennessen, enz.* beginnende met 1559 en loopende tot 1620, bl. 14 v°.

legie van der Rethorycke binnen der voornoemde stede van Thielt de somme van XXVIII ponden grote[1]. » De afleg van deze obligatie was eischbaer na verloop van één jaer. Pieter de Blare gaf in waerborg « eene rente van twee ponden grote t' sjaers, sprekende ten laste van Jan vande Pitte, in Thielt, mitschaeders Bavo ende Roelant vander Piete zyne borghen[2]. »

1561. De gilde verschijnt op een rederijkfeest te Kortrijk : « Item, betaelt de guldebroeders vander Rethorijcke van dat hemlieden bij mijne heeren vander Weth ghepresenteert was in 't voyage van Curtrijcke, compt . . . . XII ponden par. »

De Gentsche kamer *de Fonteine* was mede op dit konkoers tegenwoordig[3].

1562. Den 10 Meimaend opent de kamer een heerlijk beschrijf, waerop elf mededingende genootschappen verschijnen, namelijk « die van *Ghendt, Thoroult, Brugghe, Roesselaere, Curtrycke, Wervicke, Poperinghe, Hooghlede, Comene, Ruusselede* ende *Waestene.* » Er waren « veel schoone *vergaudene ende silveren prysen* upghehanghen. » Groote toebereidselen had men tot de versiering der stad gemaekt. Onder andere waren zestien « poorten triumphale » opgericht en verscheidene allegorische schouwtooneelen op de hoeken der straten geplaetst.

Te midden der groote Markt, vóór de Halle, stond eene zonderlinge figuer, « een Enghelken, die bier piste voor 't ghemeen (*sic*), tot groot ghenoeghen ende contentement vanden volcke » (zulks laet zich licht begrijpen). In den stoet, die de straten der stad doortrok, verschenen « bet[4] dan twintich

(1) Fr. 305-95.
(2) *Registre van Kennissen* 1539-1620, bl. 18 v°.
(3) Zie *Geschtedenis der Rhetorykkamer : De Fonteine,* bl. 53.
(4) Meer.

waghens seer costelyck gheciert ende beset met alderhande fygueren. » De Thieltsche Rederijkers waren « gheclcet in habyten van groenen fluweele met swarte banden ende silveren fryngen, roode hoeyen, witte pluumen, gheele caussen ende swarte lersen. » De eerste prijs van 't Spel van sinne viel ten deele aen Gent; de tweede aen Kortrijk (1).

Op den patroondag hunner gilde (St. Jansdag-midzomer) vertoonen de Gezellen « een *schoon Spel van sinne* » en krijgen in belooning 3 ponden par.

Het dorp Aeltre gaf dit jaer een beschrijf voor den handboog en eenen prijskamp voor de Rederijkkamers. Ons Magistraet verleent 12 ponden par. aen « 't gulde van St.-Sebastiaen ende dat vander Rethorijcke in hulpen van der voyage bij hemlieden ghedaen te Haeltre. » De reis in 't gemeen geschied zijnde, deelden de twee gilden broederlijk het stedelijke hulpgeld.

Dewijl, volgends het edikt van 1559, onze burgerlijke en geestelijke overheden gelast waren een waekzaem oog op de tooneelvertooningen te houden, vermeenden deze heeren hunne zending niet beter te kunnen volbrengen dan met zelven de theaterspelen te gaen bijwoonen, natuerlijk onder het drinken van een glaesjen wijn. « Burchmeester ende schepenen met prochiepapen (pastoors) ende andre notable » vergaderen dan gedurende twee achtereenvolgende jaren op den Maendag van Paschen « als men speelt naer costume » en verteren telkens 8 ponden groote, het eene jaer in 't *Schaeck*, en het volgende in den *Hert*. Ongelukkiglijk de kommissarissen, die de stadsrekening komen sluiten, vinden die vergaderingen en die drinkpartijtjens volkomen nutteloos, en

---

(1) Handschrift in de archieven der kamer. Het is een uittreksel uit een boek in perkament voormaels behoorende aen den Heer Robert de Haene, schepen der stad Thielt in 1638.

dreigen in 't vervolg alle dergelijke « theeringhen, die zeer excessijf zijn » uit de rekening te zullen schrabben.

1563. « Spelen in de Paeschdaghen naer costume » en gewoone belooning van 12 ponden par. Op hun verzoekschrift bekomen onze Gezellen eene toelaeg van 4 ponden par. « boven de ordinaire XII ponden, mits » « d'excessive preparatiën ende costen » welke zij in hunne vertooning gedaen hadden.

Het schijnt, dat de aenbeveling, door de kommissarissen der Rekening gedaen, betrekkelijk de noodelooze vergaderingen en teringen tijdens de Paeschspelen, niet gansch in den smaek onzer burgerlijke en geestelijke overheden viel, immers wij zien wederom « 's Maendachs in de Paeschdagen de schepenen vergaderd zijnde ten huuse van Lauwereins Boddins (in het *Schaek,* op de Markt) metten pasteurs ende andere notable, commende zien spelen, midts presentie van mijnheere van Wijngene en mijnheere ende mevrauwe van Mastey (1). » Het gelag beliep ditmael tot 36 ponden 18 sch. par. wegens de twee laetste jaren. Gedurende de volgende jaren ziet men insgelijks deze vergaderingen plaets grijpen, hetgeen ons doet vermoeden, dat de opmerkingen der kommissarissen over het hoofd werden gezien.

De twee gilden van Rhetorika en van St.-Sebastiaen trekken weder gezamentlijk naer een beschrijf. « Item, ghegheven de ghuldebroeders van St.-Sebastiaen ende vander Rethorycke als zy trocken schieten ende een Spel vertoghen te Zwevezeele, ter beschrivinghe van mynen Heere . . . . . XII pond. par. »

De Gezellen van der Rhetorike bekomen 4 ponden par. omdat zij zekere intreyen vertoond hadden « in de processiën Sinxen

---

(1) *Mastaing.* Deze familie had, in het begin der XVIe eeuw, de heerlijkheid van Poucke aengekocht.

van Onser Vrauwe van Puthem. » Deze processie had voor opperhoofd den Heer van Claerhout (1).

Te dezen tijde leefde de vermaerde Karel van Mander, een der weinige schrijvers uit de XVIe eeuw, die hunnen naem hebben weten onsterflijk te maken. Hij was tevens schilder, dichter en tooneelist. Hij vervaerdigde verscheidene Spelen van sinne en bijbelspelen voor de Rederijkers van Meulebeke, zijn geboortedorp, en betrad meer dan eens de planken. Vermoedelijk schreef hij ook voor het Thieltsch theater, en liet er zijne spelen vertoonen. In de Stadsrekening van 1563 wordt gewag gemaekt van zijn stuk « *'t spel van Nabuchodonozor* » met veel luister door onze kamer vertoond « up Sent-Jansdach Mitszomers » en waervoor het Magistraet een hulpgeld van 3 ponden par. verleende.

Van Mander alsdan zijn 16^e jaer bereikt hebbende, had zich reeds door zijnen schranderen geest en zijn talent als schilder doen onderscheiden.

Zijn eerste meester in de schilderkunst en in de poëzij was Lucas d'Heere, van Gent. Na vervolgends eenigen tijd te Kortrijk overgebracht te hebben, kwam hij, in 1569, in zijne geboorteplaets terug, alwaer hij zich ijverig aen 't werk zette.

Onder zijn krachtdadig beleid, bekwam de Meulebeeksche Rederijkkamer een nieuw leven. Haer tooneel werd door hem met spelen van sinne, tafelspelen, refereinen en liedekens voorzien; hij schilderde haer ook sierlijke schermen en vervaerdigde meermaels het benoodigde theatermekaniek. In de vertooning van zijn spel *Noäch* had hij pompen en buizen geplaetst, om eenen zondvloed met natuerlijk water te verbeelden; maer het toestel gebrekkig ingericht zijnde, moesten de aenschouwers voor 't opbruisend water vluchten.

---

(1) De aloude heerlijkheid van Claerhout ligt op het grondgebied der gemeente Pitthem, op eene halve mijl afstands van Thielt.

Het is niet anders mogelijk, of Van Mander was met onze Thieltsche kunstbroeders in nauwe betrekkingen, en stond hun menigmael met raed en daed ten dienste.

Na eene reis in Italië en in Duitschland, kwam hij ten jare 1577 in zijne vaderlijke haerdstede terug. Zijne tegenwoordigheid gaf nieuwen moed aen de Meulebeeksche kamer. Op den Vastenavonddag 1578 komen de Rhetorisienen van Meulebeke hunne kunstgenooten van Thielt bezoeken, en ontvangen uit heuschheid van het stedelijk Magistraet drij kannen wijns. Van Mander mocht hier echter niet lang in ruste leven. De Waelsche *Malcontenten* waren als een vreeselijke storm in Westvlaenderen gevallen, en zaeiden overal dood en verwoesting. Karel zag zich genoodzaekt zijne haerdstede te verlaten, om eene veiliger schuilplaets in de versterkte steden te zoeken. Hij begaf zich naer Kortrijk, en keerde kort daerna weder om zijnen vader, zijne moeder en zijnen jongeren broeder ook derwaerts te geleiden. Doch toen hij te Meulebeke aenkwam, was dit dorp reeds door de vreemden geplunderd en verwoest. Het gelukte hem, na ongelooflijke poogingen, zijne ouders tot Kortrijk te brengen. Maer de pest borst in die stad uit, en hij zag zich gedwongen, met de zijnen naer Brugge te vluchten. Onder wege werden zij op nieuw door de Malcontenten aengetast en uitgeplunderd. Weinigen tijd nadien verklaerde zich de pest ook te Brugge. Dan besloot hij een land te verlaten, waer hij zooveel ellende had geleden, en waer zijne godsdienstige overtuiging hem aen al de geweldenarijen der Spaensche dweepzucht blootstelde. Hij vertrok naer de noordelijke gewesten, en, immer getrouw aen zijne kunstliefde, richtte hij, met behulp van andere ontwekene Vlamingen, te Leverbergen, bij Haarlem, eene kleine Schilder-Akademie en eene Rederijkkamer op. Daer leefde hij gerust tot omtrent 1604, en schreef er het *Schilderboeck*, hetwelk te Haarlem in 1604 verscheen (2 deelen in-4°). Op dit laetste tijdstip had hij zijne wooning te Amsterdam gevestigd, alwaer hij den

2 September 1606, in den Heer ontsliep(1). Van Mander had vele geestelijke liederen ten dienste der *nieuwe Kristenen* of hervormden geschreven. Mogelijks zullen de schrikkelijke vervolgingen, welke zijne geloofsgenooten alsdan in Vlaenderen ondergingen, bij hem eene der gewichtigste beweegredens zijn geweest, om, naer het voorbeeld van honderden andere geleerden en kunstenaers, voor altijd zijn vaderland te verlaten.

1564. Het Rhetorijk *de Kersouwe* van Audenaerde opent een ebattementfeest, waerop de negen volgende kamers verschijnen :

Kortrijk :	*De Tijdverliezers.*
Thielt :	*Ghebloeyt int wilde.*
Poperinghe :	*De Victorinnen.*
Rousselare :	*Seeghbaer herten.*
Ronsse :	Laus Deo.
Deinze :	*Donse om een beter.*
Brussel :	*De Korenbloem.*
Ronsse :	*De Wijngaerdeniers.*
Leupeghem :	. . . .

Den 3 Juli had de plechtige inkomst plaets. De kamers moesten bij hunne intrede « *declareren wat men d'Overheyt sculdich es,* » Bij hunnen kerkgang moest bewezen worden : « *hoe ende waer deure men reyn sal 't Heylich ingaen.* »

Het Audenaerdsch Magistraet schonk aen ieder genootschap den eerewijn. De Thieltsche Gezellen ontvingen 10 kannen voor hun deel.

Verscheidene kostelijke prijzen waren te winnen, bestaende meest allen in zilveren voorwerpen.

---

(1) Belgisch Museum. *Levensschets van Karel van Mander, door Pr. van Duyse.* Ook afzonderlijk gedrukt.

De opperprijs, wegende 9 oncen zilvers (1), werd toegekend aen de *Victorinnen* van Poperinghe. Den tweeden prijs, wegende 6 oncen zilvers, bekwam Thielt; de derde (3 oncen) viel ten deel aen Kortrijk, en de vierde (2 oncen) aen Rousselare.

Buiten het ebattement won onze kamer op dit rederijkfeest nog eene andere eervolle onderscheiding, namelijk den tweeden prijs van het *amoureus referein*, bestaende in een voorwerp van 2 oncen zilvers. Het voorgestelde te behandelen onderwerp was : « *My en helpt geen troost, als ik 't lief derven moet* (2). »

De stad Thielt kwam te gemoet met 36 ponden par. in de onkosten door onze Gezellen « ghesupporteert in 't voyage van Audenaerde. »

Den 1 Meimaend komen « Prinche, deken ende andere guldebroeders van Curtrijcke » hunne oude vrienden van Thielt bezoeken, en helpen de plechtige inhaling en planting van den meiboom verheerlijken. Zij vertoonen, te dezer gelegenheid, een *Spel van zinne*, en ontvangen van stadswege 12 kannen wijns.

1566 (3). De misnoegdheid, welke de bloedige edikten van

(1) Eene once zilvers *onbewerkt* schijnt te dien tyde de waerdy te hebben gehad van 3 ponden parisise of 30 stuivers Br. C^t. (aenteekening in het *Belgisch Museum*.)

(2) *Belgisch Museum*. VIIe deel, bl. 62-63.

(3) Vertooningen op Paesch- en H. Sakramentsdagen :

1527. Op den Sakramentsdag worden twee kannen wijns aen de Gezellen geschonken om dat zij de processie eer aendeden.

1529. Op den Paeschdag spelen de Rederijkers « een *scoon Spel* » en ontvangen daervoor in belooning 50 sch. par.

1531. Op den Sakramentsdag worden vier kannen wijns aengeboden aen « den prince vander Retorijcke van Thielt tooghende *scoone fijgueren* ende *looven* (*). »

1532. 5 ponden par. verleend aen de Gezellen van Rhetorika « spelende een scoon Spel te Paesschen. »

« Up den Heleghen Sacramentsdagh xv^c xxxii de Ghesellen vander Rhetorijcke van deser stede ende vele andere uut diversche straeten tooghende diversche *fijgue-*

(*) Lofdichten.

Philips II in de Nederlanden verwekten, groeide in tusschentijd gedurig aen. Het ongelukkig stelsel door dezen monark gevolgd

---

ren ende ooc spelende *scoone Spelen* ter eere vanden Heleghen Sacramente, hemlieden besconken elc naer zijne verdiensten :

« De Princhc vander Rethorijcke drie kannen rijnsch wijns.

« De zelve ten zelven daghe, naer Vesperen, spelende een *scoon Spel*, hemliedcn ghesconcken in hoofschcden twee kannen rijnsch wijns. »

1533. Drij pond. par. toegestaen aen « dezelvc Rhetorijckc spelende een *scoon Spel* te Paesschen. »

« Item up den Heleghen Sacramentsdach xv^c xxxiii dezelve Ghezellen vander Rhetorijcke tooghende diversche scoone tooghen ende spelende *scoone Spelen*, hemlieden ooc beschonken elc naer zijnc verdiensten.

« De jonghers vander Rethorijke ten zelven daghe, naer Vespers, spelende een *scoon* Spel van zinne, drie kannen wijns.

« Den Princhc vander Rhetorijcke, drie kannen wijns. »

1534. Op den 2^n Paeschdag bekomen « den Prinche ende den Ghesellen van der Rhetorijke, spelende een *scoon Spel van zinnen* » de gewoone toelaeg van 3 ponden par.

Op den Sakramentsdag worden drij kannen wijns geschonken aen den « Princhc van der Rethorijcke » die met zijne Gezellen, schoone figuren toonde en lofdichten uitsprak.

1535. De Gezellen spelen te Paschen « eene *scoone leerynghe.* »

Gewoone vertooning op H. Sakramentsdag.

1536. « Een *scoon Spel van zinne* » wordt in de Paeschdagen vertoond.

Op Sakramentsdag krijgen de Gezellen 32 sch. par. omdat zij « tooghen diversche *scoone figueren* ende spreken vele *scoone loven* ter eeren van den Heleghen Sakramente. »

1537. Gewoone vertooningen te Paschen en op H. Sakramentsdag.

1540. Op den H. Sakramentsdag worden 2 kannen wijns geschonken aen de jongelingen uit de Kortrijkstraet « tooghende diversche *scoone fijgueren*, bespelende *scoone loven* ter eeren van den H. Sakramente. » De IJperstraet ontvangt insgelijks 2 kannen.

1541. Het jaer wordt weder te Paschen met een « *scoon Spel* » ingehuldigd; de spelers krijgen 3 pond. par.

De H. Sakraments-processie wordt voordurend met de zelfde plechtigheid gevierd. De gebuerten geven vertooningen en ontvangen « uut jonsten » eenige kannen wijns.

1546. Op de twee Paeschdagen gewoone vertooningen en dobbele vergelding van 6 pond. par.

Op H. Sakramentsdag worden aen de Rhetorisienen van de Kortrijkstraet. van den Crommewael en van de IJperstraet, elk 40 sch. par. vergund.

om den Roomsch-Katholijken godsdienst in zijn rijk te doen zegepralen, deed eenen ongebonden haet tegen denzelven oprijzen;

1547. Twee dagen gespeeld gedurende de Paeschdagen en belooning van 6 p. par.

1549. Aen de Rederijkers, spelende een *Spel* te Paschen, 4 pond. par.

Op den Sakramentsdag, gewoone spelen door de gebuerten uit de Hoogstraet, Kortrijkstraet en Brugstraet.

1550. Paeschspelen en belooning van 3 pond par.

1551. De toelaeg, welke de Rederijkers te Paschen ontvangen, wordt voor dit en het volgende jaer op 4 pond par. bepaeld.

De Rhetorisienen uit de Hoogstraet, IJperstraet en Kortrijkstraet krijgen ieder 36 sch. par. op den H. Sakramentsdag. De Gilde van Rhetorika bekomt 24 sch.

1552. Op Sakramentsdag spelen de jonge Rederijkers van de Markt een *Spel van zinne,* en krijgen 2 pond par. Die van de Hoogstraet bekomen 40 sch. par. De Brugstraet, de IJperstraet en de Kortrijkstraet krijgen te samen 3 pond en 12 sch. par.

1553. Er worden 3 pond par. betaeld aen « Ostin de Wulf, weerdt in 't *Paukin,* van dat de Rhetorisienen speelden te Paschen LIII, een Spel naer costume. »

1555. Betaeld aen Loys Baggaert 4 ponden par. « van dat gheschoncken was de Ghesellen vander Rethorijcke te Paesschen. »

Nog betaeld 2 pond par. aen « den weerdt in de *Mane,* van dat de Ghesellen van der Rhetorijcke deden *schoone tooghen* ter eeren van den Helighen Sacramente, anno LV. »

1556. Ostin de Wulf, weerd in het *Pauwken,* geniet uit stadskas 4 pond par. voor hetgeen de Gezellen daer verteerd hadden ter gelegenheid hunner vertooning te Paschen.

Er worden nog 2 pond en 8 sch. par. aen onze gildebroeders gejond « van een *schoon vertoogh,* dat zij toochden up den Heleghen Sacraments dach, *anno* LVI, in de Brugstraete, ter eeren van den Heleghen Sacramente. »

1557. « In 't speelen van Paesschen » worden door de Wet aen Pieter Pantin 12 ponden par. betaeld « van dat de Ghesellen vander Retorycke ghepresenteert was. »

1558. Eene som van 12 pond par. vergund « bij de heeren vande Wet » aen Pieter de Blare « van dat de Ghesellen vander Rethorijcke ghepresenteert was in de Paeschdaghen, voor haerlieder spelen ende devoir, naer costume. »

1559. Betaeld 12 pond par. aen « Jacob de Rynck, van dat de Ghezellen vander Rethorijcke daer verteert hebben, gheconsenteert by Commissarissen, voor 't spelen in de Paeschdagen, LIX. »

1560. Er worden betaeld aen Jacob Willems 12 ponden par. « van dat de Ghezellen vander Rethorijcke t' sijnen huuse verteerden in de Paeschedagen, als zijlieden ghespeelt hadden den XVIen in April XVc LX naer Paeschen, gheconsenteert bij commissarissen. »

iedere vermeerdering van strengheid bracht eene nieuwe verbittering te weeg. Het volk, dat deze zedelijke verdrukking slechts met eene verkropte woede verdroeg, stond weldra in opentlijken tegenstand op : de pijnbanken der inkwisitie hadden het razend gemaekt. Zijne wederwraek was schrikkelijk. In de maend Juli hadden de eerste oproerige tooneelen te Antwerpen plaets. In Vlaenderen vormden de protestanten groote bijeenrottingen; den 21 en 22 van voornoemde maend Juli werden op het plein van S^t. Pieters-Aelst bij Gent, in de opene lucht, sermoenen gedaen, waer eene menigte volk, gewapend met stokken en andere tuigen, uit Deinze, Thielt, Audenaerde, Ronsse, Eecloo, Caprijcke en de Vier-Ambachten was komen toeloopen. De toegang tot de vergaderplaets was bij middel van wagens en karren afgesloten, en men had wachten op de hoogten geplaetst (1).

Gedurende de maend Augustus namen die feiten nog een erger karakter. Het volk viel op de kerken en kloosters, verbrijzelde, in zijne blinde raeskalling, de beelden der Heiligen, verscheurde

---

1561. Betaeld aen Jacob van Beemont 12 pond. par., over hetgeen de Gezellen van Rhetorika « t' zijnder huuse verteert hadden in 't Paespel. »

Op den H. Sakramentsdag worden aen de voornoemde Gezellen nog 2 ponden par. verleend omdat « zij vertoogh ghedaen hadden ter eere ende love vanden Heleghen Sacramente. »

1562. 't Is nogmaels bij Jacob van Beemont, dat onze gildebroeders hunne 12 ponden par. die zij, als nieuwjaergeld, te Paschen bekomen, verteren.

1563. Op den H. Sakramentsdag bekomen de kunstbroeders 4 ponden par. voor hunne « *tooghen* ter eeren van den Heleghen Sacramente. »

1564. Gewoone Paeschspelen, belooning van 12 ponden par.

1565. Op den Maendag van Paschen vertoonen onze kunstliefhebbers « een *schoon Rethorijcxspel*, » en bekomen hunne gewoone jaerwedde.

In de processie van het H. Sakrament verschijnen wederom onze Gezellen en bekomen, wegens hunne vertooningen, 5 pond. 9 sch. par.

1566. Gewoone toelaeg van 12 ponden par. voor de Spelen op den Maendag van Paschen.

Belooning van 5 ponden 9 sch. par. op den H. Sakramentsdag.

(1) Pr. van Duyse, *Tableau de l'époque des troubles religieux à Gand*, p. 13.

de meesterstukken der schilderkunst, sloeg de kostbare beeldhouw- en snijwerken aen stukken, en richtte gedurende eenige dagen de afschuwelijkste verwoestingen aen.

1567. In deze akelige omstandigheden bleven de poogingen onzer Rederijkers, om hunne oefeningen voort te zetten, dikwijls onderbroken, zoo niet ten volle opgeschorst. Op hunne « supplicatie » verleent het stedelijk Magistraet hun eene kleine toelaeg van 3 ponden paris.

Een akeliger onweder moest weldra op de Nederlanden losbarsten. De hertog van Alva naderde met een Spaensch leger. Hij was door den koning gelast met onbermhertigheid te handelen en eene bloedige wraek over het gebeurde te nemen.

Bij het bericht zijner aenkomst nam de uitwijking in eene verbazende evenredigheid toe. Meer dan honderd duizend inwooners van alle klassen en van allen stand verlieten hunnen vadergrond.

1568. Wie kent de onheilen niet, welke Alva aen de Nederlanden berokkende en de wreedheid, welke ieder zijner daden kenmerkte? Gedurende zes volle jaren hield hij onze ongelukkige provinciën onder zijnen stalen hiel gebukt. De *Raed van Beroerten,* anders gezegd de *Bloedraed,* door hem ingericht, sprak dagelijks veroordeelingen uit tot den dood of tot andere zware straffen. Daerin moest de stad Thielt ruimschoots haer aendeel dragen. Op 21 Februari 1568 sprak de Bloedraed vonnissen uit van eeuwigen ban en van berooving der goederen ten laste van vijf en twintig inwooners onzer stad (1).

De geesten waren door al die schrikkelijke gebeurtenissen te zeer ter neder geslagen, om dit jaer aen tooneelvermakelijkheden te denken.

(1) GACHARD, *Notice sur le Conseil des troubles*, page 15.

1569. Ongeminderd de belasting van den honderdsten penning of het 100e deel der waerde van al de eigendommen, moesten onze inwooners nog mondbehoeften verleenen aen de Spaensche benden, die de stad doortrokken, alsook aen het Spaensch garnizoen van Rousselare.

1571. Hoe slim het er uitzag, waegden onze Gezellen het, op den tweeden Paeschdag, wederom hun tooneel te beklimmen, waervoor hun het gewoone hulpgeld werd vergund.

1572. Hetzelfde greep plaets in 1572.

De houding van het volk begint dreigend te worden tegen den hertog van Alva. De opstand berst te Brussel en in andere steden uit.

Een troep Spanjaerds, komende van het kasteel van Doornijk, trekt door Thielt.

1573. Hier liggen krijgslieden in bezetting onder het bevel van den luitenant van Deplessy (1).

Op het einde des jaers wordt de hertog van Alva door den koning naer Spanje teruggeroepen; hy verlaet de Nederlanden onder de vermaledijding der gansche Natie.

1574. Requesens, zijn opvolger, wilde den weg der gematigdheid inslaen; maer de zaken waren reeds te ver gekomen : de oorlog bleef dus voortduren.

Verscheidene afdeelingen Spanjaerds komen in Thielt legeren. De kompanie van Sr Camillo de Monte ligt hier van den 24 Augustus tot den 20 October.

1575. De kompanie van Don Antonio de Alvarez verblijft van den 4 tot den 24 Mei. Die van Don Pedro de Tassis komt

(1) Voor al die namen van krijgsoversten behouden wij de spelling der stadsrekening.

vervolgends legeren van den 9 Juli tot den 24 Augustus. Buiten dat worden opvolgentlijk subsidiën betaeld aen de krijgslieden van Antonio de Vylefranco en anderen.

1576. Na de dood van Requesens, stonden onze provinciën ongeduldig op tegen de Spaensche soldaten, die sedert verscheidene maenden bij 't rooven en 't plunderen leefden. De Staten worden vergaderd, en op 8 November teekent men een verbond, de *Pacificatie* of *Bevrediging van Gent* genaemd, waerbij de verschillige provinciën elkanderen onderlingen bijstand beloofden, om de vreemde soldeniers uit de Nederlanden te verjagen.

1577. Vlaenderen verhoopte nu eenige rust te genieten. De kamers van Rhetorika verhaesten zich dit te baet te nemen, om hunne vertooningen wederom aen te vangen. Op den Maendag van Paschen (1) spelen onze Gezellen een Spel, en bekomen een hulpgeld van 20 ponden par. Zij geven vertooningen op H. Sakramentsdag, en ontvangen eindelijk 6 ponden par. « ten hulpe van huerlieden oncosten t' Sent-Jansdach. »

1578. De patroondag onzer Gilde wordt naer gewoonte gevierd. De stad verleent daertoe eene toelaeg van 7 ponden en 7 sch. par.

Het Magistraet ontbiedt eenen ingenieur van Harelbeke, « nopende 't fortifiëren van der stede. »

De tijdsomstandigheden waren weder somber geworden. Don Juan, de nieuwe Gouverneur, had het leger der Staten verslagen; maer deze laetste hadden den hertog van Alençon, die met een Fransch leger aenrukte, te hunner hulp geroepen. Te Gent was eene demokratische protestantsche partij tot stand

---

(1) Te rekenen van 1576 begint het jaer op 1 Januari.

gekomen, terwijl de katholijke Waelsche provinciën eene derde partij, onder den naem van ***Malcontenten***, uitmaekten. De grootste wanorde heerschte in België. Te midden dezer verwarring vielen de Malcontenten in Vlaenderen, en richtten aldaer de grootste verwoestingen aen. De burgerij was overigens onder drukkende lasten gebukt. De 10e, en na der hand de 5e penning werden van haer geëischt.

1579. In den loop van dit rampvolle jaer moest onze stad al de onheilen des oorlogs verduren. Gent had den 5en penning gevergd, niettegenstaende de betaling der andere lasten nog zwaer op de schouderen onzer inwooners woog. Ten einde te beter in hunne eischen te slagen, hadden de Gentenaers den baljuw en den burgemeester van Thielt, als gijzelaers, in hechtenis gehouden. Van eenen anderen kant werden brandschattingen opgelegd door de Walen, die te Rousselare en te Meenen lagen. Luitenant-Kolonel van Marckant doet te Thielt, te Wijngene, te Swevezeele en te Eéghem eene rekwisitie van wijn. De kapiteinen Charles van Meetkercke, De la Foreest en Cosmins de Piscareyne komen ook beurtelings op rekwisitie. Kapitein Collomby vestigt zich in onze stad ten koste der burgerij. Een groot getal huizen worden afgebrand. De buitjagers der Malcontenten verwoesten al wat nog recht staet. De Halle wordt grooten deels in assche gelegd, de schansen op 't einde der straten vernield, het fort geslecht, de inwooners aengevallen en vermoord. Eindelijk als of de maet van onheilen niet vol was, verschijnt de pest binnen onze ongelukkige stad en vervult de straten met stervenden en lijken.

1580. De Schotten vallen in Thielt, en rooven wat nog te rooven is.

1582. Gedurende verscheidene achtereenvolgende jaren was onze stad onbewoonbaer. Al de burgers hadden haer verlaten.

Met het oogmerk om dezen noodlottigen toestand te verbeteren, verleent de Hertog van Alençon, die de regering in handen had genomen, den 8 Juni 1582, « letteren van respijte(1) » gunnende aen de inwooners van Thielt eenen uitstel van twee jaren voor het betalen van alle achterstallige schulden, renten en lasten, « wegens dat die van Thielt altezaemen verstroyt ende verjaeght gheweest zijn duer het quaet traictement vande Walsche ende andere soldaten, die hun daeghelijcx zoo waren rançonnerende ende quellende, dat zij gheoorzaekt zijn gheweest huerlieder residentie te nemen in diversche andere plaetsen(2). »

1584. De stad begint zich te bevolken. De rekeningen, sedert verscheidene jaren niet meer opgesteld, worden nu weder aengeboden. De geldelijke toestand was zeer verward; men had moeite om zich eenigszins te erkennen. Er trekken nog gedurig gewapende krijgsbenden door Thielt.

1585. De stad wordt wederom diep ontrust. De vreemde soldaten leveren zich hier aen baldadigheden over.

1586. Bij oktrooi van 24 April(3) staet koning Philips toe een bijvoegelijk accijns op den drank te heffen, om de schulden die gemaekt waren te betalen, de wooningen te herstellen en de Halle te herbouwen.

1590. Men kan bevroeden, dat de burgerij groote moeite had om de stad uit hare puinen herop te rechten. Het ging er in 't land altijd even deerlijk toe. Ten einde zich eeniger mate tegen de vreemde huerlingen, die dagelijks op buitjacht liepen, te

(1) *Respijte*, répit, uitstel.
(2) Charter berustende onder de stedelijke handvesten van Thielt.
(3) Charter berustende onder de stedelijke handvesten van Thielt.

kunnen beschutten, had de Wet eene burgerwacht aengesteld, en bevolen, dat men de herstelde Halle zoude versterken en van geschut voorzien. Eene nieuwe gebeurtenis komt de verslagenheid nog vergrooten : Jonkheer Willem de Rycamez, burgemeester, met Pieter Pantin, Zacharias de Meulenaere en Willem de Smet, schepenen, waren op last van de kommissarissen der rekening naer Brugge getrokken. Bij hunne terugkomst worden zij door den vijand gevangen genomen, meer dan twee maenden vastgezet, en eindelijk losgelaten, mits een aenzienlijk rantsoen, waerin de stad belooft tusschen te komen.

1592. Het schepenhuis en de Halle, door het vuer gedeeltelijk verslonden, waren echter zooveel mogelijk staende gehouden en onderschoord, « overmids dat de stede gheene middel en hadde omme die te makene. » Hetgeen de oorlog gespaerd had, moest door de elementen vernield worden. Op zekeren nacht rukt de wind het oude schepenhuis omver, en laet slechts den Halletoren ongedeerd.

1593. Onze Rederijkers komen weder te voorschijn. Zij genieten 12 ponden par., omdat zij op den Meidag « gheplant hebben den mey voor de deuren van 't Magistraet ende ander ghewilligheyt. »

In de maend Juli zendt Philips II aen den bisschop van Gent, den volgenden brief, waerbij hij hem beveelt de Rederijkkamers af te schaffen en te ontbinden overal waer zij weder te voorschijn mochten komen :

« Par le Roij.

« Très reverend Père en Dieu, cher et bien amé, Estans bien informez que plusieurs faisans profession de la Rhetorique vulgaire, composans carmes ou vers en rithme françoise ou thioise (1), taschent par tous

(1) *Thioise*, Dietsche, Nederlandsche.

moyens possibles de remettre les chambres, assamblées et exercices d'icelle contre les prohibitions de noz edicts et placcartz, sans se souvenir ny mettre en consideration combien de désordres, abuz, inconveniens, grans maulx et scandals en peuvent estre cy-deyant provenuz, A cette cause nous avons bien voulu vous faire ceste, pour vous dire que nostre intention est qu'iceux soient bien et diligemment gardez et observez : Et que partant vous ne devez plus admettre en façon quelconque, rière(1) vostre diocèse, aulcuns exercices de ladicte Rhetorique; ains tenir la vive main à ce qu'ils soient empechez. Auquel effect nous mandons aussi aux officiers et magistrats de la ville de Gand, chastellenie du Vieubourg dudit Gand, d'Audenarde, haulte et basse chastellenie dudit Audenarde, de en leur regard ne souffrir nullement icelles chambres, assemblées ou exercice de Rhetorique, faisans cesser ceux, qui les peuvent avoir commencé, mesmes de vous assister et prester la main en ce que dessus, procedans au chastoy(2) des contreventeurs, par l'exécution des peines d'iceux placcartz et tous aultres meilleurs moyens et expédiens en tel cas accoustumez. A tant très Révérend Père en Dieu, chèr et bien amé, Nostre Seigneur vous ait en sa garde. Escripte en nostre ville de Bruxelles, le 24 de Juillet 1593. Estait paraphé A. V. et signé Vercycken(3). »

Ten gevolge hiervan vaerdigde de Ráed van Vlaenderen een plakkaet uit in den zelfden zin.

1594. Baljuw, Burgemeester en Schepenen hadden bij smeekschrift den koning voor oogen gelegd « dat dezelve stede duer dese lanckduerighe miserable inlantsche oirlooghen, afbrandinghe, beroovynghe, pillaige, 't verjaeghen vande inwoenders ende andre cruwelyteyten gheheel ter ruwyne ghecommen es metten zelven inwoenders van diere, die in zeer cleenen ghetaele zyn ende noch gheschepen werden in andre contreyen te moeten refugieren duer d'excurtie vanden viant, rantsoneringhe ende andersints, ten zy dat den tyt keere in eenen beteren staet, sulcx

(1) *Dans, endéans,* in.
(2) *Chastoy,* châtiment. bestraffing.
(3) *Decreta et ordinata Dioecesis Gandavensis. Per Rev. D. Ant. Triest episcopum gandavensem, etc. Gandavi, Manilius; anno* 1651.

dat de voornoemde stede soo aerme gheworden ende overvallen es van alle haere inestimable lasten van schulden ende schaden, renten ende andersints, datter gheenen slach meer inne te slaene en is. » Zij vragen diensvolgends aen den koning de machtiging om te « moghen heffen ende lychten, ten proffytte vande voornoemde stede, up elcke tonne (bier) van vyff schellynghen groote ende daerboven die te tappe zal ghesleten ende ghedispenseert worden in de zelve stede ende het quartier myls daer buyten, vyfthien stuvers twelck zoude commen naer advenante van een oort van elcken stoop, waerof vry ende exempt zullen wesen indifferentelyck alle de voorseyde inwoenders, zoo gheestelyck als weerdelyck, de bruyloften ende ander vergaderynghen van kermessen ende dierghelycke, » Dit oktrooi werd verleend den 11 Maert 1594(1).

Door deze en andere vergunningen trachtte de burgerij tot haer verhael te komen, ofschoon de gezichteinder er nog altijd even somber uitzag. Onze provincie was zelfs zoo onveilig dat « Mr Jeremias Oste, scholaster ende coster tot Thielt benoemt, onlangs naer zyne acceptatie, duer vreese van den viant ende boschroovers, weder naer Brugge van daer hy quam, getrocken is. »

De burgerwacht was in volle wezen onder 't bevel van den kapitein Joos Bruunsteen. Er was, ter verdediging der stad, eene versterking opgeworpen.

1596. Ondertusschen hadden de verdeeldheden, die in 't land heerschten, eenen droevigen weêrklank in onze eigene Rederijkkamer gevonden. Eenige leden hadden zich van haer afgezonderd en een nieuw genootschap ingericht onder de kenspreuk : *Besproyt dat bloyt*. In de stadsrekening van 1596 staet het voor de eerste mael bekend : « Eerst ghepresenteert de jonghers van

(1) Charter onder de stedelijke handvesten.

der stede van Thielt met de gone wezende in de *jonghe Rethorycke* die de stede eere ghedaen hebben in eerlicke recreatie ende omme dezelve in zulcken state te houden door een gratuiteyt. xii £ par. »

1597. Een gelijk hulpgeld was nogmaels voorgedragen ten behoeve van de oude en van de jonge Rhetorijke; maer de kommissarissen der Rekening wilden daerin niet toestemmen « considererende den tyt tot als noch al zulcke recreatie niet en ghedoocht ende gezien stads groote taxatien. »

De koninklijke voorschriften van 1593 schijnen nooit eene ernstige toepassing te hebben bekomen; wij zien immers, dat zij onze Rederijkers niet beletteden hunne oefeningen voort te zetten. Het plakkaet van 1559 werd zelf zoo flauw onderhouden, dat de Raed van Vlaenderen zich verplicht zag het den 5 April dezes jaers op nieuw af te kondigen.

In den loop der maend October trok de aertshertog Albert door onze stad, en 't geval wilde, dat de Halle in brand geraekte « door 't groot viermaken van de wacht in het vertrecken van Sijne Hoocheyt naer Brugghe. » Onze konfraters vergezelden den Prins en ontvingen, wegens dezen en anderen vrijwilligen dienst, eene toelaeg op stadskas: « Betaelt die van de oude Retorijcke van Sint-Jans, van hemlieden dienst in 't convoijeeren van Syne Alteze naer Brugghe, mitgaders van vrywillich de wacht up te trecken met die van de gulde van Sinte-Sebastiaen, blijckende bij den bilgetten in daten den xxvii October 1597. . . . . viii £. par. »

1598. Thielt was nog dagelijks gekwollen door de vreemde soldaten. De inwooners, merkelijk in getal verminderd, gelukten er niet in hunne zaken in orde te brengen. De tijden waren ongustig voor handel en nijverheid.

Willende het hunne bijdragen om den toestand hunner vaderstad te verbeteren, trachten onze Gezellen, door hunne vertooningen,

de vreemdelingen naer Thielt te lokken. Wegens deze loffelijke poogingen, worden van wege het Magistraet 18 ponden par. « ghepresenteert, die van de oude Retorijcke van Thielt ten regaerde dat zijlieden up den tweeden Paesschedach xv° xcviii ter eeren ende tot voorderijnghe van de voornoemde stede ghespeelt ende verthoocht hebben *de Offerande van Abraham*, ende tot hulpe van haerlieder costen ten dien ghesupporteert in 't doen van de eere van den Helighen Sacramente. »

1599. De rust wordt eeniger mate in onze gemeente hersteld; maer het land is nog steeds in oorlog. De burgerij trekt de wacht op. Thielt was tegen eene verrassching verzekerd; men had dijken opgeworpen, forten en palissaden gemaekt; er waren ook poorten of « bailgen 't eynden alle de straten. » Van November 1599 tot October 1601 moesten de wachten dag en nacht waken, en zij werden immer aen verdubbeld.

XVIIe EEUW.

De aenvang dezer eeuw biedt ons het tooneel van bloedige worstelingen. Vlaenderen, reeds door zoo vele ongelukken uitgeput, bleef ter prooi aen de roofzucht der zwervende krijgslieden, die, bij gebrek aen regelmatige soldij, de velden doorliepen, de schamele inwooners het weinige, dat zij nog bezaten, afpersende. De Burgerij was in eene volkomene moedeloosheid gevallen. Verre van zich nog in 't gemeen aen de vroeger zoo gretig gezochte vermakelijkheden over te leveren, leefden de menschen eenzaem, ingetogen, wanhopende over de toekomst.

Een dertigtal jaren waren nu verloopen sinds het opkomen der beroerten : het nieuwe geslacht had dus nooit den vrede gekend.

En evenwel, te midden dier wederwaerdigheden, zien wij, bij elke schemering van rust, de onvermoeibare Gezellen pogingen aenwenden, om hunne aloude oefeningen herop te beuren. De ijver tot de kunst gaet van vader tot zoon over, en zoo kan menige familie in haren geslachtsboom verscheidene opeenvolgende Rederijkers aenwijzen.

Ongelukkig waren die tusschenpoozen van helderheid zeldzaem. De orkaen des oorlogs ging weldra weder aen 't loeyen en benevelde den Hemel met zijn somber floers.

Spanje verhoopte nog steeds de gansche uitgestrektheid der Vereenigde Nederlanden onder zijn gezag terug te brengen; maer onze moedige in het Noorden samengevloeide broeders wisten hunne duer gekochte vrijheid zoo heldhaftig te verdedigen, dat zij zich eindelijk als onafhankelijke natie deden erkennen.

Van dan af hadden de inwooners van Noord-Nederland, grooten deels tot den hervormden eeredienst overgegaen, weinig gemeenschap met hunne oude medeburgers. Het Spaensch staetsbestuer waekte met eene woeste bezorgdheid, opdat de scheidslijn streng afgepaeld bleve, ten einde de Hollandsche boeken niet met de Hollandsche denkbeelden in België zouden binnendringen. De vrees voor zielbesmetting maekte alles verdacht wat aen gene grenzen zich aenbood, en de voortbrengselen des geestes genoten het treurig voorrecht hoofdzakelijk dier achterdochtige waekzaemheid aenbevolen te worden.

De onstaetkundige regering van het hof van Madrid eindigde, door eene stelselmatige geestesonderdrukking, met Vlaenderen alle gevoel van eigenwaerde te ontnemen. In der daed, de landzaet eertijds zoo fier over zijne rechten en zijne tael, stelde niet het minste belang meer in de openbare zaken, waervan de beoordeeling hem ontzegd was; hij zag ook met onverschilligheid zijne moederspraek bij de hoogere standen verachten en verstooten, ja, openbaerlijk den voorkeur geven aen uitheemsche talen, alleen bij het bestuer aengemoedigd.

Het verschillend regiem, in de Noord- en Zuidelijke provinciën aen de letterkunde toegepast, droeg op den duer de vruchten, die men had kunnen voorzien. Terwijl de tael hier steeds lager en lager zonk, verhief zij zich in Holland tot eene wonderbare grootheid. Daer kwamen schrijvers tot stand, wier namen, zooals die van Hooft en Vondel, door het jongste nageslacht nog met bewondering zullen aengehaeld worden.

Gewis volgden de Hollandsche kamers, zoo wel de inlandsche

als degene aldaer door uitgewekene Vlamingen en Brabanders gesticht, nog lang den ouden rhetorikalen slenter; maer nevens deze rezen genootschappen op, die met den besten uitslag de ontwaking der schoone letteren bevorderden.

Rampspoedige oorlogen vervullen de laetste helft der eeuw. Te midden der algemeene verslagenheid, valt de letter- en tooneeloefening in eene sluimering, die met den doodslaep veel gelijkenis heeft.

1601. Bij plakkaet van den 25 Mei wordt eene ordonnantie van wege de Aertshertogen Albert en Isabella bekend gemaekt, « daerby alle spelen ende dichten op de H. Schriftuer ende misteriën onser Religie oft op gheestelicke persoonen ende staeten ghemaeckt, expresselick ende absolutelick verboden ende gheeinterdiceert zijn; nemaer eenighe andere toeghelaten worden met zekere limitatien ende conditie van behoorlicke visitatie ende approbatie, in onverletten tijd ende buyten den Goddelicken dienst[1]. »

De twee voorwaerden, zonder voorloopige goedkeuring der geestelijke en wereldlijke overheden, en van gedurende den goddelijken dienst niet te spelen, worden van nu af aen streng ten uitvoer gebracht.

1603. Onze kamer van Rhetorika kon middeler wijl van deze beperkte vergunning weinig gebruik maken. De toestand van Thielt was geenszins verbeterd. In tegendeel, de verwoestingen gingen tijdens de langdurige belegering van Oostende voort. De Burgonjers, met andere Duitsche en Spaensche soldaten waren in onze stad gevallen, en de pest was weder tot bij ons overgeslagen. Al de ijselijkheden afschetsen, die hier plaets grepen, ware boven ons bereik. De inwooners ontvluchtten op nieuw hunnen vader-

(1) *Plakkaten van Vlaenderen.*

haerd, en verspreidden zich in alle richtingen. 't Scheen dat God zijnen vloek over het Thieltsche oord had uitgesproken. Onze stad werd eene woestenij; geen vreemdeling dorst ze naderen uit vreeze van besmet te worden. Het gras groeide welig in de eenzame straten; de puinen bedekten langs alle kanten den grond. Dagelijks zag men eenige rookkolommen ten hemel stijgen, welke getuigden, dat de verwoestingszucht der hatelijke legerbenden niet ten volle verzadigd was.

1608. Vijf, zes jaren lang bleef Thielt onbewoonbaer. Daerna hervattede men wederom moed, en de huizen rezen, als bij tooverslag, uit den bodem.

1609. Na van weêrskanten schrikkelijke verliezen te hebben ondergaen, waren de partijen eindelijk, en na langdurige en moeyelijke onderhandelingen, overeengekomen eenen stilstand van wapens voor twaelf jaren te sluiten, welke den 9 April 1609 te Antwerpen geteekend werd, en waerbij de noordelijke vereenigde Provinciën als afzonderlijk bestaende optraden. De gelukkige nieuwstijding werd door geheel België met eenen vreugdegalm beantwoord. Sedert lang zuchtte iedereen naer vrede en rust, en men had slechts met een verkropt ongeduld de trage onderhandelingen zien aenloopen.

1610. Onze Gezellen voornamelijk juichten den vrede met geestdrift toe, en verhaestten zich hunne oude spelen weder te voorschijn te brengen.

Op den H. Sakramentsdag 1610 worden 6 kannen wijns aengeboden « an de guldebroeders van St.-Jan Baptijste ter causen, dat zijlieden in de processiën ter eeren van den hoochweerdighen Helighen Sacramente hebben zekere tooghen retorijckelick vertoocht. »

1611. Albert en Isabella, bezield met eenen ijver, dien men oprecht mag heeten, doch die in sommige zaken aen de

overdrevenheid grensde, legden er zich op toe om den stoffelijken toestand des lands op eenen goeden voet te brengen. Met eene lofwaerdige bezorgdheid, trachteden zij de diepe wonden te heelen, welke de oorlogen en beroerten aen het land hadden toegebracht. Hunne poogingen bleven niet vruchteloos. Steden en dorpen schenen als naer wensch uit hunne puinen op te staen; koophandel, nijverheid en landbouw herleefden, de schoone kunsten namen eene nieuwe vlucht, en bereikten in eenige jaren eenen schitterenden glans.

Nochtans hernamen de Rhetorijken hunnen vorigen bloei niet meer. De censuer, welke op hen woog, en waerbij hun alle eigenzelvigheid was ontnomen, droogde de levensbronnen uit, die in hen besloten lagen. De invloed op het volk, dien zij voormaels zoo krachtig hadden uitgeoefend door de ontwikkeling van den nationalen geest, was hun thands gedeeltelijk ontzegd. Zij bestonden meer als geestelijke broederschappen dan wel als vrije Rederijkkamers.

Met het oogmerk de Thieltsche inwooners ter hulpe te komen in het uitbreiden van hunnen handel en het herbouwen hunner stad, hadden de Aertshertogen, bij oktrooi van den 29 November 1611, eene vermeerdering van rechten op het bier vergund, om « de penninghen daer van commende te employeren tot subventie van de oncosten, betaelijnghe van de renthen, dewijl de stad Thielt « naementlijck geduerende de belegherijnghe van de stadt van Oosthende gheheel veraermpt is geworden ende daerboven den eenen last op den anderen accumulerende, heeft ende insiende de groote desolatie van den supplianten (1). »

Deze en dergelyke privilegiën hielpen niet weinig om de gemeente weder op te beuren, en hare financiën in orde te brengen.

(1) Charter onder de stedelijke handvesten.

De kunstgezellen voelden er ook de heilzame uitwerksels van. De gewoone jaerwedde van 12 ponden par. werd hun toegekend, omdat zij een *spel van Rhetorijcke* vertoond hadden « ter eeren van den Hoochweerdighen Sacramente, in den ommeghanck. »

1612. Op den tweeden Paeschdag wordt er een hulpgeld van 6 ponden par. verleend « an de jonghe Retorijcque ter causen, dat zij vertoond hebben *een Spel van zynnen* ter eere van het Hoogweerdijch Sacrament des autaers in 't passeren van de processije. »

1613. De oude Rhetorika verkrijgt 9 pond. par., omdat zij *een vertooch* gedaen had ter eere van het H. Sakrament, « conforme 't bilget van XVIII^en^ February 1613. »

1614. De zelfde Rederijkkamer ontvangt van schepenen 5 pond. par. « voor een gratuijteyt, van dat zij op den II Synxendach hebben speelwijs vertoocht *'t spel van Sente-Jans onthoofdinghe.* »

1615. 12 £ gr. aengeboden door Burgemeester en Schepenen aen die van St.-Jansgilde, omdat zij « speelwijs verthoocht hebben *de Legende van Sente-Sebastiaen,* ter eeren van den Hoochweerdighen Sacramente in de Sinxendaghen 1615. »

1616. De kamer vertoont met grooten luister, het *spel van Pharao.* Zij had van deze gelegenheid gebruik gemaekt om hare kunstvrienden van andere steden tot een bezoek uit te noodigen, en alzoo de oude betrekkingen weder aen te knoopen. Het Magisstraet verleent eene jonst van 20 pond. par. aen « beide de Camers van Rethorijcquen van Curtrijcke alhier commende in de Sijnxendaghen XVI^c^ XVI, omme te zyen spelen *'t spel van Pharo,* bij die van Thielt speelwijs verthoocht, ter eeren van den Hoochweerdighen Sacramente. »

Er worden bovendien 9 ponden en 12 sch. par. betaeld aen Pieter van de Walle, herbergier « over de presentatie ghedaen aen

de Retorijcke van Brugghe alhier wesende in de Sijnxendaghen 1616 tot aenhooren van *'t Spel van Cooninck Pharo.* »

1617. Vijf *stede-kannen* wijns « ghepresenteert an de jonghers van *Besproyt dat Bloyt* (jonge Rhetorijke), als speelwijs ter eeren van den Hoochweerdighen Sacramente verthoocht hebbende *'t Spel van elckers weinsche.* »

De stedelijke overheid geeft 36 ponden par. aen de gildebroeders van Sint-Jan Baptiste, omdat zij ter eere van het Hoogweerdig Sakrament « speelwijs verthoocht hebben *'t Spel van Sent-Jooris* (1), in den jaere 1617. »

1618. Gelijke subsidie wordt nogmaels toegestaen aen de zelfde gildebroeders, omdat zij op Sinxen « verthoocht hebben *'t Spel van Sente-Stephanus.* »

1620. De twaelfjarige wapenstilstand naderde tot zijn einde. Van beide zijden bereidde men zich om de vijandlijkheden te herbeginnen. Het doortrekken van gewapende krijgslieden nam hier weder aenvang. Overigens had de stad andere aenzienlijke onkosten te dragen wegens onontbeerlijke herstellingen aen de gemeentelijke eigendommen. De Halle-toren of « beaulfroit, » die, sinds het afbranden van 't schepenhuis, in strooi gedekt was gebleven, werd nu weder van eene houten naeld voorzien. Romain de Caigny, meester-timmerman, ondernam het werk mits 740 guldens. De naeld moest 45 voeten hoogte hebben. De onkosten beliepen in 't geheel tot de som van 1772 pond. par. (2).

Dit en het volgende jaer wordt er geen hulpgeld aen de Rederijkers verleend.

---

(1) Dit spel werd ten jare 1754 te Wervick vertoond. Het was opgesteld door eenen Thieltenaer. (*Rumbeeksche avondstonden*, Rousselaere, 1858, bl. 71.)

(2) Het is de zelfde naeld, die nog heden den Halletoren versiert.

1621. Een huis staende in de Hoogstraet, en aen Jacob Cruycke toebehoorende, op welk de gilden van St.-Joris, St.-Eloy en St.-Jan Bte eene gezamentlijke rent hadden « van vichthien stuvers 't sjaers » wordt door den eigenaer verkocht, en de renten worden vervolgends afgelegd (1).

1624. Tusschen Spanje en de Vereenigde Provinciën was de oorlog thands weder aen gang. Italjanen, Spanjaerds en Walen komen beurtelings hun kwartier in onze stad nemen. Op bevel van de Heeren der kasselrij van Kortrijk zendt men mannen naer de nieuwe rivier te Elst.

1625. Michiel de Vlaminck en Mijnheere Triest trekken aen het hoofd van andere mannen naer het fort te Woestijne. Eene kompanie Italjanen, onder 't bevel van kapitein Geronimo de Niffo, komt hier tot op 't einde der maend Juli 1626, garnizoen houden.

De godsdienstige gisting der vorige eeuw was middeler wijl niet ten volle gedempt. In weêrwil der keizerlijke en koninklijke edikten, bleef de geest van vijandlijkheid jegens het katholijk geloof steeds volherden. Derhalve zien wij, tijdens de kerkplechtigheden, de misnoegdheid der hervormingsgezinden zich somtijds op eene hevige wijze veropenbaren, en tot ernstige wanorders aenleiding geven. Zoo gebeurde het namelijk te dezen jare. Bij het rondgaen der processie van het H. Sakrament, werd de godvruchtige stoet door het grauw met geweld aengetast. De stedelijke burgerwacht door haren kapitein, Jan Bruunsteen, aengevoerd, trok tegen de oproermakers op, en dreef ze uiteen, doch niet zonder eenen hardnekkigen wederstand en zonder bloedvergieten. Bruunsteen ontving zelf een schot in zijne kleederen, iets waervoor de stad hem eene vergelding schonk van 40 ponden par.

(1) Register van Kennissen : *De drye slueters*, f° 12. Ter stedelijke handvesten.

Ten gevolge van dit alles werd de tooneelvertooning, die waerschijnlijk, als naer gewoonte, op den tweeden Sinxendag, moest plaets grijpen, tot eenen anderen dag verschoven.

Guille de la Derrière bekomt 5 pond. en 15 sch. par. over levering van eene halve ton bier (1), welke de Rederijkers te zijnen huize gedronken hadden, alswanneer zij deden een « vertooch ter eeren van 't Magistraet. »

1628. De stad verleent 24 pond. par. aen « Prince, deken ende eedt van de gulde van *Ghebloyt int wilde* binnen deser stede van speelwijs vertooght t' hebben, up Sente-Michiels dagh 1628, *zeker comediën* ter eeren van de kerkwidinghe ende kermisse. »

1629. Een gelijk hulpgeld wordt dit jaer ter zelfde gelegenheid vergund.

1630. Den 25 Juni verschijnt Roelant vander Piete vóór schout en schepenen van Thielt en erkent schuldig te zijn aen « prince, deken, eedt ende gemeene guldebroeders van St.-Jan Baptiste ghezeyt *Ghebloyt in twilde* » eene erfelijke rent van 10 schellingen groote 's jaers « reste van een meerder rente van xxxv schell. groote 't sjaers » waervan « 't eerste jaer crois vallen ende verschynen zal den 1 Meye 1631 (2). »

Den zelfden dag biedt zich deze Roelant vander Piete vóór het schepenkollegie aen, gezamentlijk met de gebroeders Vlericx, welke de voorzeide rent te hunnen last genomen hadden, en voor waerborg daervan een bezet verleenen op hun huis staende in de St.-Jansstraet (3).

---

(1) Het bier, welk wij ten jare 1475 aen 4 schellingen groote (fr. 2-17) per ton hebben aengeteekend gevonden, staet dus in 1625 reeds aen 11 ponden en 10 sch. par. (fr. 10-43) berekend, en in 1750 aen 1 pond. 10 sch. gr. (fr. 16-33).

(2) Register van Kennissen : *De drye slueters*, bl. 132.

(3) Register van Kennissen : *De drye slueters*, bl. 131, v°.

1631. Thielt levert den aenblik van een oorlogskamp. De eene bende soldaten volgt de andere op. Eerst komen in April twee kompaniën Ierlanders toe, vervolgends de hertog van Verhages met zijne drie kompaniën ruiters, na der hand een regiment Ierlanders, daerna twee regimenten soldaten onder het bevel van Marquis de la Salade « wesende sterck bet dan drie duysent mannen. »

Deze huerlingen, uit verschillige natiën bijeengeraept, brachten wederom de pest mede, welke zich al spoedig onder de burgerij verspreidde. Het Magistraet deed pesthuizekens bouwen, en ontbood Cellebroeders uit Gent, om de besmetten op te passen. Burgemeester Jan van Coelput was een der eersten, die aen de gevolgen der kwael bezweken.

De misnoegdheid onder het volk was groot. Daer men nieuwe wanorders voorzag, zond men Simoen van Rejable naer Gent, « om in den Raet te vertooghen den aparenten oproeur van 't ghemeente deser stede jegens de paters Sellebroers ende 't Magistraet. »

1632. Pastoor-Deken, Jan de Mol, wordt op stadskosten naer Brussel gezonden om de verwijdering van 10 kompaniën Spanjaerds, die hier in bezetting lagen, te verzoeken.

Al deze overmatige lasten, welke opvolgentlijk op onze burgerij vielen, brachten eindelijk de inwooners tot de uiterste armoede.

1637. De doortocht van krijgslieden houdt voortdurend aen.

1638. Onze kamer schijnt sedert eenigen tijd, veel van haren ijver verloren te hebben, ten minste worden de Rederijkers veel zeldzamer met een hulpgeld van stadswege vereerd. De oorlog met Frankrijk kostte den lande overgroote sommen gelds, en de uitgeputte gemeenten, hoe goed zij het met de kunsten en wetenschappen ook meenden, konden derzelver beoefenaers slechts eene schrale

aenmoediging verleenen. Daerom vinden wij de Gezellen op geene geregelde tijdstippen in de stadsrekeningen meer vermeld.

1639. Dit jaer, geeft het Magistraet eene toelaeg van 24 pond. par. aen de gildebroeders van *Besproyt dat bloyt,* omdat zij « speelwijs vertooght hebben *'t Spel van Landelinus,* up Sente Michielsdaegh 1639. »

1643. Na eenige overwinningen in Frankrijk te hebben behaeld, werden de Spaensche legers op hunne beurt teruggedreven. Zij verloren Atrecht, en ondergingen eene gevoelige nederlaeg bij Rocroy. De Franschen drongen zegevierend in Artesië en in Vlaenderen, en overmeesterden verscheidene voorname steden. In de maend September waren zij in de nabijheid van Thielt gekomen. Onze inwooners zagen met angst die wreede benden naderen, welke alles wat zich op hunnen weg bevond verwoestten. Omtrent den 25 der voornoemde maend vielen de Franschen in onze stad; zij pleegden er ongehoorde balddadigheden. Na alles uitgeplunderd te hebben, staken zij de stad op verscheidene hoeken in brand. De parochiale kerk werd geheel in asschen gelegd, alsmede talrijke huizen uit de IJperstraet, den Crommewael, de Brugstraet, de Hoogstraet, de Nieuwstraet en de Kortrijkstraet. Meer dan de helft der stad werd door het vuer verslonden.

Na deze roemrijke wapenfeiten op eene weerlooze stad bedreven te hebben, trokken de Fransche helden naer Ruisselede, en deden dit dorp het zelfde lot ondergaen.

1648. De Lorreiners, die te Thielt liggen, richten in de omstreken groote schade aen: zij verwoesten de velden en meerschen.

1650. Niettegenstaende den ongunstigen toestand der stedelijke geldmiddelen, uitgeput door de laetste ongelukken, en de zware lasten door Frankrijk opgelegd, lukt de Gilde van *Besproyt dat*

bloyt er nochtans in, zich een hulpgeld van 15 ponden par. te doen verleenen, « over eene presentatie gedaen, van vertoocht t' hebben speelwijs op de Halle *'t Battement van Meenen.* »

1653. De zaken gaen eenigszins beter. Onze Gezellen krijgen er wederom moed op. De stedelijke overheid schenkt 35 pond. par. aen de gildebroeders van St.-Jan B^{te}, omdat zij op den tweeden Sinxendag gespeeld hadden « zeker *Comedie ende leerijnge van den wijzen vader.* »

1654. De zelfde gildebroeders ontvangen nogmaels 35 pond. par., omdat zij op den tweeden Sinxendag vertoonen *'t Spel van Cumatoria.* Er worden hun verder 16 pond. par. gegeven, wegens het vertoonen van « een *battement.* »

1658. De stad wordt andermael door hare inwooners ontvlucht « ter causen van den trouble. » Verscheidene huizen worden afgebrand. Na eene kortdurige worsteling vertrekt de Fransche bezetting, en de Spanjaerds blijven meester van Thielt.

1659. De vrede der Pyreneën, waerbij het graefschap Artesië, een deel van Vlaenderen en verscheidene steden in Luxemburg, met de hand der infante Maria-Theresia, door Philips IV, aen den Franschen koning, Lodewijk XIV, waren toegekend, werd dit jaer bezegeld. Uiterst vermoeid van al die oorlogen en bombarderingen, ontving het volk de nieuwmare met groote vreugd. Het woord *vrede* klonk zoet in de ooren der menigte, die hetzelve sinds lang niet meer had gehoord. De Gezellen der St.-Jans-Gilde waren van de laetsten niet om hun genoegen te laten blijken. Op den tweeden Sinxendag vertoonen zij « zeker *Comedie ende batement tot lof van den Pays.* » Er worden hun daerover door den stedelijken ontvanger 4 ponden groote betaeld (1).

(1) Een *pond groote* heeft de waerdij van 6 guldens Brabandsch courant of fr. 10-88 $^{44}/_{100}$. Het pond groote wordt verdeeld in 20 *schellingen* gr.; iedere schelling in 12 *deniers* of *grootjens*, en ieder grootjen in 24 *miten.*

1662. Jaerlijks worden wederom vertooningen gegeven, ofschoon onze kamer niet iedermael een hulpgeld uit de stedelijke schatkist ontvangt. Thands moet zij zich met hare eigene middelen behelpen, totdat betere tijden terugkeeren, en men mild zal mogen zijn zonder de belangen der lastgelders te kort te doen. Enkel om de kunstgenootschappen niet gansch zonder aenmoediging te laten, verleent men hun, in buitengewoone omstandigheden, eene kleine toelaeg.

Een geschil was dit jaer opgerezen tusschen de kamer van Rhetorika en de geestelijkheid, welke laetste de censuer op de te vertoonen stukken wilde uitoefenen. Een pond groote wordt betaeld aen den herbergier Adriaen de Wispelaere « van teere t' zynen huyse ghedaen metten heer Deken deser stede, raeckende 't different datter was ter causen van 't spel, dat men zoude gespeelt hebben in de Sinxendagen 1662. » Dit geschil schijnt van eenen ernstigen aerd te zijn geweest. Het Magistraet, welk als bemiddelaer optrad, was onmachtig de bevrediging tusschen partijen te bewerken. De tooneelkundige oefeningen onzer kamer bleven dan voor eenigen tijd onderbroken.

1663. Op 3 September leggen de Thieltsche kunstgezellen een bezoek af bij de *Zeegbare herten* te Rousselare. Er wordt aldaer in de herberg « *den Zalm* » een gelag van 12 pond. par. verteerd (1).

1664. Intusschen hadden onze gildebroeders zich bij den koning beroepen, en hem voor oogen gelegd, dat zij van oude tijden in bezit waren van eene vrije kamer, maer dat de laetste oorlogen hun gedwongen hadden de stad te verlaten, en aldus hunne vertooningen te staken; dat zij, nu de vrede gekomen was, begeerden hunne vroegere oefeningen te hernemen, en daertoe de koninklijke machtiging te bekomen.

---

(1) *Rumbeeksche avondstonden*. Rousselaere, 1858, bl. 149.

Bij oktrooi van 3 April 1664, stemt koning Philips IV in die bede toe, onder voorwaerde nochtans, dat de stukken voorafgaendelijk zullen moeten goedgekeurd worden door de geestelijke en wereldlijke overheden der stad, en mits het stipt onderhouden der plakkaten hiertoe betrekkelijk [1].

De moeyelijkheden aldus vereffend en de kamer in het bezit gekomen zijnde van een nieuw oktrooi, wacht men niet lang om van de koninklijke vergunning gebruik te maken. De stad doet aen Jan vander Piete, ontvangher der Rederijkgilde van St.-Jans eene somme van 8-6-8-0 gr. uitbetalen « tot hulpe van hemlieden zware oncosten ghedoocht ende ghesupporteert van op den tweeden Sinxendach 1664 speelwijs vertoocht t' hebben de *Comedye van Heraclius*. »

1668. De dood van Philips IV had den jongen Karel II tot den troon geroepen, onder het regentschap der koningin-moeder. Hiervan maekte de trouwlooze Fransche vorst, Lodewijk XIV, gebruik om Vlaenderen te overweldigen. Onze stad bleef verscheidene jaren (van 1667 tot 1678) onder zijn gebied. Te midden dezer ongelukkige tijdsomstandigheden viel de kamer van Rhetorika weder in eenen kwijnenden staet, ofschoon haer eigentlijk alle hulp niet ontzegd was. De stadsrekening maekt gewag van eenen onderstand van 3 pond. en 3 sch. gr. toegestaen « aux confrères de la Rethorique, sur le jour de St.-Pierre, aiant jouez une commédie. »

1671. Dit jaer bekomen zij een hulpgeld van 1-6-8-0 gr. « pour avoir exhibé une tragédie, à l'année 1671, à la feste de St.-Pierre. »

Gedurende de volgende jaren woedt het oorlogsvuer hevig in

(1) Men zie *Bijlagen*, n° IV.

Vlaenderen. Het land lijdt overgroote verliezen; de bevolking wordt op eene schrikkelijke wijze verminderd.

1679. Toelaeg van 2 pond. gr. aen de Rederijkkamer geschonken, omdat zij vertoond had « eene comedie up den dagh van Sente-Pieters, patroon deser stede. »

1680. Ter gelegenheid der schieting naer den koningvogel der gilde van St.-Sebastiaen, gaf onze Maetschappij eene vertooning, waerop volgends een aengegaen akkoord, al de Thieltsche handboogschutters uitgenoodigd waren, en waerover aen de spelers eene somme van 11 schellingen gr. uitbetaeld werd(1). Het relaes dezer vertooning vinden wij aengeteekend in het *Memoriael guldebouck van St.-Sebastiaen,* bl. 110 :

« Den 18ⁿ Junij 1680 sijn 't snavonts alle de guldebroeders volghens bespreck het spel gaen besien *vanden edelen Rudder mijnheer ende heylighen Sebastiaen,* ghespeelt ende verthoont bij de guldebroeders van Sente-Jansgulden up de schepenen kamer van 't stadthuys, alwaer *De kloeckmoedighe marteldoot van Sente-Sebastiaen,* in schoone versen ghestelt door den prince van de redencamer van *Ghebloeydt int wilde* te Thielt, ghefigureert werdt met de *Kluchten van Lekkermoes* en *Ko Mouton,* mitsgaeders veele sierlyke *balleten door enghelkens ende maechdekens.* »

Pieter de Grave, ontvanger van St.-Jans-gilde bekomt van stadswege 2 pond. gr. « toegheleyt tot hulpe van hemlieden swaere oncosten ghedoocht ende ghesupporteert van op den tweeden Sinxendach 1680 speelwijs verthoocht t' hebben *de comedie van* . . . . . . » De titel van het stuk is *in blanco* gelaten.

1681. Eene toelaeg van 3 pond. gr. wordt aen de kamer gejond « ter causen alsvooren van op den eersten ende tweeden Synxen-

---

(1) *Memoriael-Gulde-bouck van St.-Sebastiaen te Thielt.* Rekening van 20 juni 1680.

dach 1681 vertoocht te hebben *de Commedie van* . . . . . » De titel ontbreekt hier insgelijks.

1687. Het *Spel van Theodosius* wordt ten tooneele gevoerd, en een hulpgeld aen de Rederijkers verleend. 't Was de laetste geldelijke onderstand, welken onze kamer, gedurende deze eeuw, van stads wege ontving.

1691. Niettegenstaende « den troebelen tijt van oorloghe » wordt er dit jaer door de drij voorname Thieltsche broederschappen een plechtig feest gehouden. Wij laten het *Memoriael-gulde-bouck van St-Sebastiaen* spreken; het verhael, hetwelk de schrijver er van geeft, is uiterst belangrijk :

« Up den 11 Juny 1691 sijn de guldebroeders van Sente-Sebastiaen in groote solemniteyt ghetrocken naer het stadthuys omme aldaer de feeste te helpen vieren, die de guldebroeders van Sente-Jans gulde ofte van der Rhetorijcken waeren ghevende, omme de oude alliantie van vrientschap te vernieuwene ghemaeckt int jaer 1416 tusschen de drije broederschappen van dese stede te wetene van Sente-Sebastiaen, van Ste-Jooris ende van Ste-Jan Baptyste; ende naerdat de solemnele messe in de groote kercke ghecelebreert was soo sijn de drije gulden in groote triumphe ghegaen naer 't huys van den Balliu van Thielt, alwaer is overhandigt het nieu tonneelbert ofte blazoen ghepresenteert van sijne Coninckliicke Magesteyts weghen aen de gulde van Ste-Jan Baptijste. Ende naer verscheyde cannen Rijnschen wijns ghedroncken 't hebben, soo sijn de drye voorn. broederschepen ghetrocken naer 't stadhuys, alwaer de officieren van de stede deselve eerlic ende in groote magnificencie hebben verwillecompt, hemlieden gheleydende naer de Schepenen-Camere, alwaer upgherecht stont eene hooghe tafele, bedeckt met een rood fluweelen kleedtsel met gaudene fringen, ende waerup lagh eenen Heyleghen Evangelie-bouck ende den ackt van alliancie van vrientsehap upghestelt door den vinder van der Rhetorijcken. Ende de Coninghen, Prince; dekens ende hooftmans van de drije gulden sijn doen ghegaen naer de taefele ende hebben den ackt onderschreven, elck met hun bijsonder hantteeken, daerbij sweyrende ende belovende

eeuwelic ende ghetrouwelick de liefde ende de vrientschap te bewaerene ende te helpen behaudene tusschen de guldebroeders van de drije voornoemde broederschepen ende te beletten, dat discordia den twistappel sou smyten ofte dat eenich dispuet ofte divisie sou uprijsen, deurdien het ghekent is, dat de tweedracht grootelickx kwaet doet ende nooyt gheen goet voorbringht. Daernaer hebben de Coninghen, Prince, Dekens ende Hooftmans voornoemd den eenen den anderen hertelick omhelst tot groot ghenoeghen van alle de presente guldebroeders. Ende 's nanoens heeft de gulde van Sente-Jooris een groot schietspel ghegheven, waer Pieter de Blaere den uppersten ghaey heeft gheschoten, wesende eene selvere halsketen ghepresenteert door Mevrauwe van Tomme. Ende den volghenden dagh gaf onse gulde van Sente-Sebastiaen ooc een magnifieck schietspel met den handboghe voor diversche prisen upghehanghen door d'heer Brugghemans, pastoor ende deken, waerbij dat Roelant Coussens den uppersten voghel schoot, wesende eenen kostelicken hantboghe. Ende 's namiddaghs ende den volghenden dagh speelde de gulde van Sente-Jans up de Maerckt voor het ghemeen *De victorieuse innemijnghe van Therowaene by Keyzer Karel V, glorijeuser memorije,* alwaer vertoont werdt hoe de guldebroeders van St.-Sebastiaens, van St.-Jooris ende van der Rhetorijcken van Thielt van de eerste up de stadtsvesten clommen ende de stadt te sweerde ende te viere hielpen distroyeren. Daernaer werdt ooc ghespeelt het *Spel van de Vrientschap* ende de *Commedye van den Boeregheck* (1). »

Buiten de deelneming aen dit merkwaerdig feest, geeft de Rederijkkamer, gedurende een twaelftal jaren, geen teeken van leven meer.

1697. Van 1694 tot 1697, 't is te zeggen tot aen de vrede van Rijswijck, bleef Thielt door de troepen van den Franschen koning, Lodewijk XIV, bezet.

---

(1) *Memoriael gulde-bouck van St.-Sebastiaen te Thielt.* A° 1691.

XVIIIe EEUW.

Het begin der XVIIIe eeuw was, even als de tweede helft der XVIIe, eene aeneenschakeling van oorlogen en belegeringen. België gedurig door de vijandlijke legers doorkruist, werd het slagveld van Europa.

's Volks ellende was groot; deshalve voelde men zich ook weinig genegen om de rhetorikale vreugdebedrijven met hartstocht na te jagen.

Toen men in ons land eindelijk betere dagen begon te beleven, rezen de Rederijkkamers te allen kante in zulk wonderbaer getal op, dat men geen dorp, bijna geen gehucht meer kon aenwijzen, dat niet zijne *Reden-Gulde* bezat.

Wij zullen onzen lezeren hier de oorzaken dier vermenigvuldiging vóór oogen trachten te leggen :

Sinds de politieke gebeurtenissen der XVIe eeuw het land in gisting hadden gebracht, was Spanjes onafgebrokene bezorgdheid alle gevoel van onafhankelijkheid, alle neiging tot vrijheid in het hart des volks uit te dooven. « By andere despotische gouvernementen, » zegt Jonkh. Ph. Blommaert, « als in Frankryk onder Lodewyk XIV, wist men echter eene leiding

aen den volksgeest te geven, welke ten minste alle cultuer niet uitsloot; maer Spanje rigtte het hier te lande op zulke wyze in, dat het goede met het kwade werd uitgeroeid, en de geest des doods gansch België scheen te overvleugelen, en alle verdere geestontwikkeling verstikte(1). »

De uitslag van dit dwangstelsel was, dat de letterkunde, door eene dweepzuchtige censuer verlamd, alle eigenaerdigheid verloor, en weldra als verachtelijk werd beschouwd.

De kamers van Rhetorika ondergingen den onvermijdelijken invloed van dien noodlottigen toestand : zij werden door de geleerden en de begoede klassen verlaten, vielen in het domein der kleine burgerij, en werden in smakelooze konfreriën herschapen. In deze gesteldheid verwierven zij andermael de gunst der geestelijkheid. Deze vond hierin een groot voordeel die genootschappen, welke nu door eene eeuwenlange verdrukking getemd en afgemat waren, maer bij welke het vuer misschien nog onder de asch bleef smeulen, onder haer onmiddellijk patroonschap te stellen, ten einde dezelve van nabij te kunnen bewaken, en ze op het door haer afgebakend spoor te houden.

Tusschen die voorwaerdelijke bescherming en eene geheele afschaffing was er geen middelweg. De kamers wisten het wel: eene lange en zure ondervinding had het hun genoegzaem geleerd. Ook, verre van eene noodelooze worsteling te beproeven, onderwierpen zij zich gedwee aen de vereischten van hun nieuw lot.

Ging deze inwilliging bij eenige gedwongen, bij een groot gedeelte sproot zij evenwel uit oprechtheid voort. Om het even; de volkomene onderwerping der Rederijkkamers kwam op eens de oorzaken, die hunne sluiting sedert menigvuldige jaren hadden bevolen, uit den weg ruimen. Thands mochten zij zich

---

(1) *Geschiedenis der Rhetorykkamer de Fonteine,* bl. 61,

weder op de tooneelkunde toeleggen, en dit deden zij met eene geestdrift, die des te levendiger werd, naer mate de tijden zich gunstiger aenboden.

Onder het regentschap van Maria-Elisabeth, en vooral onder het gezegend bestuer van Maria-Theresia genoot België het geluk van eenen voorspoedigen vrede. De linnennijverheid en de landbouw, die twee bronnen van rijkdom voor Vlaenderen, deden onder de werkende klassen eene buitengewoone welvaert heerschen, welke het volk krachtig aendreef, om als vroeger in de openbare vreugdebetoogen en in de tooneelkundige uitspanningen zijn vermaek te zoeken.

Dit duerde zoo tot aen den eersten patriottenkrijg.

De laetste jaren der eeuw toonen ons België door Frankrijk ingenomen, zuchtende onder het schrikbewind der omwentelaers, en weinig andere feesten vierende dan degene door den Republikaenschen kalender voorgeschreven.

1700. Het rekeningboek der kamer, beginnende ten jare 1700, waervan de *index* op het *Gulde-bouck* van 1740 is bewaerd gebleven, doet ons kennen, dat er jaerlijks drij algemeene vergaderingen gehouden werden, te weten : op 1 Meidag, als men de inhaling van den Mei vierde; op 24 Juni, feestdag van den H.-Joannes Baptista, patroon der Gilde, en op St.-Michielsdag, ter gelegenheid van de Thieltsche kermis. Die vergaderingen duerden gewoonlijk twee of drij opvolgende dagen, gedurende welke onze kunstgezellen zich hartelijk vermaekten, en door hunne vrolijkheid geheel de burgerij in beweging brachten. De gilden van St.-Joris en St.-Sebastiaen hielpen hen overigens gewillig in die tack. Na de solemnele mis, waeraen al de konfraters in vollen tooi moesten tegenwoordig zijn, trok men statig, en voorzien van de vereischte cereteekens ter redezael. Daer las de dichtmeester eenige verzen

tot lof van den Prins en van het gezelschap. 's Middags vereenigde een eetmael al deze vrolijke gasten rond eene groote tafel. Het lekker bier schuimde in de tinnen bekers, de zang weèrklonk dat het gebouw daverde; dan kwam de dans onder de lindeboomen. Een kluchtspel « tot vermaeck van het ghemeen » werd in de opene lucht uitgevoerd; 's avonds trok ieder welgemoed huiswaerts, en al moest men hieraen ook een deel van den nacht besteden, niemand wist er kwaed van te spreken. 's Anderen daegs ging het spel weder aen den gang.

Hoe beter de tijden werden, hoe luidruchtiger ook de vergaderingen onzer Rederijkers zich voordeden.

De « oudvermaerde vrije Reden-Ghilde der weerde *dry Santinnen* in Brugge » gaf dit jaer eene berijmde prijskaert, of zoo als zij het noemde, eene « konstbegroetinge » uit voor het opstellen van een dichtwerk in honderd verzen over « *den Oorspronck en den Lof der Rymkonst* » en van een liedeken over « *'t Bedryf der Sanggodinnen, elck in 't besonder met hun oeffeningh ten toon ghestelt.* » Zestien Rederijkkamers namen deel aen dezen dichtstrijd : Antwerpen (*de Olyftack ende Violiere*); Mechelen (*dè Pioene*); Lier (*de Genette-blom*); Lier (*den Groeyenden boom*); Brugge (*de H. Geestkamer*); Nieupoort (*van Vroescepe dinne*); Duynkercke (*Karssouwieren, verblyders in den tydt*); St Winoxbergen (*Baptisten-Royaart*); Dixmude (*H. Gheest, gheseyt Annanisten*); Dixmude (*Morgen niet*); Oudenburg (*Cranck B. stier*); Ninove (*Al vloyende groyende*); Aelst (*Liefde wint*); Thielt *Besproyt dat bloyt*); Rousselare (*Seeghbaer herten*) 'en Leffinghe (*Altoos doende*). Benevens deze genootschappen traden in het perk vijftien bijzondere liefhebbers onder welke wij tellen eene « Rymbeantwordinge door B. J. Coussens, liefhebber binnen der stede van Thielt, » onder kenspreuk : « *Jonst baerdt const.* »

De prijskamp had plaets den 9 Mei en werd den volgenden dag voltrokken. Wij laten hier eenige regelen volgen uit het

dichtwerk namens de Thieltsche kamer van *Besproyt dat bloyt* uitgegalmd :

Apollo ick die ben tot uwen dienst bereyt
Kom vragen met eerbiet u de oorspronckklijckheyt
Van d'ed'le Rymerie, dies wilt myn pen besproyen
Met u Bellerophon, op dat myn ad'ren vloyen
Eerleven na hun doot, dies geeft my eyghen stof
Da 'k uyten na de vraegh den oorspronck en den lof
Magh van u Rymerie; op, op, vercleunde sinnen
En siet waer uyt dat ghy dien oorspronck wilt beginnen
Sy comt daelen uyt Godt en Godt dat eeuwigh wort
Heeft d'ed'le Rymerie Homerum inghestort,
Dien Goddelijcken Man, Vader der soete maeten
Hoe hy dus Goddelyck weet in sijn werck te praeten
Soo wie dus Vader is van eenigh dinck gheseyt
Moet wesen het begin en de oorspronckelijckheyt
Uyt wie de Wateren als uyt Parnassi beken
Ghestadigh in den mont van de Constminners leken
. . . .
De Ryemerie is ryck van alderhande gaven
Versteende herten can sy murwen, ja de rots
Hoe hert, hoe steenich, hoe onroerigh en hoe trots
Nabotst een soet ghedicht, en wilt haer galm dwinghen
Om tgheen sy Rymen hoort het leste uyt te singhen
. . . .
De dicht-Const can het al en dat in overvloet
Sy is als een fonteyn, een dauw soet van nateuren
En haere craght die strydt teghen der Hellen deuren
En opent haer ghewelt int Hemelsche Paleys
Neffens de Godtheyt self set sy haer menich reys
Sy can noch hedensdaeghs den Mensch met Manna spysen
En de ghestorvene ten oordeele doen rysen
Dien vervaerlycken dagh beschryven dat u hert
Van schrick van anghst, u t' schynt, van Godt geoordeelt wert.
t' Is als een Atlas, s' ondersteunt des aerdrycks saecken
Mits sy u met Ghedicht can alle dengh doen smaecken
En s' heeft onsterffelyck ghemaeckt menighen Man
rYM'rIe WIe kLoUCk ghenoUgh DIe U WtWerken kan. (1700).

(Kenspreuk : *Daer min is vrede.*)

Op enkele uitzonderingen na, zijn de werken der andere kamers en der bijzondere liefhebbers in den zelfden trant geschreven.

Er behoeft geen gering geduld om dien bundel van Helikonsche verzen te doorloopen. Hetgeen bij den eersten oogopslag den lezer vooral in de oogen springt, is het onmatig gebruik van ronkende woorden en van mythologische zinnebeelden. Men weet eigentlijk niet of men lachen of zich ergeren moet over die gedurige koppeling van het gewijde met het heidensche, van den Bijbel met de *Odyssea*. Een enkel gedicht, te midden van al dat rijmwerk, draegt blijken van echt poëtisch vernuft: 't is dat der Rederijkkamer van Duinkerke.

Die bundel zal een denkbeeld geven van hetgeen, helaes! de edele dichtkunst alsdan was geworden.

Het liedeken door de Thieltenaers gedicht op de stemme: *Doodt van den koninck van Inglant,* bestaet uit drij coupletten en begint aldus:

I.

Laet de schachten van de swaen, trots de konst befaemde *Griecken*
In neder duyts vermaen, tot soete thoonen wiecken
Om *Phœbi* top, te clemmen op, daert al besproyt, dat liefde groyt.
Aenghename geuren riecken, met den dauw besproyt
Kwil met soete reden, gaen ontleden
Der Musen werck en hun perck
Soet en schoon, voor const minners stellen ten thoon
Alwaer men speelt, en aerdigh queelt
Met soet gheschal, bly en mal
Neghen *Musen Sanggodinnen,* vierent soete dal.

II.

Enz., enz.

De uitgeloofde prijzen werden weggedragen als volgt :

Poëzij : 1e prijs « zilvere scheinktailloir. » Ninove.
2e id. « 2 zilvere kandelaeren. » Duinkerke.
Liedeken : Eenige prijs « zilvere beker. » Mechelen (1).

Eenigen tijd na dezen letterstrijd, op 2en en 3en Sinxendag 1700, vertoonden de Gezellen van *Ghebloeyt int wilde* het stuk : *De martelièn van Simeon, bisschop van Clesiphen, sijne suster Tarbula ende den prins Ustazanes, onder den Conijnck Sapor van Persiën.* Als naer gewoonte, wendden Prince, Deken en Eed zich tot het schepenkollegie met verzoek « aen de voorseyde gulde te doene al sulcken liberaelen bijlegh als sij sullen vinden te behooren, te meer dat het selve spel tot cieraet ende vercer deser stede ende van desselfs ommeganck ofte kermisse is verthoont gheweest; ende dat deselve stede van weghen dese gulde t' zedert den jare 1687 (als wanneer verthoont wert het *spel van Theodosius*) gheen den minsten oncost en heeft ghesupporteert. » Bij *apostille* van Burgemeester en Schepenen wordt er bevolen te betalen aen Willem van den Berghe, ontvanger van St.-Jans-gilde de somme van 4 pond. gr. (2).

1702. De overheden van St.-Jans-gilde, geven bij rekwest aen burgemeester en schepenen te kennen « dat sij geiren souden vertoonen tot UE. heeren divertissement en tot hunne exercitie op xxvien Februarij toecomende, wesende *vette Sondach* alsmede

---

(1) *De Heliconsche Echo, of wèerklank der rymwerken en gezangen der neêrduitsche Redekameren en bezondere kunstminners, uitgegalmt op den 9 en 10 Mey 1700 in voldoening van d'afgezonden kunstbegroetinge, door Hooftman, Prince, Proost, Raeden, Dèken, Schatmeester, en Sorgers, van de vrie-hooftkamer, der Weerde Drie Santinnen in Brugge. Tot Brugghe ghedrukt by d'Hoirs van Ignatius van Pee, stadts-drukker.*

(2) Oorspronkelijk verzoekschrift berustende in de archieven der kamer van Rhetorika te Thielt.

op Vastenavondt, naer den godtsdienst tot de Eerw. Paters Recolletten gedaen sal wesen, op het stadthuys deser stede, seker *comedie ofte cluchte geintituleert* de Gramschap, *uijtgevrocht op een van de seven Hooftsonden*(1), ende alsoo het selve niet en can geschieden sonder UE. bewillijnge ende consent, oorsaecke de supplianten hun keeren tot UE. heeren, enz.(2). »

1703. Ofschoon onze provinciën nog immer in eenen neteligen toestand verkeerden, werd echter dit jaer binnen de stad Gent een tooneelkundige kampstrijd geopend, waerop onze kamer verscheen en alwaer zij veel roem inoogstte. De zegepralende intrede werd hier met pracht gevierd omtrent St.-Jansdag-midzomer « wanneer den prys is ingebracht gheweest van Ghendt(3). »

1711. Bij « acte van decreete » verleend in vierschaer van burgemeester en schepenen, den 1 Maert 1711, bekomt de Gilde van Rhetorika machtiging om het woonhuis met medegaende erf te verkoopen, waerop ten jare 1630 eene rent van 25 sch. gr. 's jaers, te haren behoeve was bezet, om dies wille dat de weduwe van Cornelis Flederickx en hare medehoirs ten sterfhuize van dezen laetsten, sedert vijf jaren den verschuldigden kroos niet hadden betaeld(4). De koopvoorwaerden dragen de dagteekening van 25 Februari 1711(5). De hypotheek werd aengekocht door Gillis De Seyn, die den daerop sprekenden last eenige jaren later (in 1714) aflegde.

---

(1) *De Gramschap* of *de moedwillige bootsgezel,* tooneelspel van W. Ogier.
(2) Rekwest in de archieven der kamer.
(3) Op het *Gulde-bouck* van 1700-40 beschreven, bl. 5 en 6.
(4) In de handvesten der kamer.
(5) Idem.

1714. Op 2^{en} en 3^{en} Sinxendag « wesende onse groote processie, midtsgaeders op den XXIII, XXIIII ende XXVII Mey » vertoonde de kamer « het *Treurspel ende martelie van den Heylighen Adrianus, die eerst afgodist synde, ende daernaer de selve versaeckt, ende 't christen gheloof aenghenomen hebbende met wonderlijcke stantvastigheyt, naer schroomelijcke pijnen ende tormenten voor ons gheloof gestorven is,* alles omme by dien middel 't ghemeente aen te moedighen tot volherdynghe, stantvastigheyt ende met ghelycken ijver al t' samen het leven te pande te stellen voor ons roomsch catholyck geloove, naementlyck in dese dangereuse conjuncture van tijde(1). » De stad kwam in de onkosten der vertooning voor 3 pond. gr.

1719. Op tweeden Sinxendag en de twee volgende dagen vertoonden onze Gezellen « *Het leven ende doodt van den Heyligen Joannes Baptista,* hunnen patroon » in de tegenwoordigheid van Heer en Wet en van « menighvuldige vremdelyngen, die het selve met toejeugijngen wel hebben willen sien ende hooren(2). »

1723. Het Magistraet geeft 4 pond. gr. « aen de Gulde van St.-Jan ende Rhetorika tot hulpewaers van de oncosten by hun ghesupporteert in 't vertoogh van eene actie op den 17 en 18 Meije 1723, par requeste, habeat ende quittantie. » De vertoonde actie was het *Spel van Lysimachus*(3).

1726. Salomon vande Kerckhove, Pieter de Vriese en Jacobus van Caeneghem in hunne « qualiteyt van respective Prince, Deken ende Hooftman der Reden-rijcke gulde van Sint-Jan Baptiste gheseydt : *Gebloeydt in 't wilde* » vertoonen aen het Magistraet,

---

(1) Rekwest berustende in de handvesten der kamer.
(2) Idem.
(3) *Gulde-bouck*, 1700-40, bl. 121.

« hoe dat sy aen UE. hebben opghedraeghen ende publyckelyck op den 10, 11 en 12 Junij 1726 tot stichtinghe ende vermaeck van het ghemeente hebben doen verthoonen het *Treur-spel ende martelie van den heylighen Wenceslaus, hertogh van Bohemen* » en daerdoor hebben « moeten supporteren eene merckelycke quantiteyt van oncosten. » Burgemeester en schepenen, dit alles in acht nemende, verleenen 4 pond. gr. (1).

1728. Ter gelegenheid der Thieltsche kermis, wordt het *Spel van den Prins Eugenius*, door onze Gezellen vertoond (2).

1729. In 1722 had het Magistraet besloten « eenen theater te stellen in de studente schole (3) » ten einde aen de liefhebbers der Rhetorika, een behoorlijk lokael te verschaffen, hetwelk ter zelfder tijd zoù gediend hebben voor de studenten van het kollegie, die onder de bestiering der paters Recolletten zich veeltijds in de tooneelkunde oefenden (4).

---

(1) Rekwest, in de archieven der kamer.

(2) *Gulde-bouck,* 1700-40, bl. 158.

(3) *Resolutie-bouck van het Schepenen-kollegie,* 1671-1724, bl. 155. Onder de stedelijke archieven.

(4) Ter gelegenheid der jaerlijksche prijsuitreiking gaven de studenten gewoonlijk eene tooneelvertooning, en zonden zooals de kamer van Rhetorika programmen of *argumenten* rond, den korten inhoud van het stuk behelzende. Wij bezitten twee van die argumenten, een van 1735 en een van 1791. Het eerste draegt tot opschrift : « *De vrymoedige belydenisse ons. heyligh geloof uytschynende in de teere Jonckheyt. Aenghemoedight door 't vaederlyck voorbeeldt,* sal Treur-speelwys verthoont worden door de studenten van het collegie der stede van Thielt..... op den 31 Augusti en 1 September 1735....

Kort begryp der kluchte.

Die door schyn-heyligheyt tracht ieders hert te winnen,
En t'saem der deughden-trap hier door meent op te klimmen,
Die is voorwaer verblint, en wort met recht als sot
Geacht, en op Tonneel alhier verthoont tot spot.

(Tot Ghendt, gedruckt by Petrus de Goesin, woonende in de Veltstraete, in de *vier Evangelisten.* In-4°, 2 bl.)

Het tweede : « *Adonias....* » zal vertoont worden door de studerende Jongheyd

Dit theater was thands voltrokken, en de Rederijkkamer werd geroepen om in de bekostiging der schermen en tooneelbehoeften te helpen voorzien(1).

De eerste vertooning, door onze maetschappij op den nieuwen schouwburg gegeven, had plaets den 6 Juni 1729. De stad kwam de onkosten te gemoet met 4 pond. gr. « betaelt aen prince, deken ende eedt van het Gulde van St. Jan-Baptiste geseyt *gebloeydt int wilde*, binnen dese stede over 't gonne hun toegestaen is by appointemente op hunne requeste den collegie gepresenteert den 12 july 1729 ter hulpenwaerts van hunne ghesupporteerde oncosten in het vertooghen ende spelen op thiater *den zegeprael van zijne keyserlycke ende coninckIycke Majesteyt Carel den VI, onsen genaedighen souverain, ende de nederlaege van Agmet den III^n turckschen sultan,* op den 6, 7 en 8 juny 1729. »

1731. Gedurende de Sinxendagen vertoont men « *d'Actie ofte tonneelspel van Alexander den grooten ende den coninck Darius.* »

---

van het Collegie der stede van Thielt.... den 30 en 31 van Oogst-maend 1791.

Blyspel.

Kinders vol bedrog en listen,
Die hun geld en tyd verkwisten,
Komen in groot ongeval;
Zoo ons klugt vertoogen zal.
(Uyt de Drukkerye van A. B. Stéven, tot Thielt).
In-4°, 2 bl.)

Verder bezitten wij eenen brief der professoren van het Kollegie, meldende, dat men op den 28 Febr. en 1 Maert 177.. zoû vertoonen « *Nabuchodonozor van Godt herstelt,* treurspel in drij acten, met tusschen speelende blij-spel. »

Uit het handboek van P. F. de Goesin, drukker te Gent, blijkt, dat deze boekprinter verscheiden malen programma's aen het kollegie leverde. « Gedrukt den 11 Aug. 1763, 1000 argumenten voor het collegie van Thielt; den 13 Aug. 1764, 1000 arg. id.; den 7 Aug. 1766, 950 arg. id.; den 5 Aug. 1767, 900 arg. id.; den 19 Julius 1768, 900 arg. id.; den 2 Aug. 1769, 900 id.

(*Bibliographie gantoise,* III, p. 411 et suivantes).

(1) *Gulde-bouck,* 1700-40, bl. 165.

Gewoon hulpgeld van stadswege. Anthone van der Cruysse was alsdan prince en Judocus Jochem ontvanger der Gilde.

1732. De gilde-knaep bekomt een gansch nieuw kostuem versierd met het wapenschild der kamer.

In de vergadering van 29 September worden verscheidene veranderingen aen het reglement toegebracht. Men neemt, onder andere, eene « resolutie, waer in de *Bereckers* syn af gheset gheweest als andere nieuwe ordonnantiën (1). »

De *Bereckers* waren overheden door de Gilde gekozen, en gelast met Prince, Deken en Hoofdman, de belangen des genootschaps gade te slaen. Zij hadden in de opvolgende wijzigingen, welke het reglement in de vorige eeuwen onderging, de *Gezwoornen* van 1462 vervangen. In buitengewoone omstandigheden werden de ouderlingen der kamer tot de beraedslagingen van den Bestuerraed toegelaten, en geene beslissing van eenig belang mocht buiten hun toedoen genomen worden.

Op aenzoek der Gentsche liefhebbers van Rhetorika ging onze maetschappij aldaer op den schouwburg der *Fonteinisten* verscheidene vertooningen geven. De argumenten of programmen, door Cornelis Meyer te Gent op een duizendtal exemplaren gedrukt, (in-4°, 4 bl.) behelzen een kort begrip der te vertoonen stukken. Het opschrift luidt aldus :

« De Tieltsche Rym en Redenconst-Minnaers (sChrYVenDe Voor sInspreUk gebLoeYDt Int WILDe) zullen met leer-sucht verthoonen aen het Gemeen in den Bouw het Ganexken binnen de stadt Ghendt op den 26 October 1732 : *De kerck-schendige Broedermoordt gheschiet aen den H. Wenceslaus*... Met de *klucht van Pier Lompaert en Janne Vuyl-Smots*. Ende op den 27 October *Den ondergang van Darius coning van Persien,* met de *klucht van*

---

(1) *Gulde-Bouck,* 1700-40. bl. 198.

meester Broddaris, Quacksalver. Ende op den 28 der voorseyde maendt October *'t Verraet vanden prins van Amilca op het leven van den Czar....* Met de *Klucht van Dierick Mager-scheen en Lyntjen scheeve-neus* (1). »

Uit dankbaerheid werd van wege de « Edel Gentsche maegt » aen de « Tieltsche Roos gebloeyt in 't wilde » een « prachtig Eer-gedicht » aengeboden.

Vele bijzonderheden omtrent deze vertooning zijn ons bewaerd gebleven in een « *Refereijn tot lof der Reden-rijke gulde-broeders van den Heyligen Joannes Baptista binnen de stede van Thielt, voerende voor kenspreuk : gebloeyt in 't wilde,* » opgesteld door eenen ooggetuige, Joannes Ailliet *insignis poëta,* gelijk hij zich zelven zedigheidshalve noemt. Ziet hier twee strofen van dit Referein :

II.

Wanneer u prinsdom wiert door Vanden Berg beseten
Heeft schier heel Nederlant van desen tocht geweten,
Al wat de Vlaemsche spraek self maer van ver verstont
Sig op dit const vertoog ook binnen Gendt bevondt.
Het schouwburg was te kleen om d'overvloed der menschen,
Die meer 't gesicht voldeet als iemandt conde wenschen
'T gehoor was zoo voldaen door de verbeilde deugt
Dat ider onversaet vertrok met volle vreugd,
'T vertoog van Wenceslaus hoog konink van Bohemen
D'aenschauwers door 't getraen deed het gesicht benemen
Pier Lompaert met syn Smots verwekte sulkx gelag
Dat men door heel de stadt nauwx hoorde noch en sag;
Darius, drouf geval deed meest d'aenschauwers weenen
En Alexanders deugd verwekte self de steenen,
Brodarius bovendien met syn geslepen knecht
Met wonderlyk vermack kreeg van al 't volk syn recht
Den prins van Mencikof bewyst syn trauwe daden
Een mager scheen deed 't hert des volks van druk ontladen
Sulkx dat alsnu geweent aldan gelachen wiert.
Het jaertyt van de const dient recht met const geviert.

---

(1) F. Vander Haeghen. *Bibliographie Gantoise,* etc. t. III, p. 65. Gand, 1861.

III.

Soo lang als Thielt is Thielt sal 't van dees helden spreken
Daer van der Cruysse was van 't constgetal den Deken,
Den goeden Swankaert wierd beneffens Jan Alliet
Als ook met Bytebier op schouwburg aengeset;
Daer naer volgt Brabant op, wat jonger noch van jaeren
Nochtans in Redenryk niet minder ook ervaeren
Die over 't const getal bestierder was gestelt
En voor de Redenmaegd heeft menig lof vertelt;
De Hane wonderlyk met Roelants dede blyken
Dat Thielt in 't const bedryf niet moet voor meerder wyken
Hun statig treur vertoog soodanig wiert geromt
Dat heel het vlaemsch Parnas scheen als van hun verschromt:
De Meyer door 't betuig en heusche vrauwe treken
Deed schier de heele stad van syne komste spreken,
Syn wonder neirstigheyt tot voordeel van 't gemeen
Sal nooyt uyt het gedacht van dese gulde scheen.
'T roemweirdig const gedrag van Buyssens dient gepresen
Mits hy als Vuyle Smots al 't volk deed vrolyk wesen,
Hoe wel in 't staetsvertoog niet min gekondigt wiert.
Het jaertyt van de konst dient recht met const geviert (1).

1735. In de Sinxendagen vertooning van het « *Spel van Julianus ende Basilissa,* alsmede het *Spel van David ende Absolon* (2). »

1737. De Prins Guillielmus van Brabant schenkt aen de Gilde een zilveren schild om met eenen zilveren schakel aen den eerehalsband te worden gehangen.

1738. In de Sinxendagen vertoont de kamer het « *Spel van den onderganck der Machabëen.* »

---

(1) Handboekje van Joannes Ailliet, Insignis Poëta, voerende voor kenspreuk: *sonder liefde niet;* handschrift berustende in de archieven der kamer van Rhetorika.

(2) De inlichtingen, welke wij omtrent de 18e en 19e eeuwen mededeelen, zijn getrokken uit de Registers der Kamer, ter uitzondering van die voor welke wij eene bijzondere bron aenduiden.

Op St. Michielsdag ontvangt zij het bezoek der Rederijkers van Rousselare.

1740. Op St. Jansdag vergadert zij « ten huise van S[r] Pieter de Neckere « mits by placcaete van de keyserlycke Majesteyt desselfs ghewoonlycke vergaederplaets, het stadthuys, was gheoccupeerd door de borgerlycke wacht. »

Er worden aen den Prince Judocus Roelens 2 sch. gr. betaeld « over doen repareren van den standaert met de leveringhe van de zyde. »

1741. De vergaderingen worden wederom ten Stadhuize gehouden. In de maendelijksche bijeenkomsten houdt men zich onledig met het opstellen van kleine dichtstukjens en met andere rhetorikale oefeningen. Onder de handvesten der kamer berusten verscheidene dezer gewrochten; zij hebben weinig dichterlijke verdienste, en derhalve gelooven wij onnoodig er ons verder mede op te houden.

Den 28 Juli wordt er door de Gezellen besloten « te doen een guldewys besoeck aen hunne oude vrienden ende constminnaers der stad van Rousselaere op den vierden sondagh van Oust, wesende den 27 der zelve maend, op conditie dat iederen persoon willende die eere ende vermaek ghenieten sal moeten inlegghen in handen van den ontfangher tot vyfthien stuyvers om het ghemeene ghelaeghe aldaer ghesaementljk te vertheiren, nemaer sal elck syne theiren daer buyten mitsgaeders in gaen ende keeren moeten betaelen uyt syn eygen borse. » Ten bestemden dage lieten onze Rederijkers zich op wagens naer Rousselare voeren, alwaer zij in de herberg *den Salm* afstapten.

1742. Op 14[n], 15[n], 16[n] en 17[n] Mei, vertooning van « twee verscheyde treurvertoogen ofte tragediën met desselfs gevolgh, » te weten : « De voortreffelycke *schouwspelen van Audas, bisschop,* ende *Addictus* met *Varanes;* welke spelen ende cluchten vertoond

syn geweest op de achterplaetse van het hof Sint-Joris in Thielt, waervan de argumenten berustende syn in de archieven der voornoemde gulde. »

Uittreksel uit de rekening :

« Alvooren, aen Sr Guilliame Possy over leveringhe van thien Romeynsche ende seven Persiaensche kleeren met alle het gone daertoe versocht tot de selve spelen, Arlekeyns ende Pirokleet. . 6-0-0 gr.

« It., aen Sr Joannes de Meyere tot Gendt over het drukken van seven hondert argumenten daer onder vyf en twintig op spaciën. 1-6-8 »

« It., aen Pieter de Bosschere over het spelen (met den violon) op den theater ende in de recrijatie, vier daegen ende eenen op den hoop; daer in begrepen de bevallighe dansen in de kluchten der selve spelen by mondelinge accoordt, mits hy daer boven heeft gehadt het leeren van de *balletten* aen ses engelen ende acht maegdekens. . 1-2-0 »

« Aen Zacharias Loobuyck, Gaspard de Bosschere, Joannes van de Keere en Andrias Osslain, over het spelen als muzikanten . 0-12-0 »

« It., aen Jaques van de Keere over leveringe van ses tonnen groot bier . . . . 9-0-0 »

« It., een tonne cleen bier . . . . 0-6-0 »

Onder de baten en ontvangsten bemerken wij :

« Lucas Schouteet dry dagen met sijn huysvrauwe en eenen dagh met twee *nonnen* . . . . 0-6-4 »

« Joannes Verhoestraete op gebracht dry *nonnen* eenen dagh en des anders daghs twee *nonnen* en twee dochters van Ingelmunster. 0-4-0 »

Ontvangen van inkomgeld . . . . 10-3-9 »

1743. 4 sch. gr. betaeld aen Francies de Backere, weerd in het *Schaek,* « over thairen in het maeken de vereerdichten aen den deken der Gulde Joseph Roelens ende het vernieuwende Majestraet deser stede. »

Aen den zelfden betaeld 5 sch. gr. « over leveringhe van dry botteljen wyn, vereert aen den gheschoten Coninck van Ste-Sebastiaen, onsen medebroeder Sr Jacobus Kindt. »

1744. Er wordt besloten tijdens de Sinxendagen te vertoonen

den Segenprael der Heylighe Kercke, in verzen opgesteld door Guillaume-Frans van Brabant, gewezen Prins der Gilde, met wien dienaengaende eene overeenkomst werd gesloten voor een pont groote courant « boven den vrydom van het gelaghe ende voordere oncosten daer aen dependerende. »

Op H. Drijvuldigheidsdag wordt het *Spel van Jubilé* vertoond volgends « accoort by de hoofden der St Jans-gulde gemaeckt op den 26 December 1743 voorleden, met Pastoor, Prince, Deken, Hooftman ende ouderlinghen van de confrerie van de alderheyligste Dryvuldigheidt alhier. »

Ter oorzaek van den « troubelen tydt van oorloghe » houdt men de vergadering op St.-Jansdag in het *Schaek.*

1745. Door den veldslag van Fontenoi viel gansch Vlaenderen in de macht van Frankrijk, en bleef tot in 1748 onder de beheersching dier vreemde mogendheid.

1748. De vrede wordt te Aken geteekend, en Maria-Theresia komt in het vreedzaem bezit van hare erfelijke staten. Ten einde hierover haer genoegen te doen blijken, richt de rederijkkamer van Kortrijk eenen kampstrijd in, waerop de Thieltsche Gilde twee prijzen behaelt. Bij gebrek aen geldelijke middelen, is ons genootschap gedwongen de eermetalen, bij opbod onder zijne leden, te verkoopen.

« Andere baeten over soo veele is gemaeckt van de prysen tot Corteryck gewonnen by dese gulde:

« Alvooren over den eersten prys verbleven op Jacobus Bittebier, ter somme van . . . . 0-7-8 gr.

« Item over den laetsten prys verbleven op Constantinus Alliet, tot . . . . 0-3-0 »

1749. Doordien de beraedslaging van 12 Januari 1744 niet was kunnen uitgevoerd worden « ter oorsaecke van de troubelen van oorlooghe in dese landen voorgevallen, precyselyck begonst

acht daeghen vóór Sinxen, maer nu gemerckt Saturnus gulden tydt ontloken is en Pax den olyftack comt bieden, terwyl Mars verslegen is, ende princeypaelelyck wel het aendringhen van de jonckheydt ghenegen tot hunne oude manieren van te spelen, gestyft door den onuytblusschelycken yver van Judocus Wafneyn onsen Prins, » zoo besloten onze Rederijkers op Sinxen toekomende « tot meerder eere Godts, syn Lieve moeder ende Sint-Jan Baptiste onsen patroon » te vertoonen « *den Goddelycken Zeghenprael der Roomsche Heylighe kercke.* »

Onder de onkosten waertoe deze vertooning aenleiding gaf, treffen wij de melding aen van het bouwen eens pauselijken paleizes op het theater.

1750. Op 6 September ontvangt onze kamer « het minnelyck const-besoeck van die van Rousselaere. » De vergadering had plaets op het stadhuis. Men had mede de schepenenkamer ter beschikking onzer vrienden gesteld. De straten waren versierd en bevlagd; « jaerschriften ende vereerdigten » hingen aen de huizen. Verscheidene trommels en violen werden in rekwisitie gesteld. Eindelijk een redelijk getal tonnen bier werden afgedronken.

De kleinere tooneelgenootschappen uit omliggende gemeenten, die geene middelen genoeg bezaten om zich op eigen kosten een theater te verschaffen, kwamen dikwijls de schermen en andere tooneelbehoeften bij onze maetschappij, mits eene vergelding, bepaeld op 1 p. en 5 s. grooten, afleenen.

In 1749 en 1750 worden aldus *theatergelden* ontvangen van Ruisselede, Ardoye, Eeghem, Denterghem (1), Pitthem en van eene wijk van Thielt-buiten.

---

(1) In 1750 en 1751 speelden de Rederijkers van Denterghem, genaemd *De leerzuchtige minnaers der rymconst,* herhaelde malen *Het seltsaem leven ende doodt van den H. en glorieusen pest-patroon Rochus.* — Wij zijn deze mededeeling verschuldigd aen den heer Ed. vander Straeten, die de argumenten in zijn bezit heeft.

1751. In de Sinxendagen vertooning van « *Het leven en kloecke doodt der heylighe maget en Martelaeresse Susanna,* benevens de *cluchte van Por Sint Jacq.*

Reeds de derde mael zien wij het spel van *Suzanna* op den Thieltschen schouwburg ten tooneele voeren, en telkens na de tusschenruimte van meer dan eene eeuw.

1752. Thands woonen wij eene grootsche plechtigheid bij. Onze kamer had van den Paus van Rome de relikwiën van den Heiligen Joannes-Baptista, haren patroon, bekomen. Deze kostbare overblijfsels werden met vele eerbetuigingen ingehaeld en ter parochiale kerk verheven. Men had van deze gelegenheid gebruik gemaekt om het jubelfeest als vijftigjarig lidmaetschap van den gildebroeder Petrus de Vriese te vieren. Het kort relaes van dit feest verdient gekend te wezen :

« Oncosten gedregen by de oude ende vastgestelde Reden-Camer van *Gebloeyt in 't wilde* binnen Thielt vergadert geweest op desselfs gewoonelycke vergaeder-plaetse, het stadthuys deser stede, op den 29sten en 30sten September 1752, alsmede op den eersten October van het selve jaer uyt oorsaecke van de seer blyde inhalinghe ende verheffinghe der overblyfsels van den heylighen Joannes Baptista. De reliquiën wierden gebracht uyt de nonnenskercke (1) naer de groote kercke, ten welcken eynde waeren gemaeckt, soo aen het hospitael als kerck, twee schoone poorten triumphael. De kercke mede was hoogelyckx verciert. Ten gelycken daeghe dede synen vyftigh jaerighen Jubilé Petrus de Vriese als gulde broeder. Hy wiert met zeer groote magnificentie gebracht naer het stadthuys, waer opgerecht stondt eene aensienelycke ende beluysterde hooghe poorte triumphael met syn

(1) De nonnekens-kerk is onder het beheer der Fransche republiek, benevens het aenpalende klooster als nationael goed in beslag genomen en verkocht. Daer, waer voorheen de *grauwzusters* der derde orde van den H. Franciscus woonden, zijn thands de gendarmen gekazerneerd, en de bidplaets der vrome nonnen is heden in eene stadszael (de *Casino*) herschapen, alwaer men danspartijen en muzikale avondstonden geeft !

verdiep, waer in verthoont wiert ***den doop van Joannes*** speelwys; naer hy alvoorens den willecom had ontfanghen door de redenmaeght van Thielt, in geselschap hebbende acht andere maegdekens. Des namiddags wiert eene klucht vertoont met twee naer een volgende daeghen, constig opghestelt door den Prince Regelbrugghe. Savens was het illuminatie. Geheel den hallenthoren was behangen met menigvuldige lanternen ende lichten. Insgelyckx seer veele jaerschriften waren daer te sien, de welcke tot memorie berustende syn in de archyven deser gulde. »

Uittreksels uit de rekening :

« Item, nogh betaeld over het afbringen der reliquiën van den heylighen Joannes den Dooper, van Roomen, in handen van mynheer Carolus de Roo, volgens de quitantie hier is bethoonende. . 1-9-2

« Item, gegeven aen den selven over de sidatie van het silveren hooft, met het beschinken van flassche wyn, comt tot . . . 1-17-0

« Item, aen d'Hollander over porten van brieven ende mede bringen de reliquiën van de stadt van Gendt. 0-2-1

« Item, van twee expresse voyagen gedaen naer Gendt door den prince Regelbrugghe tot het bekomen aprobatie van syn Hoogweerdigheyt van de reliquiën van den Heyligen Joannes den Dooper, schutheer van *Gebloeydt in 't wilde* binnen Thielt, tot de somme van. . 0-7-0

« Item, betaelt aen Joannes van Geesdaele over het schilderen de zee met de wolcken. 0-5-0

« Item, van teiren gedaen ten huyse van den Prince door Deken, hooftman, in resolveren tot verheffen de reliquiën 0-1-0

« Item, over een vereeringe gedaen aen den eerweerdighen pater Masens, van het prediken een sermoen 0-4-0

« Item, over pareren de crucke, kroone en Herodias, ende de dochter van den deken de Vriese 0-3-5

« Item, aen den schoolmeester de Camp over het schryven in groote letters de jaerschriften. 0-9-4

Een smeekschrift werd gezonden aen de stedelijke overheid en aen « Pointers ende regierders van Thielt buyten » om hun voor oogen te leggen, dat de gildebroeders de relikwiën « geirne souden doen stellen in een silveren kasken hier toe te maeken

ten eynde verheven wesende daer mede te segenen de christene geloovigen. » Van weèrskanten werd een hulpgeld toegestaen (1).

1753. Het *Herderspel van Porphyre ende Sephryne* wordt gedurende het wintersaizoen in het hof van Sint-Joris met luister vertoond door de voornaemste liefhebbers der Gilde.

1755. Op de achterplaets der herberg de Lelie (Kortrijkstraet) wordt op den 19n, 20n, 25n en 26n Mei, door onze kamer vertoond « aen het publyck, de twee voortreffelycke schouwspelen inhoudende het eerste *De veranderinghe der Rijcken, verbeeld bij den Troeijaenschen prins Francus, zegenpraelende overwinnende den koning van de Gaulen Sarmantus,* ende het ander *De uitroeijinge der Machabeën, uijtgevrocht bij Marianne ende Herodes Antiphater,* » benevens eenige kluchten opgesteld door den oud-prince G. F. van Brabant.

Drij en dertig leden van de Redenrijke kamer de *Zeeghbaer herten* van Rousselare kwamen deze vertooning bijwoonen.

1756. De tooneelgenootschappen van Beveren, Marckeghem, Caneghem en de schoenmakers-knechten van Thielt komen de theaterbehoeften in leening vragen.

1757. Onze Rederijkers trekken wederom naer Rousselare ten bezoeke.

1760. In de vergadering van 20 Mei wordt besloten, het theater gansch te vernieuwen, en daertoe eene leening van 13-16-8-6 gr. voor 3 jaren aen te gaen. Leopold de Necker doet het voorstel deze som kosteloos te verschieten op voorwaerde, dat de Gilde zich verplichte de drij gewoone vergaderdagen,

(2) Rekwest; in de archieven der kamer.

mitsgaders de bijeenkomsten ter gelegenheid van het bezoek der Rousselaersche vrienden, te zijnen huize, in de herberg *de Lelie,* te leggen, en de spelen gedurende den tijd van 3 jaren aldaer te vertoonen. Dit aenbod wordt aenvaerd.

Eene andere verbindtenis wordt aengegaen met Joris-Abel Regelbrugghe, welke « direkteur geweest hebbende van diversche spelen op diverente prochiën buyten Thielt gelegen ende hieromme hem heeft voorsien van pijken ende vaenen met ander krijghs-getuygh hiertoe dienende, overeen is gekomen op den 20 Meij 1760 van de selve te leveren aen de Gulde van Sint-Jan Baptista wanneer sij kommen te spelen op theater; op dese conditie dat den ouden standaert hem gratis sal gegeven worden. »

Het tooneel werd gevolgentlijk onder het toezicht van Regelbrugghe nieuw opgetimmerd, en de Gezellen kwamen overeen « met Sr Joseph de Cuypere meester-schilder binnen Cortryck, om nieuwlinghs te schilderen hunnen theater immers veerthien porscheniaen (schermen) met de schuyven, soodanigh sy souden mogen ten voorschyne komen ofte verthoont syn aen die de schilder conste verstaen sal; waervooren hy sal commen te profiteren tot ses schellingen wisselgelt daghs. » De geheele bekostiging beliep tot de somme van 22-1-11-6 gr.

Ten einde de « seer lieve ende welbeminde gebroeders van de stadt van Rousselaere » over den nieuwen schouwburg te laten oordeelen, worden deze op een « constbesoeck » uitgenoodigd. Dien ten gevolge komen de Prins der *Zeegbaer herten*, met 35 zijner Gezellen op 7 September naer Thielt, en worden met pracht onthaeld. De vrolijke gasten verblijven hier twee dagen, en brengen dezelve in vreugde en vermaken door.

1761. Op 11n en 13n Mei wordt ter herberg *de Lelie* vertoond : « *De kerkschendige broedermoort, begaen door Boleslaus aen den heyligen Wenceslaus, eersten Coninck van Bohemen.* »

Op den 12[n] en 14[n] der zelfde maend voerde men ten tooneele « *Den onderganck van den Assirierschen veltheer Holofernes, overwonnen door de vromdadige heldinne de Heylige Judith.* »

Twee kluchten, doormengd met kunstige balletten, werden ten zelfden tijde gespeeld. Uit de stad Rousselare waren twaelf konfraters « gekomen tot het besien, den eersten dag, onse tragedie. »

Het zilveren schild, door G. F. van Brabant in 1737 aen de Gilde ten geschenke aengeboden, was door den gever medegenomen geweest « om den selven schaekel met jaerschriften en spekelatyve devisiën te beglansen. » Na het overlijden van van Brabant vond men het schild in zijne nalatenschap niet; de familie echter « als oprechte en waere hoirs sich daer in niet bequelende hebben aen den halsbandt eenen silveren schaekel willen doen behandigen, maer terwylen de schaekels menigvuldig genoeg wesen om te verschynen voor eerelycker Gulden, soo heeft den prince benevens syn moderne overheydt over een gekomen met deselve hooirs in het vriendelycke, waerover joeffrouw Barbara van Brabandt als ouderege ten sterfhuyse, eene som van 0-10-10-6 c[t] wisselgeld betaelt. »

Op den 20 December moest « *d'Actie van de geboorte van onsen Saligmaeker,* » benevens eene kluchte, voorgedragen worden; maer een onvoorziene hinderpael kwam de vertooning beletten : Guillielmus de Clercq die « de partie van Godt den Sone » aenvaerd had, weigerde zijne rol te vervullen, « tot groote confusie ende intrest van de gemeene guldebroeders niet jegenstaende diversche vermaningen ende afvraegingen ; » ten gevolge van welke weigering « de gemelde actie is moeten onderblijven ende de liefhebbers en specktateurs syn moeten vertrecken. » Zulks was een slecht voorbeeld, dat niet mocht geduld worden. De Gilde besloot deshalve den voornoemden de Clercq voor het gerecht te vervolgen, en schade en intresten te eischen; doch, na de eerste pleegvormen van het proces, gelukte men eene

overeenkomst in het vriendelijke aen te treffen, waerbij de Clercq zich verplichtte te betalen « tot recouver van schaeden ende intresten de somme van een pont thien sch. courant, boven een alve tonne bier voor de speelders met het verteerde gelaege in 't maken van het accoort. »

Onze Gezellen wenden zich bij verzoekschrift tot het Schepenen-kollegie ten einde de machtiging te bekomen, om ter bewaring hunner tooneelgereedschappen, eene kas te doen stellen onder den trap op het stadhuis. Die vraeg wordt ingewilligd bij akte van 31 October 1761 (1).

1762. In de Sinxendagen voert men ten tooneele « *het Spel van den heyligen Laurentius.* »

1763. In de Sinxendagen wordt « tot meerder glory Godts, syn onbevleckte moeder ende den heylighen Joannes Baptista, patroon der voorseyde Gulde, als mede tot stichtinghe ende vermaek van het gemeente » vertoond « *Den ongeschonden bandt des houwelycks in de Heylighe Ida, gravinne van Keirberg, onnoozelyk gestraft door haeren man Henricus, graeve van Doggenburgh,* met de cluchte van *Hans Holblock.* »

De Gilde koopt eene nieuwe theatergordijn met een gedeelte van den ontvangst, die tot 15 ponden gr. beloopt.

1767. Den 24 Juni had te Thielt een letterkundige kampstrijd plaets. Wij bezitten daeromtrent eene « Beantwoordinge op de Prijs-vraege uytgesonden door de wijdvermaerde Reden-Rijke Gulde schuylende onder het patroonschap van den Heyligen Joannes Baptista, voerende voor kenspreuk : *Gebloeyt in 't wildt,* binnen de stede van Thielt opgesteld ende voorgelesen door eenen

---

(1) Men zie de Bijlagen, N° V.

Const-minnaer van Rethorica der prochie van Meulebeke, den 24 Junius in 't jaer

« aLs Men In thIeLt De Const beLaUWert. »

Dit dichtwerk draegt tot opschrift : « *Refereyn tot lof van de Liefde.* » Het is in vier strofen verdeeld, van 24 verzen ieder, en met eene zinspreuk onderteekend : « *Met Const en Jonst* (1). »

1768. Op den tweeden Paeschdag en volgende dagen worden ten stadhuize vertoond « *d'Actien van Hermenegildus* en *St. Eustachius* vervolgt van de cluchten van *Gabrontus* en *Grypax.* »

In vergadering van 14 Augusti wordt er vastgesteld, ter oorzaek van « het groot last ende diere tijden, » de twee gewoone vergaderingen van 1 Mei en St. Michielsdag af te schaffen, en « geene andere daegen van obligatie te moeten bijwoonen als den dag van den Heyligen Joannes Baptista, wesende den vier en twintigsten Junij en vijf en twintigsten Junij van elken jaere » op welke twee dagen ieder afwezige gildebroeder half gelag zal moeten betalen. Er wordt ook bepaeld niet meer dan ééne jaerlijksche mis te doen celebreren, namelijk op St.-Jansdag, en eene mis van Requiem alle twee jaren, 's anderendaegs na de prinskiezing.

1770. In de Paeschdagen vertoont men ten stadhuize van Thielt, het *Spel van de Passie Ons Heeren Jesus Christus,* met de *kluchten van Addictus* en *Archanus.*

Tijdens het gewoon bezoek der Rousselaersche kamer had men het volgende dobbele jaerschrift, onder andere, ten toon gesteld :

De kUYssChe LeLIe UYt De staDt roUsseLaer,
VerbLYt In Waere MIn Den thIeLtsChen rooseLaer (2).

---

(1) In de handvesten der kamer.
(2) Handboekje van Joannes Ailliet; in de handvesten der kamer.

1772. Den 3n September trokken onze Gezellen, ten getalle van 25, op twee wagens naer Rousselare, om aldaer mede te dingen in eenen tooneelkundigen kampstrijd, waeraen veertien Rederijkkamers deel namen. Het te vertoonen stuk was het treurspel *Maria Stuaert, koninginne van Schotland.* Het genootschap gekend onder den naem van *De leerzuchtige minnaers der welsprekendheyd* van Deinze won den tweeden lauwer (1). Wij kennen de andere prijswinnaren niet.

Op den 29 September en volgende dagen, ter gelegenheid der Thieltsche kermis, vertooning van « *het Spel van Maria Stuaert.* »

1774 (2). In de Sinxendagen vertoont de Gilde « *Den ondergang der Machabëen* met *de cluchte van* ...... (niet uitgedrukt).

1776 (3). Wij willen hier in 't voorbijgaen melding maken van de tooneelliefhebbers van Poucke, Schuiffers-Capelle, Wijngene, Pitthem, Ardoye, Denterghem, Eeghem, Caneghem, den

---

(1) *Bibliograhpie gantoise,* III, p. 269.

(2) Lijst der *Prinsen* van Rhetorika (van 1737 tot 1775 :) 1737 Guillame Frans van Brabant; 1739 Josephus Roelens; 1741 Joannes de Meyere; 1743 Pieter de Vriese; 1745 Pieter Buyssens; 1747 Judocus Wanneyn; 1749 Maximiliaen-Constantinus Buyssens; 1751 Joris-Abel Regelbrugghe; 1753 Guillame van de Kerckhove; 1755 Petrus de Clercq; 1757 Bavo Jacobus Lemelle; 1759 Joannes Verougstraete; 1761 Jozef van Zieleghem; 1763 Simon Wauters; 1765 Joannes van de Kerckhove; 1767 Henricus van de Kerckhove; 1769 Joannes Serroels; 1771 Ignatius Verbeke (overleden 31 januarij 1772); 1772 Henricus van de Kerckhove, 1773 Carolus van der Cruysse.

Iedere *Prins* bleef twee jaren in bediening. De twee volgende jaren was hij verplicht het ambt van *Deken* waer te nemen.

(3) Het register der kamer van Rhetorika beginnende met den jare 1776, is ongelukkig verloren geraekt. Het was in handen van eene Thieltsche familie, die het vóór eenige jaren liet gebruiken als winkelpapier!... Enkele bladzijden van hetzelve vielen in handen van eenen onzer vrienden, die ze ons gewilliglijk afstond. Hoe vele kostbare oorkonden heeft men niet te betreuren, die op dergelijke wijze door ongeletterde persoonen, de waerde daervan niet kennende, zijn vernield geworden!

Pander-Molen (1) en andere dorpen en gehuchten, die herhaelde malen de tooneelgereedschappen bij onze maetschappij komen huren.

1783. Tooneelstrijd te Kortrijk, uitgeschreven door de *Kruisbroeders*, voor een treurspel en een blij- of zangspel. De 1e prijs voor het treurspel (*Mahomet*, naer het fransch van Voltaire), bestond in eene zilveren koffijkan ter waerde van 100 guldens Vl. ct.; die van het blij- of zangspel in eene som van 40 guldens. Onder de tien mededingende kamers bemerken wij Thielt (*Snoeit eer 't bloeit*). Verder: Belle (*Jong van zinnen*), Rousselare (*Zeegbaer herten*), Lichtervelde (*Vreedzamige reyzers*), Loo (*Royaerts fonteinisten*), Thourout (*Vol arbeyd en geest*), Winoxbergen (*Eendragtigheid houd stand*), Sottegem (*Die bloeit door liefde en eendragt groeit*), Sweveghem (*Liefde verwint alles*) en Rousselare (*Konstliefde vreest geen nyd*) (2).

Sinds lang hadden onze kunstgezellen met vurig verlangen uitgezien naer een lokael, hetwelk kon dienen als bestendige tooneelzael, ten einde niet meer genoodzaekt te wezen, nu in deze dan in gene herberg hun theater op te timmeren, hetgeen telkens tot zware onkosten aenleiding gaf (3). De gelegenheid, welke dezen wensch moest verwezenlijken, bood zich nu juist aen. Een gildebroeder, met name Jacobus de Blaere, die het inzicht had op den hoek der Hoogstraet en der Vijverstraet een statig huis te bouwen, besloot eene schouwburgzael daeraen te voegen, en deze laetste, mits toelating, gedeeltelijk boven de oude kaei van den Hoogstraetvijver op te richten. Met dit voornemen, wendde

(1) Het gehucht der *Pander-Molens* is gelegen bij den Ketelberg, tusschen Oost-Roosbeke en Meulebeke, op het grondgebied dezer laetste gemeente.

(2) *Belgisch Museum*, III, bl. 22.

(3) Het schijnt, dat onze kamer weinig gebruik maekte van den schouwburg van het kollegie, en dezen allengskens ter uitsluitelijke beschikking der studenten liet.

hij zich tot de stedelijke Regering door een aèrdig in kluppelverzen opgesteld rekwest, welk wij hierachter mededeelen (1).

Het Magistraet stond de bede toe, en bepaelde onder andere voorwaerden, dat de verzoeker op zijn theater zoude « moeten laeten spelen, liberen inganck geven an de commedianten ofte wel borgers, de goone met consent van Heer Weth commedie spelen op een redelijcken sallaris, dan ingevalle hy texorbitant vraeghde sal hetselve getauxeerd worden door Heer Weth, waermede hy sigh sal moeten vergenoeghen sonder voorder tegenseggen op pene van nulliteyd en hetselve te moeten afbreken. » In der daed het recht van gebruik des schouwburgs werd na der hand door het schepen-kollegie bepaeld op eene zekere som uitgedrukt in *permissie-schellingen*, en uitmakende fr. 8-88 per vertooning, gelijk tot in 1859 is betaeld geworden.

1784. Onze Gilde nu in bezit zijnde van eenen schouwburg, die in der daed met veel smaek was opgebouwd, en waer de vertooningen tot onlangs nog gegeven werden, legde zich met eenen verdubbelden ijver op de dicht- en tooneelkunde toe.

1786 (2). De twee Thieltsche rederijkkamers trekken naer eenen tooneelkundigen kampstrijd uitgeschreven door de Gilde van

(1) Men zie de Bijlagen, N° VI.

(2) Bij een edikt van den 8 April 1786 schafte keizer Jozef II de kerkelijke confreriën af, en bepaelde, dat al derzelver « grondgoederen, renten, actiën, crediten, penningen ende meubiliaire effecten, » zouden in beslag genomen worden, om ze ter beschikking te stellen van een nieuw in te richten algemeen broederschap voor titel voerende *De werkende liefde van den evennaesten* en voor zending hebbende « de waere arme behulpzaem te wezen, » welk broederschap zijne vertakkingen in elke parochiale kerk moest hebben.

Dit besluit wekte bij sommige rederijkkamers veel angst op, daer zij het aen hunne genootschappen toepasselijk geloofden. Er werden te dien opzichte bij het Staetsbestuer uitleggingen gevraegd, onder andere door het Rhetorijk van Waesmunster. Het antwoord was zeer geruststellend : namens den geheimen Raed liet men aen de rekwestranten weten, dat het keizerlijk edikt alleen tot de geestelijke confreriën, in kerken en kapellen opgericht, betrekkelijk was. (Men zie op 's Rijks handvesten het *Carton n° 1046*; *Conseil privé.*)

Somerghem. Acht genootschappen vertoonden aldaer op beurt van loting het treurspel *Amelia* naer het Fransch van Voltaire :

21 Mei 1786.	Magdalena-Capelle		(*Sinte Lazarus*).
28 dito	Thielt		(*'t Bloeyt in 't wilde*).
5 Juni	Berlare		(*die leert word geëert*).
11 dito	Thielt		(*'t snoeyt eer 't bloeyt*).
25 dito	Kortrijk		(*konst-iverig Cortryk*).
29 dito	Ronsele		(*d'Iverige Minnaers*).
2 Juli	Oyghem		(*Den drift der jeugd queekt konst en vreugd*).
9 dito	Rousselare		(*zeegbaere Herten*) (1).

1787. Dit jaer zond onze kamer eene prijskaert uit voor eenen tooneelkundigen wedstrijd, welks uitgeloofde belooningen bewijzen, dat het genootschap alsdan in eenen allervoordeeligsten toestand verkeerde.

« Door de Vrye Redengilde in de stad Tielt, met Kenspreuk : *Gebloeyt in 't wilde,* word, zonder inleggeld, gegeven 6 Pryzen, bestaende in :

		Guldens courant.
Voor het Treurspel	Den eersten	100-0-0
	Den tweeden	70-0-0
	Den derden	40-0-0
	Den vierden	30-0-0
	Den vyfden	20-0-0
Voor het Blyspel		40-0-0 »

Het uit te voeren stuk was het treurspel *Zaïre* (in Vlaemsche verzen overgebracht door Nomsz, naer het Fransch van de Voltaire). Hetzelve werd door onze kamer in druk gegeven, en een exemplaer werd gezonden aen al de mededingende maet-

(1) *Amelia,* treurspel, gevolgd naar het Fransch van den Heer de Voltaire, door N. W. Op den Hooff. — Tot Gend by C. J. Fernand, boekdrukker, in S. Augustinus. 1786.

schappijen, aen wie de keus van het kluchtspel was overgelaten (1).

Vier en twintig Rederijkkamers deden zich inschrijven. Zij betraden het Thieltsch tooneel « volgens toer van lottinge » in deze orde :

1.	9 April.	Eerwetegem.	*Opgewekt door yver.*
2.	15 dito.	Veurne.	*Arm in de Borse en van zinnen jong.*
3.	22 dito.	Gend.	*Eendragt maekt Magt.*
4.	29 dito.	Ruysselede.	*Met yver.*
5.	6 Mey.	Thourhout.	*Door Geest en Aerbeyd.*
6.	13 dito.	Caenegem.	*Deugd baerd vreugd.*
7.	20 dito.	Pitthem.	*Liberteyt.*
8.	28 dito.	Aerseele.	*'t Gebruyk leert.*
9.	3 Juny.	Somergem.	*d'Oeffening leert.*
10.	7 dito.	Meenen.	*Wy swieren onder ons.*
11.	10 dito.	Oostroozebeke.	*Leerzugtige minnaers van Apollo.*
12.	17 dito.	Sottegem.	*Rhetorica die bloeyt daer.*
13.	24 dito.	Coolscamp.	*Gebloeyt onder een Prinsdom.*
14.	29 dito.	Lichtervelde.	*Vreedzaemige Reyzers.*
15.	1 July.	Ardoye.	*De Liefde wekt ons op.*
16.	8 dito.	Brugge.	*Konst voed Jonst.*
17.	15 dito.	Bevere-by-Rouss.	*Yverige Minnaers.*
18.	22 dito.	Rousselaere.	*Konst-liefde vreest geen nyd.*
19.	29 dito.	Somergem.	*Leerzugtige Minnaers.*
20.	5 Augst.	Hooglede.	*Op d'hoogde groeyt den Olyfboom.*
21.	12 dito.	Rousselaere.	*Zeegbaer Herten.*
22.	15 dito.	Cluyzen.	*Cluyzenaers zonder kappen.*
23.	19 dito.	Roosebeke.	*De Vereenigde.*
24.	26 dito.	Magdalene-Cappelle.	*Sinte Lazarus.*

Wij hebben niet kunnen achterhalen, aen wie de prijzen ten deele zijn gevallen. Alleenlijk weten wij, dat de kamer van Veurne niet onbeloond huiswaerts trok.

(1) *Zaire*, treurspel in vyf deelen; uyt het Fransch van den Heer de Voltaire, door Nz. Te Gent, by J. F. vander Schueren, in de Breydelstege, by d'Appelbrugge, 1787.

1796. Volgends de getuigenis van oude leden der Rhetorika, werd er gedurende het eerste tijdvak der Fransche revolutie weinig gespeeld; maer onmiddelijk nadat onze vereeniging met Frankrijk de zaken op eenen rustigeren voet had gesteld, voelden de gildebroeders aenstonds den lust voor hunne oude liefhebberij opgewekt.

1797 (1). Bij prijskaert van 11 Augusti 1796 beriep de Gilde

---

(1) Lijst van eenige tooneelstrijden gedurende dit tijdvak:
In 1774 had een prijskamp plaets te Belle op het theater der gilde van de H. Barbara (*Jong van zinnen*). Het stuk *Gebod der liefde door Cesar Octavianus*, werd aldaer van den 11 tot den 24 September door 14 Rederijkkamers vertoond, te weten Westnieuwkerke (*Goedwillig in 't herte*), Steenvoorde (*Ontsluyters van vreugden*), Kortrijk (*Van tyd verlies*), Kortrijk (*Minnelyk van Herten*), Lichtervelde (*Zeegbaer Herten*), Bergen St. Winox (*Onruste in genoegten*), Caester (*Wy leven door Victorie*), Vleteren (*Tyd verwagters*), Rousselare (*Zeegbaer Herten*), Wijtschaete (*Godt verligt den geest*), Dixmude (*Het H. Kruys, gezeyd scherp deure*), Eeke (*Verblyders in 't Kruys*), Strazeele (*Van kleendanig beschee*), Meenen-buiten (*Vliegende geesten*). De 1e prijs werd weggedragen door Kortrijk, de 2e door St. Winox-bergen, de 3e door Strazeele, de 4e door Steenvoorde, de 5e door Meenen, en de prijs van verstkomen door Lichtervelde.

In 1777, wedstrijd van tooneelkunde te St. Nikolaes bij de hoofdgilde (*Prudens simplicitas*), met het treurspel *Caliste* naer 't Fransch van Colardeau, vertaeld door L. C. Rens. Aldaer dongen mede de genootschappen van Somergem, Haesdonck, Lokeren (*Ste. Anna*), Lokeren (*Rhetorica*), Nieuwkerke (*Cogita Mori*), Berlare, Loven (*hoofd-Rhetorica*), Geeraerdsbergen (*St.-Adriaen*), Lokeren (*Ste.-Cæcilia*), Stekene, Lier, Geeraerdsbergen (*Thaboristen*).

In 1785, tooneelstrijd te St.-Winox-bergen, uitgeschreven door het Rhetorijk der Baptisten Royaerds (*Onruste in genoegten*). Aldaer verschenen: Rousbrugge (*Troostverwagters en ligtdragers van het H. Sacrament*), Belle (*Geldzenders*), Gent (*de Fonteynisten*), Kortrijk (*Minnelyk van herten*), Hondschoote (*Pertsetreders-Fonteynisten*), Steenvoorde (*Ontsluyters van vreugden*), Meenen (*Wy zwieren door 's heilig Geest bestieren*), Houtkercke (*Twistbevegters*), Veurne (*Arm in de beurze ende van zinnen jong*), Poperinghe (*Spiritus ubi vult spirat*). Belle (*Spaderyken*), Isenberghe (*Geen milder in 't vlocien*). De eerste prijs van 't treurspel bestond « in eenen standaard verciert met de waapens der gezeide stede en kasselrye ende de gonne dezer Gulde » waerd 300 Fransche guldens of de zelfde som in geld. De mededingende kamers moesten het treurspel *Tancrede* vertoonen.

In 1786, prijskamp van tooneelkunde te Meenen bij het Rhetorijk voor zinspreuk voerende: *Wy zwieren door 's Heilig Geests bestieren*. Aldaer dongen mede, van

van Middelburg-in-Vlaenderen (1), onder kenspreuk *Wetenschap baart luister*, al de Nederlandsche rederijkersgenootschappen op eenen kampstrijd van tooneelkunde met het stuk *Eduard de Derde*, treurspel in vijf bedrijven en in verzen. De uitgeloofde prijzen bestonden, te weten : voor het treurspel, 1e prijs, 100 guldens ct; 2e prijs, 50 guld.; 3e, 40 guld.; 4e, 25 guld.;

---

30 Juli tot 24 September, de kamers van Rousselare (*Zeegbaere Herten*), Moorseele (*Door Christus vyf wonden, leeft ligt gelaên van zonden*), Wervick (*Droguisten*), Bergen St. Winox (*Onrust in genoegte*), Heule (*Eendragt maekt kragt*), Kortrijk (*Eensgezinde kruysbroeders*), Hooghlede (*Met yver*), Kortrijk-buiten (*Van St. Lazarus*), Kortrijk (*Den geest zwiert in den Hof*). Het te vertoonen stuk was het treurspel *Pyrrhus*, naer het Fransch van Crébillon.

1789. Tooneelstrijd te Lokeren, uitgeschreven door de Societeit van den handboog, met het stuk *Trazimus en Timagenus, of de zegeprael der vriendschap*, treurspel in 5 bedrijven, naer 't Fransch van Dubuisson. Mededingende gilden : Dendermonde (*Deugd is 't motyf*), Wetteren (*Nooyt volleerd*), Iseghem (*Eert de Redenkonst*), Stekene (*De distelbloem scherp om grypen*), Eecloo (*Kent u zelven*), Gent (*De Fonteynisten*), Vracene (*Niets dat meerder lyd, als konst door den nyd*), Somerghem (*De navolgers van Melpomene*), Wichelen (*'t Is iever die ons leydt, maer geen hoogmoedigheyt*), Gent (*Jong en leerzuchtig*), Hamme (*De verdrukte ieveraers*), Deinze (*Drollige herten, vieze perten*), Somerghem (*d'Oefening leert*), Sotteghem (*Rhetorica die bloeyt, daer liefde en eendragt groeyt*). De prijsuitreiking had plaets den 9 Augustus. De Gentsche *Fonteinisten* droegen den eersten prijs weg (eene zilveren koffijkan ter waerde van 200 guldens).

1790. Prijskamp te Dendermonde bij de kamer der *Distelieren*. Het treurspel *Constantia de Saint-Denis*, moest door de mededingende maetschappijen vertoond worden; aldaer verscheuen : Vracene (*Jonge telgen zijn te buigen, maar oude boomen niet*), Lokeren (*Vreugd in Deugd*), Gent (*Jong en leerzuchtig*), Lokeren (*De groeiende leerlingen*), Lebbeke (*'t Is yver die ons leid, maer geen hoogmoedigheid*), Gent (*De Fonteinisten*), Buggenhout (*Yverig tot de konst*). De eerste prijs (100 guldens ct.) werd weggedragen door de Gentsche *Fonteinisten*.

In 1797. Tooneelkundige wedstrijd te Wetteren uitgeschreven door het genootschap onder kenspreuk *Nooyt volleerd*, met het treurspel *Gabrielle de Vergy*, naer het fransch van du Belloy, in Vlaemsche verzen overgebracht door den burger Renterghem, lid der *Fonteinisten* van Gent. Aldaer dongen mede om prijs : Lebbeke (*De dolende schaepen*), Dendermonde (*Vreedzaeme leerlingen*), Wichelen, (*'t Is iver die ons leyd*), Laerne (*Leerzaem en deugdzaem*), Gent (*Fonteynisten*), Aelst (*Iverzugtig*), Sotteghem (*De kruys-broeders*), Zele (*Leerzugtige Herten*), Cherscamp (*Geen baetzugt tot de winst, maer iver tot de konst*).

(1) Niet te verwarren met de stad Middelburg in Zeeland. Het dorp Middelburg ligt aen de Hollandsche grenzen ten zuiden der stad Sluis.

voor het blijspel, als nastuk te vertoonen, 1e prijs, 36 guld.; 2e, 20 guld. Er waren verder medaliën te winnen voor de verste afgelegenheid, voor de luisterrijkste intrede en voor de beste spelers.

Den 16 October 1796 had de beurtloting plaets in tegenwoordigheid van de gevolmachtigden der elf maetschappijen, die zich hadden aengeboden. Zij gaf den volgenden uitslag :

1.	7 Mei.	Klein-Veurne.	*Al even kleine.*
2.	14 dito.	Eecloo.	*Eekels worden boomen.*
3.	21 dito.	Veurne.	*Arm in de borze, en van zinnen jong.*
4.	25 dito.	Maldeghem.	*Suum cuique tribue.*
5.	28 dito.	Gent.	*Jong en Leerzuchtig.*
6.	5 Juni.	Wacken.	*Jong en iverig.*
7.	11 dito.	Somerghem.	*De Oeffeninge leerd.*
8.	15 dito.	Gent.	*De Fonteinisten.*
9.	18 dito.	Oostwinckel.	*De Liefde baard Oeffening.*
10.	25 dito.	Assenede.	*Dorstig naa Pegasus Fonteine.*
11.	29 dito.	Thielt.	*Snoeid eer 't bloeid* (1).

De Thieltsche kamer *Snoeit eer 't bloeit* deed zich op dit konkoers bijzonder onderscheiden, en bracht verscheidene prijzen af.

---

(1) *Eduard de Derde,* treurspel in vyf bedryven. door P. J. Kastelcijn. Te Gend, by J. F. van der Schueren, by den Berg van Bermhertigheyd (1796).

Onder de voorwaerden van den kampstrijd bemerken wij, dat boven de zes sprekende persoonaedjen in het spel voorkomende, elk genootschap gehouden was « te leveren het ontzielde lichaem van Eduard den tweede » koning van Engeland.

XIXe EEUW.

Alles liet vermoedcn, dat gedurende de vreeselijke omwenteling, die het maetschappelijk gebouw tot in zijne grondvesten deed kraken, en zoo menigvuldige instellingen verbrijzelde, welke de traegzame ontbinding der eeuwen getrotseerd hadden, de gilden van Rhetorika ook ten gronde zouden gezonken zijn.

Die toevalligheid, hoe zeer ook te duchten, verwezentlijkte zich nochtans niet. Nauwelijks was de kalmte gedeeltelijk hersteld, of die genootschappen, fier het hoofd opheffende, stelden zich aen 't werk om hunne kamers te heropenen, en nieuwe tooneel- en letterkampen in te richten.

Men zal bekennen, dat de oogenblik niets min dan gunstig was. Frankrijk drukte op ons land met al het gewicht zijner dwingelandij. Daer het vooral in 't oog had zich de aengehechte streken zedelijk toe te eigenen, streefde het natuerlijker wijze om ons nationael gevoel te verbasteren en te vernielen; en welk middel was daertoe geschikter dan de volkstael, dat laetste kenmerk van zelfleven, uit te roeyen?

Dit lukte hem in de andere provinciën beter dan in West-Vlaenderen, waer de kamers van Rhetorika eenen onoverschrijdbaren

dijk opwierpen tegen de dreigende inbreuk der vreemde zeden en gebruiken.

Te vergeefs wilde het Fransche staetsbestuer door willekeurige akten het gebruik der landtael verbannen; te vergeefs poogden de onderprefekten door alle slach van hairkloverijen de Rederijkers te tergen en te vermoeyen : deze lieten zich niet afschrikken. Doordrongen van de rechtvaerdigheid hunner zaek, hielden zij de vaderlandsche banier vast aen den mannelijken boezem geklemd, en waren moedig genoeg, om, spijt hunne almachtige verdrukkers, in hunne gedichten den lof der Belgen uit te bazuinen.

1800. De kamer stond in vollen bloei. Zij telde 61 leden. In 't wintersaizoen speelde men regelmatig alle veertien dagen. De stukken van Molière, van Racine, van Voltaire en van Kotzebue genoten destijds eene groote faem. De nationale letterkunde leverde ook haer aendeel, doch in eene min ruime maet op (1).

In de vergadering van 18 Februari vinden wij aengeteekend als « *Bestierders*, de borgers Lamblin, Antonius vande Graveele ende Petrus de Geyter; als *Directeur van het Schouwburg*, Joannes Wanneyn; als *ontfanger*, Donatianus Wambeke en als *geheymschryver*, Joannes van Zantvoorde. »

Elk lid, dat geene rol te vervullen had, was verplicht, ieder mael dat eene vertooning plaets greep, twee kaerten van *parterre* te nemen, welke hem aengerekend wierden tegen « vier stuyvers Vlaemsch Courant geld. » De spelers kregen telkens elk eenen pot bier (2).

1801. Pieter de Smet « lid ende directeur van de kleederen » getracht hebbende oneenigheid in het gezelschap te weeg te bren-

---

(1) Tot in het begin der 19e eeuw waren de tooneelspelen, oorspronkelijke en vertaelde, bijna uitsluitelijk in verzen opgesteld.

(2) Wat min dan twee liters.

gen, zag op 27 Januari in algemeene vergadering zijnen naem uit het Gildeboek schrabben.

Ter zelfde zitting wordt aen den borger Joannes Loosveldt, die geweigerd had zijne rol in het treurspel *Alzire* te leeren, eene boet van 7 stuivers ten behoeve van den arme opgelegd.

Dit belettede nochtans evengemelden borger Loosveldt niet op 24 Juni, zelfde jaer, als Prince van *Gebloeyt int wilde* uitgeroepen te worden. Verder bestond de *eed* uit Joseph Benoot, als *deken;* Louys de Vlaminck (vader), als *hoofdman;* Joannes Schouteet, als *ontvanger;* en Anthone vande Graveele, als *greffier*.

1802. Gedurende de oorlogen voor de Spaensche troonsopvolging, was de kamer van *Besproeit dat bloeit* ten onder gegaen, en hare leden waren zich bij de moedergilde komen aensluiten. Evenwel de politieke verdeeldheden, die zich onder de regering van Jozef II in 't land veropenbaerden, brachten eene nieuwe scheuring te weeg. De afwijkelingen namen de kenspreuk van *Snoeit eer 't bloeit*. Wij kennen weinig anders van de werkzaemheden dezes genootschaps dan dat het, zooals wij hooger zagen, op eenige prijskampen mededong. In 1800 stond het onder de bestiering van den borger Jan-B^{te} D'huyvetter. Zijne vergaderplaets was in de herberg *den Hazewind*.

Ten jare 1802, had er tusschen de twee kamers van Rhetorika, eene toenadering plaets, en hunne volkomene ineensmelting was hiervan het onmiddellijk gevolg. De vereenigde Gilde bleef de beide zinspreuken gezamentlijk behouden en schreef op haren standaerd : *Gebloeyt in 't wilde en Snoeyt eer 't bloeyt*, dan eens gepaerd en dan eens afzonderlijk.

Uit de rekeningen van Anthone vande Graveele zien wij, dat men in 1802, onder andere spelen : *De Dweersdrijfster, Jocrisse* en *Pedro de Wreede* ten tooneele voerde.

1803. Onder het prinsdom van Carolus vander Cruysse « is de schuld gerezen ter oorzaeke van het schouwburgspelen, theater en kamer-heure, nieuwe decoratiën, het maeken nieuwe kleedingen en gordijnen, het schilderen van diere en het inhalen door de Gilde van den heer pastor Bernardus vander Scheuren, volgens rekeninge gedaen in volle vergaderinge van den 27 Juni 1803. »

1804. Onze kamer schrijft eenen letterstrijd uit, waerin Wacken's vermaerde dichter, Pieter-Judocus de Borchgrave, den eersten prijs behaelt met zijne beantwoording der volgende kamervraeg:

In welke eeuw, tot wat eynde, onder welke regering en door wie zyn de gilden uytgevonden en opgeregt?

De Borchgrave was alsdan reeds de roemvolle baen ingetreden, die hem als dichter op de hoogste trappen van het Vlaemsch Helikon moest brengen. Onder zijne bestiering was Wacken's Rederijkgilde, met kenzin : *Ziet, het groeyt onbesproeyt*, eene der bekwaemste en der ijverigste van gansch Vlaenderen geworden. Toen hij ten jare 1785, met hetzelve te Gent op een tooneelkonkoers verscheen, droeg dit genootschap den eersten palm van het treurspel (*de Weduwe van Malabar*) en den tweeden prijs van het kluchtspel weg. Een eerepenning werd daerenboven aen de Borchgraeve, die de rol van den opperpriester vervuld had, toegewezen.

Die vlijtige geest, gansch voor de schoone kunsten blakende, was uit eenen eerlijken burgerstam gesproten; hij oefende lang den bakkersstiel uit. Tijdens de Fransche overheersching, bekwam hij het ambt van ontvanger der direkte belastingen. 's Mans nagelatene medaliën kunnen een denkbeeld geven van de eervolle plaets, welke hij zich in het dichterlijk vak had verworven. In 1803 behaelde hij eenen prijs te Hooghlede, in 1804 te Thielt en te Hooghlede, in 1805 te IJperen, in 1809 te Oostende, in 1810

te Aelst en te Kortrijk, in 1811 te Deinze, in 1816 te Rousselare en in 1817 te Deerlijk. Zijne dood in 1819 voorgevallen, ontnam de *Catharinisten* van Wacken hunnen voornaemsten steun (1).

Het werk, waermede de Borchgrave te Thielt den lauwer verdiende, is opgenomen in zijne nagelatene gedichten, door zijnen kleinzoon onlangs in 't licht gezonden. Het beslaet 44 verzen. De dichter tracht daerin de opkomst van het tooneel voor te stellen. Hetzelve werd, zegt hij, te Icara in Griekenland, 560 jaren vóór J. C. eerst tot stand gebracht :

Daer liet Susarion en Thespis reeds vertoonen
Niet op een praeltooneel, omheynd van vlag en kroonen,
Maer op een slechte kar, een schaemel waepentuyg
Verzeld van ruw geschal en dreunend feestgejuych,
Al wat berisplyk scheen by dorp en stedelingen,
Om d'Ondeugd, door dit boersch vertoon, tot Deugd te bringen,
Te laeken al wat streed met schaemte en eerbaerheyd,
En in den mensch te boezmen zyne waerdigheyd (1).
Enz.

1805. Merkwaerdige tooneelstrijd te Kortrijk. Aldaer dongen mede de kamers van Gent (*De Fonteinisten*), Veurne (*Arm in de bors, en van zinnen jong*), Meenen (*Wy zwieren door 's Heilig Geests bestieren*), Zweveghem (*Liefde verwint alles*), Thielt (*Gebloeit in 't wilde*), Moorseele (*De vredeminnaers*), Walle (*De vereenigden*).

Elk dezer zeven genootschappen moest het treurspel *Philoctetes op het eiland Lemnos*, naer het Fransch van La Harpe, vertoonen.

Onze kamer beklom het tooneel den 9 Februari, en won den derden prijs. De eerste werd weggedragen door de *Fonteine* van Gent (2).

---

(1) *Gedichten van de Borchgrave*, uitgegeven door zynen kleinzoon Mr J. de Borchgrave. Gent, I. S. Van Dooselaere, 1861, bl. 170.

(2) *Geschiedenis der Rethorykkamer : de Fonteine, te Gent*, bl. 71.

1806. Wij woonen thands eenen redestrijd bij « voorgesteld, met kennisse en verlof van d'heeren Meyer en Adjoint, door het tael- en dicht- konstlievende *genootschap* schuylende onder de bescherming van de H. Maegd en bloedgetuyge Catharina, gekent onder de spreuk : *Ziet het groeyt onbesproeyt,* binnen den dorpe van Wacken, jegens den 29 van Mey-maend, ten jaere

aLs perUs DIerbaer goUD VerVoegt Van eerLaUWrIeren,
De konstIgst' IVeraers zeeghaftIg zaL VerCIeren (1806). »

Zes gouden medailjen, eene zilveren schrijfpen en « een luysterryk dansfeest » waren den mededingeren aengeboden.

Het voorwerp van het dichtwerk, in 100 heldenverzen te behandelen, was het volgende :

« Den mensch, door Adam's val, gebragt in slaeverny;
« Gerukt, door 's Heyland's dood, uyt Satan's heerschappy. »

Ten bestemden dage verschenen vijf en veertig dichters op Wacken's tooneel, en lazen aldaer hun dichtstuk af. Buiten Leo d'Hulster, die thands voor de eerste mael in 't openbaer de toonen zijner dichtersharp deed hooren, bezongen nog drij andere Thieltsche gildebroeders het voorgedragen onderwerp. Hunne werken zijn geplaetst in de verzameling van prijsverzen, uitgegeven door Wacken's Rederijkersgenootschap (1), bl. 63, 113 en 130. De zinspreuken welke zij voeren, luiden aldus : *'t Kan veranderen; Non cuivis placet Apollo; Niets meer lyd, als konst door nyd.*

Het « Geestelyk vraegstuk » of raedsel, hetwelk in 20 heldenverzen op te lossen was, klonk in dezen zin :

---

(1) *Prys-verzen behelzende den Mensch door Adams val gebragt in slaverny, gerukt door 's Heylands dood uyt Satans heerschappy.* Wacken 1806. Tot Gend, by F. J. Bogaert-de-Clercq, in de Onderstraete.

« Toont ons in Heldendicht, wie bloedstroom heeft voorkomen
« In twee-stryd, die begin in arglist had genomen,
« Wanneer d'onnoozelheyd, in een zoo ak'lig uer,
« De waerheyd bragt ten toon, op 't spreeken der natuer? »

Wij deelen hier den uitslag des prijskamps mede, zooals wij hem in het archief onzer kamer aengeteekend vinden :

Dichtwerk :

1e Prijs. Leo d'Hulster, van Thielt (1).
2e » J. B. Hofman, van Kortrijk.
3e » Jan Joseph Soenen, van Deinze.
4e » J. B. Hofmans, van Aelst.
6e » David de Simpele, van Staden.

Geestelijk vraegstuk :

Prijzen : Jan Joseph Soenen, te Deinze, en
Frans Jacobs, te Thielt.

Schoon geschrift :

1e Prijs. Lambin, te IJperen.
2e » . . . . . . (niet uitgedrukt).

Praelrijkste intrede :

Eenige prijs. . . . . . . (niet uitgedrukt).

Ongeminderd den inleg der 30 konfraters onzer Gilde, die aen dezen letterstrijd hadden deelgenomen en die hunne diensten kosteloos ter opluistering des stoets moesten verleenen, beliepen de algemeene onkosten tot de somme van 42 guldens en 7 st. ct.

(1) De vermaerde Hollandsche dichteres Petronella Moens had recht op den eersten prijs, maer daer zij in den kampstrijd te Wacken in persoon niet verschenen was, kon die belooning haer, volgends de bepaelde voorwaerden, niet toegekend worden.

Immers de Thieltenaers hadden alles op eenen grooten voet willen inrichten; zij waren in den stoet verschenen met eenen « Parnassus-berg, verciert met de negen Musen en Apollo, omringd met de vier wereldsdeelen, elk geleyd door twee hunner natie. »

Bij de plechtige inhaling der prijzen werd onze maetschappij door de stadsoverheden en door de andere genootschappen verwelkomd.

Daer even noemden wij d'Hulster. Wij achten het ons eene plicht hier te zijner nagedachtenis eenige woorden bij te voegen. Leo d'Hulster, dien men voor den meest klassieken der Vlaemsche dichters van zijnen tijd beschouwt, zag het eerste daglicht te Thielt, in 1784. Zijne neigingen en zijne studiën dreven hem vroegtijdig aen om zich op het onderwijs der jeugd toe te leggen. In zijn veertiende jaer bediende hij reeds den post van ondermeester bij de kostschool des heeren d'Haeyere, in zijne geboortestad. Daer bleef hij tot in 1805. Na der hand vinden wij hem als professor opvolgentlijk in het pensionnaet te Melle (van 1810 tot 1812), in het kollegie van Dendermonde (van 1813 tot 1815) en in dat van Gent (van 1815 tot 1838). In die laetste stad, te midden zijner lettervrienden, deed hij zich kenmerken en hoogachten door zijnen ijver voor de Vlaemsche zaek. Gedurende den spellingtwist verdedigde hij het stelsel van Siegenbeek, en hekelde deftig de aenhangers van Des Roches, meest vertegenwoordigd in den persoon van Behaegel, anderen Thieltenaer, destijds kostschoolhouder te Thourout. Vroeger vond de *Afdeeling voor taal en letterkunde bij de koninklijke Maatschappij van Rhetorica te Gent,* in d'Hulster eenen bekwamen sekretaris. In 1838 verwierf hij zijn eervol ontslag van professor : de uer der rust was gekomen. De dood trof hem den 15 Mei 1843. 's Mans nagelatene gedichten werden verzameld en uitgegeven door Pr. van Duyse, onder den titel van *D'Hulsters lettervruchten* (Gent, C. Annoot-Braeckman, 1845).

Ten jare 1806 nam onze kamer nog deel aen eenen tooneel-

kundigen kampstrijd te Rousselare met het treurspel « *Pedro de vreede, koning van Kastiliën,* » hetwelk aldaer door vijf mededingende maetschappijen vertoond werd, namelijk den 16 Augustus door de kamer van Somerghem; den 23 dito door Thielt; den 30 dito door Hondschoote (*Pertsetreders*); den 6 September door Dixmude, en den 8 dito door Kortrijk (1).

1808. Gedurende dit tijdvak trekt ons genootschap naer menigvuldige prijskampen, en richt zelf verscheidene tooneel- en letterkundige feesten in. Uit aengewonnene inlichtingen zoû blijken, dat het stuk *Alzire,* naer Voltaire, alhier ter herberg *den Hert* opvolgentlijk door een twaelftal Rederijkkamers werd gespeeld. De eerste prijs viel te beurt aen Sottegem, en de tweede aen Kortrijk.

1810. Dichterlijke wedstrijd uitgeschreven door de *Zeegbaer Herten* van Rousselare, tegen den 17 Juni. Het voorwerp was: *De verwoesting van Troyen,* te beschrijvën in 100 tot 180 verzen. Zes en twintig dichters namen er in deel. Thielt zond drij stukken, IJperen insgelijks drij; Aelst, Audenaerde, Brugge, Gits en Oostende ieder twee, Kortrijk, Lichtervelde, Lauwe, Moorseele, Meulebeke, Nieupoort, Staden, Swevezeele, Wacken en Wevelghem elk een (2).

1811. In den prijskamp van letterkunde uitgeschreven door de maetschappij: *Geen konst zonder nyd* te Deinze, tegen den 29 Juni, op het onderwerp:

« Schets Abraham, zyn zoon, hun steun op Gods gena,
« Liefd', g'hoorzaemheyd en reyz' nae en op Moria. »

behaelde de heer J. Strack, lid van het Thieltsche Rhetorika,

(1) *Annales du Comité flamand de France.* T. I, p. 18-19.
(2) *Rumbeeksche Avondstonden.* bl. 166.

eene zilveren medalie. Een prijs voor kamervragen viel ten deele aen den heer Michiels, van Thielt (1).

Op 17 November wordt het reglement der kamer alweder omgewerkt; het bevat 20 artikelen, en is onderteekend door 32 leden. De raed is samengesteld uit de heeren J. van Zantvoorde, en B. D'haeyere, *bestuerders;* Ch. Geeraert, *geheimschrijver* en J. Schouteet, *ontvanger*.

Als eene merkwaerdigheid teekenen wij hier aen, dat bij de vertooning van het stuk *Nelson en Adelaïde* (2) eene kompanie Fransche soldaten, deelmakende van de bezetting der stad, als figuranten op ons tooneel verscheen.

1812. Omtrent het jaer 1812 had, binnen de stad Lokeren, een tooneelkundige kampstrijd plaets. Onze kamer verscheen er met *De oude lijfskoetsier*, naer A. von Kotzebue, en won eenen prijs.

1813. De zege, welke den keizerlijken adelaer zoo lang was getrouw gebleven, verlaet de wereldveroveraers in de velden van Rusland. De brand van Moscow, de overtocht der Beresina, de eindelooze rampen, die het leger van Napoleon, bij zijne terugkomst uit die ongenadige landstreek, overvielen, verwekten hier eenen diepen indruk. Geen huisgezin of het had eenen echtgenoot, eenen broeder, eenen vriend te betreuren. Zij lagen daer, de dapperen, op den uitheemschen bodem, onder het kille baerkleed der sneeuw uitgestrekt. Honger en ellende hadden hunne krachten uitgeput; de snerpende noorder wind of de kogels der Kozakken hadden hunnen levensdraed afgesneden.

---

(1) *Verzameling der nae-prys-dingende dicht-werken op het voorwerp: schets, enz.* Gent, by P. F. de Goesin-Verhaeghe, boekdrukker, op d'Hoogpoorte, 1811.

(2) *Den schildwacht Nelzon, of de beproefde liefde.* Treurspel in dry bedryven, door P. J. de Borchgrave.

Voor den vorst, die niet geaerzeld had miljoenen menschenlevens aen zijne onverzadelijke heerschzucht op te offeren, was de uer des ongeluks geslagen. Thands rukken de Bondgenooten in België en Frankrijk; onze stad is door hunne troepen bezet. Te vergeefs wendt de keizer wonderen van dapperheid aen : het lot des oorlogs heeft zich tegen hem verklaerd; niets kan zijnen val tegenhouden.

Wij stappen over de Restauratie, de Honderd-dagen, en den bloedigen en heugelijken veldslag van Waterloo. De Bourbons worden op den troon van Frankrijk hersteld, terwijl België ten deele valt aen het stamhuis van Oranje-Nassau.

Hadde het gouvernement van koning Willem den weg der voorzichtigheid ingeslagen, geen twijfel of het koninkrijk der Nederlanden zoude welhaest eenen benijdenswaerdigen welstand bereikt hebben. Hollanders en Vlamingen waren geboren om met elkander te leven; kinderen van éénen stamme, waren hunne tael en aerd de zelfde. Zij hadden weleer te samen, tegen de vreemde dwingelandij, voor het gemeene Dietsche vaderland gestreden : de ineensmelting der twee volkeren was dus onder alle betrekkingen wenschelijk. Ongelukkig, de mannen die aen het hoofd des bestuers stonden, wisten de harten der Belgen tot zich niet te trekken. Gegriefd en ontmoedigd bij den ongunstigen uitslag hunner pogingen, namen zij dan ook hunnen toevlucht tot beklagelijke maetregelen, die de misnoegdheid des volks weldra in haet veranderden.

Een blinde partijgeest maekte van eenen anderen kant gebruik van deze verbittering, om de Vlamingen tegen hunne eigene moedertael in 't harnas te jagen, en ze aen een hersenschimmig onrecht jegens dezelve te doen gelooven. Dit was eene goddelooze raeskalling, welke voor de toekomst der tael de noodlottigste gevolgen moest hebben. Andere grieven waren het gouvernement ten laste te leggen. Onder deze zullen wij hier

slechts gewag maken van de overdrevene strengheid, welke men tegen de drukpers uitoefende. Het eerste slachtoffer dier onverdraegzaemheid was de vermaerde priester de Foere, van Thielt (1). Hij had in een tijdschrift de rechten van den katholijken godsdienst met kracht verdedigd, en werd deswege tot twee jaren gevangzetting veroordeeld. Zijn drukker werd mede gestraft, en men vervolgde zelfs de dagbladschrijvers, die van deze zaek gesproken hadden.

De onhandige handelwijs des staetsbestuers kon slechts tot den opstand des volks aenleiding geven. Men kent de gebeurtenissen van 1830 en derzelver gevolgen : Belgie scheurde zich zoo geweldig en zoo volkomen van Holland af, dat er meer dan het vierde eener eeuw noodig was vooraleer men eene toenadering tusschen de twee volkeren kon bespeuren.

De Nederduitsche letterkunde in de zuidelijke provinciën had in tusschentijd het meest door deze gebeurtenissen te lijden gehad. Aen zich zelve overgelaten, verdrongen en misprezen door het nieuw bestuer, verviel zij in eenen kwijnenden toestand, waeruit haer het tegenwoordig geslacht met moeite heeft kunnen opbeuren.

1818. Onze kamer schreef dit jaer eenen dichtstrijd uit, waervan het onderwerp « *D'ontdekking van America* » te bezingen was in 100 tot 150 heldenverzen. Er waren ook eermetalen te winnen voor het schoonste geschrift, voor de bijbelvragen (raedselkunde) en voor de uitgalming. De alleenspraek door iederen mededinger uit te voeren bestond in : *De dood van Socrates*. Wij kennen de prijswinnaren niet.

---

(1) De priester Leo de Foere was zoon van den heer Jan de Foere, die in 1804 het ambt van *Prince* onzer kamer van Rhetorika bediende.

1823. Letterkundige prijskamp te Deerlijk. De uitschrijvende maetschappij vroeg een gedicht op *De verderfelijke gevolgen van den hoogmoed*. Een lid der Thieltsche rederijkkamer, Lodewijk de Vlaminck, droeg den derden prijs weg (1).

1825. Den 17 September 1825, ontsliep Petrus Lecornez, een der waerdigste leden onzer kamer. Zijne dood was een harde slag voor Rhetorika, waervan hij altijd een der ijverigste voorstanders was geweest. Hieronder deelen wij eenige verzen mede uit een dichtstuk, dat op het afsterven van Lecornez door de kamer in druk werd gegeven (2) :

. . . .

Lecornez is niet meer! zijn levensdraad is af.....
Waar vind ge nog een vriend, die u zoo zal beminnen?
Hij wijdde zig geheel aan u met hart en zinnen.
Hij deed u hulde biên door zijne gade en kroost.
Spreekt, minnaars van Parnas! het strekke u nog tot troost....
Gij weent!... niet zonder reên... gij hebt in hem verloren
Een broeder en een vriend, voor het Tooneel geboren.
Gij zag hem in *Sciolt* Caliste's min weêrstaan,
En, na haar minnaars dood, door gif haar doen vergaan.
Het heugt u zeker nog, hoe hij in *Faijel* woedde,
Toen hij zijn Gabriell' met 't hart van Raoul voedde!
Hoe hij trots Mahomet, en, spijts zijn valsch verkeer,
Nog steeds standvastig bleef in *Zopirs* eerste leer!
Klinkt u niet meer in d'oor: « Het is Alvares, mannen,
« Houd op, schiet niet meer los, wilt al uw boog ontspannen. »

---

(1) Fr. de Potter. *Bekroonde verhandeling over de Vlaamsche letterkunde in België sedert het begin der XIXe eeuw.* — Rousselaere, Stock-Werbrouck en zoon, (1858). bl. 55. — In dit werk komt eene na genoeg volledige lijst voor van al de letterkundige prijskampen in den loop dezer eeuw door Rederijkkamers uitgeschreven.

(2) Onder den titel van : *Lijktranen op het afsterven van d'heer Petrus Lecornez, in zijn leven lid der Maatschappij van Rhetorica der stad Thielt, overleden den 17 September 1825, in den ouderdom van 75 jaren.* — Thielt, ter drukkerij van L. F. Michiels, zoon.

Door wilden achtervolgd, bleef hij kloekmoedig staan,
En neemt voor broeders dra zijne vervolgers aan....
Gij zag ook *Lusignan;* na dat hij was ontslagen
Van turksche slavernij, benouwd Zaïre vragen
Of zij nog Christen was! hij toond' hoe 't vaderhart
Door vrees gefolterd werd, door ongeduld en smart.
Denkt gij niet nog te zien den ouden *Moldars* gangen,
Naar dat hij uit het hol, waar in hij zat gevangen,
Door Robert wierd verlost?... hoort gij zijn droefheid niet;
Als hij zijn zoon waant dood, die hij voor d'oogen ziet?...
Helaas! hij is niet meer, zijn asch rust in het duister,
Wijl zijn zoo eed'le drift bij ons in allen luister
Nog pronkt; hij is des doods!... nogtans heeft hij getracht
Dat zijn gedagtenis altoos bij ons werd g'acht.
Zijn laatste zugt was nog, schier reeds van d'aard geweken,
« Dat wij de Redenkonst nooit zouden laten steken (1)
« Die konst zoo eêl, zoo grootsch, zoo nuttig en zoo zoet,
« Die 't hart naar 't goede leid, vertedert het gemoed,
« En ledigheid verjaagd, en reden doet beminnen!.... »
Dit was zijn laatste vraag; nog roert zij mijne zinnen!...
Mengt, jonge Redenaars, uw traannat onder 't mijn,
Betreur uw vriend die hier uw meester konde zijn!
Wilt voor een oogenblik de lauwerroos ontvringen,
En met cijpressenloof uw schedelen omringen....

. . . .
. . . .

1826. De koninklijke maetschappij van tael- en dichtkunde onder kenspreuk : *Wat rijp wat groen, komt wijsheid voên,* te Oostende, opende ten jare 1826 eenen letterkundigen prijskamp. De stof voor het dichtwerk was : *De IJslijkheden eens burgerkrijgs;* die voor het lierdicht : *De gekheden der menschen.*

Onze geëerde vader, de heer de Vlaminck voornoemd, bekwam den tweeden prijs van het lierdicht. De toegekende belooning bestond in eenen fraeyen zilveren vergulden gedenkpenning.

---

(1) Eigene woorden van den overledene twee dagen vóór zijne dood.

1827. Op 8 Juli verscheen de kamer op eenen letterkamp te Rousselare. Het te bezingen onderwerp was : *De vreedheyd van Nero*. De acht beste der ingezondene stukken werden in druk gegeven (1). Met het stuk onder kenspreuk : *De dichtkunst is mijn troost* (bl. 10 der verzameling) won Jooris Goerland, lid onzer maetschappij, den prijs der uitgalming. Met het gedicht onder kenzin : *Uit ware kunstenmin* (bl. 21 der verzameling) droeg de heer L. de Vlaminck den prijs van het schoonste geschrift weg.

Op den 27 der zelfde maend wordt het reglement der kamer op nieuw overzien, en ondergaet grondige veranderingen. De bestuerraed bestaet thands uit twee *directeurs:* de heeren Max. van Zantvoorde en J. B. Lamblin; twee *theatermeesters :* de heeren J. Boucquillon en L. de Vlaminck; eenen *ontvanger :* den heer J. Schouteet; en eenen *greffier :* den heer L. F. Michiels.

Den 15 Juli had te Deinze een prijskamp plaets van dichttooneel- en schrijfkunde. Men vroeg een dichtwerk op : *Het heil en onheil der tooneeloefening*. De vijf voornaemste gewrochten werden in druk gegeven; zij behooren aen de heeren d'Huygelaere, Lambin, Fr. Rens, P. van Duyse en L. de Vlaminck (2).

1828. Het gilde-hof, welk gedurende eenige jaren in het St Jorishof was gehouden, wordt dit jaer verplaetst in de herberg *den Uil*, in den Kromme wal. Onder andere spelen vertoont men het tooneelstuk *Siegfried van Auwenwart* (*Siegfried van Hohenwart* naer Westermann). Op St-Jansdag woont de Gilde de solemnele mis bij voor de overledene konfraters ter parochiale

---

(1) *Rumbeeksche Avondstonden*, bl. 168.

(2) *Verzameling der voornaamste dichtstukken die naar prijs gedongen hebben in den drievoudigen letterstrijd van dicht-, tooneel- en schrijfkunst*, *uitgeschreven door de Maatschappij van Rhetorica, onder kenzin* : GEEN KONST ZONDER NIJD, *binnen de stad Deynze, op den 15 Julij* 1827. Thielt, drukk. L. F. Michiels, in de Kortrijkstraat.

kerk gezongen; de leden worden met de relikwiën van hunnen patroon gezegend.

1829. Letterkundige prijskamp, uitgeschreven door de kamer van Rhetorika van Meenen voor een heldendicht van ten minste 100 verzen, tot onderwerp hebbende : *De ysselijkheid van den zelfmoord*. Het ingezonden werk van den heer de Vlaminck, voor kenzin voerende : *Eer en leerzucht*, werd met den hoogsten lauwer bekroond.

Den 16 Augustus werd te Kortrijk een groote letterstrijd geopend, waer de voornaemste dichters van Vlaenderen verschenen. De prijsvraeg voor het dichtwerk was : *De echte vaderlander*, en verder een *Lierzang ter jubelfeest van den Heer J. B. J. Hofman, dichter, enz*. Men liet den mededingeren slechts vijftien dagen tijd om hunne gewrochten te vervaerdigen, en in te zenden. De eerste prijs van het dichtwerk, bestaende in een gouden eermetael en 50 Nederlandsche guldens, werd behaeld door den heer L. de Vlaminck, de 2e door den heer P. J. Renier, te Deerlijk; eene eervolle melding werd toegekend aen den heer d'Huygelaere, te Melden. De 1ste prijs van den lierzang viel te beurt aen den heer Renier voornoemd, de 2e aen den heer P. van Duyse (1).

Een aental leden onzer maetschappij hadden den heer de Vlaminck te Kortrijk vergezeld. De plechtige inhaling, die 's anderen daegs plaets had, was een echte feestdag voor de stad Thielt; de genootschappen, waervan de overwinnaer deelmaekte, en, om zoo te zeggen, de ziel was, kwamen hem in praelstoet gelukwenschen en den eerewijn aenbieden. Onlangs is ons nog een der dichtstukjens, welke te dezer gelegenheid werden afgelezen, in

---

(1) *Bekroonde dichtstukken in den letterstrijd te Kortryk, van 16 Oogst* 1829. Kortryk, ter drukkerij der weduwe de Muynck.

handen gevallen. Wij zullen het hier niet nederschrijven, maer kunnen aen de begeerte niet weèrstaen eenige regelen uit het bekroonde werk mede te deelen :

DE WARE VADERLANDER.

Hij, die gevoelloos bij der Vadren lofspraak blijft,
Wien bij hun heldenmoed het bloed niet sneller drijft!
Geen huivring voelt bij 't zien van vaderlandsche rampen,
Wien dan geen moed ontvlamt om voor 's lands heil te kampen!...
Hij, die in 't Vaderland geen Godheid steeds vereert,
Maar bij elk nieuw bestuur nieuwe eeden telkens zweert!...
Die Godsdienst, Eer en Deugd, Recht, Wet en Plicht durft schenden,
Slechts zijn belangen zoekt bij vaderlandsche ellenden,
En laf de slaafsche nek houdt onder 't juk gebukt!....
Schoon tijtlen zonder tal zijn bij zijn naam gedrukt;
Schoon Kruis en Ordeband op borst en kleedren stralen;
Kan bij zijn Landzaat nooit als Vaderlander pralen.

Maar hem, die 't Vaderland naast God het hoogste schat;
Nooit de adelvolle ziel door ontrouw heeft beklad;
Die 't ambt, tot welk hij door zijn Landzaat is verheven,
Niet plooit naar eigen baat, maar tot 's lands heil gedreven,
Steeds zwoegt en slaaft, zijn kracht en kundigheid ontvouwt,
's Volks rechten vroom verweert, tot pand hem toevertrouwd!...
Die bij der Vadren roem den boezem voelt ontgloeijen;
En voor het heil zijns lands met vreugd zijn bloed laet vloeijen!
Hem voegt die grootsche naam, die Eernaam zoo vol glans!
Hem kroont de vlugge faam met d'célsten lauwerkrans!...
Hij zij Spartaan, Athener, Romer, Nederlander,
Brit, Gauler, Duitscher, Turk!.... zijn naam blijft Vaderlander!
. . . .
. . . .
Voor Vorst en Vaderland! zal hij thans leven, sterven!
Niet om de erkentenis van 't nakroost te verwerven!
Niet om een grooten naam! niet om de onsterflijkheid!
Slechts tot behoud zijns lands is hij ter dood bereid!

En juichende bij 't heil, dat 't dierbaar land mag smaken,
Voelt hij het hart van liefde en hemelwellust blaken!...
Hij kweet zijn plichten trouw!.... 't herdenken aan die vreugd
Is vaderlandsche loon voor vaderlandsche deugd!....
En eeuwig blijft op hem het dankbre nakroost staren!
En eeuwig gloort zijn naam in 's lands geschiednis blåren!

Kenzin : *Attollens humero famamque et fata nepotum.*
Æneïd. L. VIII, vers 731.

1830. Onze kamer « het hare willende bijbrengen tot bevordering van den bloei der Nederlandsche letteren, had tegen den 31 Mei 1830, ter gelegenheid der voorjaarskermis, eenen letterkundigen wedstrijd uitgeschreven. » Er waren twee prijzen uitgeloofd voor een heldendicht op de stof: *De zelfsopoffering uit menschenliefde;* twee prijzen voor eenen lierzang op de *Linnenmakerij beschouwd als Vlaanderens welvaren;* benevens andere prijzen voor de deklameerkunde, enz. Al deze belooningen bestonden in vergulde en zilveren eerepenningen.

Het feest, door een goed weder begunstigd, bracht eenen grooten toeloop volks en veel begeestering te weeg.

De prijsuitreiking sloot deze luisterrijke plechtigheid. De eerste palm der dichtkunde, werd toegewezen aen Calmeyn, van Staden; de tweede aen K. Ledeganck, te Eecloo.

De 1e prijs voor den lierzang aen Ledeganck voornoemd, « voor een werk welk allezins uitmuntend mag heeten; » — de 2e aen C. Minnens, te Coolscamp.

De prijs der schrijfkunde aen van Robaeys, te Waereghem.

Die voor de kamervraeg aen de maetschappij van Rousselare.

De 1e prijs voor de deftige uitgalming aen F. Guettrel, van Brugge; — en de 2e aen J. de Vreese, van Kortrijk.

De 1e prijs der boertige uitgalming aen M. de Mey, van Gent; — en de 2e aen F. Colens, van Brugge.

De prijs van den praelrijksten stoet aen de maetschappij *IJver en Broedermin,* te Brugge.

De prijs voor het grootste getal mededingers aen de zelfde maetschappij.

Degene voor de verst afwoonende maetschappij, ook aen die van Brugge, « als alléén de voorgeschrevene voorwaarden en formaliteiten vervuld hebbende. »

Het stedelijk Bestuer van Thielt was met 100 Nederlandsche guldens, de onkosten van den wedstrijd te gemoet gekomen. Eene gelijke som werd op 's Lands schatkist toegestaen, bij koninklijk besluit van 14 Juni hieronder afgeschreven :

« Wij Willem, bij de Gratie Gods, koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

« Gezien de rekeste van de Maatschappij van Rethorica der stad *Thielt*, onder de zinspreuk : *Gebloeid in 't wilde,* daar bij verzoekende :

« 1° Om eenige te gemoetkoming in de kosten van eenen geopenden wedstrijd ;

« En 2° om den koninklijken titel ;

« Gezien het rapport van onzen Minister van binnenlandsche zaken, en het daarbij aangebode berigt van onzen Staadsraad, Gouverneur der Provincie *Westvlaanderen ;*

« Hebben goed gevonden en verstaan aan de voorzeide Maetschappij, ter gemoetkoming in de kosten van den bedoelden wedstrijd te verleenen eene som van 100 guldens (honderd), kunnende het 2de gedeelte van het voorzeide verzoek niet worden ingewilligd.

« En zullen afschriften dezes worden gezonden aan onzen Minister van binnenlandsche zaken, ter uitvoering, alsmede aan onzen Minister van financiën en aan de algemeene Rekenkamer, tot informatie en narigt, terwijl de inhoud op de gewone wijze aan de rekestranten zal worden medegedeeld.

« Het Loo, 14 Junij 1830.
(*Get.*) WILLEM.
Van wege den Koning :
(*Get.*) S. G. DE MEY VAN STREEFKERK.
Accordeert met deszelfs origineel :
De Greffier der staten Secretarie,
(*Get.*) ELIAS SCHOVEL. »

De bekroonde dichtwerken, gevolgd door het verhael des prijskamps werden in het licht gezonden[1]. Kort nadien gaf de kamer een « aanhangsel » in druk, bevattende eenen nieuwen verbeterden en eenigszins uitgebreideren tekst van Ledeganck's prijsvers op de *Linnenmakerij,* alsmede het volgende dichtstukjen :

Aan de Maatschappij van Rhetorica te Thielt, mij derzelver eerelidmaatschap aangeboden hebbende:

In de prille jonglingsjaren,
Lauweren in den strijd te gâren,
En zich 't eerloof om de haren
Te zien slingren, is wel zoet;
Maar bij eedle kunstminnaren,
Die verdienste aan heuschheid paren,
'T heil der broedermin te ervaren,
Is voor mij een hooger goed!

—

D'eerpalm hadt gij opgehangen,
En ik mogt, voor mijne zangen,
Dien van U ten loon ontvangen.
Ja, mij streelde zulk eene eer; —
Vriendschap mogt ik bij U vinden,
En thans wilt ge, als ware vrinden,
't Snoer dier vriendschap naauwer binden;
O! zulks streelt mij eindloos meer!

—

Hoe! ik zou uw huld' verstooten!
Neen, met vreugde, kunstgenooten!
Word' die broederband gesloten.
Zij, wier ziel voor 't ware ontbrandt,
Die het schoon der kunst gevoelen,

---

(1) *Bekroonde dichtwerken bij den letterkundigen wedstrijd binnen Thielt, op den* 31 *van Bloeimaand* 1830. Thielt, ter drukkerij van L. F. Michiels.

Die op geestverlichting doelen,
Wat er om hen heen moog woelen,
Weigren nooit elkaâr de hand!

—

In ons schoone, vruchtbre streken,
Neêrlands Dichtkunst helpen kweeken,
Smaad aan Neêrlands tale wreken,
Dit zij 't doel door ons betracht;
Zonder twijfling, of verbloemen,
Steeds er op te mogen roemen
Mijne vrienden U te noemen,
Dit 's wat ik van U verwacht!

LEDEGANCK,

Eecloo, 9 junij 1830.

Op den 25 Juli opende de maetschappij van Rhetorika de *Zeegbaer herten* van Rousselare, eenen prijskamp van dicht- schrijf- en tooneelkunde. « Die kunststryd, » zegt de heer A. Angillis (1), « was zeer luisterrijk; een Thieltsch genootschap, met den begaefden De Vlaminck aen het hoofd, nam er een schitterend deel in. » Wij weten in der daed, dat onze kamer aldaer, onder andere, in den persoon van twee harer leden, de heeren De Vlaminck en F. de Stoop, bekroond werd.

1831. Eene omwenteling was over ons land losgebroken. Tijdens de Septemberdagen 1830 had onze natie haer zelfbestaen uitgeroepen en dit tijdvak ingehuldigd, welk wij thands beleven onder de regering van Leopold den Eerste, onzen dierbaren vorst.

Het zal niemand verwonderen, dat bij zulke tijdsomstandigheden

---

(1) *Kronyk der Rederykkamer de Zébaer herten,* opgenomen in de *Rumbeeksche avondstonden,* bl. 171.

eene zekere verslapping zich in de oefeningen der Rederijkkamer voordeed. De te Brussel uitgeborstene vrijheidskreet had trouwens eenen sterken weêrgalm in onze vaderstad gevonden. Een aental Thieltsche Patrioten gingen zich onder de drijkleurige vlag scharen, en droegen manmoedig het hunne bij in den krijg voor Belgie's onafhankelijkheid. De geheimschrijver onzer maetschappij, de heer Michiels, was een der eersten, die zich naer de hoofdstad begaf en in het nieuw leger trad, waer hij tot den graed van Majoor opklom. Andere Thieltenaers, onder het geleide des heeren De Croix, insgelijks lid onzer kamer, trokken op naer de Hollandsche grenzen.

Dus hadden de politieke gedachten de bovenhand op alle andere, en het volgende rijmpjen door den knape van Rhetorika aen de heeren leden als nieuwjaerwensch aengeboden, was niet in staet den ijver tot de kunst op te wekken :

NIEUWJAARWENSCH 1831.

Moest het roosje droevig kwijnen,
Door den storm ter neêr gedrukt,
't Knopje zal te schooner schijnen,
Als zijn kelkjen open rukt.

—

Moest de Maatschappij verslappen,
Door de tijdsomstandigheid,
Haast wordt ze op de glorietrappen
Door uw ijver opgeleid.

—

Blijf als ware gilde-broeder
Roosjes minnaar voor altoos ;
Blijf met ijver kunste-voeder,
En elk knopje wordt een roos.

'k Wensch U voorspoed, 'k wensch u zegen,
'k Wensch met nieuwjaar u veel luk;
Dat de vrede U steeds bejegen,
In een leven zonder druk.

—

1833. Een paer jaren lang bleef de Gilde in eenen slaperigen toestand; dan hervattede zij weder moed, en de werkzaemheden werden met vlijt hernomen. De heer Robrecht Mulle wordt tot voorzitter aengesteld, en de heer L. Neirinck tot geheimschrijver.

Den 26 Juni overleed Anthone van de Graveele, die zijn leven, om zoo te zeggen, aen de kunst van Rhetorika had toegewijd. Als dichter, schreef hij verscheidene tooneel- en blijspelen ten dienste der kamer; als schilder, vervaerdigde hij al de dekoratiën voor ons theater. Ter gelegenheid van zijn overlijden, werd aen ieder lid den last opgelegd, ter nagedachtenis des ontslapenen, een dichtjen te maken. Zeven dezer opstellen zijn ons bij toeval in handen gekomen; het beste draegt tot opschrift: *Tuiltjen over het graf van den oud-confrater van Rhetorica Antonius van de Graveele* en is onderteekend met de zinspreuk: *Ik leef in 't spel.* Van de Graveele's kenzin was: *'t Kan veranderen.*

In de vergadering van 9 October wordt er vastgesteld eene vrijwillige wekelijksche bijeenkomst te houden, waer al de vakken bij art. 2 des reglements voorgeschreven (rede-, taal-, letter-, raadsel-, schrijf-, dicht- en tooneelkunde) zullen geoefend worden.

1834. *Nieuwjaar-wensch van den knape der Rhetorica, voor 1834.*

Hoe deerlijk was 't Roosjen ter neder geslagen,
Door woedende orkanen ten gronde gedrukt!
Er baatte geen droefheid, er baatte geen klagen,
Zijn bladjes, zijn bloempjes, 't was al hem ontrukt:
Slechts was er een knopjen aan 't stampje gebleven,
En ijlings had kunstmin het weesjen in 't oog;
Door liefde gekoesterd, bleef 't struikjen in 't leven,

Wijl 't bloempje zijn zwellende knopjen onttoog!
Thands *bloeit* weêr *in 't wilde*, met blozende kaken,
Het *roosje* door kunstvlijt zoo veilig beschauwd!
Schoon domheid en laster hun gif daar op braken,
En nachtschade, en distel en pisbloem 't begrauwt;
Ik wensch, met het nieuwjaar, U voorspoed en zegen,
Gezondheid, lang leven, vermaak zonder leed!
Blijf 't *roosjen in 't wilde* met ijver genegen,
Sint-Jan houdt uw plaats in den hemel gereed.

Er wordt besloten op 9 April eenen prijskamp te openen in proza of in verzen, volgends den keus der schrijvers, en tot onderwerp hebbende : *Het nut eener maetschappij in betrekking met de burgerlijke samenleving*. Het stond den mededingeren vrij « tot de beooging van hun werk zulkdanige maetschappij te nemen welke hun goed denkt. Het eenige doel der vraeg is het nut en de voordeelen, welke deze maetschappij in den kring der samenleving bijbrengt, te doen uitschijnen. »

Wij hebben nopends dit letterfeest geene verdere bijzonderheden kunnen inwinnen. Dit is overigens het geval met vele andere kunstplechtigheden door onze Gilde ingericht, of waeraen zij een voornaem deel nam.

Bij de viering van den patroondag der Kamer, op 24 Juni, werd, als naer gewoonte, eene plechtige mis in muzijk gezongen, en 's namiddags had een maeltijd plaets, waeraen de leden met hunne vrouwen deel namen. De heer De Vlaminck sprak te dier gelegenheid eene merkwaerdige redevoering uit, om de leden aen te porren met standvastigheid het pad der kunst te bewandelen, en hun den vorigen roem der maetschappij te herinneren. « Wilde ik, » zegde hij, « hier al de plaatsen aanhalen, waar de Thieltsche Rhetorica lauweren plukte, ik zoù tot morgen spreken. Haar naam blijft eeuwig in de schriften der maatschappijen van Gent, Middelburg, Aelst, Kortrijk, Brugge,

Oostende, Meenen, Dixmude, Wacken, Veurne, en zoo vele andere, die mij niet in het geheugen komen, aangestipt[1].... — En wij » — zoo eindigde de redenaer — « wij jonge telgen van zulke letter- en kunsthelden, wij, bij wien de ijver nog in volle vlam moet blaken, zouden nu dezen vorigen behaalden roem door onkunde en verpestenden laster laten bekladden, en ongestraft dezen hoon laten? Neen! verre zij van ons zulk een denkbeeld!... Is ooit iemand door dwang lid dezer maatschappij geworden? Zijn niet allen, door het eerlijkst en nuttigst vermaak aangelokt, zich vrijwillig komen aanbieden? Wel aan dan, Mijnheeren en kunstbroeders, laat ons eendragtelijk eenen nieuwen ijver aan den dag leggen. Laat ons onze dierbare Maatschappij uit den gewaanden doodslaap, waar in tijds- en andere netelachtige omstandigheden haar gedompeld hadden, weder oprigten! Dat elk lid door zijne middelen, welkdanig die ook wezen, als zij slechts tot het gewenschte oogwit strekken, helpe en onderschage om onze Maatschappij weder eene glinsterende star aan den letterhemel te doen worden, en dat alsdan onkunde, laster en haat hunne tanden stomp knagen aan den onvergankelijken stam van *'t Roosje gebloeid in 't wilde.* »

Den 4 Augusti vierde men alhier de plechtige inhaling onzer Rederijkkamer, die daegs te voren in den tooneel- en letterkundigen kampstrijd van Rousselare, den eereprijs had bekomen. De stoet was prachtig ingericht. Men bemerkte vooral eenen troon gedragen door vier zinnebeeldige persoonaedjen, te weten: den *koophandel*, de *zeevaert*, de *kunst en wetenschap* en den *landbouw*. « Op den troon waren geplaetst *Belgica* achter haer hebbende *Fama*, en verbeeldende de onafhankelijkheid van

(1) Wij hebben, ondanks onze opzoekingen, geene bijzonderheden kunnen inwinnen betrekkelijk de lauweren door onze Kamer behaeld te Aelst, Brugge, Dixmude en Veurne.

Onze kamer medegedongen hebbende voor de luisterrijkste intrede, bracht de hoogste belooning af, bestaende in « een zilveren verguld borstcieraed met opschrift: *Uitstekenste.* » Een ander « zilveren borst-cieraed » was haer ten deele gevallen als eerste prijs van den « zang bestaende uit meer dan een lid zonder accompagnement. » Die koorzang was uitgevoerd geweest onder het geleide des heeren de Vlaminck, aen wien deswege de medalie werd overhandigd. Eindelijk werd de eerste prijs der boertige uitgalming, bestaende in eenen zilveren eerepenning met opschrift : « *commique alleenspraek,* » gewonnen door den heer L. Neirinck. Bij den doortocht des zegepralenden stoets werd de wijn van eer tienmael aengeboden.

Op Kermis-dijnsdag vertooning van *De Kluizenaer op Formentera,* tooneelspel, en *De advokaet Patelin,* blijspel.

1835. De Maetschappij leed dit jaer een gevoelig verlies in den persoon van haren moedigen en onvermoeibaren voorstander en bestuerder, den geneesheer Lodewijk de Vlaminck, die den 21 Juni te Thielt overleed, in den nog jeugdigen ouderdom van 38 jaren en 6 maenden. Uit het verhael zijner plechtige begrafenis, hetwelk op last der kamer in druk werd gegeven(1), trekken wij het volgende :

« Vol vastheyd van karakter, heeft hy de dood met kalmte zien aenkomen, en is met al de blyken van eene goede getuygenis van zich zelve de eeuwigheyd ingeslapen.

« Yverigen voorstaender der schoone kunsten en wetenschapen, is zyn verlies eenen harden slag voor de kunstminnende maetschappyen dezer stad.

« Zyne begraving heeft Dyssendag den 23 juny, met alle mogelyke

---

(1) *Plegtige begraving van Mr Louis de Vlaminck, overleden te Thielt, den 21 Juny 1835. Te Thielt, gedrukt by L. Van Wilden-Gaulin*; in-8°.

plegtigheyd plaets gehad : de lykstatie bestond uyt de dry maetschappyen waervan den heer de Vlaminck een zoo verdienstelyk medelid was, namelyk de maetschappy van Rhetorica, die van toonkunde en die van S. Sebastiaen. Het lyk wierd gedragen door kunstbroeders van den overledenen, en was voorafgegaen door twee knechtjens, dragende den schild van Rhetorica, met zwart vloers behangen en daerop vastgehecht een taksje met eene verwelkte roos en twee ontkiemende botjens. (De heer de Vlaminck laet twee onbejaerde zoontjens na.) Een knechtje volgde het lyk en droeg de *dertien* borst-ciraden, door den overledenen, in de vakken van *dicht-* en *tooneelkunde*, op onderscheydene pryskampen behaeld. — Eene ontelbare volksmenigte, woonde deze treurige plegtigheyd by. — Aen het graf, en in de tegenwoordigheyd dezer menigte, is door den heer Vande Kerckhove-Dierckens, op eenen treffenden toon en in de diepste stilzwygendheyd, de volgende lykrede uytgesproken : »

(Wij zullen hier slechts enkele plaetsen uit die merkwaerdige lijkrede opnemen).

« Mynheeren en waerde medebroeders,

« Nooyt heeft ons smertelyker toeval op deze plaets vereenigd, nimmer wekte de rouwklok tot eene treuriger plegtigheyd.

« De Vlaminck, onzen vriend, onzen medebroeder, is niet meer!

. . . .

« Onnoodig vind ik zyne hoedanigheden als echtgenoot, vader en vriend hier af te schetsen; gy allen, mynheeren en waerde medebroeders, die my aenhoort, hebt hem genoegzaem onder deze oogmerken gekend om my van deze taek te ontslaen ; en de tranen eener troostelooze weduwe, de zuchten van dry vaderlooze kinderen, het wanhopig gelaet zyner vrienden en den rouw waermede eene gansche stad bedekt is, getuygen er meer van dan alle de lofredenen die ik zoude konnen uytspreken.

« Zal ik van zyne bekwaemheden als dichter, redenaer, toonkunstminnaer getuygen, daer de lofbazuyn alom zyne zegepralen op de kampstryden van Oostende, Kortryk, Rousselaere, enz. verkondigd heeft, daer de menigvuldige eermetalen die zyne borst versierden, en de lauwerkranzen waermede zyn graf omhangen is, er de uytstekendste blyken van geven?

« Zyne kenspreuk was : « *ik leve in 'tspel,* » en wy hebben hem

gekend in zyne jonge jaren, en wy hebben hem gekend in ryperen ouderdom, en wy hebben hem gekend in de laetste dagen zyns levens : en de laetste dagen zyns levens, en zyne jonge jaren, en zynen ryperen ouderdom heeft hy der schoone kunsten toegewyd, en alle deze verschillige tydstippen zyner loopbaen hebben aen deze kenspreuk beantwoord.

« Helaes! dit alles is nu met hem in 't stof gezonken!

« Hy, eene levendige bron van geestdrift en vernuft, hy, eene fakkel die haer licht in de duysternis verspreydde; hy, de ziel van onze kunsten en wetenschappen, hy die ons het voetspoor baende tot al wat schoon, edel en verheven is, ligt nu in een donker graf besloten, en eene kille en natte aerde bedekt dat hert, 't welk nog vóór weynige uren van kunstmin blaekte en zynen gloed mededeelde aen al wat hem omringde.

« O! de Vlaminck, 't is slechts nu, dat gy de vurige liefde en de tedere aengekleefdheyd uwer vrienden waerdeert!

. . . .

. . . .

« Rust dan zacht, de Vlaminck, en ontfang van uwe vrienden dezen laetsten vaerwel! nimmer zullen wy de hand der vriendschap meer drukken, maer in ons aendenken zult gy leven, en uw geheugen zal ontsterffelyk blyven, en uwe schim zal nog over onze byeenkomsten nederdalen om er het vuer der schoone kunsten te onderhouden, het welk gy in uw leven ontsteken hebt. Vaerwel dan! en mogte d'aerde die uw lyk zal dekken u min drukkende schynen dan de roozen die wy op uw graf plukken. — Vaerwel!... »

. . . .

« Daerna begaven bovengenoemde maetschappyen zich ten hove harer bezondere byeenkomsten. Met de levendigste belangstelling vernam men aldaer, dat korts vóór zyne dood, den Heer de Vlaminck eenen getrouwen vriend had belast, onmiddelyk na zyne begraving, eenen door hem eygenhandig geschreven brief te bestellen aen de maetschappy van Rhetorica, eenen aen die van toonkunde en eenen aen de gene van St-Sebastiaen. Deze brieven wierden in het oogenblik door den voorzitter van elke maetschappy met luyder stem afgelezen. De zelve bevatten de zoetste herinneringen, zyn op den aenmoedigendsten toon om in kunsten en wetenschappen te volherden geschreven, drukken het tederst gevoelen van vriendschap uyt, en eyndigen met zoo een treffend *Vaerwel* te zeggen, dat al de aenhoorende medeleden in tranen uytborsten.

De berijmde brief aen onze Kamer gericht luidde als volgt :

« *Aan de maatschappij van Rhetorica.*

Vaart wel! o kunstebroers! het lot treft me op mijn beurt;
Ik word van vrouw en kroost en vrienden afgescheurd!...
Hier valt mijn pen.... ik zwicht... Een ander moog 't gelukken
Het scheiden van een vrouw en kindren uit te drukken!....
En ook van vrienden, in wiens argeloozen kring,
Ik menigmaal 't bewijs van uwe liefde ontfing;
't Zij in ons redezaal, ter hoofdzaken gezeten,
De roem der Maatschappij wierd op 't tapijt gesmeten;
't Zij in ons oefening, door lessen steeds versterkt,
De uitval van een stuk met ijver wierd bewerkt;
't Zij we, op de wandeling, die wij te samen maakten,
Den bitsen laster en de zwarte domheid laakten;
Ik vond u overal; 't was vriendschap zonder tooi,
Uw harten waren rein, de tweedragt vond geen prooi;
Uw vriendschap spoorde me aan, en deed mijn ijver klimmen;
Ik dorst in 't aangezicht de dwaasheid steeds begrimmen;
En, spijts de huichlarij, met wraakzucht in verband,
Ik streed, behield het veld en 't Roosje bleef in stand....
Nu is mijn taak volbragt, en 'k leg mij bangloos neder!
U vrienden laat ik 't last; dat elk met iever weder
Voor d'eer der Maatschappij door ware kunstmin gloeit,
Dan prijkt met nieuwe gloor' het *Roosje in 't wild gebloeid.*

Ik leefde in 't spel.
Vaart wel!....

1836. Ten gevolge van die gebeurtenis scheen de maetschappij als met moedeloosheid geslagen. Al hare levenskrachten waren in eenmael uitgedoofd. De bijeenkomsten werden zeldzamer, de oefeningen verslapten of verloren die aentrekkelijkheid die ze weleer zoo belangrijk maekte. Het Roosjen liet zijne blaedjens verwelken; zijn geliefkoosde minnaer was hem ontrukt.

1838. Het tooneelspel *Robert, of de struikroovers* en het

blijspel *Den schoorsteenvager Prins en den Prins schoorsteenvaeger* worden ten tooneele gevoerd.

Na die laetste krachtinspanning legt de kamer zich weder aen 't sluimeren.

1843. Men gelukt er in de oude Rederijkers aen te porren nog eens op de planken te klimmen. Een theater wordt in de stadszael *de Casino* opgericht, en het kluchtspel *De schoorsteenvager Prins*, benevens eene *pantomime* en eenige *romancen*, worden aen het publiek opgedischt.

1846. In tusschentijd was een jeugdig en ijvervol geslacht, hetwelk wij weldra in het weder opbeuren van den roem der aloude Rederijkkamer aen het werk zullen zien, opgekomen. Den 26 October 1841, ter gelegenheid der prijsuitreiking aen de leerlingen der teekenschool, gaven deze jongelingen de eerste blijken hunner tooneelliefhebberij. De vertooning bestond in het drama *Rubens menschlievendheid*. De heer van den Berghe, alsdan stadssekretaris, las eene redevoering af « over de Vlaemsche of Nederduitsche tael. » Op 4 October 1842 speelde men : *Het testament of de belooning der onschuld* en het blijspel : *Eene zedeschets, of het naemfeest*. Een jaer later werd het stuk : *Van Dyck, of de terugkomst van Italië* voorgedragen.

Na de afschaffing van stads teekenschool vormden de jonge liefhebbers een genootschap onder de benaming van : *De kunstvrienden*. Zij beoefenden de zang- en tooneelkunde, gaven soirées, danspartijen, concertos, theatervertooningen, enz.; in een woord, zij waren nergends te kort waer het maer vrolijkheid gold. Onder andere stukken speelden zij ten jare 1846 in de zael de *Casino* : *Le proscrit* en *La banqueroute du Savetier* (1).

---

(1) De Fransche stukken, door onze kamer ten tooneele gevoerd, hadden voornamelijk tot doel, dat gedeelte van het publiek naer den schouwburg te lokken, welk zich anders weinig genegen toonde om de vertooningen bij te woonen. Later, toen de gewenschte uitslag bekomen was, speelde men uitsluitelijk Vlaemsch.

1847. Krachtens eene overeenkomst tusschen het Rhetorika en de *Kunstvrienden* gesloten, worden deze laetsten, ten getalle van achttien, als leden der kamer aenvaerd.

In den loop der maenden October en December geeft men op Stads-schouwburg tooneelvertooningen, waervan de opbrengst telkens aen behoeftige huisgezinnen der stad wordt uitgedeeld.

1848. De werkzaemheden der kamer nemen eene groote uitbreiding. De vertooningen volgen, bij korte tusschenpoozen, elkanderen op.

Bij de vernieuwing van den bestuerraed wordt de heer van den Berghe, koninklijke kommissaris van het arrondissement Thielt-Rousselare en lid der Kamer sedert het jaer 1833, als voorzitter uitgeroepen, in vervanging van den heer R. Mulle, notaris, ontslaggever.

Nieuwe verordeningen, bestaende in 24 artikelen, worden door de kamer aengenomen, en den 14 December door de leden onderteekend.

1849. Eenige dagen na de viering van den patroondag, wordt de heer C. van de Male-Lanszweert, in vervanging van den heer C. van den Berghe, ontslaggever, tot voorzitter gekozen.

In vergadering van 24 December, neemt de Kamer kennis en inzage van twee prachtige geschenken, haer door leden uit bijzondere toegenegenheid aengeboden : vooreerst een koffer inhoudende 275 boekdeelen, uitmakende de tooneelstukken van A. von Kotzebue en andere Duitsche, Hollandsche en Vlaemsche schrijvers, geschenk van den heer Toussaint, volksvertegenwoordiger van het distrikt Thielt; en ten tweede eenige meters zijden fluweel en zijde, bestemd om eenen standaerd daervan te vervaerdigen, geschenk van den heer A. Corriez, van Atrecht.

1850. Ter gelegenheid der vertooning van het tooneelspel *Siegfried van Hohenwart*, (naer het Duitsch van Westermann) was de geestelijkheid met eene groote hevigheid tegen de maetschappij van Rhetorika uitgevallen. Van 's morgends vroeg had men in beide kerken, in al de Missen, een geschrift afgelezen, en telkens met min of meer scherpe bedenkingen vergezeld, waerbij er afgekondigd werd, dat de absolutie voortaen zoû geweigerd worden aen al de leden der Thieltsche Rederijkkamer, aen degenen, die hare vertooningen bijwoonden of begunstigden, aen de drukkers en ambachtslieden, die voor haer werkten, enz.

Die plotselijke aenval, welken niets kon doen vermoeden, verwekte in den schoot der kamer eene opschudding, die licht te beseffen valt. Aenstonds wordt er eene *protestatie* opgesteld, waerin de verontwaerdigde bestuerraed zich ten krachtigste verzet tegen de inzichten, die men hem toeschrijft van door slechte tooneelstukken de zeden te willen bederven, tevens bewerende, dat hij, zoo wel als iemand, de goede zeden bemint, en eerbied heeft voor deugd en ware godsdienstigheid; en verder dat geen bestuer méér omzichtigheid gebruikt in den keus der stukken(1).

Afschriften van dit stuk werden aen Zijne Hoogwaerdigheid den heere Malou, bisschop van Brugge, en aen al de letter- en tooneelkundige genootschappen des lands toegestuerd.

Het antwoord van den bisschop liet zich niet lang wachten: Zijne Hoogwaerdigheid kan de handelwijs der Thieltsche geestelijkheid niet afkeuren; zij heeft vernomen, dat ten gevolge van het opvoeren van een onzedelijk stuk de geestelijkheid de geloovigen tegen de slechte spelen in het algemeen had gewaerschuwd, maer dat de maetschappij, in plaets van dit voor eene vermaning te nemen, met groot gedruisch eene vertooning had afgekondigd

---

(1) *Bijlagen*. N° VII.

van een stuk [1], dat geheel en gansch liep op eene pooging tot overspel [2].

Als een gevolg van het bisschoppelijk antwoord verscheen in het weekblad *de Thieltenaer* een brief geschreven door een lid der kamer van Rhetorika. Ik geloof, zegt dit lid, dat de *Fransche vaudevilles*, namelijk *Le lait d'ânesse* [3], door de maetschappij *Union et progrès* van Deinze, geleden eenige maenden, op den Thieltschen schouwburg vertoond, in der daed niet overeenkomen met den Vlaemschen volksaerd, die te ernstig, te zedelijk en te godsdienstig is om in de losse Fransche gedachten vermaek of eene heilzame onderrichting te putten. Maer de geestelijkheid is te ver gegaen met zoo schielijk en geweldig eene oude vaderlandsche maetschappij, bestaende sedert meer dan vier eeuwen, te willen verpletten. Mgr. Malou spreekt van zedelooze tooneelvertooningen, van eene pooging tot overspel, maer noemt het stuk niet, welk volgends hem die strenge blaem verdient. Alles laet toe te gelooven, dat Monseigneur het drama *Siegfried van Hohenwart*, anders gezegd *Genoveva van Braband*, niet kent, en daervan een valsch denkbeeld heeft opgevat, aengezien dit stuk in het geheel niet is wat de bisschop meent; ook de aenschouwers hebben daerin niet de minste zedekrenkende aenlokkingen noch de minste onbetamelijke gebaerden ontwaerd, maer zij hebben van den beginne tot het einde den diepsten afkeer voor den verleider *Golo* en den grootsten eerbied voor de deugdzame *Genoveva* gevoeld [4].

---

(1) *Siegfried van Hohenwart* (naer Westermann). Dit tooneelstuk werd te Gent gespeeld door de Fonteinisten, omtrent 1816. (*Geschiedenis der Fonteine*. Bl. 82.) Het werd te Thielt vertoond in 1828 en in 1849. Er is misschien geene enkele rederijkkamer in gansch Vlaenderen, die dit spel, onder den titel van *Genoveva van Braband*, gedurende deze of de vorige eeuw niet heeft voorgedragen.

(2) *Bijlagen*. N° VIII.

(3) *Le lait d'ânesse*, vaudeville; dit stuk is in het Vlaemsch vertaeld, en wordt heden nog door vele maetschappijen gespeeld, onder den titel van *De geitenmelk*.

(4) *Bijlagen*. N° IX.

Meest al de dagbladen des lands maekten melding van dien strijd geopend tusschen de geestelijkheid en een letterkundig genootschap. Velen traden hieromtrent in eene nog al bitsige polemiek (1).

De palen, welke wij aen deze kronijk hebben toegekend, laten ons niet toe verdere uitbreidingen aen die zaek te geven.

Den 16 April werd van wege de kamer een programma door gansch Vlaemsch-België gezonden, voor eenen letter- en tooneelkundigen kampstrijd bepaeld op den tweeden Sinxendag, zelfde jaer. De uitgeloofde belooningen bestonden in gouden, zilveren-verguld en zilveren eerepenningen. Voor de poëzij vroeg men : *Een lofdicht op Leo D'Hulster, geboren te Thielt, in leven leeraer by het Athenaeum te Gent, verdienstelyken Letterkundige en dichter* (van 70 tot 100 verzen). Voor 't opstel in proza : *Eene redevoering op de voor- en nadeelen der Ambachten en Neeringen, zooals zy bestonden vóór de omwenteling van* 1789. (Te behandelen in ten minste 100 drukregels.)

Op 20 en 21 Mei, had die prijskamp met eenen buitengewoonen luister plaets. De straten waren bevlagd en met triomfbogen en sparrekens bezet. In den stoet, die dezelve doortrok, bemerkte men voornamelijk : 1° den praelwagen der IJperstraet, verscheidene neringen en ambachten verbeeldende; 2° den praelwagen der hoefsmeden; 3° den praelwagen der schoenmakers; 4° de maetschappij der vinkeniers; 5° de maetschappij der kaetsers; 6° de Gilde van St-Sebastiaen; 7° de maetschappij (*Union et progrès*) van Deinze; 8° de maetschappij van Rhetorika van Iseghem; 9° de maetschappij van Rhetorika van Rousselare; 10° de maetschappij

(1) Verscheidene letterkundige genootschappen zonden aen onze kamer brieven, waerin de hartelijkste deelneming doorstraelt voor de moedige pogingen, welke zij ter handhaving harer rechten en harer waerdigheid had aengewend. Wijlen Eugeen Zetternam zond mede eenen dusdanigen breedvoerigen brief, welke thands nog in de handvesten der kamer berustende is.

van Rhetorika (*IJver en Broedermin*) van Brugge; 11° de maetschappij van Rhetorika (*Kunstliefde*) van Brugge; allen om den prijs der schoonste intrede mededingende; 12° den praelwagen der Rhetorika van Thielt; 13° de Leden der maetschappijen van Rhetorika van Gent, Geeraerdsbergen, Kortrijk, Ninove, Wareghem, Sottegem, Lokeren, Deinze, Brugge, Iseghem, Ronsse, Somergem, Rousselare, Waerschoot en Nevele, als mededingers; 14° Een grijsaerd in rijk en edel gewaed, drager van het boek der Rederijk; 15° het toonkundig genootschap van Ruisselede; 16° den Parnassusberg der Thieltsche Rhetorika; 17° de kamer van Rhetorika van Thielt, enz., enz.

Zeven en negentig mededingers in de verschillige vakken van uitgalmkunde traden beurtelings op het tooneel. 's Anderen daegs werd de uitspraek der rechters bekend gemaekt. Wij laten den uitslag volgen :

POËZIJ. Prijs : Eug. Stroobant, van Brussel.

PROZA. Prijs : Ed. van Biesbrouck, van Langhemarcq.

IJVERZUCHT : (kinderen beneden de 15 jaren.)

DEFTIG VAK : Caestecker L., van Brugge, met *het bedelkind uit Savooyen*.

ID. *Boertig vak :* J. Blondeel, van Brugge, met *de schoolmeester op de prijsdeeling*.

JUFVROUWEN. *Deftig vak :* Juffer E. de Terre, van Gent, met *eene Arme moeder*.

DEFTIG VAK. 1° *Klas*. 1° prijs : Em. Merckaert, van Geeraerdsbergen, met *Lodewyk of wraek en wanhoop*. 2° prijs : F. Larmuseau, van Kortrijk, met *de Losbandige*.

ID. 2° *Klas*. 1° prijs : B. de Vriendt, van Gent, met *Karel de Vyfde*. 2° prijs : H. Serleys, van Sotteghem, met *het Uer der doodstraf*.

BOERTIG VAK. 1° prijs : J. van Impe, van Ninove, met *Pieter, een domme dienstbode*. 2° prijs : B. de Ruytter, van Brugge, met *de Burgemeester van 't dorp*. 3° prijs : Mortier-Jacquin, van Kortrijk, met *Auwau*, uit *de Listige weduwe*.

LUISTERLIJKSTE INTREDE. 1° prijs : Maetschappij *Yver en Broedermin*, van Brugge. 2° prijs : Rhetorika van Rousselare. 3° prijs : Rhetorika van Iseghem.

Het Staetsbestuer kwam met milde toelagen de onkosten van dezen kampstrijd te gemoet [1].

8 October. De Kamer beslist, dat zij tweemael ter week, den Dijnsdag en den Vrijdag, zal vergaderen in de herberg van den eenen of anderen burger van het genootschap deelmakende; dit zal eene gelegenheid zijn om over kunsten en wetenschappen met elkander te spreken. De beurtlotingslijst der *estaminets* wordt in druk gegeven.

1852. 7 Maert. Het reglement der Kamer ondergaet eenige veranderingen, namelijk hierop uitkomende, dat het vereischte getal leden om eene beslissing te kunnen nemen, slechts tot het vierde der te Thielt gehuisveste konfraters moet beloopen. Het steeds aengroeyende getal der vreemde medeleden had die wijziging, op den duer, onontbeerlijk gemaekt.

1854. De winter van 1853-1854 was zeer streng; de armoede heerschte door gansch Vlaenderen, maer vooral te Thielt en in de omstreken. Inschrijvingslijsten werden onder de burgerij rondgedragen met het oogmerk de behoeftigen door milde aelmoezen ter hulp te komen. Onze kamer, getrouw aen haer verledene, willende aen dit liefdadigheidswerk deelachtig zijn, verzamelde van haren kant bij de inwooners eene som van fr. 1028 05, welke zij in voedzame soep en aerdappelen aen de noodlijdenden uitdeelde. De opbrengst van verscheidene vertooningen werd daerenboven aen den arme geschonken.

---

(1) *Verzameling der verdienstelykste dicht- en prozastukken die in den tooneel- en letterkundigen pryskamp, die met de krachtdadige ondersteuning van het staetsbestuer, door de maetschappy van Rhetorica van Thielt, op den 20 mei 1850 uitgeschreven, ter mededinging zyn ingezonden.* Thielt, ter drukkery van Horta-De Laere, Yperstraet, 12; 1850.

1855. Harde, gure winter. Eene inteekening wordt geopend onder de leden der Kamer, die de stad Thielt bewoonen. De opbrengst, beloopende tot 888 franken, wordt aen de behoeftigen uitgedeeld in soep, brood, aerdappels, brandstoffen. Gedurende twee maenden gaen de leden dagelijks de bereiding of de uitdeeling der levensmiddelen bewaken.

Op 15 Mei worden al de genootschappen der stad door onze Gilde uitgenoodigd om deel te nemen aen de plechtige intrede, binnen Thielt, van den verdienstelijken heer Edw. van Maele, landbouw-werktuigkundige, bij zijne terugkomst van Brussel, waer de Midden-landbouwmaetschappij hem een vereerend getuigschrift had toegewezen.

Wij halen deze bijzonderheid hier aen, om te doen zien, dat de kamer van Rhetorika steeds de ware verdienste wist te vereeren en aen te moedigen, in welk vak deze zich ook aenbood.

1856. 16 Maert. Onze Kamer speelt te Rousselare, op den tooneelkundigen kampstrijd geopend door de *Zeegbaer herten*, het drama *Everaerd en Suzanna* en het blijspel 99 *beesten en één boer*. Aldaer dongen mede, en speelden op beurt van loting, de maetschappijen van Rhetorika van Dixmude (*Nu, morgen niet*), van Brugge (*Kunstliefde*), van Thielt (*Ghebloeyt int wilde*) en van Brugge (*Yver en Broedermin*). Verscheidene andere Kamers, alhoewel ingeschreven, lieten zich op den prijskamp niet bevinden.

De 2e prijs van het tooneelspel en eene eervolle melding voor het blijspel vielen ten deele aen de Thieltsche Rhetorika.

1859 (1). Na het overlijden van den heer J. Schouteet, eigenaer

(1) Tooneelvertooningen door de kamer sedert het jaer 1847 gegeven :

1847. 24 Januari. Vertooning van het vaudeville *Bruno le fileur*.
5 April. *De Dronkaerd*, blijspel, enz.

der schouwburgzael, werd dit lokael, met de afhangende gebouwen, door den heer Horta aengekocht. Deze deed de bouw-

---

16 Mei. *De Nagel van S. Jansberg,* blijspel en *la Banqueroute du Savetier,* vaudeville.

1848. 5 Maert. Vertooning ten behoeve van den arme, van *Wit en zwart,* blijspel, enz.

3 October. *Wie weet waervoor het goed is,* blijspel (Von Kotzebue), en *Wit en zwart,* blijspel (Van Peene).

1849. 9 Januari. *Wie weet waervoor het goed is,* blijspel, en *la Chambre à deux lits,* vaudeville.

15 April. *Siegfried van Hohenwart,* tooneelspel (naer Westermann), en *de Bloedzuigers,* blijspel.

29 Mei. *De Bloedzuigers* en *le Rapin*, vaudeville.

30 September. *De Kluizenaer op Formentera*, tooneelspel (Von Kotzebue), en *le Rapin.*

Het tooneelspel *Menschenhaet en berouw* (Von Kotzebue), wordt ter studie gelegd om in de maend November vertoond te worden.

Op zondag 9 December komt de maetschappij van Rhetorika *Union et Progrès,* van Deinze, te Thielt eene vertooning geven bestaende in 1° *C'est monsieur qui paie*, vaudeville; 2° *le Lait d'ânesse*, comédie-vaudeville; 3° Une séance de magie blanche, par M. P. R.; 4° *Zélia la danseuse*, vaudeville.

1850. 13 Januari. *De Prins schouwvager*, blijspel, en *de Vier schildwachten op éénen post*, id.

27 Januari. *Siegfried van Hohenwart*, tooneelspel, en *de Prins schouwvager,* blijspel.

12 Mei. *De verzoening, of de broedertwist,* tooneelspel (Von Kotzebue).

6 October. *Everaerd en Suzanna*, tooneelspel (Van Peene), en *Bruno le fileur,* comédie-vaudeville.

26 December. *Carmagnole, ou les Français sont des farceurs*, vaudeville, en *De gebeterde Jocrisse of de rampvolle dag*, blijspel.

1851. 17 Januari. *Carmagnole, ou les Français sont des farceurs.*

2 Maert. Everaerd en Suzanna, tooneelspel, *De huisraed van Lisa,* kluchtspel, enz.

11 Mei. *Arthur*, *of zestien jaren later*, tooneelspel, en *Siska van Roosmael,* blijspel.

6 Juli. *Keizer Karel en de Schoenlappers*, *of de gekroonde leers*, blijspel, en *le Rapin,* vaudeville.

5 October. *Siska van Roosmael*, blijspel, en *La vendetta*, vaudeville.

6 November. *De nagel van Sint-Jansberg*, blijspel.

28 December. *De zoon soldaet voor den vader,* tooneelspel, en *De deserteur,* blijspel.

valligheid van het oud theater door deskundigen vaststellen, en vroeg vervolgends aen de stedelijke regering de machtiging om

---

1852. 22 Februari. *Arthur, of zestien jaren later,* tooneelspel, en *De huisraed van Lisa,* blijspel.
15 April. *Een man te trouwen,* blijspel, en *De brandschatting,* blijspel.
2 Mei. *De advokaet Patelin,* blijspel, en *De brandschatting.*
31 Mei. *Bruno le fileur,* en *Een man te trouwen,* blijspel.
3 October. *Bruno le fileur,* en *Een man te trouwen.*
19 December. *De onechte zoon,* tooneelspel (A. von Kotzebue.)

1853. 17 April. *De eerepost,* blijspel, *Arme Jack,* tooneelspel (E. Stroobant), en *Driesken Nypers,* blijspel.
16 Mei. *Fortunatus-beurze,* blijspel (Van Peene), *Arme Jack,* en *de Wanhoop van een schoenlapper,* kluchtspel.
2 October. *De Huisraed van Lisa,* blijspel, en *Fortunatus-beurze.*

1854. 29 Januari. *De Violier,* blijspel (Van Peene), *de Revisie-raed,* blijspel, enz.
30 April. *Vader en dochter,* tooneelspel, en *Siska van Roosmael.*
6 Juni. *Everaerd en Suzanna,* en *Keizer Karel en de Berchemsche boer,* blijspel, (Van Peene),
2 October. *De Violier,* en *99 beesten en één boer,* kluchtspel (Van Peene).

1855. 28 Januari. *De Keizer en de Schoenlappers,* blijspel, *99 beesten en één boer,* en *Twee hanen en ééne henne,* blijspel (Van Peene).
28 Mei. *Twee hanen en ééne henne,* en *Een man te trouwen.*
30 September. *De Vrolijke kruiskensdag,* kluchtspel (V. Driessens), en *het Beeld,* blijspel (Doosselaere).

1856. 20 Januari. *Het Beeld,* en *Vader Cats, of een uertje van het buitenleven,* blijspel (Van Peene).
5 October. *Everaerd en Suzanna,* tooneelspel, en *Fortunatus-beurze.*
6 en 7 October. Groot muziekael avondfeest.

1857. 1 Juni. *Fortunatus-beurze,* blijspel, *Vader en Dochter,* tooneelspel, en *Anne-Mie,* blijspel (Destanberg).
4 October. *De Advokaet Loubet,* drama, en *de Dochter van Dominique,* blijspel.

1858. 6 Januari. *Vader Cats,* blijspel, en *Een schat van eene vrouw,* blijspel (Destanberg).
24 Mei. *Wit en Zwart,* blijspel, en *Een schat van eene vrouw,* blijspel.
18 Juli. *Het Verloren schaep,* blijspel (Van Driessche).
4 October. *Tamboer Janssens,* blijspel (Van Peene), en *Anne-Mie,* blijspel (*).

(*) In deze nota zijn alleenlijk de vertooningen opgenomen waervan de programma's in ons bezit zijn.

hetzelve te slechten. Dit werd hem toegestaen mits eene zekere vergelding voor den afkoop der erfdienstbaerheid bij schepenenakt van 28 Juni 1783 bepaeld.

Ziet daer de liefhebbers van Rhetorika beroofd van eenen schouwburg, en genoodzaekt hunne vertooningen te staken. Zij wenden zich tot Z. M. den Koning, met verzoek eene *tombola* gevolgd van eene openbare loting te mogen inrichten, ten einde met de daervan voortkomende gelden een lokael, dienende voor theater en rederijkkamer, te kunnen opbouwen.

Bij koninklijk besluit van den 30 September 1859, werd de bovengemelde vraeg ingewilligd (1).

De maetregelen door de Kamer ten gevolge van die bemachtiging genomen, werden met ijver beneerstigd en alles voorspelde eenen heerlijken uitslag. Reeds had men, bij middel van vrijwillige inteekeningen onder de leden, het grootste gedeelte van het benoodigde kapitael bijeengezameld, toen een onvoorziene hinderpael, voortspruitende uit een geschil, opzichtelijk het plaetsen van het ontworpen theater, de onmiddelijke verwezentlijking der onderneming kwam tegenkanten, zoo dat men tot eenen uitstel moest toevlucht nemen.

1861. Ofschoon in de onmogelijkheid gesteld zich op de tooneelkunde toe te leggen, bleef de Maetschappij des niet te min blijken van kunstijver geven. Gedurende de volgende jaren richtte zij met behulp van het genootschap der *Fanfaren*, meest uit leden der Rhetorika samengesteld, en van de koninklijke societeit der *Melomanen* van Gent, verscheidene muziekale avondstonden in, waer de noodlijdenden niet vergeten werden.

---

(1) Men zie *Bijlagen*. N° X.

1862. In het begin dezes jaers werden bij het Magistraet poogingen aengewend, ten einde de Casinozael als bestendige tooneelplaets te mogen gebruiken. De stedelijke raed, hierover beramende, wees de vraeg van de hand, en deed aen de verzoekers den volgenden brief schrijven :

Thielt, 12 Maert 1862.

Aen de Maetschappy van Rhetorika te Thielt.

MYNHEEREN,

Ter beantwoording uwer rekwest aen de stedelyke Raed ingediend, strekkende in het gebruik te komen der stadszael de *Casino,* tot geven van vertooningen, hebben wy de eer U te melden, dat de Raed zich in de onmogelykheid bevind aen Uwe vraeg te konnen voldoen, aengezien gy onbepaeldelyk dit gebruik vraegt.

Aenveerd, Mynheeren, de verzekering onzer achting.

Burgemeester en Schepenen,
CH. STEVENS

Ter ordonnantie : *De Sekretaris,*
J. MULLE.

Daerop vroeg de kamer de machtiging om ter gelegenheid van Paschen in voornoemd lokael ééne vertooning te geven, bestaende in *Vader Cats,* blijspel (Van Peene), en *De vrolijke Kruiskensdag,* blijspel (Van Driessche). Zij kreeg ten antwoorde :

Thielt, den 5 April 1862.

Aen de Maetschappy van Rhetorika, te Thielt.

MYNHEEREN,

Als een gevolg aen Uwe vraeg van 15 Maert lestleden, strekkende eene vertooning te mogen geven op de zael de *Casino*, hebben wy de eer U te berigten, dat de stedelyke Raed besloten heeft uwe vraeg niet te kunnen inwilligen, om reden gemelde zael voor die bestemming niet geschikt is.

Burgemeester en Schepenen,
CH. STEVENS.

Op bevel : *De Sekretaris,*
J. MULLE.

Wij onthouden ons van alle bittere bedenkingen.

Thands is de kamer nog in volle wezen. Ongeminderd de vreemde konfraters, telt zij *drij en vijftig* te Thielt gehuisveste leden, allen tot de treffelijkste burgerij der stad behoorende. Hare vergaderplaets is in het hof *den Rooster*.

Naer wij vernemen is er meer dan ooit spraek eene theaterzael op te rechten en aen de letter- en tooneelkundige oefeningen eene merkelijke uitbreiding te geven.

De Hemel behoede het aloude *roode Roosjen gebloeid in 't wilde*, en late het nog menige eeuw in luister groeyen!

A. DE VLAMINCK.

BIJLAGEN.

I. Reglement der Thieltsche Rederijkkamer.

(15 SEPTEMBER 1462.)

Allen den ghonen die deze presente letteren sullen sien of horen lesen, saluyt, wij Balliu ende schepenen vander stede van Thielt, doen te wetene, dat vp den dach van heden vóór ons commen ende ghecompareert zijn in propren personen Mr Janne van Putthem pbre, als deken, Sanders Ellebuuc, Willem Haghelinck, Pieter van Ryckeghem, Steuin Fiers, Gillis de Meyere ende Laukin de Poortere, als ghezwoernen, mytsgaders eeneghe andere jonghe ghesellen vander Gulde ende Broederschepe van Retoricquen, ons te kennen gheuende, hoe dat zij eenen tijt es leden, vpghestelt ende onderhauden hebben, bij consente vañ heere eñ vañ wet naer haerlieder besten vermoghene, een minlic eñ eersaem gheselscip eñ broederscap ter eeren van Gode van hemelrijcke eñ van mijnen heere Sente-Jan Baptyste, ten aultare van Ste-Franchoys, binnen de kercke van Thielt, omme te doen ende te continueerne den goddelijcken dienst, al dwelcke zij niet en vermoghen te doene eñ te continueeren het ne ware sij daerup hadden onsen espressen consente eñ opene letteren van autorisatien, inder maniere vande andere Gulden van neeringhen ende ambachten, ons daeromme neerents biddende ende versouckende, ende te dien fine ouergheuende zekere pointen eñ articlen. Al twelck gheconsidereert ende ouerghemeerckt, wy Balliu eñ Schepenen vors. hebben gheconsenteert ende ghewillecuert, consenteren eñ willecueren bij dese onse letteren den voornoumden supplianten van nu voort an te haudene ende te bliuene ten eeuwelijcken

daghen eene Gulde ende confrerije ter eeren van Gode van hemelrijcke eñ van mijnen heere Ste-Jan Baptyste, ten aultare van Ste-Franchoys, binnen de kercke van Thielt, volghende de ordonnantiën eñ statuten hier nr. verclaerst van woorde te woorde :

Eerst, zo wie int gheselscip zal willen comen, moet gheuen tzijnder incompste viii sc. par., ende ten dootghelde zo zal men gheuen xvi sc. par. ofte daer bouen, telckers gheliefte.

Item, zo es elck van den guldenbroeders oock schuldich eenen groten telcken jare omme de Reparatie vanden aultare ende omme daer te doen celebreren den dienst van Sente-Jan Baptijste, te wetene : seuen missen ende vp St.-Jans daghe mitssomers eene ghesonghen misse ende vesperen ende noch eene ghesonghen misse den dijssendach inde octaue vanden Heleghen Sacramente.

Item, waert dat iemant vut den gheselscepe der werelt overleet, zo sal men doen doene eene ghesonghen messe van Requiem met diaken ende subdiaken, ende sullen de andre ghuldebroeders vp de vermaninghe vanden cnape, ghehauden wesen ten vutvaert ende ten offereñ te commen met haerl. keerels van paruere, de dekin ende de ghezwoernen, vp de verbuerte van iv sc. par., de andre ghesellen vp iii sc. par.

Item, dat men telcken twee jaren vp St.-Jans dach Mitssomers, de cuere zal doen van eenen nieuwen dekin ende zes ghezwoernen omme tgheselschip te regierne, ende sullen de dekin ende de gheswoernen vors. thaerl. afgane ghehauden wesen Rekeninghe te doene van haerl. beleet ende overbringhen de juweelen, panden, archyuen ende andre saken, dewelcke zij van de Gulde in bewarenesse hauden.

Item, dat elck van den vors. gheselschepe sal ghehauden zijn te maken een ghemeen habijt van eender coleuren metter deuijse vander gulde, emmers zo de dekin eñ de ghezwoernen dat vutsteken sullen, ende es oec ghehauden met heml. habijt te commen telcken reyse als hij daertoe vermaent es bij de vors. dekin eñ ghswoernen, vp de verbuerte van ii sc. par.

Item, dat nijemant ne zal vloecken, scheldewoorden besighen of oneerbaren clap spreken daer de ghesellen vergadert zijn, vp de verbeurte van ii sc. pars.

Item, zo gheuielet dat tusschen eeneghe vanden gheselschepe gheschil vprese inde camere daer men vergadert es, zoo sullent de deken ende de gheswoernen stillen ende paeysen, behaudens trecht vañ heere eñ vañ wet.

Item, zo wie tgheselschip wil verlaten of vuter stede van Thielt

vertrocke, zal gheuen tzijnder afscheedene xvi sc. pars. voor dootghelt.

Item, alst gheselschip haerl. verghaderinghe houdt en daer es dan yement die leelijcke eeden sweert bij costumen, die zal boeten xii d. pars. telcker reyse.

Item, dat nijement als tgheselschip verghadert, es ne zal dobbelen of andre ongheoirloofde spelen antieren, vp de boete van xii d. pars. also menich waerf alst ghebuerde.

Item, waert beuolen eeneghe ghenouchte te bedriuene, tzij van spelen te spelene, toghen te toghene of anders, zo sullen de guldebroeders vors. deselue spelen, toghen of andre ghenouchten moeten vpstellen ter begheerten vañ heere eñ vañ wet. Ende waert dat eenich vanden ghesellen tot dies vermaent sijnde bij deken ende gheswoernen in ghebreke bleef ten prouuene te co̅men, die sal verbueren telcker reysen ii sc. pars.

Item, so waert dat ghebuerde dat yemant vanden spelers tachteren bleue vp den dach dertoe gheordonneert of hij refuseerde zijnen last te vulcommen hem bij deken eñ gheswoernen vpgheleyt, die zal verbeuren x sc. pars.

Item, zo wie eene rolle van spelen weygherde hem bij dekin ende gheswoernen vpgheleyt, sal verbeuren ii sc. par.; ende waert dat hij deselue rolle van spelen aenueirt hebbende weder innebrenght eñ nijet ne can, vp de boete van vi sc. par.

Item, zo sullen de dekin eñ den gheswoernen alle dese vorschreuen boeten innen ende bijeenbrenghen ten oorboire ende proffite vander gulde.

Item, zo sijn de vors. ghesellen oec noch schuldich ter begheerten vañ heere eñ vañ wet de processie vanden Heleghen Sacramente te vereerene vp Helich Sacramentsdach ende de ordonnanche vander seluer processie te helpen bereedene naer al huerl. vermoghen.

Item, dat elck vanden ghesellen, zo wanneer hij in dese gulde compt, sal beloven ghetrouwelijcke tonderhauden allen desen vorscreuen poenten ende elck poent sonderlinghe, sonder fraude of aerghen wille, ter contrariën. — In kennessen der waerheden zo hebben wy Bailliu ende Schepenen vors. dese letteren ghedaen seghelen metten seghele van saken der vorn. stede van Thielt, den xv^en^ dach van September int jaer Ons Heeren duust vier hondert twee eñ tsestich. Ende was gheseghelt met eenen seghele van groenen wasse vuthanghende in dobbelen steerte.

(*Kopij, in de stedelijke handvesten van Thielt*).

II. Nieuwe privilegiebrieven van wege het stedelijk Magistraet.

(1e Februari 1518.)

Allen den ghonen die deze presente letteren zullen zien of hooren lesen, wy Bailliu, Schepenen ende Raedt vander stede van Thielt, doen te wetene als dat commen eñ ghecompareert zijn voor ons in proñ persone Meester Willem van den Pitte pbre, als Deken, Joos vanden Wiele, Lauwereys Coppins, Pieter Haghelinck, Jooris de Clerck ende Anthonis de Veiltere als besorghers van den broederschepe ofte gulde van Sente-Jan Baptijste, gheseyt gheselscepe van der Edelder conste van Retorycken, binnen deser stede, ende hebben ons ootmoedelick vertoocht, als dat de gulde ter causen van den grooten ende miserablen trouble van oorloghe, nu al diueersche jaren geene origineele ende authentieke brieuen van priuilegie meer en heeft omme te spelen ende te vertooghen de conste ende scientie van Rethorycquen, ons versouckende nieuwe bryeuen van priuilegie thebbene, inder vorme ende maniere alst behoirt, omme te moghen anthieren die edelder Conste, scholen van Rethorycken thouden, representeren die mysteriën, spelen van sinne, battementen, fartsen, boerden ende andere spelen van Rethorijcquen, mitsgaders prijsen vp te hanghen ende te moghen trecken tallen steden ende dorpen omme prijsen te winnene ghelijck andere vrye cameren, sonder moleste ofte belet, voorts hebben ons versocht te moghen trecken bijder Gulde vander Fonteyne binder stede van Ghendt, omme ghedopt ende anneghenomen te wesen ende danof thebben wettelijcke tijtels, ghelijck die andere camers van Rethorijcquen binnen den lande ende graefschepe van Vlaenderen ; ende omme dat wy de scientie ende de conste grootelijcks gheneghen sijn ende de gulde voornompt voor goet ende deuchdelick erkennen ende weirdich vande priuilegiën aen haerlieden gheoctroijeert ende geschoncken, ende wel sonderlinghe tpriuilegie verleent bij onse voorsaeten in wette den xv^en September año dusent vier hondert ende twee ende tsestich, metsgaders toctroij van priuilegie van den xxii^en in Lauwe anno dusent vier hondert ende acht ende tachentich ; so eyst, dat wy den dekin ende besorghers voornompt bij dese onse letteren hebben gheguent ende gheoctroyeert, ghuenen ende octroyeren hemlieden te trecken te

Ghendt waerts bij der gulde vander Fonteyne, omme gheconfermeert ende ghepromoueert te wezen ende danof opene letteren tontfanghene om vrije camer van Retorijcquen te wesen ende te moghen trecken tallen steden ende plaetsen daer zij ontboden sijn om prijzen te winnene, zo wel in scholen van Refereynen als eldre, zoot hemlieden beliefuen sal; altijts naer de vsagie ende costume daer annopende, mytsgaders oic prijsen te moghen vphanghen. Voorts vp dat de gulde voorñ haerlieder vroegere exercitien met neerents soude continueren, ende wel bijzonderlick in tvereeren de processiën vanden Heleghen Sacramente, tvieren vañ eerlycke paeysen ende de blyde incompsten of alle andre solempniteyten, daer de eere vañ stede inne gheleghen es, so hebben wij den guldebroeders voorñ gheoctroyeert ende octroyeren hemlieden, dat sij sullen moghen draghen een ghemeen habijt van eender vorme, coleure ende parure, ghebrueckende vp den borste vañ journeyen ende vp den lincken mauwe vañ keerels haerlieder deuijse van de *roode roose metten Heleghen Gheest dertoe dienende* ende de woorden *Ghebloeyt int wilde.* Item, dat zij sullen moghen kiesen in alghemeene cuere vañ guldebroeders eenen prinche, wesende d'vpperste van tgheselschip, welcken prinche men nemen sal onder deersaemste ende die oorboirlijckxt regiereñ sal. Item, dat men de cuere doen sal alle jare sDijssendaechs in de octaue van den Heleghen Sacramente van eenen niewen deken ende vier ghezwoernen of bereckers, ende ten drien jaren van eenen nieuwen prinche. Item, Voorts sullen de guldebroeders heml. moeten ghedraghen naer de costume ende den reghel van oudts gheuseert ende onderhauden. In kennessen der waerheden so hebben wij, Balliu, schepenen ende Raedt dese pñte letteren ghedaen seghelen metten seghele van saecken vañ voors. stede, den eersten in Sporcle int jaer Ons Heeren dusent vijfue hondert ende achtiene. Ende was gheseghelt met eenen seghele van groenen wasse vuthangende in dobbelen steerte; ende was onderteeckent Neemgheer.

(Kopij in de stedelijke archieven; andere kopij in de handvesten der kamer van Rhetorika.)

III. Confirmatie- of doopbrief van wege de hoofdkamer: de Fonteine, van Gent.

(9 April 1818).

« Omme dieswille, dat naer de goddelycke reghele ende ordonnancie, gheen meerder zaecke noch deucht en is te an meerckene, dan in goede, eerbaere, wyse ende discrete anthieringhe, ende bysonder daer, daerby men verstaen ende leeren mach alle 'tguent, daer den Goddelicken wille inne gheleghen es, het welcke al wel ghebeuren mach ende meest gheschiet in 't frequenteren ende anthieren der edelder Conste van Retorycquen, soo cyst, dat wy Prinche ende Raedt, metten ghemeenen gulde broeders van den Gulde van der Helegher Dryvaudycheyt, dat men heet de *Fonteyne,* met dat daertoe behoort, binnen der stede van Ghendt, als hooftcamere der Retorycquen binnen desen lande ende Graefschepe van Vlaenderen, altijts gheneghen zijnde ter augmentatien ende tot al 't guen't daer deucht, wijsheyt ende eerbaere conuersatie inne gheleghen es ende byzondere der edelder Conste van Retorycquen, Ghemerckt den meynsche gheenen meerderen viant en heeft dan quaede bekuerynghe by oneerbaerder conuersatie, soo es waer, dat wy ontfanghen hebben de supplicatie van onsen lieuen ende beminden vrienden, den Gouuerneurs ende regierders vanden gulde van mynen heere Sente-Jan Baptiste, residerende binnen der stede van Thielt, als hemlieden intitulerende te wesen eene Gulde van Retorycquen binnen der stede voorñ, an onslieden Prince ende Raet, begheerende met neerenste hemlieden oversulcx te willen kennene by onsen openen letteren van confirmaciën, ons daeromme ootmoedelycken biddende 't selue alsoo te willen doene, ende ghemerckt, dat men alle zaecken schuldich es ende behoort te voorderen, soo welcken tijt dat de eere Gods daerby niet vermindert wesen en mach, Vp 't welcke wy Prince ende Raedt alsuoren rypelick ende met neerenste daerup gelet hebben, hebben gheconsenteert ende ghewillecuert den supplianten voorñ, consenteren ende willecueren by desen onsen openen letteren van confirmaciën, te wesene ende blyuene van nu voort an, een broederschip ende camere van Retorycken up zulcken tytele ende parruere van eender *Roode Roose* metten woorde: *Ghebloyt int wilde,* metten Heleghen Gheest daertoe dienende,

haudende voor haerlieder patroon mynen heere Sente-Jan Baptiste, soo voorseyt es, altijts behauden ons en elcx rechte, omme in alle steden, dorpen ende plaetsen te moghen vertooghene de conste van Retorycken, in alle beroupen spelen, der consten angaende, prysen te winnene als andere naer de verdienste, alsoo wel in scholen van referainen als eldere, soo hemlieden belieuen sal, altijts naer aerte soo daertoe dient ende behoort, begheerende an alle Gouuerneurs ende Regierers van cameren van Retorycken deselve van Thielt, oversulcx als wy te willen houdene ende kennene, zonder hemlieden ter contrariën danof eenich belet ofte molestie te doene. Te min mits dat ons deuchdelick bleken es, dat de selue supplianten inden naeme ende ten tytle alsuooren gheintituleert ende oversulcx ghehouden ende bekent zijn by den Heere ende der Wet der seluer stede van Thielt, by eender lettre in daten den eersten in Sporcle *anno* xv^c^ xviii^e^ gheteekent : Neemgheer ; altijts reseruerende tonswaert alle gheschillen oft donkerheden, die hier innc zouden moghen vallen omme deselue gheinterpreteert te werdene by ons, vp dats noot zy. Ende, omme dat alle dese zaecken ende elck bysondere goet vast ende van weerden blyuen zouden teeuweghen daeghen, soo hebben wy Prince ende Raedt voorñ dese onse letteren ghedaen seghelen metten seghele van onsen gulde ende hieranne doen hanghen den ix^en^ in Aprille in tjaer dusent vijfue hondert ende achtiene vóór Paeschen, ende was gheseghelt met eenen seghele van rooden wasse vuthangheñ in dobbelen steerte van parchemyn.

(*Compendium van Privilegiën der stede van Thielt, ter stedelijke handvesten, f° 61. — Andere kopij in de archieven der Kamer van Rhetorika.*

IV. Privilegie bekomen van wege Philips IV.

(3 April 1664.)

Philips, by der gratie Godts Coningh van Castilliën, van Leon, van Arragon, van beyde de Ceciliën, van Hierusalem, van Portugael, van Navarre, van Grenaede, van Toledo, van Valence, van Galiciën, van

Mailliorken, van Sevilliën, van Sardingiën, van Cordua, van Corsique, van Minorca, van Daen, van Algarben, van Algieren, van Gibraltar, vande Eylanden van Canariën ende vande Indiën, soo orientaele als occidentaele, vande eylanden ende vaste landen ter zee Oceane; Aertshertoghe van Oostenrijck; hertoogh van Bourgoniën, van Lotterijck, van Brabant, van Limborgh, van Luxemborgh, van Gelderen, van Milaenen; Graeve van Habsburgh, van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoindiën; Palsgraeve van Tirol, van Henegauwe en van Naemen; Prince van Swaiven; Marckgraeve des Heligh Rijckx van Rome; Heere van Salins ende van Mechelen ende Dominateur in Asiën ende Africken; Alle die dese tegenwoordighe sien sullen, Salut. Wy hebben ontfanghen d'oodtmoedighe supplicatie van Deken, Hooftman ende Supposten vande Rethorijcke camer binnen onse stede van Thielt, inhoudende dat sij hier voorent in possessie sijn geweest van te spelen ende te verthoonen hun spel van Rethoryck tot stichtinghe ende recrijatie vande Gheмeente, gelijck andere omligghende steden waren doende, de welcke door de letste troubelen van oorlooghe eenighe jaeren is belet ende veronachtsaemt geweest, mits dat den supposten vande selve Camer hun hebben vertrocken uyt de selve stede van Thielt naer andere beslotene steden om bevrijd te wesen van plunderinghe ende andere incommoditeyten, die d'insetenen van aldaer hebben onderstaen; ende alsoo door den lang gewenschten peys een jegelijck is wederkeerende en soecken te gebruyken hunne oude exercitie tot instructie vande Jonckheyd ende hun te vertrecken, soo van debausen als andersints, welcke verthooninghen waeren geschiedende op sekere feestdaeghen gelijck kerck-wydinghen ende andere; Desirerende de verthoonders te ernemen deselve exercitie gelijck men is doende deselve in andere omligghende steden, gemerckt sy daertoe sijn hebbende een vrije Camer, hebben sij ons seer ootmoedelijck ghebeden, dat wy hun souden willen permitteren ende consenteren de selve spelen ende verthooninghen te mogen exerceren, doende hem daer over depecheren acte in behoorlijcke forme; doen cont te weten, dat wy 't gene voorschreven is overmerckt ende daer op gehad het advijs van onse lieve ende beminde, die Burgemeester ende Schepenen onser voorseyde stede van Thielt, geneghen wesen ter bede ende begeerte vande voornoemde supplianten, hebben hun geguent geoctroijeerdt ende gheaccordeerdt, guennen, octroijeren ende accorderen hun, gevende oorlof ende consent uyt onser sonderlinghe gratie bij desen, dat sij sullen moghen exerceren hun spel van Rethorijck ende spelen hunne oude voorseyde spelen ende verthooninghe van Rhetorijcke, gelijck sy van te vooren gedaen hebben, met

expresse conditie nochtans van eenighe verthoogen speelwijs op theater publyckelijck te verthoogen dan naer prealabel verthoogh met overleveringhe van copije van henlieden verthoogh aen den Pastor ofte Deken der voorseyde stede van Thielt mitsgaders aen Bailliu, Burgemeester ende Schepenen 't selve gevisiteerd hebbende, soo sij allen ouden tyden gedaen hebben, ende daerenboven, dat de voorseyde suppliantes sullen gehouden werden t'observeren ende t'achtervolghen de placcaeten tsedert corten tijd hier op geëmaneerdt; ontbieden daeromme ende bevelen onse seer Lieve ende getrouwe, die Hooftpresidenten ende Luyden van onsen secreten ende grooten Raede, President ende Luyden van onsen provinciaelen raede in Vlaenderen ende alle andere onse Rechteren, Officieren ende Ondersaeten, dien dit aengaen ofte roeren magh, dat sy de voornoemde supplianten mitsgaeders hunne naercommelinghen, van dese onse gratie octroey en permissie doen, laeten, ende gedooghen rustelijck, vredelijck ende volcommen'tlijck genieten ende gebruycken op de Lasten ende Conditien inder voeghen ende manieren soo voorseydt is, cesserende alle teghen jeghen ende beletselen ter contrariën, want ons alsoo gelieft. Des t'orkonden hebben wij onsen grooten zegel hier aen doen hanghen. Ghegheven in onse stadt van Brussel, den derden dagh der maendt Aprilis, int jaer ons Heeren Duysent ses hondert vier-en-sestigh ende van onse rijcken het drije-en-veertigste.

(Geteekend) : J. STEENEN, V^t.

(*Kopij in het Gulde-bouck van 1740-1773, bl.* 12.) De originelen van dit en van het voorgaende privilegie bestonden, vóór de Fransche omwenteling, nog in de handvesten der Rederijkkamer.)

V. De kamer vraegt en bekomt eene schuilplaets op het stadhuis tot het bergen harer tooneelgereedschappen.

(31 October 1761.)

Aen mijn heeren Borghemeester ende Schepenen der stede van Thielt.

Supplicerende verthoonen oodtmoedelijck Prince, Deeken, Hooftman, ende voordere Guldebroeders van de gulde van St-Jan : *Gebloeijt int wildt,* geerigeert binnen de voorn. stede, dat sij geirne tot conservatie van hunnen theater ofte paschenia souden maecken eene casse op de groote Haele van het stadthuijs van UL. heeren, onder den trap, 't gonne facillelijck, sonder het minste ongerief, van wien het soude connen wesen, immers sonder de caemer int eeniger manieren te beschaedigen, can gheschieden, nochtans niet sonder UL. expresse permissie ende consent, oorsaecke sij hunnen toevlucht sijn nemende tot de selve.

Oodtmoedelijck biddende believe gedient te wesen, geconsidereert niemant nochte oock de voorseyde Haele daer door en connen beschaedight worden, aen de supplianten ter plaetse voorseyt te consenteren te stellen eene casse tot conservatie van hunnen voorschreven theater ofte paschenia.

'T is de gratie, etc.

(Getd.) *Prince* JOSEPH VAN ZIELEGHEM.
JOANNES VEROUGSTRAETE.
als hooftman JOANNES SERROELS.
JOSEPH ROELENS.

(*Kantschrift*) *:* Burgemeester ende Schepenen consenteren, dat de sipplianten de casse by reqte versocht sullen vermoghen te stellen onder den trap op de grootte Halle by het collegie te reguleren, dit alles by provisie en voor soo lange het collegie sulx sal gelieven te gedooghen. Actum int volle collegie, prœter d'hr. Thooft, desen 31 October 1761.

Als greffier (Get.) J. DE ROO.

(*Origineel. Archief der Kamer van Rhetorika.*)

VI. Machtiging om eenen theater te bouwen.

(28 Juny 1783)

(*Verzoekschrift.*) Suppliërende vertoont reverendelyk Jacobus De Blaere voor Myn heeren Bailliu, Borgemeester ende Schepenen der stede van Thielt.

Myn aghtbaer' overheid, verrijckt met minzaemheden
Voor die tot uw genucht, 't geciert tooneel betreden,
Ik buijg' my met ootmoed, en jder tot die konst,
Voor uw genaed', en zorg, en onbepaelde jonst;
Om tot dien eynd', met spoet, een schouwburg op te bouwen
T'wyl m'in uw aensien selfs 't tooneel moet seer benouwen,
Want in de meeste plaets daer het tooneel verscheen,
Zeijd' gy, o burgervaers ! de plaets die is te kleen.
Dus met genegentheijd, en tot u welbehaegen,
En om der konstminnaers speelsugtende beklagen,
Heb ik alree begonst, een bouw, van in den grond;
Maer op een schuynsche plaets! en zoo ik 't vierkant vond,
Hy zou thien voeten staen, op d'oude kaeij der stede.
Dus om 't vercier van 't werck is myn oodmoed'ge bede
Aen U Roemwaerde weth, van met gedoogsaemheijd,
My dit nog toe te staen, gelyk die konst u vleyd;
Daer mede zoud' ik 't schep ook in het drooghe bringen
Tot voordeel ende vreugd van Uwe stedelingen
Daer mede waer het werck lang ses en sestig voet
En vier en twintig breed; en zoo veel d'hoogde doet,
Dog zonder dat ik zal iet in het waeter setten,
Om de gevaerlykheen aen elk een te beletten;
En met de cierlykheijd gelyk het voorwerp toont,
Zoo uw genae, mynheers, myn grooten ijver kroont,
Tot vreugd der borgerschaer, en onse nagebeuren,
Die zullen uwen Roem doen voorder eeuwen deuren;
'T wijl onder uw bestier, en vaderlyke vlyt,
Die konst, in prael erleeft, in 't schuthof onbenijd.

Op uw genaed alleen vest ik mijn goet betrouwen,
Om myn begonnen werck te mogen rustig bouwen,
G'lyk myn oodmoedigheijd u heden vooren dryft.
Vol nedrijgheyd en vlijt uw g'ringen dienaer blyft

(Get[d]) JACOBUS DEBLAERE.

Kantschrift : Ghesien by d'heeren B[r] ende Schepenen het annexe plan met de nevenstaende requeste ende op alles geleth, consenteren voor soo vele ons aengaet, dat den suppliant bauwe op de caije en syn batiment voltrekke tot het maecken van eenen theater commedie plaetse, met conditie nochtans, dat hy geen beletsel ofte hinder en doet, soo aen het schep als den inganck van de waterijnge voor de peerden, als ook dat hy de selve commedie plaetse voltrecke volgens den heesch van het werck, het selve in goeden staet houde op dater geen peryckel en sy van ongelucken ofte andersints, zullende daer op oock moeten laeten spelen, liberen inganck geven an de commedianten ofte wel borgers de goone met consent van heer weth commedie spelen op een redelijcken sallaris, dan ingevalle hy texorbitant vraeghde, sal hetselve getauxeerd worden door heer Weth, waermede hy sigh sal moeten vergenoeghen sonder voorder tegenseggen op pene van nulliteyd en hetselve te moeten afbreken ; nochte hy en sal geen recht van passagie mogen pretenderen door het selve schep ofte kaije, maer moet die nemen door syn huys op de straete; dan in cas het selve batiment ruyne menaceerde, sal het selve moeten in staet stellen ofte afbreken, immers volgens geliefte van heer Weth.

Actum in vierschaere, *eo die* 28 juny 1783.

Als greffier (Get[d].) DE ROO.

(Origineel. Stedelijke handvesten van Thielt.)

VII. De kamer protesteert tegen de handelwijs der Thieltsche Geestelijkheid.

(29 Januari 1850.)

PROTESTATIE.

De Leden van den Raed van Bestuer der Maetschappy van Rhetorika : GEBLOEID IN 'T WILDE, *aen hunne kunstbroeders, leden derzelfde Maetschappy.*

GEËERDE KUNSTBROEDERS EN MEDEBURGERS,

Vereerd met uw vertrouwen, als hoofden der maetschappy, kunnen wy, in tegenwoordigheid van hetgeen binnen deze stad komt plaets te hebben, niet stilzwygend blyven.

Wy hebben hevig aengerand geweest; wy zullen antwoorden, zonder haet, zonder hertstogt, zonder overdrevenheid. Onze eer, de eer onzer maetschappy, haer welzyn, hare toekomst, vorderen zulks. Onze weerdigheid als mensch, onze onafhankelykheid als burger, leggen ons dezen pligt op.

Op Zondag 27 January 1850, heeft de geestelykheid dezer stad, in alle de missen, sermoenen gedaen tegen onze maetschappy, als of zy eene school van ondeugd en verderfelykheid ware, en dit ter gelegenheid der vertooning (ten behoeve van den armen), van het tooneelstuk : *Siegfried van Hohenwart.*

Hoe is dit tooneelstuk nu eensklaps slecht geworden, daer de geestelykheid ten verleden jare, wanneer hetzelve voor de eerste mael alhier vertoond wierd, van deszelfs beknopten inhoud kennis heeft gehad en daertegen niets heeft weten in te brengen.

Immers de zedelyke strekking van gemeld tooneelstuk is de volgende : « de deugd doen bewonderen van eene vrouw, welke tevens als getrouwe echtgenoote en weerdige moeder, kloekmoedig weerstaet aen al de snoode aendringingen van een verleider; in een woord : de deugd doen uitschynen van den eenen kant, de ondeugd afschuwelyk maken van den anderen. »

Dit is de zedelyke strekking van het tooneelstuk *Siegfried van Hohenwart*. Alwie er eene andere strekking in ziet, heeft dit stuk niet gelezen, bedriegt zich of lastert vrywillig deszelfs edele bedoelingen.

Waerom randt de geestelykheid zoo eensklaps onze Maetschappy met zoo veel overdrevenheid aen?

Hetgeen nu kwaed is, moest ook kwaed zyn ten voorleden jare. In andere woorden : hetgeen ten voorleden jare geen kwaed was, kan thans geen kwaed geworden zyn.

Dit leert ons de gezonde reden.

Niemand zal betwisten, dat een wereldlyk of geestelyk man eene slechte daed kan begaen. Is het daerom eene rede om de samenleving, om den Godsdienst den steen toe te werpen? Voorzeker neen. Het is integendeel de pligt van iedereen het onkruid te weren en de goede plant te bewaren.

Waerom handelt de geestelykheid niet zoodanig?

Waerom ons eensklaps met de benaming van *eerloozen* bestempelen? Waerom eensklaps overgaen tot eene bedreiging van weigering der *absolutie,* zoo als dit afgelezen en gezegd is op den predikstoel, aen al de leden der maetschappy, die hun ontslag niet zullen hebben ingediend? Wat men er ook van moge zeggen, eene maetschappy, welke in haer midden omtrent honderd treffelyke burgers telt, kan geene eerlooze, geene verderfelyke maetschappy zyn.

De dag, dat zy het zou worden, zou voorzeker dengenen van haren val wezen.

Is dit alleen geene genoegzame waerborg van zedelykheid? Want wie is de huisvader die zyne kinderen den weg tot eene ontuchtige plaets, zooals men ons schouwburg heeft afgeschetst, zou aenwyzen? Verders het groot getal aenschouwers die onze vertooning met hunne tegenwoordigheid hebben vereerd, kan tot staving dienen van ons gezegde.

Dien ten gevolge:

Wy protesteren tegen de bedoelingen, die men ons oplegt door slechte tooneelstukken de zeden te willen bederven; wy beweren, dat wy zoowel als iemand de goede zeden beminnen, dat wy zoowel als iemand eerbied hebben voor deugd en ware godsdienstigheid.

Wy verstaen zoowel als iemand, dat de goede zeden de steunpilaer zyn van het maetschappelyk gebouw. In een woord : Wy protesteren

tegen de aenmatigingen van zekere persoonen, alsof zy *alléén* al de deugd, *alléén* al het verstand, *alléén* alle de wysheid, *alléén* het godsdienstig gevoel bezatten.

En wat zal nu het gevolg van dit alles zyn? Er bestaen nog veel soortgelyke maetschappyen als de onze, voornamentlyk in het Bisdom van Brugge, en wy durven ons vleijen, dat geen Bestuer dier maetschappyen meer omzichtigheid gebruikt in den keus der tooneelstukken, dan wy.

Zullen dan die Maetschappyen insgelyks en in dier voegen aengerand worden? Zal er eene algemeene vervolging tegen alle bestaende maetschappyen van Rhetorika, welke openbare vertooningen geven, worden ingespannen?

Wat er van zyn moge, afschrift der tegenwoordige Protestatie zal aen Mgr. Malou, bisschop van Brugge, worden toegezonden.

Dezelve zal in het Register onzer beraedslagingen worden overgeschreven en een afdruksel daervan zal aen elkeen der leden onzer maetschappy worden behandigd.

Gedaen in zitting, in ons gewoonlyk hof, te Thielt, den 29 January 1850.

De raed van bestuer der maetschappy van Rhetorika der stad Thielt :

VANDE MALE-LANSZWEERT, *voorzitter*.
VANDE KERKHOVE-DIERCKENS.
J. MULLE.
J. DE CAIGNY.
J. CORNELIS.
E. WAUTERS.
L. VAN WANSEELE.

(*Register van beramingen der kamer van Rhetorika; — ook gedrukt, in-4°, 2 bl. by Horta-De Laere, Thielt.*)

VIII. Antwoord van M. Malou, bisschop van Brugge.

(6 Februari 1850).

Afschrift van het antwoord van Zyne Hoogweerdigheid den Bisschop van Brugge, aen mynheer den Voorzitter der maetschappy van Rhetorika te Thielt, op de Protestatie door hem ingezonden tegen de handelwyze der geestelykheid dezer stad, betrekkelyk op de tooneelspelen door de maetschappy vertoond.

MYNHEER DEN VOORZITTER,

Ik heb daer zoo aenstonds den brief ontvangen waer door gy my aenkondigt, dat er een geschil is opgestaen tusschen de maetschappy van Rethorika van Thielt en de geestelykheyd der zelfde stad. Deze maetschappy, zoo als gy my schryft, is aen taelwelsprekendheyd en tooneelkunde toegewyd. Zy bestaet sedert langen tyd, zonder ooyt eenige klagt verwekt te hebben. Gy voegt er by, dat de geestelykheyd u van hare bezwaren hadde moeten kennis geven in 't byzonder, voor aleer zy daervan eenig gewag in het openbaer maekte. In uwe Protestatie tegen de handelwys der geestelykheyd van Thielt, beweert gy, dat gy godsdienst en goede zeden bemint; dat het tooneelstuk, hetwelk men tegen gesproken heeft, zeer zedig is; en gy verwondert u over de aenmatigingen van zekere persoonen, alsof zy alleen de deugd, het verstand, de wysheyd en het godsdienstig gevoel hadden. Eyndelyk wendt gy u tot my om te weten of ik my zal stellen tegen de maetregels, die de geestelyken van Thielt hebben meenen te moeten nemen jegens de maetschappy waer van gy den voorzitter zyt.

Voor aleer ik deze Protestatie ontving, mynheer den Voorzitter, had men my reeds kennis gegeven van eenige zaken, die my zeer bedroefden. Ik had vernomen, dat het bestuer der maetschappy van Rhetorika een stuk had laten vertoonen waerin de zeden zoo weynig geëerbiedigd waren, dat verscheydene persoonen de tooneelplaets uyt afkeer verlaten hadden, en dat eenen der aenschouwers aen zyne vrienden had gezeyd, dat alle vrouwspersoon zich had moeten schamen zulk eene vertooning by te woonen. Men verzekert my, dat deze

vertooning de maetschappy in het algemeen gevoelen, veel heeft benadeeligd. Zy heeft de aendacht der geestelyken verwekt, de welke, na alles onderzocht te hebben, hebben geoordeeld de geloovigen te moeten, in het algemeen, wapenen tegen het gevaer van diergelyke vertooningen, verhopende dat de maetschappy, op deze vermaning, voortaen stukken zou gekozen hebben noch aen Godsdienst noch aen goede Zeden tegenstrydig.

In plaets van deze vermaning in aendacht te nemen heeft de maetschappy, indien ik wel onderrigt ben, er over geklaegd, en eene vertooning aengekondigd ten voordeele van den armen, alsof zy met dit liefderyk voorwendsel de onzedigheyd harer stukken had kunnen bedekken. Kort daerna deed zy den inhoud drukken van een stuk, dat geheel en gansch loopt op eene pooging van overspel. Voor de eerste mael deed zy aenkondigingen op de hoeken der straten plakken om het volk daertoe uyt te noodigen, en men vernam, dat zy zich eene verzameling van tooneelstukken had bezorgd, die ten deele niet onberispelyk waren, en welker lyst aen de leden der societeyt, onder den naem van eenen invloedhebbenden persoon was medegedeeld geweest.

De geestelykheyd der stad moest dan noodzakelyk oordeelen, dat de maetschappy van Rhetorika besloten had de vermaning over het hoofd te zien tot groot zedelyk nadeel der inwoners van Thielt. Zy deed diensvolgens hare meening aen het volk kennen en wekte hetzelve op om geen deel te maken van eene maetschappy, die op den dool gekomen was.

Het is dan klaer, mynheer den Voorzitter, dat de maetschappy genoegzaem vermaend is geweest over de bezwaren, eer dat men verder ging. De onderteekenaers der protestatie, wel is waer, houden staen, dat het stuk zeer zedelyk is, omdat het eene vrouw vertoont, die kloekmoediglyk aen de arglistigheyd van eenen verleyder wederstaet, maer hoe weynig zy ernstig nadenken, moeten zy zonder twyfel verstaen, dat deze bespiegelende zedeleer het gevaer van verleyding niet wegneemt, welk het verbeelden van verscheydene achtereenvolgende aenlokkingen tot overspel noodzakelyk medebrengt. Niet de geestelyken, mynheer den voorzitter, maar ook het grootste deel der inwoners veroordeelen dusdanige vertooningen voor eene zedelyke en christelyke bevolking gegeven.

Met zich vrymoedig en opentlyk tegen deze nieuwe handelwyze der maetschappy te verzetten, de geestelykheyd, ik ben er innerlyk van overtuygd, heeft niemands deugden, noch verstand, noch kennissen,

noch aengekleefdheyd aen den godsdienst willen betwisten, maer, ingevolge hare zending, heeft zy het haer tot eene pligt gerekend, de geloovigen, die aen hare zorg toevertrouwd zyn, te onderrigten wegens openbare en gekende daedzaken, die zy met volle overtuyging van geweten, aen Godsdienst en aen vaderland zeer nadeelig oordeelt. In deze tydsomstandigheden, wanneer in naburige landen de hertstogten zoo opgehitst zyn en zoo vele beweenelyke verwoestingen te wege brengen, kan eenen waren vriend van godsdienst en samenleving wel kwalyk vinden, dat de geestelykheyd de kwade driften tracht te bedwingen? Zou men, in tegendeel, geen regt hebben haer bittere verwytingen toe te stieren, indien zy, nu dat alle slach van lage driften de banden der samenleving tracht los te maken, eenen oogenblik ophield het volk te wapenen tegen het vergift der vleeschelyke lusten waer van den H. Petrus spreekt en die byzonderlyk door de goddelooze en onzedige tooneelspelen en verderfelyke boeken aengestoken worden?

Ik vertrouw, mynheer den Voorzitter, dat gy, als ook alle degenen die in de Protestatie door hun handteeken deel genomen hebben, zult overtuygd zyn, na dezen brief met aendachtigheyd gelezen te hebben, dat de geestelykheyd, met de nieuwe handelwys der maetschappy te berispen en te bestryden een ware pligt heeft gekweten.

Aenveerd, mynheer den Voorzitter, de verzekering myner zeer hooge achting.

(*Ond.*) † JOANNES-BAPTISTA, Bisschop van Brugge.

P. S. Het moet u niet verwonderen, dat onzen brief gelyk uwe Protestatie, ruchtbaer gemaekt worde.

(Gedrukte exemplaren bij L. Van Welden-Gaulin, Markt, Thielt. In de handvesten der kamer van Rhetorika.

IX. Gevolg aen het Bisschoppelijk antwoord.

(11 Februari 1850.)

Aen den uitgever van den Thieltenaer,

Ik heb met den vasten wil eener onwrikbare onpartydigheid, *gezien, gehoord* en *gelezen.* Ik heb de vertooningen gezien, die de maetschappy van Rhetorika der stad Thielt, sedert hare wederopbeuring, heeft gegeven; ik heb *tegen* die maetschappy, door de geestelykheid dezer stad hooren prediken; ik heb de *Protestatie* gelezen, die dezer dagen door het bestuer van voornoemde maetschappy is uitgegeven, benevens het antwoord van Mgr. Malou, Bisschop van Brugge.

Als vriend der waerheid en vyand van onvrede, zal ik openhertig myne meening zeggen, — gelyk gevende aen die, volgens my, gelyk hebben, — ongelyk, aen die, in myne oogen ongelyk hebben.

§ 1.

Vooreerst, ik geloof dat de *fransche vaudevillen,* die door de maetschappy *Union-progrès,* van Deynze, geleden eenige maenden, op den schouwburg, te Thielt, zyn gegeven geworden, inderdaed niet overeenkomen, noch met den waren geest, waerin de aloude vlaemsche maetschappy van Rhetorika der stad Thielt, *Gebloeid in 't wilde,* is gesticht, — noch met onzen regten vlaemschen volksaerd, die te ernstig, te zedelyk en te godsdienstig is, om in de losse fransche gedachten, waeronder de ondeugd, — zelfs als *waerschuwing* tegen het kwaed — verbeeld wordt, vermaek of eene heilzame onderrigting te putten. Laten wy, vlamingen van den echten bloede, ons steeds herinneren, dat dezelfde oorspronkelyke banden ons vereenigen, dat wy geboren zyn uit denzelfden volksstam, dat wy dezelfde tael spreken, onder den invloed leven van dezelfde zeden, dezelfde gebruiken, dezelfde godsdienstige gevoelens, en ons in dat waer vaderlandsche gevoel in een smeltende, daerdoor te magtiger zyn in de handhaving van *regt* en *vryheid,* te magtiger om, op het voorbeeld onzer vrome vlaemsche

voorouders, alle poogingen tot onderdrukking en slavenjuk te bestryden....

Ik geloof met de geestelykheid van Thielt te moeten afkeuren alle fransche vaudevillen gelyk *le Lait d'Anesse*, als heilzame, gevoegzame of betamelyke middels, om eene vlaemsche bevolking als de onze, te vermaken of te onderrigten. Neen, laet ons liever dit doen met onze eigene ernstige of luimige gedachten, of met die der volkeren, wier karakter het best met het onze overeenkomt.

§ 2.

Hier moet ik de tegenspreker worden der geestelykheid van Thielt, en dit zal ik wezen met al de gepaste matigheid in woorden en in gedachten. Een oud vlaemsch spreekwoord luidt aldus: *men mag nooit de dood van den zondaer wenschen....* Nogtans, de geestelykheid van Thielt, is, myns dunkens, te ver gegaen, met zoo schielyk en geweldiglyk eene oude vaderlandsche maetschappy, — bestaende en gekend sedert meer dan vier eeuwen, — te willen verpletten, met haer door de geloovigen te willen doen verfoeijen, als eene school van verderf, zonder genade, zonder het edel doel der maetschappy te willen inzien, zonder alleenlyk de beschuldigden in hunne verweering te hooren. Vooreerst, er behoort in aendacht genomen te worden, dat de *fransche vaudevillen*, waerop men het in de sermoenen gemunt had, te Thielt zyn vertoond geworden door eene VREEMDE MAETSCHAPPY, niet door de maetschappy van Rhetorika dezer stad; en alware het nu zòò, dat deze maetschappy een zedeloos tooneelstuk zou vertoond hebben, dan nog zou de geestelykheid de maetschappy, in de oogen van alle regtschapen en onpartydig mensch, maer kunnen verwyzen, kunnen doemen hebben, voor zooveel die zelfde maetschappy herhaelde mael dezelfde zedelooze vertooning, ondanks hare vermaningen, zou gegeven hebben. Maer in een, twee, dry, op den predikstoel zeggen en doen aflezen, dat de absolutie zal geweigerd worden, aen al degenen, die voortaen *vertooningen* (onverschillig welke) zullen geven of helpen geven onder het beleid der maetschappy van Rhetorika der stad Thielt, aen al degenen, die zullen blyven deelmaken van deze Maetschappy, waerlyk, dat was te verre gaen, dat was opentlyk tegen het vryheidslievende gevoel van alle ware vlamingen bootsen, dat was vrywillig en zonder noodzakelykheid, de achting, den eerbied verkleinen, in de oogen van elk mensch, (die *voelt* en *redeneert*), voor de *absolutie* die de opperste geestelyke magt is des priesters!

§ 3.

Ook, Mgr. Malou, in zyn antwoord aen den heer voorzitter der maetschappy van Rhetorika, der stad Thielt, bepaelt zich enkelyk en zeer wysselyk, met de aenmaning alle Zedelooze tooneelvertooningen tegen te kanten, maer doemt geenzins, noch de maetschappy van Rhetorika der stad Thielt, noch de tooneelvertooningen, in 't algemeen, gelyk het te Thielt geleerd en gepredikt is geworden.

§ 4.

Het antwoord van Mgr. Malou, schynt echter in dien zin opgesteld te zyn, om de eenen niet te doen lagchen, de anderen niet te doen weenen. Men had evenwel gewenscht daerin te lezen den *titel* der tooneelstukken, die zedeloos zyn of die als zoodanig door het hoofd des bisdoms beschouwd worden. Alleenlyk, zonder het te noemen, spreekt de Bisschop van het tooneelstuk op de laetste vertooning door de maetschappy van Rhetorika gegeven, en verwyst het als zedeloos, om dat het EENE POOGING TOT OVERSPEL voor onderwerp heeft.

Wel nu, dat tooneelstuk is *Siegfried van Hohenwart*, gemaekt op den leest der zoo wel gekende historie van *Genoveva van Braband*. De pooging tot overspel wordt in *Genoveva van Brabant* in de volgende bewoordingen vermeld :

« Na eenige weken den schynheiligen gespeeld te hebben, wierp « hy (Golo) het masker af, en bragt zyne *schaemteloosheid* zoo verre, « dat hy haer (Genoveva) de *schandelykste voorstellen*, dierf doen. « De gravin, verontweerdigd, *verstootte* hem met den grootsten « afschrik. Van dan af, vatte hy tegen haer eenen vreeden haet « op, en besloot tot haren ondergang te werken. »

(Men zie bladz. 31 van het werkske getiteld : *Genoveva van Braband*, deelmakende der kleine Catholyke bibliotheek, onder de bescherming van Z. H. Franciscus Renatus, bisschop van Brugge, 1836.)

Op het voorenstaende letterlyk verhael, is de zedeleer van het tooneelstuk *Siegfried van Hohenwart*, gegrond.

Alles laet toe te gelooven, dat het hoofd des bisdoms, door onnaeuwkeurige onderrigtingen, van dat tooneelstuk een valsch denkbeeld heeft opgevat. De bisschop heeft *in persoone* de vertooning van het tooneelstuk *Siegfried van Hohenwart*, anders *Genoveva van Braband*,

op den schouwburg, te Thielt, niet bygewoond. Hy gedraegt zich dus en moet zich gedragen aen hetgeen men hem berigt heeft. De geestelykheid van Thielt, van haren kant, heeft die vertooning ook in persoon niet bygewoond. Zy heeft zich dus ook moeten gedragen, niet aen hetgeen zy in persoone *gezien* of *gehoord* heeft, maer aen het verhael van hare overdragers.

Eh wel! ik roep alle waerheidlievende aenschouwers die het tooneelstuk *Siegfried van Hohenwart* bygewoond hebben tot getuige, om te verklaren of zy daer de minste zedekrenkende aenlokkingen of de minste onbetamelyke gebaerden ontwaerd hebben, en of zy van den beginne tot het eynde niet den diepsten afkeer voor den verleider *Golo*, — en den grootsten eerbied voor *Genoveva* — gevoeld hebben.

§ 5.

Het ware te wenschen, dat Mgr. Malou, zich wegens het tooneelstuk *Siegfried van Hohenwart* nader verklaerde, aengezien alles toelaet te gelooven, dat zyne Hoogweerdigheid, door onnaeuwkeurige onderrigtingen van dat tooneelstuk, een valsch denkbeeld heeft opgevat.

Een lid der maetschappy van Rhetorika der stad Thielt.

(*In het dagblad* De Thieltenaer, nº 13, *achtste jaer; 14 Februari* 1850.)

X. Koning Leopold I verleent aen de Kamer de machtiging om eene loterij van kunstvoorwerpen, enz. in te richten.

(30 SEPTEMBER 1859.)

1e DIVISION.

—

N° $\frac{1131}{13526}$ B.

LÉOPOLD, Roi des Belges,

A tous présents et à venir, salut!

Vu la requête en date du 5 Avril dernier, par laquelle les Membres du Conseil d'administration de la Société dramatique et littéraire: *Gebloeit in 't wildt* à Thielt, sollicitent l'autorisation d'établir une loterie d'objets d'art et de luxe, dont le produit sera employé à la construction, dans un but philantropique et littéraire, d'un bâtiment destiné à servir de chambre de Rhétorique et de salle de spectacle;

Vu les renseignements fournis par l'autorité provinciale, desquels il résulte :

1° Que la Société susmentionnée organisera une loterie composée de tableaux, gravures, objets de toilette, de luxe et autres, offerts gratuitement par les sociétaires, et dont le produit sera affecté à la construction indiquée ci-dessus;

2° Que le prix de chaque action sera d'un franc;

3° Qu'il ne pourra y avoir qu'un seul lot d'une valeur intrinsèque de 2,000 fr. Que les autres lots ne pourront avoir une valeur intrinsèque de plus de 500 fr. et qu'il ne pourra y avoir des lots en espèces;

4° Que toutes les opérations de la loterie ainsi que l'emploi de son produit, se feront sous le contrôle de l'administration communale de Thielt.

Vu l'avis du Gouverneur de la Flandre Occidentale;

Vu la loi du 31 Décembre 1851;

Sur la proposition de Notre Ministre de l'Intérieur;

Nous avons arrêté et arrêtons :

Art. 1er. Les Membres du Conseil d'administration de la Société dramatique et littéraire *Gebloeidt in t' wildt,* à Thielt, sont autorisés à ouvrir une loterie de tableaux, gravures, objets de toilette, de luxe

et autres, dont le produit sera employé, ainsi qu'il a été mentionné ci-dessus, le tout conformément aux stipulations qui précèdent et à la condition que le tirage au sort aura lieu avant le 1er Octobre 1860.

Art. 2. Notre Ministre de l'Intérieur est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Montpellier, le 30 Septembre 1859.

(*Signé*) LÉOPOLD.

Par le Roi :

Le Ministre de l'Intérieur, (*signé*) CH. ROGIER.

Pour expédition conforme :

Le Secrétaire-Général du Ministère de l'Intérieur,

(*Signé*) ED. STEVENS.

Pour copie conforme :

Le Greffier de la Province de la Flandre Occidentale,

(*Signé*) CH. DEVAUX.

Pour expédition conforme :

Les Bourgmestre et Échevins,

(*Signé*) CH. STEVENS.

Par ordonnance : *le Secrétaire*,

(*Signé*) J. MULLE.

(In de handvesten der kamer van Rhetorika.)

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

Willem IV, graef van Henegouw, Holland en Zeeland.

Graef Alberts oudste zoon, Willem van Beijeren, die zynen vader opvolgde, en in Henegouw de vierde en in Holland de zesde graef van zynen naem werd, voerde, vóórdat hy den troon beklom, en toen hy in den krijg tegen de Turken trok, in zyne banier eene gulden egge met de woorden : *evertit et aequat*. Dat is : *zy werpt om en maekt effen*. Willende te kennen geven, dat gelijk de egge effen maekt en de ongelyke heuvelkens en hoopkens van den akker slist, alzoo roeit ook een verstandige vorst uit, of vernedert of maekt tot schande de hooveerdige en oproerige onderdanen, die zich tegen hunne overheid verheffen; maer de vreedzame, stille en gehoorzame spaert of verschoont hy.

Willem herinnerde zich waerschijnlijk de spreuk der ouden : *parcere subjectis et debellare superbos*.

Apophthegmata Christiana, *ofte Gedenck-weerdige, leersame en aerdige spreucken... Door* Wilhelmus Baudartium, van Deynse. Amsterd. 1657, in-4°, D. I, bl. 221.

NEDERLANDSCHE GRAVEERDERS DER XVIe EEUW.

Ashuerus van Londerseel. — Antonius van Leest.

Wie de eerste den eenen dezer plaetsnyders met den anderen verward heeft, weet ik niet. Het schijnt in Frankrijk gebeurd te zijn, en, wat van daer komt, volgt men dikwijls by ons blindelings na.

Brunet(1) sprekende van de platen, welke de antwerpsche fransche uitgave van : *Les navigations, peregrinations et voyages faicts en la Tvrqvie, par Nicolas de Nicolay Daulphinois, seigneur d'Arfeville* versieren, zegt : *elles ont été faites en partie par Ahosverus von Landfeld ou Londersel*. De heer P. vander Meersch, opsteller van den *Catalogue des livres, manuscrits etc. de M. Borluut de Noortdonck*(2), schrijft Brunet onnauwkeurig af, en zegt maer in eens : *Les figures, dont cet ouvrage est orné, ont été gravées par Ahosverus von Landfeld ou Londersel*. De fransche bibliograef had ze niet alle, maer slechts *en partie* aen dezen toegeschreven, en dat om reden het monogram A.V.L op meer dan de

---

(1) *Manuel du libraire*. Paris, 1843, D. III, bl. 516.
(2) D. II, bl. 10, nº 2707.

helft der platen niet voorkomt. Eenige dragen andere merken, zooals C, CI, CE, A enz.; sommige ook zijn in 't geheel niet geteekend.

Wat de letters A. V. L. betreft, deze moeten niet *Ashuerus van Landfeld* of *van Londerseel*, maer wel *Antonius van Leest* gelezen worden. Deze plaetsnyder en drukker werd ten jare 1558 by Bernard vande Putte, te Antwerpen, als leerling aengenomen, en reeds vóór 1569 vindt men hem als meester aengeduid.

De reizen van Nicolas de Nicolay moeten by ons veel opgang gemaekt hebben, vermits daervan, in den tijd van twee jaren (1576 en 1577), vier uitgaven, in het fransch, in het nederlandsch, in het hoogduitsch en in het italjaensch, alle in-4°, te Antwerpen, by Willem Silvius verschenen, en volgends Brunet kwam aldaer nog in 1586 by S' Coninex, onder den titel: *Discours et histoire véritable des navigations, pérégrinations et voyages faits en Turquie,* een herdruk der fransche uitgave van de pers.

Het boek van Nicolay, hetwelk insgelijks in het engelsch overging, en te Londen, in 1585, het licht zag, wordt tot heden toe, uit hoofde der platen zeer gezocht. Deze immers leveren eene zeer nauwkeurige voorstelling op van de kleederdracht der Turken en andere oostersche volkeren, omtrent het midden der zestiende eeuw.

Opmerking verdient, dat de naem van Van Leest in de meeste werken, waerin over onze graveerders gehandeld wordt, niet eens staet opgegeven.

HET GESLACHT VAN ARTEVELDE.

In het vierde deel van het *Vaderlandsch Museum* heb ik een twintigtal oorkonden medegedeeld, welke uit het archief van het voormalig klooster der Karthuizers van Gent zijn getrokken. In drie dezer stukken (16 December 1349 — 2 November 1359), komt een Jan van Artevelde, priester, voor, terwijl een vierde (van 4 Junij 1353), ons met eene Elisabeth van Artevelde, begijn op het groot Hof te Gent bekend maekt. Beide waren ongetwyfeld bloedverwanten van den beroemden Jacob. Op eenen stamboom van het geslacht Artevelde, door den heer Kervyn de Lettenhove (1) opgemaekt, wordt een Jan van Artevelde opgegeven, die misschien de zelfde als onze priester is, maer van de begijn Van Artevelde wordt geene melding gemaekt. Sedert de uitgave van die eerste oorkonden trof ik in het archief der zelfde Karthuizers nog een stuk aen van eenen Willem van Artevelde, insgelijks priester, maer die nog aen het einde der veertiende eeuw leefde. Hy had een huis in de Peperstraet bewoond. In hoeverre deze met de twee vroegere of met den beroemden ruwaerd Philips verwantschapt was, weet ik niet; maer ik dacht het toch van eenig belang, dit stuk hier in te lasschen. Willem van Artevelde maekt in de akte slechts gewag van ééne zuster.

---

(1) *Histoire de Flandre*, (1re édition) III, bl. 182.

Dit stuk levert een bewijs op, hoe reeds by het einde der veertiende eeuw de notarissen eenen langdradigen stijl hadden aengenomen, die zeer afsteekt met dien in vroegere tyden gebruikt.

25 Maert 1397 (1398).

Deus assit.

In nomine Domini amen. Tenore presentis publici instrumenti cunctis luculenter patefiat quod anno a nativitate ejusdem millesimo ccc^{mo} nonagesimo septimo, indictione quinta, mensis Martii die vicesima quinta, hora vesperarum vel circiter, pontificatus sanctissimi in Christo patris ac domini nostri, domini Bonifacii divina providentia pape noni anno octavo, in mei notarii publici et testium infrascriptorum, ad hoc specialiter convocatorum et rogatorum, presencia personaliter constitutis venerabilibus et circumspectis viris dominis Anthonio, priore domus seu monasterii Cartusiensis *Vallis regalis* juxta Gandavum, Tornacensis diocesis, ex una parte, et Wilhelmo de Arteveldc, presbytero, ejusdem diocesis, ex altera, idem dominus Wilhelmus cogitans, ut asseruit, de supremis, ac cupiens sue ac parentum et predecessorum, omniumque benefactorum suorum animarum remedio et saluti providere, non errans in jure nec in facto, sed certus de jure, et, ut profitebatur, bene consultus, non vi aut metu ad hoc inductus, nec deceptus aut seductus, neque circumventus, sed ex certa sua scientia sponte et libere et cum bona voluntate et ex causa liberali perpetuo valitura per se et heredes suos quoscumque, presentes et futuros, prefato domino Priori, presenti ac vice et nomine Conventus dicte domus recipienti in puram elemosinam et propter Deum ad opus ipsius Conventus redditus, pratos, domum, et dimidiam domum ac terras omnes singulosque et singulas, quemadmodum in quadam papiri cedula particulariter in flamingo erant conscripti et conscripte, cujus tenor hic inferius est descriptus, cum omnibus et singulis omnibus et debitis annuatim exinde solvendis, juribusque pertinentibus, rationibus et actionibus, realibus et personalibus, canonicis et civilibus, seu aliis quibuscumque sibi domino Wilhelmo quovismodo competentibus seu competituris in eisdem, dedit, contulit, legavit et donavit ac dat, confert, legat et donat donatione pura, libera, mera et simplici, rata

et grata, ac spontanea et irrevocabili facta inter vivos, vim insinuationis habente et perpetuo valitura per presens publicum instrumentum quibuscumque quorum interest vel intererit, seu interesse poterit quomodolibet, in futurum eam insinuandam, ac hujusmodi redditus, pratos, domum, dimidiam domum et terras, juraque, rationes et actiones, necnon omnimodam eorumdem proprietatem et dominium. Idem dominus Wilhelmus ad opus Conventus predicti in manu mei notarii publici infrascripti stipulantis et recipientis vice et nomine omnium et singulorum quorum interest seu interesse poterit quomodolibet in futurum, transportavit, obtulit et resignavit ac renuntiavit et cessit eisdem; seque ac heredes et successores suos quoscumque, presentes et futuros, de redditibus, pratis, domo, dimidia domo et terris, juribusque, rationibus et actionibus, proprietate et dominio predictis devestivit, nulla penitus possessione civili seu naturali penes se in illis retenta seu remanente, dictumque dominum Priorem, vice et nomine dicti Conventus, per traditionem dicte cedule, quantum melius et efficacius potuit, investivit de eisdem; volens, concedens et expresse concensiens idem dominus Wilhelmus quod dicti domini Prior et Conventus eorumque successores, a modo in antea, perpetuis temporibus hujusmodi redditus, pratos, domum, dimidiam domum et terras ac jura predicta ex supradicta causa pacifice possidere ac integre recipere et levare, eisque frui et gaudere, ac pro eis in judicio agere et stare, seque defendere, petitiones dare, recipere et offerre lites, contestari et de calumpnia jurare, excipere, protestari, excludere, concludere, experiri, transigere, pacisci et quietare, ac pactum de ulterius non petendo facere possint et debeant, ac se plene tueri in illis, nec non omnia alia et singula facere et excercere que veri et legitimi possessores rerum et bonorum facere possunt et debent et que idem dominus Wilhelmus ante donationem hujusmodi fecisse potuisset seu facere posset si ad eum pertinerent. Et in casu quo hujusmodi donatio secundum consuetudinem et legem patrie et loci, in quibus donata et legata predicta situantur, stare et roboris firmitatem obtinere, dictique domini Prior et Conventus, ipsis donatis et legatis, ut premittitur, frui et gaudere non possent, tunc dictus dominus Wilhelmus dedit, contulit et legavit, ac dat, confert et legat donatione supradicta prefatis dominis Priori et Conventui in puram elemosinam et propter Deum sexaginta libras grossorum monete Flandrie de paratioribus bonis suis post mortem suam remanentibus, per ipsos dominos Priorem et Conventum recipiendas, habendas et levandas; promittens idem Dominus Wilhelmus sub suis fide et juramento in verbo sacerdotii, manu pectori apposita corporaliter prestitis ab

eodem, necnon sub pena suspensionis et excommunicationis in ipsum heredesque et successores suos quoscumque, presentes et futuros, per venerabilem virum, dominum Officialem Tornacensem, seu quemcumque alium judicem competentem ferendarum, hujusmodi collationem, oblationem, donationem, resignationem, renunciationem et cessionem, aliaque omnia et singula supra et infrascripta ratas, gratas et firma atque rata grata et firma perpetuo habere, tenere attendere et observare et nullo tempore contrafacere vel venire per se, alium vel alios, aliqua ratione, causa vel ingenio de jure vel de facto, easque aut ea aliqua ingratitudine, vel causa alia, non revocare, sub refectione et restitutione dampnorum, expensarum et interesse quas dicti domini Prior et Conventus, aut eorum successores, proinde facerent, incurrerent, seu sustinerent in judicio vel extra, se et bona sua ac heredum et successorum suorum quecumque, presencia et futura, quoad hoc imperationi et cohibitioni dicti domini Officialis et cujuscumque alterius judicis competentis, tam ecclesiastici quam secularis, titulo pignoris efficaciter obligandum et submittendum; necnon renunciando expresse in hoc facto pro se et heredibus suis antedictis, exceptioni doli, vis, metus, fraudis, lesionis et deceptionis, reique non ita geste et non ita habite, necnon gratiarum, statutorum, privilegiorum, conventionum, libertatum et consuetudinum quarumcumque, cavillationibusque et subterfugiis quibuscumque tam juris quam facti, que contra premissa obici possent sive dici et per que contenta in presenti instrumento amittere possent roboris firmitatem, et specialiter juri dicenti *generalem renuntiationem non valere nisi processerit specialis*. Statuit insuper, voluit et ordinavit sepedictus dominus Wilhelmus quod dicti domini Prior et Conventus eorumque successores anniversarium ipsius domini Wilhelmi ejusque parentum et sororis, pro et mediantibus premissa in eorum ecclesia perpetuis temporibus decenter facere et celebrare teneantur. Et in casu quo domum, vel dimidiam domum, hujusmodi communiter vel divisim vendi contigerit, quod iidem domini Prior et Conventus, seu eorem successores, pro pecuniis quas inde recipient et levabunt perpetuos redditus ad opus ipsius Conventus emere et acquirere debebunt; domino Priore, predicto nomine quo supra, hujusmodi anniversarium celebrare ac redditus perpetuos casu predicto emere et acquirere, ut premittitur, eidem domino Wilhelmo bona fide promittente, seque ac dictum Conventum et successores suos ad hoc efficaciter obligante exceptionibus, cavillationibus et subterfugiis quibuscumque eciam cessantibus penitus et exclusis. Tenor vero cedule, de qua supra fit mencio sequitur et est talis :

In 't eerste ghevic Willem van Artevelde, priester, in puurre almossenen ende om Gode, den Convente ende Godshuse vanden Chaertereusen bij Ghend, een pond groten turn. lijfrenten, dat mij 't huus vanden Chaertereusen ten Bossche iaerlijx schuldich es te minen live. *Item,* een pond groten turn., dat mij Wouter van Puthem iaerlijx schuldich es te minen live. *Item,* viere schele groten, die mij Zegher Scere, te Zomerghem, iaerlijx schuldich es te minen live. *Item,* zeven hondert roeden mersche gheleghen bachter Hurst, ten tween sticken, endende ander Chartereuse goed vors., met neghene halster evene ende penninghen daer utegaende. — *Item,* een huus staende in de Peperstrate te Ghend, daer ic in plach te wonene, met alden ghelaghen der toe behorende, daer utegaen viertiene schel. paris. 's iaers, erveliker renten, eenre capelriën gheleghen in de kerke van Sente-Verilden, te Ghend, de welke nu besit her Michiel de Riemmakere ende dien vanden Gasthuse zesse en twintich schel. ende drie penninghe paris. — *Item,* een halfhuus staende anden Driesch bij Sente-Lijsbetten te Ghend, up de erve vander Fermeriën van Sente-Lijsbetten vors., waerof twederdeel heeft Jan Leiscoof. — *Item,* een stic lands, groot wesende driehondert ende sestich roeden, lettel min of meer, gheleghen in de parochie van Meeren, tusschen Ywein Diederix lande, an d'een side, ende Lijsbetten van Buxstale lande, an d'ander zide, ende es gheheeten *dLand ter crucen,* 't welke men hout van Symoens dochter van Vaernewijc met eenen halster corens ende drien penninghen paris. 's iaers erveliker renten daer utegaende. — *Item,* achte hondert ende neghene ende twintich roeden lalands, dwelke men hout van minen heere van Vlaendren, lieghende in 't Rot in de Asselt. — *Item,* voort al dland, dat ic hebbe lieghende beloken binnen der stede ter Asselt, met alsulken renten als iaerlijx daer ute gaen.

De et super quibus premissis omnibus et singulis dicti domini Prior et Wilhelmus de Artevelde petierunt hincinde a me notario publico, infrascripto, sibi fieri et tradi publicum instrumentum vel publica instrumenta, unum vel plura, in astantium testimonium personarum. Acta fuerunt hec in dicta domo seu monasterio Cartusiensi juxta Gandavum, anno, indictione, mense, die, hora et pontificatu quibus supra, presentibus honorabilibus et discretis viris Johanne Maylin et Godefrido de Riemsland, opidanis gandensibus, predicte diocesis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Johannes Nemegheer, clericus Tornacensis diocesis, publicus

apostolica et imperiali auctoritate, curieque episcopalis Tornacensis juratus notarius, collationem, donationem, legationem, transportationem, oblationem, resignationem, renuntiationem, cessionem et permissionem ac aliis omnibus et singulis premissis, dum sic ut premittitur fierent et agerentur, una cum prenominatis testibus, presens fui eaque sic fieri vidi et audivi et exinde hoc presens publicum instrumentum confeci et in hanc formam publicam redegi, manu mea propria scripsi signoque meo solito et consueto signavi et roboravi, rogatus et requisitus, in fidem et evidentius testimonium omnium et singulorum premissorum.

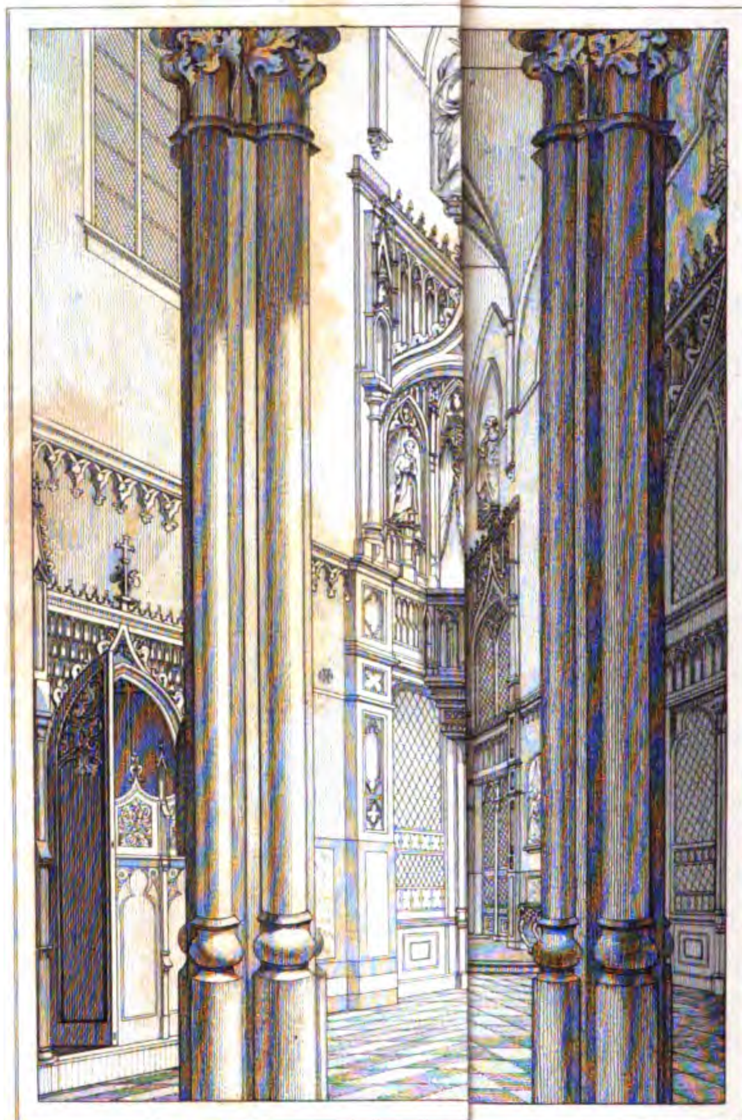
Origineel op perkament voorzien met het teeken van den notaris. Op den rug van het stuk leest men : *In de Hasselt, vanden goede, dat ons gaf her Willem van Artevelde.*

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

II. De geneesmeesters van Don Juan van Oostenrijk.

De geneesheeren verzekerden Don Juan van Oostenrijk, broeder van koning Philips II van Spanje en dezes landvoogd in de Nederlanden, dat hy gewisselijk van zyne ziekte zou opkomen. In tegendeel voorspelden ze aen den toenmaels ook gansch krank liggenden Gabriël Serbellonius, dat hy de dood niet zou ontkomen. Doch het viel geheel anders uit; want Don Juan stierf van zyne ziekte, te Namen, in 't jaer 1578, nog geene drie-en-dertig jaren oud zijnde, en Serbellonius, die nu al boven de zeventig was gekomen, stond weldra uit zijn bed gezond op.

S. de Vries, *groot historisch Magazyn*. Amsterd. 1688, kl. 8°, bl. 417-418. Deze schryver beroept zich op Zeileri *Epist. part.* 2, n° 557, page 890.

P. Devigne Inv. Ch. Onghena Sc.

KAPEL TE EECLOO INGERICHT.

Onder de merkwaerdigste werken, welke hier in Vlaenderen, in de laetste jaren in het vak van bouw- en beeldhouwkunde zijn uitgevoerd, verdient de kapel in het gesticht van Liefdadigheid der zusters van den H. Vincentius-a-Paulo te Eecloo ingericht, eene voorname melding. Dit gesticht, waerin de behoeftige weezen van het vrouwelijk geslacht worden aengenomen, en waer er tevens eene dagschool voor de kinderen der stad bestaet, dagteekent slechts van het jaer 1839. Sedert dien tijd is het met nieuwe gebouwen voor ziekenzalen, enz. aenzienlijk vermeerderd, dank aen deszelfs edelmoedigen weldoener, den heer K. Stroo, oud' burgemeester van Eecloo, ridder der Leopoldsorde, enz. (1). Hy is insgelijks de stichter van de zeer fraeije kapel, waervan de keurige hierby gevoegde plaet, die men aen den bekwamen heer K. Onghena verschuldigd is, de vertooning oplevert. Deze kapel werd op den 4den Mei 1857 door zyne Hoogweerdigheid, den bisschop van Gent, plechtig ingewijd.

Het plan van dit gebouw, zoo wel als de uitvoering van het versierwerk, heeft men te danken aen den kundigen gentschen beeldhouwer, den heer P. de Vigne, den zelfden wiens reusachtig

---

(1) Neelemans, *Geschiedenis van Eecloo*. 1859. blz. 93.

standbeeld van Jacob van Artevelde men hier te Gent binnen eenige maenden op de Vrydagmerkt zal kunnen bewonderen. De te Eecloo verrichte werken bewyzen, dat de heer de Vigne de onderscheidene vakken van zyne kunst even gelukkig beoefent.

Hy heeft te recht begrepen, dat de middeleeuwsche bouwtrant veel geschikter is dan de hedendaegsche voor gebouwen aen den Godsdienst bestemd. Geheel de kapel heeft eene lengte van ongeveer achttien meters op eene breedte van 11,29. De outaer, aen de Heilige Maegd, zooals het gesticht zelf toegewijd, is zeer fraei alhoewel eenvoudig. Hy is met geenen overvloed van versieringen, zooals wel eens gebeurt, overladen. Het gedeelte van dit stuk, waerop men de Moeder Maegd tusschen twee engelen in eene hemelsche glorie verheerlijkt, ziet, is wat achterwaerts geplaetst, en het wordt op eene verrasschende wyze verlicht door drie vensters, eene van boven, eene ter linker en eene ter rechter hand, die zich in een achterdeel van het gebouw, hetwelk van in de kapel niet gezien wordt, bevinden. De daeruit stralende heldere dag geeft aen geheel den outaer een treffend voorkomen.

De outaer, de communiebank, de preëkstoel, de biechtstoel, enz. zijn in eikenhout uitgevoerd, terwijl men uit hoofde der kosten, voor de bovenste muerversieringen pleister heeft moeten gebruiken, maer dat dan toch in houtkleur geschilderd is. De toegang tot den preëkstoel is niet in de kapel, maer langs eenen trap in eene daer naest zijnde kamer geplaetst.

De overige versieringen, die men dan ook op de plaet aengeduid ziet, zijn de beelden der vier evangelisten, voorstellingen der statiën enz., terwijl in het andere gedeelte van de kapel schilderyen hangen, die men aen den heer Anseele te danken heeft.

Het geheel getuigt van den goeden smaek des achtbaren heeren weldoeners Stroo en des heeren Devigne. Moge hun voorbeeld navolging vinden !

HANDSCHRIFTEN VAN OUDE NEDERLANDSCHE DICHT- EN PROZAWERKEN.

In een *Supplement* tot den Cataloog voor 1836 van den boekhandelaer Thorpe, te London, leest men :

« I. *Romances* in Flemish verses — *Vincentii speculum Historiale* — *Liber septem sapientium Romæ* — *Liber Rose,* in one volume a most splendid — manuscript, upon vellum, containing 642 pages. Sæc. XV. In fine preservation. Folio. »

En daerby het volgende :

« Such large portions of ancient Flemish verses are of very uncommon occurrence. Reynard the Fox sold in Mr. Heber's sale for 131 £ 5 s., and an imperfect of the *Rymbibel* was purchased in that sale by the British Museum for 88 £ 4 s. according to which prices, it is but fair to presum, had the present volume been in that sale, it would have produced at least one hundred and fifty pounds £ 52 10 s. (1).

II. *Rusbroec,* Ms. upon vellum, 15 th. century. A volume which formerly belonged to the College of the Cartusian Monks at Cologne, as appears from the nota several times repeated — « *Reddatur liber iste Carthusiensibus in Colonia domus Ste Barbare.*

---

(1) Men vindt dit, zoo wel als het volgende, opgegeven in *Bulletin du Bibliophile Belge, sous la direction de M. Aug. Scheler, bibliothécaire du Roi.* Brux., 1861. D. XVII, bl. 287.

The contents are, 1, etc., 2 and 3, etc., 4, etc., 5. A long Exposition of the Tabernacle and is furniture, by John de Rusbroec, in Dutch, which forms the greater part of the volume. — « *Hier beghent de exposicie van den tabernakel de arcoscaps* (sic) *ende van datter in was, die her Johan van Rusbroec maecte.* 6, 7, 8, etc. » (Voy. Paquot, I, pp. 203-213. Biblioth. Halthemiana, p. VI, n° 45). Folio.

3 £ 13 s. 6 d.

De handschriften bevattende Jan van Ruysbroecks werken zijn talrijk : onderscheidene berusten op de koninglyke bibliotheek te Brussel en elders ; ik zelf bezit eenen volledigen Codex. De heer kanonik David, heeft voor de keurige uitgave, die door hem bezorgd en op kosten van de *Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen* gedrukt wordt, de meeste der in Belgie bestaende handschriften gebruikt.

De ophef, waermede de andere Codex in den cataloog van den engelschen boekhandelaer staet opgegeven, is niet overdreven en het is spytig, dat deze aen eenen, voor zulk belangrijk handschrift niet al te hoogen prijs van 52 £ 10 s. of fr. 1322-50, niet voor Zuid- of Noord-Nederland is aengekocht.

In der daed, het bevat :

1. Den *Spiegel Historiael* van onzen Jacob van Maerlant, waervan behalve talryke fragmenten, slecht één enkel handschrift bestaet, namelijk dat van het koninglijk Nederlandsch Instituut te Amsterdam, dat al wat door Maerlant vertaeld is, bevat.

2. *Het boek van de zeven Wyzen van Rome.* Zooals het aengeteekend staet in den cataloog, schijnt het, dat dit stuk insgelijks op rijm is. Ik ben in het bezit van eenen prozatekst ; maer een berijmde is my geheel onbekend.

3. *Liber Rose* is niet anders dan onze *Rose* ongetwyfeld de vertaling van den franschen *Roman de la Rose* door den brusselaer Hein van Aken. Hiervan, zooals men weet, bestaen twee teksten :

de eene te Stuttgard, in het Comburgsche handschrift, waernaer het door Kausler in het tweede deel zyner *Denkmäler altniederländischer Sprache und Litteratur*, Tubingen 1844 bl. 1-482 is uitgegeven; het ander in een handschrift hetwelk door Willems aen het Instituut te Amsterdam verkocht is, en dat aldaer ongebruikt blijft liggen. De aenkoop van het derde, dat te Londen in 1836 voorhanden was, zou toch voor Belgie, alwaer er niet een bestaet, zeer belangrijk geweest zijn.

Alhoewel meer dan vijf-en-twintig jaren verloopen zijn sedert dat de boekhandelaer Thorpe dit te koop aenbood, heb ik het gewaegd aen onzen gevolmachtigden minister te Londen, den heer S. van de Weyer, te schryven, om te weten, ware het mogelijk, wat er van dit handschrift geworden is. Deze heer, wiens liefde voor al wat letteren en wetenschappen betreft, en wiens dienstwilligheid om zyne landgenooten ter hulpe te staen bekend zijn, heeft de vriendelijkheid gehad my te schryven, dat het hem niet mogelijk was geweest op het spoor van dien Codex te komen, doordien de boekhandelaer Thorpe vader en zelfs dezes opvolger Thorpe zoon, niet meer bestonden, zoodat men niet kon weten door wien het handschrift destijds aengekocht is.

Waerschijnlijk is het in Engeland gebleven, en ligt het aldaer in de eene of andere, het zy openbare, het zy byzondere bibliotheek begraven. Ik trek hierop de aendacht onzer geleerden, die dat land zouden bezoeken.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

—

III. De Spanjaerden zijn groote tuisschers.

In het boek *over het Spel* van Paschasius Justus (1) komen veel vreemde dingen voor. Zoo leest men er onder andere, dat de Spanjaerden van zynen tijd, dat is van de zestiende eeuw, zich dusdanig aen het spel overgaven, dat er in hun land geen gehucht, hoe gering ook, bestond, of men kon er kaerten koopen. Hy verhaelt verder, dat er te Barcelona veel lieden geweest zijn, die een voorstel door het Magistraet gedaen, in eenen tijd dat het aen roeislaven ontbrak, gereedelijk aennamen. Men loofde eene kleine somme gelds uit om te verspelen, op voorwaerde, dat de winner deze zoù trekken, maer dat de verliezer naer de galeijen zou gezonden worden (2).

PAQUOT, *Mémoires*. D. VI, bl. 128.

---

(1) *De Alea*.

(2) Dergelyke anekdoten zijn niet zonder belang, omdat de haet, welke tusschen de Nederlanders en de Spanjaerden heerschte, zich daerin volkomen afspiegelt.

HET GESLACHT VAN MOLHEM.

In het derde deel van het *Vaderlandsch Museum* (1), heb ik by het uitgeven van den *Rinclus,* gevraegd, wie Gielis van Molhem was, die dat stuk gedeeltelijk in onze tael overbracht, en ik uitte de gissing, dat men hem voor eenen monik uit de abdy van Afflighem kon houden. Het geslacht, waeruit hy gesproten was, ontleent ongetwyfeld zynen naem aen het dorp *Molhem*, in de nabyheid van Assche, en dus niet zeer verre van Brussel, gelegen. In 1287 vindt men eenen *Menzo de Molhem* met andere brabantsche edelen opgenoemd (2). Of Gielis wel juist in het dorp Molhem geboren was is vry onzeker; want reeds vroeg vindt men te Brussel een geslacht gevestigd, dat *Van Molhem* hiet, en waertoe zekere Catharina behoorde, die omtrent het midden der veertiende eeuw leefde, en voorkomt in eene akte, welke ik hier laet volgen.

Men kan in allen gevalle, schijnt het my, gerust aennemen, dat de dichter Gielis van Molhem in Brabant, het zy te Brussel, het zy in de omstreken van die stad geboren was.

20 APRIL 1355.

Universis presentes litteras inspecturis Radulphus Bocte, Michaël dictus Costere et Egidius dictus Zas de Wolverthem, provisores pauperum domesticorum parrochie beate Marie de Capella iuxta Bruxellam, salutem cum noticia veritatis. Noveritis nos recepisse in elimosinam ad opus dictorum pauperum ex parte domicelle *Katherine de Molhem,* sedecim libras hereditarii census et usualis monete pro quolibet ter-

---

(1) Bl. 225-286.— (2) Wauters, *Histoire des Environs de Bruxelles*. I. 9.

mino solutionis communiter in bursa currentis, medietatem in festo nativitatis Johannis Baptiste et medietatem in natale Domini annis singulis capiendas et habendas supra domistadium cum domibus suprastantibus, sicut supra *Altam Stratam*, iuxta portam quondan Leonii dicti *Crane* versus Obbruxsel(1), cum medietate putei stante inter dictum domistadium et domum quondam dicti Leonii, cum duobus domistadiis sitis ibidem retro domum quondam Johannis dicti Nerinc, prout in litteris scabinorum super hoc confectis, que apud nos sunt, plenius continetur. De quibus quidem sedecim libris predictis ex parte dictorum pauperum assignamus ad dicta bona et solvere promittimus annuatim et hereditarie capellano ecclesie beate Gudile Bruxellensis viginti solidos ejusdem monete, terminis antedictis, pro anniversario dicte domicelle Katherine in eadem ecclesia beate Gudile annuatim et perpetue solempniter celebrando, sub tali videlicet forma: si contingat in posterum predicta bona sive predictum censum aliquo modo peiorari vel defalcari in parte vel in toto, quod absit! quod extunc dictum capitulum hujusmodi defectus dampnum nobiscum comportabit secundum sue exigentiam portionis. In cujus rei testimonium sigillum predictorum pauperum de Capella presentibus est appensum. Datum anno Domini M° ccc.^{mo} quinquagesimo quinto xx^{a} die mensis Aprilis.

Origineel in mijn bezit, met den halfgebroken zegel in groenen was van de Tafel van den Heiligen Geest in de Capelle-kerk te Brussel. Men leest daerop nog het volgende: ...ITUS: DE CA.... LA.

Het is zonderling, hoe weinige inlichtingen wy tot hiertoe over onze oude dichters bezitten. De meeste zijn ons slechts by name bekend : omtrent hunne geboorteplaets, hunnen stand in de maetschappy, enz. weten wy doorgaends niets of zeer weinig. Dikwijls ook kunnen wy ter nauwer nood den tijd, waerin zy geleefd of de plaets, waer zy gebloeid hebben, aenduiden. De onverschilligheid onzer voorouders omtrent onze middeleeuwsche schryvers is onbegrypelijk. Het is waer, sedert de zoo gezegde wederopkomst der letteren in de zestiende eeuw, hield men zich uitsluitelijk met latijn en grieksch bezig, en men zag met verachting neêr op al wat vaderlandsch was.

---

(1) In de charter *Obbrux* met een verkortingsteeken.

BOEKBEOORDEELING.

Register van Charters en bescheiden in het oude Archief van Kampen. I. van 1251 tot 1394. Kampen, K. Hulst 1861, in-VIII en 96 blz.

Dit is, zooals het uit den titel blijkt, slechts een eerste stukjen, bevattende de opgave der oudste oorkonden in het Kamper Archief voorkomende, en dat later, hopen wy, zal vervolgd worden.

De geleerde, aen wien wy deze voor de geschiedenis belangryke uitgave te danken hebben, heeft ons uit eene, ons dunkens, al te groote zedigheid met zynen naem niet bekend gemaekt. De taek, die hy op zich genomen heeft, is nochtans in 't geheel niet onbeduidend: er worden immers grondige en veelvuldige kennissen vereischt om op eene beknopte wyze den inhoud der middeleeuwsche oorkonden voor de lezers van onze dagen verstaenbaer te maken.

In een *Voorberigt* handelt de schryver over de vroegere lotgevallen van het Kampensch Archief en daeraen ontleen ik geerne het volgende. « Het was eertijds te Kampen zooals het elders was. Dr Reyner-Bogherman van Dokkum werd, in het jaar 1553, na eenen dienst van 28 à 29 jaren, eensklaps als secretaris ontslagen, omdat hij, gelijk hij schrijft, aan Joachim van Ingen, bij eene procedure, twee of drie artikelen uit het Guldenboek had medegedeeld, waarvan toch vele afschriften in handen waren. Men

had hem, in 1540, opgedragen, om der stad regten, statuten, en privilegiën, in verschillende boeken en registers verstrooid, bijeen te verzamelen; doch deze arbeid, die nog van 's mans nauwkeurigheid getuigt, was niet voor het publiek bestemd. Van dien geest van schroomvallige geheimhouding bij de regenten van vroeger tijd is nog een tweede voorbeeld. In het jaar 1740 gaf E. V. M. D. den prospectus uit van een *Corpus Juris Campensis* of verzameling van oude wetten en willekeuren sedert 1334, naar een door hem gekocht handschrift. Met de beschuldiging van, door de uitgave dier oude verordeningen, de burgerij tot opstand te willen verwekken en van hare gehoorzaamheid aan de wettige overheid te onttrekken, werd hem eene procedure aangedaan, die eindigde met hem de overgave van zijn geschrift en eene boete van 300 zilveren dukatons op te leggen. Hoe verschilt deze handelwijze van die der tegenwoordige regering, die het ordenen, inventariseren en bekend maken van hetgeen vroeger achter sloten en grendels bewaard werd, onbekrompen bekostigt, welwillend aanmoedigt, tot een aangenaam werk maakt! »

Zie daer dan ook de reden, waerom in vroegere dagen noch de algemeene geschiedenis des vaderlands, noch die der steden, met zoo goed gevolg als heden beoefend konden worden!

Kampen was tydens de middeleeuwen eene beroemde zeehaven, die eenen uitgebreiden handel dreef zoo met Noorwegen, Denemark en Zweden, als met Vlaenderen.

Het uitgegeven stukjen bevat den beknopten inhoud van drie honderd en vier oorkonden. De volgende betreffen Vlaenderen.

1. — (151) 1359. 15 Nov. — *Lodewijk grave van Vlaendren, hertoghe van Brabant, grave van Nevers, van Rethel en heer van Machline*, belooft aan de burgers van Campen zoodanige punten van vrijheden, als bij zijnen raad en steden ter dagvaard van Orsle overeengekomen was, en zoo den Oosterlingen eenige meerdere vrijheid

verleend wierd, hij gelijke bezegeling daarvan geven zoude, waarop de burgers van Campen vrijelijk in zijn land van *Vlaenderen* met hunne goederen en koopmanschappen zouden mogen varen en keeren. » Gheg. te Male, den xv dach van November int jaer ons Heren M.ccc. neghen en vichtich. Bi minen heren in sinen raet, present sinen steden. Th. Lamb. »

Op perkament met aanhangend zegel in groen was. — Vidimus in 1394, 1407 en 1436.

2. — (133) 1361. 13 Mei. — *Lodewijk, graaf van Vlaanderen,* enz. verklaart, dat het bij hem, bij zijnen raad en bij de drie steden *Gend, Brugge* en *IJperen* en bij het gemeene land bepaald is, dat, zoo iemand eenigen burger van Campen of zijnen knaap ter dood bragt of verminkte, zij dien houden mogten zoo lang tot er de regter of de wet bijkwam, en dat men dien justicieren zoude lijf voor lijf en lid voor lid; desgelijks zou men ook doen omtrent den dief, die het goed der voorm. kooplieden stal. Dit statuut zou men vernieuwen en uitgeven in de drie steden en het land van *Vlaenderen,* met belofte om het te houden ten eeuwigen dage, en bijzonder voor de goede lieden van Brugge, « overmits dat zijt niet beseghelen en moghen. » — « Gheg. in onze stede van Ghend den XIII dach van Meije int jaar ons heren M.ccc. een-en-sestich. » Op de vouw : aldus voren gheconsenteert bi minen heer in sinen raet present sinen goeden steden. Th. Lamb. »

Op perkament met aanhangend zegel der graven in geel was. — Priv. bl. 51. — Een dergelijke brief in 1360 aan de kooplieden van het R. Rijk, bij Sartorius, II, bl. 482.

3. — (134) 1361. 13 Mei. *Lodewijk* voorn. bepaalt, op verzoek der steden *Gend*, *Brugge* en *IJperen*, eene ordonnantie van *makelardie* voor de burgers van Campen, van het loon der *makelaars* ontrent de goederen, die daarbij worden opgenoemd. « Gheg. in onze stede van Ghend den dertienden dach van Meije int jaar ons heren dusentich ccc ende zestech. Aldus voren enz. »

Op perkament met aenhangend zegel des graven in geel was. — Privileg bl. 50. — Verg. over dit en volgende stukken die by Sart. II. S. 468-471.

4. — (135) 1361. 13 Mei. — *Lodewijk* voorn. geeft, op verzoek van de steden *Gend*, *Brugge* en *IJperen*, aan de burgers van Campen, het groot *privilegie* van handel in *Vlaenderen.* « Gheg. in onse stede van Ghend den dertienden dach van Meije int jaer ons heren dusentich drie hondert een ende zestich. Aldus voren, enz. »

Op perkament met 's graven aanhangend zegel in geel was. — Vidimus in 1403 en 1407. — Privil. bl. 46. — Hierbij gelijktijdig afschrift op perkament; « dyt es dat recht, dat die grave van Vlandern dien borghers van Campen ghegeven ende belenet heeft bij raede ende consente ziener dryer stede, enz. »

5. — (136) 1361. 23 Mei. burgerm., voogd, schepenen, raad en alt commun van steden *Gend,* en *IJperen* verklaren ook, dat het gheordonneerd is bij *Lodewijk graef van Vlaenderen,* enz., bij zijne drie steden en zijne gemeene luiden van Vlaenderen, dat zoo iemand, enz. (als n° 133). Den xxiii[sten] dach van Meije int jaer ons heeren als men screef dusentich drie hondert een en tsestich.

Op perkament met het groot zegel der steden Gend en IJperen, uithangend in groen was.

6. — (137) 1361. 23 Mei. — Burgerm., voogd, schepenen, raad, dekene, vinders, gezworenen en alt commun van de drie steden *Gend, Brugge* en *IJperen,* bepalen voor de burgers van Campen *de makelardie* van hunne goederen en koopmanschappen, als boven (n° 134). « Int jaer ons heren alsmen screef zijn incarn. dusentich drie hondert een ende zestich op den drie en twintigsten dach van Meije. »

Op perkament met drie aanhangende groote zegels der steden Gend, Brugge en IJperen. — Vidimus in 1401.

7. — (138) 1361. 23 Mei. Burgerm., voogd, schepenen raad, dekene, vinders, gezwoornen en al 't commun van de drie steden *Gend, Brugge en IJperen,* geven aan de burgers van Campen groot

privilegie van handel in *Vlaenderen* overeenkomende met dat van den graaf (nº 135). « Int jaer ons heren dusentich drie hondert ende tsestich op den drie en twintichsten dach van Meije. »

Op perkament met aanhangend zegel der drie voorn. steden in groen was. — Vidimus in 1397.

8. — (234) 1382. 1 Maart. — *Jan Lennoot*, ruwaard van der stede van *Sluis* en baljuw van den watre van den graaf van *Vlaenderen*, verklaart van de lieden der stad Campen ontvangen te hebben 245 ponden groten torn., die zij ten achteren waren van het accoord met den graaf gemaakt van een p. groten van elken last haring. « Het jaer ons heren m. ccc. twee en tachtentich op den eersten dagh van Maerte. »

Op perkament met aanhangend zegel in groen was.

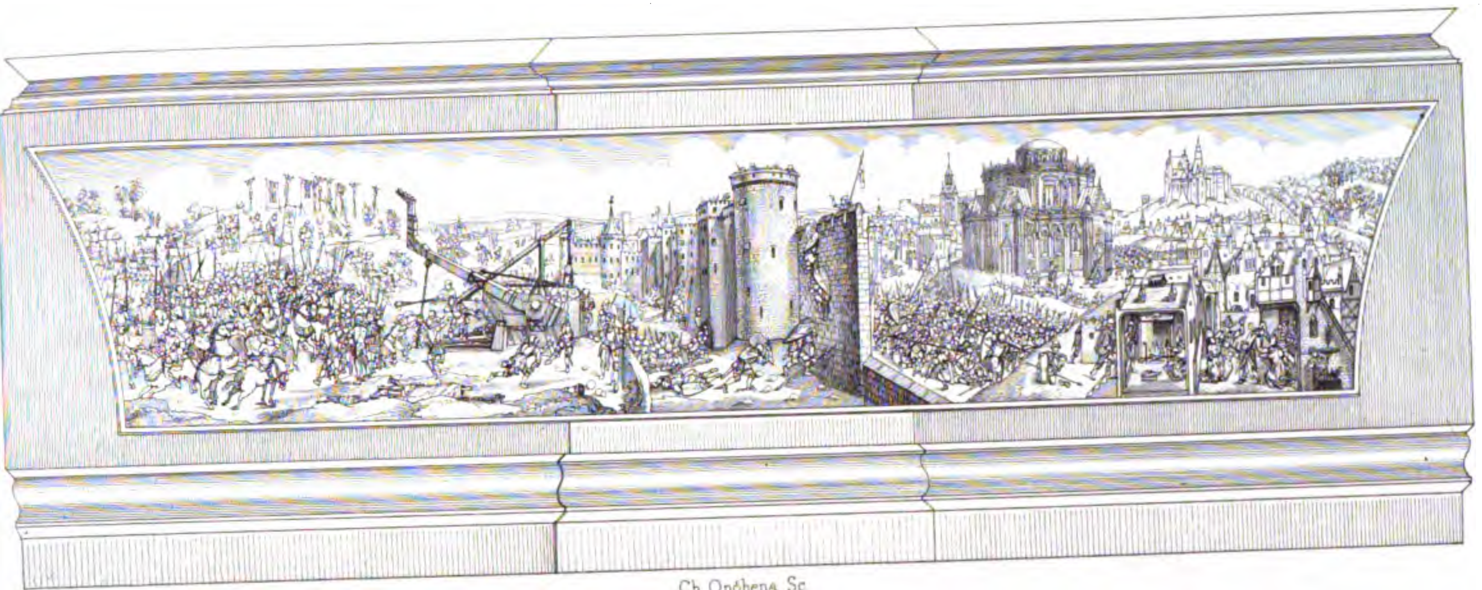
9. — (257) 1386. 24 April. — *Philippus quondam Francorum regis filius, dux Burgundie, Comes Flandrie* etc. schrijft aan burgermeesteren, schepenen en raad van Campen, dat, toen in de maand Mei ll., de Engelschen de haven van *Sluis* gewapenderhand aanvielen en er vele schepen, ook met waren van vreemde kooplieden beladen, namen en sommige verbrandden, *Jacobus van Deventer* van Campen, en eenige anderen, zoo onderzaten als vreemdelingen, door de ambtenaren des konings en de zijne, met hunne schepen ter zee gezonden werden. Daar nu gezegd werd, dat genoemde *Jacobus van Deventer* en zijne gezellen een schip van de gemeenschap of hulp der vijanden, te gelijk met Engelsche, genomen en in Vlaanderen als prijs opgebragt hadden, zoo had men vernomen, dat de regering van Campen, daar omtrent van de zijde der Engelschen sinisterlijk onderrigt, op *Jacobus van Deventer* vertoornd was, zoodat hij om bedreigingen, die hem gedaan waren, tot zijne groote schade niet durfde terugkeeren. Hierom verklaart de hertog, dat alles wat hij gedaan had, op uitdrukkelijken last en als gedwongen gedaan was, en verzoekt, hem geheel te verontschuldigen en veilig te laten terugkeeren. « Datum Parisius xxiiii mensis Aprilis anno domini millesimo trecentesimo octuagesimo sexto. »

Op perkament met aanhangend zegel des hertogs in rood was, nu gebroken.

Deze uittreksels kunnen tot eene proeve der behandeling van het overige dienen, en zullen tevens ten bewyze strekken, dat het Kamper Archief meer dan een plaetselijk belang oplevert. Talrijk zijn de stukken, die tot de Scandinavische landen, Noorwegen, Denemark en Zweden betrekking hebben; waervan eenige zijn opgenomen in het in 1860 uitgegeven deel van het *Diplomatarium Norvegicum* : een gevolg van de wetenschappelyke reize van den heer Chr. C. A. Lange, rijks-archivaris van Noorwegen te Christiania, die in het jaer 1857, eenige dagen te Kampen doorbracht.

Het zal overbodig zijn hier aen te stippen, dat er zoo wel voor de geschiedenis der onderscheidene gewesten van Noord-Nederland, als voor de zeden, gewoonten en rechtsgebruiken van vroegere eeuwen, uit dit Archief veel te putten is.

Ten slotte herhael ik hier den wensch, dat de verdienstelyke geleerde, aen wien men dit *Register* verschuldigd is, weldra het vervolg in het licht zende. Hy zal daerdoor eenen wezenlyken dienst aen de geleerde wereld bewyzen, en zijn boek zal aen allen, die zich op historische wetenschappen toeleggen hoogst welkom zijn. Nochtans, alzoo in het *Voorberigt* gezegd wordt, dat de huidige regering van Kampen het bekend maken van hare archieven aenmoedigt en onbekrompen bekostigt, hoop ik, dat zy den geleerden uitgever van dit *Register* ook eenmael in staet stelle om de teksten der stukken zelve te laten drukken; want hoe verdienstelijk eene beknopte opgave ook zijn moge, gaet er toch daerby altijd het een of ander verloren, waeraen men by het studeren van dit of geen vak, belang zou kunnen hechten. Een *Kamper Charterboek* zou, ten minste voor de vroegste eeuwen, van geenen grooten omvang zijn.

Ch Onghena Sc

EENE SCHILDERY DER VIJFTIENDE EEUW,

VOORTKOMENDE UIT DE KERK VAN SINTE-BAVO, TE GENT.

De meeste kerken in Belgie waren, een honderdtal jaren geleden, veel meer dan heden, met kunstvoorwerpen van allen aerd versierd : de meesterstukken uit al de tijdvakken der Vlaemsche School wekten aldaer de verwondering op van al wie er binnen trad. In niet een land van gansch Europa, meen ik, bevatteden de gestichten aen den godsdienst gewijd zoo veel rijkdommen als de onze. De godsvrucht onzer vaderen had de leemten door de beeldstormers der zestiende eeuw te wege gebracht, langzamer hand weten aen te vullen. Te rekenen echter van de regering van Maria-Theresia en van Josephus den Tweede, en vooral sedert onze inlyving met Frankrijk, werden by het vernietigen der kloosters en het sluiten der kerken, de voorwerpen van kunst: schilderyen, beeldhouwery, drijfwerk enz. of openbaer verkocht of ten profyte van den Staet aengeslagen. De eerste gingen grooten deels over naer vreemde landen, terwijl veel van de andere tydens het keizerrijk naer Parijs en elders in Frankrijk overgebracht werden, vanwaer wy verre zijn, na den val van Napoleon, al wat men ons ontnomen had, te hebben te rug bekomen. Andere oorzaken ook hebben soms uit onze openbare gestichten in 't algemeen en uit onze kerken in 't byzonder, belangryke

kunstzaken doen verdwynen. Dan eens liet men door onachtzaemheid kostbare schilderingen of beeldhouwwerken vergaen, dan eens verkocht men het een of ander, waervan men de waerde niet wist te schatten. Doch, bekennen wy het rond uit : noch in de vorige eeuw, noch in het eerste gedeelte van de tegenwoordige, wist men vele kunstvoorwerpen te waerderen zoo als heden; zoo had men in 't geheel geene achting voor de voortbrengsels onzer vroegste, en zoo uitmuntende schilderschool, die de Van Eycks, de Memlingen en zooveel anderen voortbracht. De schilderyen der vijftiende eeuw werden met den naem van *ouderwetsch* bestempeld en als onwaerdig geacht naest voortbrengsels van latere tyden te hangen. Gedurende het eerste keizerrijk vooral werd de grieksche of romeinsche kunst alleen in eer gehouden; alles moest alsdan op den leest der Oudheid geschoeid worden. Voor de voortbrengsels der middeleeuwen had men niet, ik zal niet zeggen dan onverschilligheid, maer dan verachting over. De schilder-, bouw- en beeldhouwkunst van dat tijdvak werd als wansmakig aengezien (1).

De hoofdkerk van Sinte-Baef te Gent komt stellig eene voor-

---

(1) Tydens keizer Napoleon I deed een Gentsche architekt Pisson genaemd, die by zyne tydgenooten voor een zeer ervaren man doorging, ten einde aen het binnenste van het stadhuis een nieuwerwetsch en, volgends hem, een beter voorkomen te geven, de kunstryke sleutels der gewelven en andere uitmuntende gothische versieringen afhakken. Wat men ook beweerd hebbe, Pisson was een zeer gewoon kunstenaer, die niet uit eigene inspraek handelde, maer die zich door den wansmaek van zynen tijd liet medeslepen. Wel is waer, destijds dacht men over de zaek algemeen zoo als hy. — De prefekt Faipould in zyne *Mémoire statistique du département de l'Escaut*, die hy in het jaer XIII aen den minister van binnenlandsche zaken inzond, spreekt op deze wyze van het stadhuis van Gent : *Elle offre deux façades bien différentes, l'une d'un style gothique très-surchargé, sans manquer de concordance, remonte au XVe siècle, l'autre* d'une ordonnance plus agréable, *est moins ancienne de cent ans* (bl. 62). Weinige lieden zullen heden met den prefekt instemmen en de voorkeur geven aen den gevel in den trant der *Renaissance*. — De prefekt van het departement der Leije, Viry, in eene dergelyke *Mémoire*, in het jaer XII, insgelijks aen den minister van binnenlandsche zaken gezonden, telt (bl. 56) alles op, waerin onze vereeniging met Frankrijk ons land heeft doen *vooruitgaen*, en hy zegt onder anderen, sprekende van zyn departement : *L'architecture gothique des bâtimens a fait place à une architecture plus moderne.*

name plaets toe tusschen die gestichten, welke op den grootsten rijkdom aen kunstvoorwerpen mochten bogen; maer hier ook is er veel verdwenen van hetgene men in vroegere dagen bewonderde. Wie weet niet wat er met het hoofdwerk der gebroeders Van Eyck is voorgevallen? Wie weet niet, dat de kerk slechts in het bezit is gebleven van een gedeelte van dat meesterstuk, terwijl een ander zich sedert een veertigtal jaren te Berlijn bevindt, en dat nog onlangs de Stad Gent niets gedaen heeft om de twee zydeuren voor haer Museum te behouden, maer ze naer dat van Brussel heeft laten overbrengen? Mijn doel is niet al de kunstvoorwerpen, die uit onze cathedrale kerk, in dezen of genen tijd, verdwenen zijn, op te sommen, ik bepael my hier tot het beschryven van eene kostbare schildery, die vroeger tot versiering diende van eene der kapellen van de krocht of onderkerk, en waervan men zich door de fraeije hierby gevoegde plaet, die men aen het uitmuntend talent van den heer Karel Onghena te danken heeft, een denkbeeld zal kunnen vormen.

In de vorige eeuw bestond in de vierde kapel der onderkerk, aen den heiligen Laurentius toegewijd, eene oude schildery op hout, verbeeldende Christus aen het kruis hangende tusschen de twee moordenaers; langs den eenen kant ziet men onderscheidene lieden zoo te peerd als te voet, langs den anderen de Heilige Maegd, die in bezwyming valt, en door de twee Maria's geholpen wordt; by haer staen Sint-Jan, Maria Magdalena en zeven andere vrouwen : in het verschiet is de stad Jerusalem. Deze schildery is voorzien van twee luiken of blaedjens. Het eene verbeeldt de koperen slang; het andere Mozes, die met zyne roede water uit de rots doet springen (1). Deze drie paneelen heeft men aen

---

(1) Ik ontleen deze beschryving aen de *Description historique et pittoresque de l'Église cathédrale de Saint-Bavon à Gand,* par P. F. De Goesin-Verhaeghe. Gand, 1819, in-12. bl. 41. — De heer Karel Onghena heeft insgelijks eene zeer fraeije, op koper gesneden plaet naer deze schildery vervaerdigd.

het penseel van Gerard vander Meeren, eenen der beste leerlingen van de gebroeders Van Eyck, te danken. Daer het middenstuk eenigs zins beschadigd was, vond men geradig dit tafereel van zyne plaets weg te nemen, om het in eene van de kerk afhangende kamer te bewaren; doch in deze laetste jaren heeft het Kapittel geheel de schildery door eenen Gentschen kunstenaer, den heer Raphaël Donselaere, doen herstellen. Deze heeft zich met veel talent van de moeijelyke taek, die men hem had opgelegd, gekweten, en sedert heeft men dit triptriek in eene der kapellen van de bovenkerk geplaetst [1].

Onder dit merkwaerdig stuk van Gerard vander Meeren hing nog in de vorige eeuw « eene smal-langwerpige schildery voorstellende het beleg en het innemen van Jerusalem [2]. » Alzoo luidt het by De Goesin; « maer » voegt hy er by, « men weet niet wat er sedert het vernieuwen van den autaer in marmer van geworden is. » Een ander Gentsche liefhebber en kunstkenner, Egidius vande Vivere, greffier van den Raed van Vlaenderen, die omtrent het jaer 1780 leefde, en onderscheidene handschriften naliet, waeronder eene beschryving van de kunstvoorwerpen, welke zich in zynen tijd, in de kerk van Sinte-Baef bevonden, had dat Beleg van Jerusalem nog in Sinte-Laureins-kapel gezien; hy spreekt er met veel lof van; maer drukt tevens zyne spijt uit, dat, de schildery te hoog hangende, men op al wat daerop voorkomt geen acht kan geven [3].

---

(1) Deze schildery had reeds ten jare 1824 herstellingen, die echter niet gelukkig waren, ondergaen. Zie Kervyn de Volkaersbeke, *les Églises de Gand*. — Gand, 1857, in-8° I. 33.

(2) *Description de l'Église de Saint-Bavon*, bl. 42.

(3) Ik ben aen den heer P. J. Goetghebuer het volgende uittreksel uit het handschrift van Vande Vivere verschuldigd :

« *In S. Laurens kapelle is den autaer verciert met vier stukken : het groot of middenstuk verbeeldt de kruyssing, enz...* »

« *Het vierde zynde een langwerpig stuk, onder het groot midden-paneel, verbeeldt*

Dit tafereel, waervan De Goesin het verdwynen uit de kerk betreurde, is gelukkig in ons land bewaerd gebleven. Het is geheel ongeschonden tot ons gekomen, en, na onderscheidene lotgevallen, het eigendom geworden van den heer De Ruyck, bankier te Gent. Dank aen zyne heuschheid, heb ik dit heerlijk stuk van naby mogen zien, en kan er dus hier eenigs zins breedvoerig over handelen.

Vande Vivere had het onderwerp dezer schildery reeds aengeduid; maer by De Goesin, die ze niet gezien had, leest men eenvoudig, dat ze het beleg van Jerusalem voorstelt, zonder uitlegging of het dat is, hetwelk die stad onder keizer Vespasiaen, van wege dezes zoon Titus, ten jare 70 na de geboorte van den Zaligmaker, uit te staen had, of wel dat van de kruisvaerders in 1099, onder geleide van Godevaert van Bulioen. Maer wanneer men het stuk met aendacht beschouwt, verdwijnt alle twyfel: het is de belegering van Jerusalem door Titus. De herinnering aen die merkwaerdige gebeurtenis was gedurende de middeleeuwen blyven voortleven, en meer dan eens was het een geliefkoosd onderwerp voor de schilders en dichters uit dat tijdvak. Aen wie, onder anderen, is het onbekend, dat onze Jacob van Maerlant, die van 1250 tot 1300 bloeide, achter zynen *Rijmbybel* een afzonderlijk boek aen de *Destructie* of *Wraek van Jerusalem* toewijdde? De *Jaerboeken* van Flavius Josephus, ooggetuige van hetgene voorviel, zijn de bron, waeruit de latere verhalen geput zijn. De kunstenaer, aen wien men de schildery, die ik hier beschrijf, te danken heeft, is aen de geschiedenis getrouw gebleven.

---

de verovering van Jerusalem onder Titus en Vespasianus. De verbazende menigte van figuren en hunne wonderbare schikking, houding en gebaerden, maken dat men hetzelve niet voorby mag gaen, en moet van naby gezien worden, mits de beelden te kleyn en t' hoog geplaetst zyn. »

« *De stad Jerusalem, den tempel, de gebouwen zyn op eene aerdige wyze geschildert, men ziet verscheyde huyzen grilliglyk uytgevrogt.* »

Ter linker zyde ziet men eenige tenten deelmakende van de legerplaets der Romeinen. Van daer trekken de krijgslieden voorwaerts, om nader by de muren der stad te komen, en aen hun hoofd rijdt een bevelhebber, die het vaendel met den keizerlyken adelaer draegt, en waerdoor waerschijnlijk Titus zelf bedoeld wordt. Uit de geschiedenis leert men, dat de Joden somtijds uitvallen deden, om de aenvallingswerken der vyanden te komen vernietigen; de opperbevelhebber, 's keizers zoon, gaf alsdan het voorbeeld, stelde zich aen het hoofd der legerbenden, viel de Joden aen, en dwong ze achter hunne vestingen te vluchten. Om aen de belegerden meer schrik in te jagen en hun te beletten uit de stad te komen, deden de Romeinen de ongelukkigen, die het waegden in het dal by Jerusalem op buit te gaen en in hunne handen vielen, aen kruisen, op bergen geplaetst om van verre gezien te kunnen worden, ophangen. Aen anderen kapte men de handen of armen af, en men dwong ze aldus verminkt, naer de stad te rug te keeren.

Niet tegenstaende dit alles bleven de Joden zich wanhopig verdedigen. Alsdan liet Titus een buitengewoon groot oorlogstuig timmeren om de muren te bestormen. Achttien dagen waren noodig om het op te richten. Toen het begon te werken, werd de schrik der belegerden zoo groot, dat een gedeelte dergenen aen wie de wacht der torens van de vestingen toevertrouwd was, de vlucht nam en op den berg Aeram eene schuilplaets zocht, terwijl de overigen zich naer holen begaven, die zy by de verschansingen hadden gedolven, om van daer den vyand te kunnen afweeren, of de breuken aen de muren toegebracht te herstellen. Doch, alle poogingen om den vyand te weêrstaen waren vruchteloos. De schilder heeft eenige mannen, met schilddaken en stormhoeden gewapend, die de muren beklimmen, afgebeeld, terwijl talryke andere der overwinnaers zich reeds binnen de stad bevinden.

Gedurende de belegering leverde Jerusalem een afgryselijk

schouwspel op. De lyken der gesneuvelden waren onbegraven op den grond blyven liggen, en de verpestende stank had, zoo onder de bevolking als onder de krijgslieden doodelyke ziekten veroorzaekt. De hongersnood had verschrikkelyke verwoestingen aengericht. De geschiedenis verhaelt, dat eene vrouw, Maria genaemd, niets meer te eten hebbende, haren eigen zuigeling in stukken hakte en daervan een deel deed zieden. De schilder heeft hare woning afgebeeld, op het oogenblik, dat juist de Romeinen aldaer binnen dringende, dit afschuwelijk tooneel zich voor hunne oogen opdoet. In een ander huis ziet men vrouwen, die door de inrukkende krijgslieden gedood of verminkt worden. Voor dit alles, zoowel als voor de samenstelling van het geheel heeft men de geschiedenis trouw gevolgd.

Doch ik kom tot de lotgevallen, welke deze schildery ondergaen heeft te rug. Volgends De Goesin, dien ik boven heb aengehaeld en die in 1816 schreef, is dit stuk uit de Sint-Laureins kapel verdwenen, toen aldaer een nieuwe marmeren autaer geplaetst werd. Het is my niet mogelijk met juistheid den tijd, waerop dit gebeurde, zoo min als dien wanneer ze verkocht is, te bepalen. Wat er ook van zy, de schildery is het eigendom geworden van zekeren Meeresone, die ze overliet aen wylen den schoolmeester J. B. Delbecq (1), eenen man die in zynen tijd, zeer bekend was, vooral om de kostbare verzameling kunstplaten, welke hy byeen gebracht had, en die na zyne dood door de *Alliance des Arts* van Parijs aengekocht zijnde, aldaer in 't openbaer geveild werd. De heer De Ruyck, aen wien dit stuk thands toebehoort, heeft het over twee of drie jaren van de erfgenamen van Delbecq bekomen.

---

(1) J. B. Delbecq te Gent geboren den 20sten October 1771 en aldaer overleden den 6den January 1840.

De voorlaetste bezitter had zelf de volgende beschryving, die ik hier woordelijk opneem, van zyne schildery gemaekt :

« Ce tableau représente le siége de Jérusalem.

« Toutes les cruautés inouies, suites d'un long siége, où la vengeance et le désespoir présentent des scènes horribles se trouvent sur ce tableau.

« Le peintre, en le composant, a eu sous les yeux les plus saillantes narrations que Flave-Joseph nous en a laissés.

« Ce tableau, peint sur bois, porte une longueur de 5 pieds 4 pouces de France, sur une hauteur de 12 pouces et demi.

« Le peintre Memling s'est représenté parmi les archers qui accompagnent Maximilien, roi des Romains, fils de l'empereur Frédéric. Ici le fils de l'empereur remplace Titus, fils de Vespasien; la double aigle remplace l'aigle romaine.

« Ce tableau d'un précieux fini compte près de 600 figures, les chevaux non compris.

« On y remarque particulièrement une machine de guerre, qui ne se rapporte ni aux balistes, ni aux catapultes des Romains, desquels Végèce nous a laissé la description; mais bien à une machine de guerre employée par les Flamands du temps de Gui, comte de Flandre, à laquelle on donnait le nom de *blinde* et les Allemands celui de *mangene*. »

De ophef, waermede Delbecq van zyne schildery spreekt, is niet overdreven. In der daed het zou moeijelijk vallen eene tweede zoo ryke en kunstige samenstelling te vinden op een paneel, dat slechts 1 meter en 70 centimeters lang, op 31 centimeters breed is. Welke verscheidenheid in de houding en de kleedy van de schier ontelbare figuren! De middeleeuwsche schilders alleen gelukten om in al die kleine byzonderheden te komen en alles zoo fijn af te malen. De doorzichtkunde is hier beter waergenomen dan in de

meeste schilderingen van dien tijd; de tempel van Jerusalem heeft een waerlijk grootsch karakter en doet aen het penseel der Van Eyck's denken. Voor dit gebouw, zoo wel als voor de andere, heeft de kunstenaer den gothischen bouwtrant van zynen tijd nagevolgd; maer hy heeft daeruit wonderlijk party weten te trekken. Met een woord dit tafereel is door geheel zynen samenhang een allerbelangrijkst onderwerp van studie, niet alleen voor schilders, maer tevens ook voor oudheidkundigen, die zelden zulke verscheidenheid van kleedy en wapenen zullen aentreffen.

Ik moet, eer ik eindig, nog eenige belangryke punten aenraken : *waer*, *wanneer* en *door wien* is dit heerlijk kunststuk geschilderd?

Hiervoren heb ik gezegd, dat deze schildery oudtijds onder die van Gerard vander Meeren, in de Sint-Laureinskapel in de hoofdkerk van Sinte-Bavo, geplaetst was. Zy was aldaer, om zoo te zeggen, het onderstuk voor de andere. Moet men daeruit niet natuerlijk het gevolg trekken, dat ze voor den autaer zelven, waervoor ze gediend heeft, vervaerdigd werd? De smal-langwerpige vorm duidt ten volle heure bestemming aen. Vander Meeren, zooals ik boven reeds heb doen opmerken, had ook de stad Jerusalem, maer slechts in 't verschiet, afgebeeld; onze kunstenaer, die geheel zijn tafereel aen eene der belangrijkste gebeurtenissen uit de geschiedenis van die stad heeft toegewijd, schijnt de gedachte door zynen voorganger ter loops opgevat, geheel te hebben willen uitbreiden. Wat er ook van zy; het gaet vast, dat deze schildery gedurende eeuwen den autaer van Sint-Laureins, in de onderkerk van onze Cathedrale versierd heeft.

Aen welken meester is men dit stuk verschuldigd? Deze vraeg valt moeijelyker te beantwoorden. Men heeft de namen van onderscheidene schilders vooruitgezet : eerst dien van Hubert van Eyck; maer men kan hier zijn penseel niet herkennen. Daerby deze

schildery kan tot den leeftijd van dien beroemden meester niet wel te rug gebracht worden; zy is iets jonger. De voorlaetste bezitter van het stuk, Delbecq eigende ze aen Memling toe; maer liefhebbers, die gewoon zijn dezes meesterstukken te zien, vinden hier zynen toets niet. Men heeft zelfs den naem van Lucas Cranach uitgesproken; doch het is niet mogelijk aen hem, noch aen eenen anderen Hoogduitschen kunstenaer te denken. De schildery behoort stellig tot de Vlaemsche School; de voortbrengsels der Duitsche uit dit tijdvak zijn stroever, en bezitten daerby die kracht en harmony niet, welke men in de onze bespeurt.

Alhoewel het my niet mogelijk is den naem aen te duiden van den meester, aen wien men dit voortreffelijk kunstgewrocht te danken heeft, aerzel ik toch niet hem eene eerste plaets toe te kennen onder de schilders, die in de laetste vijf-en-twintig jaren der vijftiende eeuw geleefd hebben. Den eenen of den anderen dag zal men misschien stellig kunnen opgeven, aen wiens penseel men dit stuk verschuldigd is.

Delbecq, zooals het uit de hiervoren gedrukte nota blijkt, heeft gedacht de gelaetstrekken van den Roomschen koning Maximiliaen in die van den opperbevelhebber te herkennen. Dit zou ik niet stellig durven verzekeren. In allen gevalle, het tijdvak waertoe deze schildery behoort, komt zeer wel overeen, met dat waerin de zoon van keizer Frederik een voornaem deel had aen de gebeurtenissen, die hier te lande plaets hadden.

Ten slotte druk ik hier den wensch uit, dat dit onder alle oogpunten zoo merkwaerdig tafereel in ons vaderland bewaerd blyve, en niet, zoo als veel andere, naer het vreemde overga.

OORKONDEN IN HET NEDERLANDSCH,

VAN 1288, 1292, 1295, 1296 EN 1298.

Van tijd tot tijd heb ik in dit *Museum* oorkonden opgenomen, welke in onze moedertael werden uitgevaerdigd en van vóór het jaer 1300 dagteekenen. Ik heb my stiptelijk bepaeld tot die stukken omtrent welke geen twyfel kan bestaen; dat is tot diegene, aen welke zegels hangen of vroeger gehangen hebben, en verder tot originele chirografen. Zoo wel in de eene als in de andere staet het jaer waertoe zy behooren, uitgedrukt. Kopyen, vertalingen of andere oorkonden, al is 't dat men die soms gerust tot de veertiende eeuw mag te rug brengen, heb ik tot hiertoe onverlet gelaten. Later echter zal ik er waerschijnlijk wel eenige mededeelen.

De charters van bovengemelden aerd, die in mijn *Museum* tot hiertoe voorkomen, beloopen op zeventien, waervan slechts zes van vóór 1280 dagteekenen; de elf andere, behooren, even als de negen stukken, die hier volgen, tot de twintig laetste jaren der dertiende eeuw. Dit bevestigt ten volle hetgeen ik reeds vroeger deed opmerken, dat alhoewel men reeds enkele charters in de volkstael omtrent het midden van gemelde eeuw ontmoet, het Latijn nog lang by het opstellen der akten de bovenhand heeft, en eerst in de veertiende eeuw door het Nederlandsch algemeen vervangen wordt.

De negen oorkonden, die ik hier laet drukken, berusten op het provinciael archief van Oost-Vlaenderen te Gent. De nrs I, II, III, IV en VII zijn herkomstig uit de oude vrouwen-abdy van Oost-Eecloo, terwijl de nrs V, VI, VIII en IX aen het voormalig kapittel van Sinte-Pharahildis toebehoord hebben.

De eerste, van 1288, zijnde eene gift door zekeren Gilis Lebin aen het klooster van Oost-Eecloo gedaen, wordt bekrachtigd met het zegel van *here Gilise van Artevelde Willems sone vander Triest;* of deze eenen bloedverwant was van het te Gent gevestigde geslacht *Van Artevelde* durf ik niet beslissen.

Het tweede, derde, vierde, zevende en negende stuk zijn in West-Vlaenderen opgesteld; ook straelt de tongval van die landstreek op onderscheidene plaetsen door. Zoo leest men aldaer: *wie, sie, ymet* en *ymete, min iof meer, bachten, yseghelt,* enz. voor *wi, si, gemet* en *gemete, min of meer, achter, gheseghelt*, enz.

De uitdrukkingen *wedden* voor *beloven,* en *te waerne,* voor *te waerborgen,* welke men in de vierde charter leest, werden destijds ook elders gebruikt. In den zin van dit laetste komt, in nr VI, *dede warscep* voor.

In het stuk nr III van 1292 ontmoet men eenen *Jan die Wevel,* schepen van het Brugsche Vrye, wiens naem ons aen dien van den dichter van het *Leven van Sint-Amand*, aen *Gillis de Wevel* doet denken. Deze laetste eindigde zijn werk te Brugge in 1366. De schepen *Jan* was misschien een zyner voorvaders.

De vijfde en zesde oorkonden hebben beide aen het einde de uitdrukking: *sonder enich si*, dat is, *zonder eenige bedenking, zonder eenig gebrek, zonder eenige beknikkeling*. Men kan hierover raedplegen Dr De Jager, *Nieuw Archief voor Nederlandsche Taelkunde,* bl. 227-228. Wy hebben het woord aen het Fransch ontleend, in welke tael het in den zelfden zin gebruikt werd.

De nrs V, VI en VIII werden te Gent geschreven en zijn met weinige zorg opgesteld. De *h* werd oudtijds, zoo min als

heden, in de uitspraek gehoord, zoo leest men : *er, boef* en *boof, ofstede, soet, toeghe port, aer* enz, voor *her* (heer), *behoef, hofstede, soe het, 't hoeghe port, haer* enz. en omgekeerd : *hute, heervachteghe, heerven, heede,* voor *ute, eervachteghe* of *ervachtighe, eerven* of *erven, eede.* De uitdrukking : *onthier ende Sente Martins dach,* in het achtste stuk voorkomende, en zoo veel beteekenende als *van nu* of *heden af tot aen Sinte-Martens dag,* wordt nog dagelijks gehoord. Zoo zegt men : *onthier en zes weken, onthier en twee jaren,* enz. De schrijfwyzen : *nae, naemaels, ghestaede, gaene, saeke,* in plaets van : *na, namaels, ghestade, gane, sake,* mag men als iets buitengewoons beschouwen, dat men op rekening der slordigheid van den schryver kan leggen.

Eer ik eindig, zal ik hier aenstippen voor hen, die het niet weten, dat het woord *er* of *der,* zooals het meer algemeen voorkomt, voor *heer* of *de heer* gebruikt wordt : het is een nominativus, terwijl *ser* een genitivus is, en *des heeren* beteekent.

De overige Nederlandsche charters van vóór 1300, welke nog in het provinciael archief van Oost-Vlaenderen voor handen zijn, hoop ik later in het *Museum* op te nemen. Derzelver getal is niet groot, alhoewel de verzameling oude oorkonden, welke alhier bewaerd wordt, stellig eene der rijkste van geheel Nederland is.

I.

1288.

Tote alle den ghenen die dese lettren sullen zien of horen lesen, ic Gilis Lebbin doe te verstane, dat ic hebbe ghegheven der kerken ten cloestre van Ekeloe tuintich scheleghe vlaemsche, elcs iars te gheldene te Sente-Bamesse, mijn iarghetide mede te done in die vorzeide kerke te Ekeloe. Van desen vorzeide xx s. es sculdich Diederic Harlebeke x s. siars up drie ghemet ligghende bi sinen huus. Ende die andre x s. siars es sculdich Margriete van den Bergheline up derdalf ghemete lands, daer hare huus up staet. Ende omme dat ic Gilis Lebbin vorzeit wille, dat dese aelmossene blive vast, zeker ende ghestade, so biddic

den prior van den Predicaren van Ghent, den here Iacope ende den here Mathise, prochipapen van Hassnede, ende den here Gilise van Artevelde Willems sone van der Triest, dat sie dese lettren zeghelen met haren zelfs zeghelen. Ende ic vorzeide Gilis Lebbin, die hebbe ghegheven dese vorzeide rente, hanghere an minen zeghel. Dit was ghedaen int iaer Ons Heren, alsmen screef sijn Incarnation M° CC° LXXX° ende achte.

Origineel op perkament, waeraen vijf zegels hebben gehangen Van den eersten in groen was blijft een onbeduidend fragment over. Op den vierden zit een arend met opengespreide vlerken; de overige zijn verdwenen.

II.

1292.

Wie Jhan van den Poele, Woutere van Ghent, rudders, Diederic die Vos, Jhan van den Zande, Jhan van Cadsant, crichoudere, Olievier vander Haghe ende Alard f. mins here Hughes Storms, scepenen van den Vrien, doen te wetene allen den ghonen die dese lettren sullen zien ende horen lesen, dat quamen vor ons Gielis, f. mins here Hughes ende joncvrouwe Heilsent, sijn wijf, ende gaven wettelike ghifte Avesoeten, f. Willems Luckins, van enen ymete lants, lightelijc min iof lichtelijc meer, lichghende binden ambochte van Ysendike ende in die zelve prochie binder meet, daer Jhan Stuever up woende, streckende van der zuutside inward. Ende si wedden Avesoeten vorseit dit lant te wette te warne, wech ende lant, quite lant vor lant, ende sonder scult te haren rechten vrien eyghijndoeme jeghen elken mensche. In kennessen van deser dinc, dat si vast ende ghestade blive, ebben wi scepenen vorseit dese lettere ghezeghelt met onsen zeghelen vuthanghende. Dit was ghedaen 's Friendaghes nar Sinte-Martins daghe in den Winter *anno Domini* M°. CC° *nonogesimo* (aldus) *secundo*.

Origineel op perkament. Van de zeven zegels, die aen het stuk hebben gehangen, blyven nog de vierde, vijfde en zesde, alhoewel beschadigd, over. Op den vierden ziet men een groot burgondisch kruis; op den vijfden, vier groote vueryzers en op den zesden leest men : S. OLIV... HAGHE.

III.

1292.

Wie Woutre van Ghent, Jan van Poele, Jan die Wevel, rudders, Diederic die Vos, Jan vanden Zande, Jan van Caedsant, Weinin van Varsenare, Jan die Brune, Heinric die Grote, Clais van Bavindamme, Willem die Corte, Wouter die Vos ende Gillis van Ernegheem, scepenen vanden Vrien, doen te wetene alden ghoenen, die dese letteren sullen sien jof horen lesen, dat cam vor ons Gillis, miin ser Hugs soene, ende joncfrouwe Heilsuint, siin wijf, ende ghaven wettelicke ghifte broeder Diederike vanden cloestre van Oest-Eclo, ter abbedesse ende tscovents boof vanden cloestre van Oest-Eclo vorseid, van neghen ymete lands, lichtelic min iof meer, lieghende in 't ambochte ende in die prochie van Isendike. Vanden welken lande leghets vive ymete lands, lichtelic jof meer, bachten Boudens van Heile. Ende vort leghets anderhalf ymet lands, lichtelic min jof meer, beoesthalf, andie vive ymete vorseid. Ende vort leghets anderhalf ymet, lichtelic min iof meer, bider Hebbelinghen muelne. Ende vort leghets een ymet lands, lichtelic min jof meer, onder Willems ver Lisen soens weech. Ende Gillis ende joncvrouwe Heilsuint, sijn wijf vorseid, wedden broeder Diederike vorseid al dit vorseide lant te wetten te waerne, wech ende lant, ende quite land sonder scout, te dier vorseider abbedesse ende tscovents vrien eghindome. Ende al dese vorseide ghifte was wettelicke ghegheven dien vorseiden broeder Diedericke ter vorseider abbedesse ende tscovents boof biden wille ende bider ottroye miin ser Wijds, tien tiden graven van Vlaendren, ende bider bede van scepen vanden Vrien, diere duer Gillis wille vorseid omme baden miin here den grave vorseid. Ende in kennessen van deser dinc, dat soe vast ende ghestade blive, so hebben wi vorseide scepen dese letteren beseghelt met onsen seghelen vuthanghende. Dit was ghedaen t'Saderdaeghs na Sinte-Martins dach inden Winter, int jaer Ons Heren als men screef siin Incarnatioen tuellefhondert neghentich ende twe.

Origineel op perkament, waeraen veertien zegels hebben gehangen De eerste, de derde, de dertiende en veertiende, in bruin was, zijn nog geheel of gedeeltelijk bewaerd gebleven. De overige zijn verloren.

IV.

1295.

Wie Ihan van Vutkerke, Ihan van Poele, Diederic die Vos, Heinric Scaveschacht, rudders, Ihan vanden Zande, Willem van Cleyem, Heinric die Grote, Hughe vanden Hove, Boydijn de Broekere ende Boudene van Moerkerke, scepenen vanden Vrien, doen te wetene allen den ghonen die dese letteren sullen sien ende horen lesen, dat quamen vor ons mijn vrouwe ver Heilswind, mins here Gillis wedewe mins here Hughes soens, Godscalc hare sone, Hughe hare sone, Heilswind hare dochter ende Katerine, hare dochter, ende gaven wettelike ghifte broeder Diederike, ter abdessen boef ende scovents van Oest-Eclo, als in rechter lantwissele van dardalf ymete lants ende tien roeden, lichtelijc min iof meer, ligghende binden ambochte ende binder prochien van Ysendike, besutalf, onder ver Margriete Ihan Vlamincs woninghe ; welc lant dat heet *Brabanders hofstede*, vander nord side inward, omme dardalf ymet lants ende tien roeden, lichtelijc min of meer ; welc lant leghet binden ambochte ende binder prochien van Ysendike vorseit. Ander half ymet leghets bider mole te Ebbelinghe ende een ymet, lettel min iof meer, onder Willem f. ver Licen weech. Ende mijn vrouwe ver Heilswind vorseit ende Godscalc, hare sone, die wedden Gillise, Marien ende Barten, mins here Gillis kinder, die onbeiaerd sijn, te ghiften te bringhene so welken tiden dat dese vorseide kinder beiaerd sijn ende te haren iaren comen sijn. Ende broeder Diederic vorseit die hadde macht desen lantwissel te doene bi letteren ende bi zeghelen mire vrouwen der abdessen ende scovents van Eclo vorseit. Ende mijn vrouwe ver Heilswind vorseid, Godscalc hare sone, Hughe hare sone, Heilswind hare dochter ende Katerine, hare dochter, die wedden broeder Diederike dit vorseide lant te wette te warne, ter abddessen ende scovents boef van Oest-Eclo vorseit. Ende broeder Diederic vorseit die wedde dit vorseide ander lant mire vrouwen ver Heilswinden ende haren kindren vorseit te wette te warne, wech ende lant, quite lant vri lant, ende sonder scult an beden siden, te haren rechten eyghijndoeme jeghen elken mensche. In kennessen van deser dinc, dat soe vast ende gestade blive, ebben wi scepenen vorseit dese letteren yseghelt vuthanghende. Dit was ghedaen s'Friendaghes voer Sinte-Nichasus daghe *anno Domini* M° CC° *nonogesimo* (aldus) *quinto*.

Origineel op perkament, waeraen negen zegels hebben gehangen. Het derde verbeeldt eenen klimmenden beer. De overige zijn in 't algemeen onduidelijk.

V.

1296.

CYROGRAFE.

Het si cond allen den ghenen, die nu sijn ende hierna wesen sullen, dat Woutre Ledenart, die meester Volkers Mach clerc was, cochte jeghen den her Beudine van Zuinardc, portre in Ghent, ter capelriën boef, die meester Volker gaf ende bewisede in de kerke van Sente-Verilden te Ghent, xxiiii sol. vlaemschs paiements erveliker renten, die men es sculdich te gheldene euuelike van jare te jare, elkes jaers te Sente-Bamesse. De welke xxiiii sol. ligghen in de stede van Ghent, namelike in de *Donkersteghe*, up de hofstede, dar Ydier Pots huus up staet, viii sol., ende in de ofstede, dar dat Jan Vos Cousemakers huus up staet viii 1/2 sol., ende in de *Munte*, up de hofstede dar Bernarts huus van Musole up staet, vii 1/2 sol. Orconde ervachlighen lieden in Ghent: Everarde van Zuinarde, ser Beudins broder van Zuinarde, die vorseit es, Willay den Groten ende Gillise Gramanne, dier over waren daer der Beudin wettelike uteghinc ende sijn wijf ter capelriën boef, sonder enich si. Dit was ghedaen in jaer Ons Heren dat men screef tcarnation dusentich cc ende xcvi, in Sente-Gillis avonde uteghanghende hoest.

Origineel chirograef op perkament.

VI.

1296.

CYROGRAFE.

Het si cont allen den ghenen, die nu sijn ende hierna wesen sullen, dat er Woutre Ledenart, die meester Volkers Maesch clerc was, cochte jeghen joncvrouwen Aeghten, Everdeis dochter was Hutenhoven, ter capelriën boef, die meester Volker gaf ende bewisede in de kerke Sente-Verilden te Ghent xxviii sol. ende v d. vlaemschs paiements erveliker renten, die men es schuldich te gheldene ewelike van jare te jare, elkes jares Sente-Katellinen messe. De welke xxviii sol. ende v d. ligghen in de stede van Ghent, namelike up *Toeghe port*, up de ofstede

dar Pieters Speliarts huus up staet. Ende hijr af dede warscep, alse recht na de wet van Ghent, Gillis vander Brigghen, aer neve, ende Everdei, aer broeder. Orconde ervachtighen lieden in Ghent: der Willemme vander Brigghen, Hughen den Riken ende Gillise Gramanne dier over waren daer joncvrouwe Aegthe wettelike hute ghinc ter capelriën bouf, sonder enich si. Dit was ghedaen in jaer Ons Here dat men screef tcarnation M. CC ende XCVI, sDisendaeghs na Sente-Lambrechts dach.

Origineel chirograef op perkament.

VII.

1296. (1297).

Wie Heinric Scavescacht, ruddere, Heinric die Grote, Hughe van Boyenghem, Jan vanden Zande, Bouden van Heyle, Jan van Tilleke, Wouter van Caedsant, Hughe f. mijns here Hughes, Jan Mout, Jan van Caedsant ende Gherard die Wevel, schepenen vanden Vrien, doen te wetene allen den goenen, die dese lettren zullen zien iof horen lesen, dat camen vór ons Heine die Hane, van Caperike, ende Avesoete sijn wijf, woenende binden Cuereghercchte van Caperike, ende gaven wettelike ghifte Mariën, Jan f. Gherards wedewe, portigghe in Ardenborgh, van vichtich ymeten ende twe linen lands, woestinen, lightelic min jof meer, ligghende binden ambochte van Ysendike, zuud vander kerke van Roecellare. Vanden wilken vorseiden lande ligghens drie ende dartich ymete ende ene line beoesten den weghe te Riceluere; ende vord ligghens twalef ymete ende ene line te Riceluere, bewest den weghe; ende vord ligghens vive ymete ten nordende, up sere Banghelins vere. Ende sie wedden hare al dit vorseide land te wetten te waerne jeghen elken mensche, wech ende land, ende quite land met drien peneghen vlaemschen siars te sculden up elc ymet ende te haren vrien eghindoeme. Ende in kennessen van deser dinc, dat soe vast sal bliven ende ghestade, so hebben wie dese lettren vuthanghende ghezeghelt met onsen zeghelen. Dit was ghedaen sFrijndaghes na Sinte-Amands daghe in Sporkele, *anno Domini* M°. CC°. *nonagesimo sexto.*

Origineel op perkament, waeraen zeven zegels hebben gehangen. De meeste dezer zijn verloren of sterk beschadigd.

Aen deze charter is een stukjen perkament vastgemaekt, waerop de volgende aenteekeningen staen geschreven. Het schrift schijnt omtrent zoo oud te zijn als dat van de oorkonde zelve, waerby het gevoegd is. Ik laet den inhoud hier volgen :

Al dus staeth die rente in brieve van H° den Hane, die min wrouwe coefte : III b. 1/2 ghemet XLIIII r'. comende van Michiel van Roselare ende van H° den Hane. — *Item*, van den selven comende, ·I· line ende IX r'. — *Item*, II 1/2 burre XXXVI r'. min, comende van H° den Hane ende G. Uten Tune. — *Item*, X burre ·I· line, comende van den H° Hane ende van Pieter Scarren. — *Item*, I burre *preter* XVII r'., comende van H° den Hane ende Pieter die Smet. Ende die men hier nomen sal, ebben dit lant te scence; ende linghende aldus driedertich ymete I line beoesten den weghe te Riseluerre, ende dor of hevet Lammin f. Alards XXIX ymete ende Pieter Bane IIII ymete I line, voren op den waterganc, ende XII ymete I line bewesten den weghe, ende dar of hevet Agata Everdeis V ymete *preter* XLII r'., linchende an die sutside an Gocins van Roselare ende, ende Bavine van den Walle, an die nortside an Ianne Mierole ende Annekine Windegode. Ende Jan Spierinc lecth tuscen dese tue met XIIII° r'. ende met I burre bacten dar an, ende V ymete op sere Banghelins vere ten nort-ende, ende die eft Pieter die Voghet, omme XV s. elkes iaers, ende wel van vollen rente coept ende versterete die andere als verstereft iof vercoept d., ende IIII d. van der name te versettene.

VIII.

1296.

CYROGRAFE.

Het sii cont ende kenleec alle den ghenen, die nu siin ende hier nae wesen sullen, dat Willem Masch ende Gillis siin broeder, die ser Willem Masch kindre waren, Willem, Jan, Kerstiene ende Annes, ser Boidin Masch kindre, ende Heilesoete harre suster dochter, die hem segghen hoir van mester Volker Masche, quamen vór heervachteghe liede binnen Ghent ende verkenden ende verliiden al daer over hem ende over alle de ghene, die recht hebben of heschen mochten vander versterften van mester Volker Masche, dat wel hare wille ware ende hare consent ende euwelijc wesen soude, dat deervachtechede, die mester Volker

Masch hadde binnen der port van Ghent, daer de ghene up wonnen, die hier nae bescreven staen, gaen ende toebehoren gheheliic ende al ter capelriën bouf, die deghene, die hem segghen testamenterres van mester Volker Masch, segghen, datse mester Volkere gheset soude hebben binnen sinen live inde kerke van Sente-Verilden euwelike te besinghene: dat es te verstaene deervachteghede, die leghet in Sente-Verilden prochie, neffens sinen groeten hues, dat men heet *tParadis*, daer der Jan Faber, de capellaen, up woent ende Jan de Smet ende daer naest daer Jan Dullart een hues up heft, staende tuschen mester Volkersporte, *sGravensteene* warts, ende Boidins Breidelmakers was ende deervachtechede up den *Houtbriel*, dat heet *Willem Goepssteen*, daer up dat wonnen Lisbette, Mattheus wedewe; Heinric de Wulf; Gillis van Roesebeke; Ymmesoete Paps ende Jacop van Desseldonc. Ende waer dat sacke, dat de vorseide personen, die hem hoir segghen van mester Volker Masche enech recht hadden ofte hebben mochten an dese vorseide heervachtechede of datse hem toe mochte siin comen in ereghen manieren van mester Volkers doede oft andersins, hoe soet ware, dat scelden sii quite gheheliic ende al bede over hem ende over alle de ghene diere toebehoren of behoren mochten van diere partiën ende ghevent up euwelike, om te behorne ter capelriën bouf vorseit nae de wet vander port. Ende suoren ende sekerden, dat sii nemmermeer commen ne sullen ieghen dese vorseide vorewarde no recht heeschen an enech stic datter vorseider hervachtegheden toebehort, ende ghelovedent te waranderne ieghen elken meinsce, ter capelriën bouf vorseit, alse verre alsii sculdech siin te doene nae de wet vander port. — Vort es hare wille wel ende hare consent, dat al de rente ende deervachtechede, die mester Volker hadde inde prochie van Ysenghem behore oec als dies ghelike ter vorseider capelriën bouf euweliic van desen daghe vorwarts. Ende sii gheloveden vort, hadden sii enech recht der an, dat siit quite scelden souden onthier ende Sente-Martinsdach dat naest comt, vór de wet daer soe onder ghelegben es. En dat scelden sii al nu quite ende gheloveden met heede ende met sekerheden nemmermeer recht der an te heeschene no der jeghen te gaene ende dat te waranderne gheliic dat sii ghelooft hebben vander heerven die leghet binnen Ghent. Vort soe hebben sii verkent, dat sii ontfaen hebben van mester Picter van Zeelant, penanchier, ende van mester Jacoppe van Ghent, canoeneke van Dorneke ende van den her Gillise, pape van Valvain, die segghen dat sii siin executeurs van mester Volker Masche, cc. lb. torn. van mester Volkers goede, daer sii segghen dat sii macht over hebben der up te ordenerne alsoe alst hem nutte dinct.

Ende dit was ghedaen om pais ende om ruste ende om alle calange af te doene ende om dat sine naeste maghe waren. Ende ware dat saeke, datter eneghe calange af quame naemaels nae de wet vander port, dit gheloveden sii af te doene; ende ne mochten sii se niet afghedoen, dat sii heurlieden dit ghelt weder keren souden. Ende al dit gheloveden sii te houdene vast ende ghestaede bi trouwen ende bi sekerheden up hem ende up alt hare ende elc over al. Dit was ghedaen ende verkent vór den her Hughen Utervolrestraten, Boidine, sinen broeder, Jan Trijle ende Boidine den Muntere, diere over waren alse heervachteghe liede binnen Ghent, ende vór den deken vanden Kerstinede van Ghent ende vór mester Gillis Crommelinc alse orconden, int jaer Ons Heren doe men screef m. cc. ende achte ende neghentech, inde maent van Octembre, sMandaghes vór Sente-Denis dach.

A. B. C. D. E. F. G. H. (1)

Origineel perkamenten chirograef. Op den rug leest men : *Up dherfachtechde van Fulcro Masch in S*[te]*-Verhilden prochie, neffens zijn huuse ten Paradijse :* iiii £ vi *s.* viii *d.* en verder : 1298 *Heredes Fulcronis Mach confirmant quicquid testamento et in vivis dedit ad cappellaniam a se fundatam in nostra ecclesia super fundis hic in parochia S. Pharahildis et Issenghien, cum fundis ad se fundatorem pertinentibus.*

IX.

1298.

Weten olle de gone, die nu siin ende die sullen siin, dat Willem Masch ser Willems Masch zone ende Ihan Masch, ser Boidins Masch zone, worpen halm ende ghifte ende wedden waerschepe, na der costume ende na der usage van den lande, den her Woutren Ledenarde, caplaen van Sente-Verilden te Ghent, te sire capelriën behoef, van ol der ervachtecheden, die hem leden verstaerf van meester Volkre Masche, die was caneunec van Dorneke, dat es te wetene van XXIIII bunre lands, lettel min of lettel meer, dat leghet in de prochghic van Ysenghem

(1) Er bestaet insgelijks op het Archief een oorspronkelyke tekst van dit stuk in 't latijn.

ende dit vorseide land ghelt elkes iaers VIII lb. ende VII s. goeds paiiements. Ende dese rente heeth *de rente van den Hemeldale*. Ende dese vorseide personen, Willem ende Ihan, beloveden, dat si nemmermeer van desen daghe vorwaert enech recht deran eeschen ne zouden. Dit kennet Steven Houwcel, bailiu van den Oestambachte van Ypre ende dit kennen schepenen van den selven ambachte: Anselm van Alemersch, Jhan vander Elst, Symoen vander Mandre, Woutre vander Strate, Heinrie de Grave ende Egghelin. Dit was ghemaect int iaer Ons Heren m. cc. ende XCVIII, sDicendaghes na Sente-Deniis dach.

Origineel perkamenten chierograef.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

Een man zonder milt of lever.

De duitsche geneeskundige Schenckius verhaelt, op de verklaring en getuigenis van Lambertus Tulutanus, geneesheer te Antwerpen en van den wondarts Thomas Komans, dat in het lichaem van Mathias Ortel of Oertel, koopman van Augsburg, die zich te Antwerpen ophield, en aldaer op den een-en-twintigsten van Herfstmaend van het jaer 1564 stierf, noch lever noch milt werden gevonden.

Deze Mathias Ortel kan wel een bloedverwant geweest zijn van den wereldberoemden aerdsrijkskundige Abraham Ortelius of Ortels, wiens vader Willem geheeten, zich insgelijks van Augsburg naer Antwerpen kwam nederzetten.

S. DE VRIES, *groot historisch Magazyn*. Amsterd., 1688. in-8°. bl. 16. Deze schryver haelt hiervoor aen: SCHENCKII *observationes*, lib. 3, Obs. 7.

DE GESLACHTEN VAN PRAET, VAN MOERKERCKE, VAN GHISTELE, VAN HALEWIJN, VANDER CAPELLE, VANDEN BERGHE, VANDER GRACHT, VAN STEELANT EN VANDER STRATEN.

Ik heb reeds vroeger het gemis aengetoond van een met zorg opgemaekt werk, waerin men nauwkeurige berichten zoù kunnen aentreffen over de heerlyke en andere aenzienlyke geslachten, welke vroeger hier te lande bestonden. De meeste dezer zijn sedert eeuwen verdwenen, en het is dus bloot onder een geschiedkundig oogpunt, dat zoo een boek zou moeten behandeld worden, veel meer dan om thands nog levende familiën aen sedert lang uitgestorvene aen te knoopen. By de L'Espinoy, Duchesne, Butkens, de Vadder en dergelyken is wel wat te vinden; doch dat alles te samen zoù slechts een klein gedeelte uitmaken van hetgeen men zou hoeven te bezitten. Dergelyke geslachtslijsten zouden uit de oude oorkonden, welke reeds hier en daer uitgegeven zijn, of nog ongedrukt in de archieven berusten, kunnen opgemaekt worden. De moeite, die zulke arbeid zoù kosten, zoù rykelijk door het belang, hetwelk hy zoù opleveren, vergoed worden.

Het ontbreekt ook niet aen in vroegere eeuwen opgestelde genealogiën. Doch wanneer deze door geene echte bewijsstukken gestaefd zijn, mogen ze niet dan met de grootste omzichtigheid geraedpleegd worden.

Tot myne verzameling behoort een handschrift, hetwelk van de oude en aenzienlyke familie van Praet herkomstig is, en waerin men niet alleen over dit geslacht maer over eenige anderen der aenzienlijkste van Vlaenderen talryke byzonderheden aentreft, die men waerschijnlijk elders te vergeefs zoù zoeken. Zy werden immers over meer dan twee eeuwen byeengebracht. Men leest daer wel in, zooals in de meeste chronyken der zeventiende eeuw, dat de graef van Vlaenderen, Karel de Goede, door die van Vander Straten vermoord werd, iets hetwelk men in onze dagen wederlegd heeft, maer voor het overige, dat is voor de veertiende, vijftiende en zestiende eeuwen, zal men het mede-gedeelde als uit betere bronnen geput zijnde, mogen beschouwen.

Aen het einde van deze aenteekeningen staet het jaer 1608, zijnde waerschijnlijk dat, waerop dit geschreven werd, en op het laetste blad leest men het volgende: ***Desen boeck behoort toe Jo*** ^{r} ***Maximiliaen van Praet, heere van Moerkercke. Daerna de kijnderen van d'heer Pieter Van Okerhoudt, heritiers vanden voornoemden Jo*** ^{r} ***Maximiliaen van Praet, heer van Moerkercke, welcke kijnderen gheprocureert sijn by Jo*** ^{e} ***Elizabeth van Praet.*** Misschien deed deze Maximiliaen van Praet zelf die opzoekingen over het geslacht, waertoe hy behoorde. Wat er ook van zy, hetgeen ik hier mededeel bevindt zich op eenige bladzyden, welke onbeschreven waren gebleven achter een klein, maer zeer belangrijk *Cartularium* van het geslacht van Moerkercke en de goederen, die hetzelve in de omstreken van Dordrecht en elders in Holland bezat. Ik kocht dit handschrift te Brugge over een dertigtal jaren.

De heeren vanden zeer ouden ende vermaerden gheslachte van Praet hebben van alle imemoriaele tyden ghevoert banieren, ende ten jaere 1127 leefde Mher Servatius, rudder, heere van Praet, wesende vande principaelste heeren van Vlaenderen: is ghecommen te secourse om te wreken de doot vanden goeden graeve Kaerle, vermoort inde kercke van St.-Donaes tot Brugghe by die vander Straeten.

De heerlicheyt van (1) Praet is gheconquesteert gheworden by graef Lodewijck van Maele, graef van Vlaenderen ende heeft de zelve ghegheven an Lodewijck-le-Frison, sijn bastaerde soone, in advancemente van huwelick met vrau Marie van Ghistele, vrauwe van Zweveghem ende Roosebeke, dochter was vanden heere van Ghistele; waernaer een langhe laps van tijde de selve heerlicheyt is ghedevolveert up Mher Lodewijck van Vlaendren, rudder vanden gouden vliese, ende den selven sterfvende sonder kijnderen, is ghevallen up Mher Franss. Thesart, rudder vande oordre vanden koninck van Vranckerijcke, heere van Essars ende baenderheere van Tournebeu.

Item, ten tyde van graef Lodewijck van Nevers leefde eenen Mher Lampsin van Praet, heere van Moerkercke, die onder ander kijnderen heeft achterlaten eene dochter ghenaempt Vrau Margarite van Moerkercke, d'huusvrauwe was van Mher Wouter, heere van Gracht ende van Morsele, die t'samen hadden Mher Olevier van Gracht, Willem vander Gracht ende eene dochter ghenaemt Margarite vander Gracht, huusvrauwe van Mher Pieter Blomme, rudder, die achterlaten hebben zeer ample generatie.

Item, men vijndt eenen Mher Colard van Praet, heere van Meerkem, die hadde eene dochter ghenaemt Vrauw Jossine, vrauwe van Merckem, die begraeven light tot Themsche ende starf *anno* 1449, in huwelick begrepen hebbende Mher Adriaen van Ghent, gheseyt Vilain, de zoone Jans, die hy hadde by vrau Margriete van Gavre, heere van St.-Janssteene, die tzamen hadden Mher Maerten Vilain, heere van St.-Janssteene, Basseghem, Basseroode, etc.; voorts Colard, heere van Liedekercke, burgrave van Lombeke, heere van Leeuwerghem. — *Item,* Catarine van Ghent, *uxor* Rogier van Halewijn, rudder, heere van Zweveghem; ende Margarite van Ghent, huusvrau was van Jacob van Grijsperre, heere van Ogierlande, die al achterlaten hebben zeer ample generatie.

Diversche Memoriën van die van Moerkercke.

1282. In 't jaer Ons Heeren alsmen schreef duust twee hondert ende tweentachtentich was regnerende Mijnheer Boudewijn van Moerckercke, ruddere.

(1) In het Hs. staet *vañ Praet.*

1293. In 't jaer Ons Heeren duust ııᶜxcııı was een Boudewijn van Moerckercke scepene vanden Brugschen Vryen.

1302. In 't jaer Ons Heeren M. IIIᶜ ende twee was eenen Mer Franss. van Moerckercke, ruddere.

1336. In 't jaer Ons Heeren duust IIIᶜxxxv als d'Ingelschen met machte van volcke dat eylandt van Cadsant wonnen ende destrueerden, zo was daer versleghen vanden voors. Ingelschen Mer Jan van Moerckercke, ruddere, metgaders vele andere diversche heeren, rudders ende edelmannen.

Item, daer is gheweest een Mer Jan van Moerckercke, ruddere, die ghetraut hadde een natuerelicke dochtere van een zeer hooghe, edele ende moghende prince, Loys, grave van Vlaendren, hertoghe van Brabandt, grave van Artois, Bourgoingne, Nevers ende Retels, heere van Salines ende van Mechele, daer dat generatie of quam.

1340. In 't jaer Ons Heeren duusent drie hondert ende veertich zo was een Jan, *f*ˢ Bouduyn van Moerckercke.

1344. In 't jaer Ons Heeren duyst drye hondert ende vier-en-veertich was een Bouduyn van Moerckercke.

1386. In 't jaer Ons Heeren duust drie hondert ende LXXXVI was een Bauduyn van Moerckercke, scepene vanden Brugschen Vryen.

1394. In 't jaer Ons Heeren duust drie hondert ende XCIIII was scepene vanden Brugschen Vryen Franchois van Moerckercke.

1410. In 't jaer Ons Heeren duust IIIIᶜ ende thiene was scepene vanden Brugschen Vryen Wulfaert van Moerckercke.

1440. In 't jaer Ons Heeren duust IIIIᶜ ende veertich was regnerende Loys van Moerckercke ende up dat jaer starf Mijn heere Mer Lodewijck, heere van Moerckercke.

1467. In 't jaer Ons Heeren duust vier hondert ende LXVII was wonende ten Damme eenen Loys van Moerckercke.

1437. In 't jaer Ons Heeren duusent IIIIᶜ ende XXXVII waren wonende te Cortrijcke Jan ende Jacob van Moerckercke.

1478. In 't jaer Ons Heeren duusent IIIIᶜ LXXVIII was Mer Daniël,

rudder, heere van Moerckercke ende van Merwede, souverain bailliu van Vlaendre ende hy hadde daer te vooren gheweest capitain vander Haghe in Hollandt.

1495. In 't jaer Ons Heeren duust IIII^c xcv was Mr Roelandt van Moerckercke een van de raedsheeren van Vlaenderen, begraven te Thorout, inde choor, ande slijncker zyde vanden hooghen oultaer.

1410. In 't jaer Ons Heeren XIIII^c ende thiene was scepene vander stede van Brugghe Jan van Moerckercke ende noch daernaer diversche jaerscharen.

1482. In 't jaer Ons Heeren XIIII^c ende LXXXII was Mer Joos, ruddere, heere van Moerckercke, commissaris vuyter name van den roomsche conijnck Maximiliaen, om de wet te vermaecken vander stede van Brugghe ende hy continueerde twee jaer lanck.

1499. In 't jaer Ons Heeren XIIII^c XCIX was Mr Roeland van Moerckercke burchmeestere van scepenen der stede van Brugghe ende hy continueerde vier jaeren achter elckanderen zonder af te gane, dat noyt es te vooren noch naer hem ghebuert en heeft. Ende daer naer zo was den voors. Mr Roelandt diversche jaeren burchmeestere van Brugghe ende oock daernaer commissaris om de wet te vermaeckene.

Alle de voorscreve memoriën zijn ghereculeert(1) vuyt diversche cronijcken, boucken ende brieven ende zaters(2). Ende hiernaer volghen die van Moerckercke die gheweest hebben in 't gheselschip van die forestiers van Brugghe om te steken ende tournoyen tegen alle princen ende heeren, die jeghens haerlieden quamen vuyt diversche landen.

1390. In 't jaer Ons Heeren XIIIe ende XC was Mer Loys van Moerckercke een van die stekers ende geselschap van een forestier van Brugghe, 't welcke ghesonden (3) was te Brugghe updé Marct.

1392. In 't jaer Ons Heeren XIII^c XCII opden XI^en dach van Maerte was te Brugghe upde Mart een sticspel ende tournoy, dat hooghe ende

(1) *Ghereculeert*, voor *gherecueilleert*, *verzameld*.
(2) *Zaters*, voor *charters*.
(3) *Ghesonden*, lees *ghehouden*.

moghende heere, Mijnheere Jan, ruddere, heere van Gruuthuuse beriep met vichtich van zyne leenhouders, jeghens Mijnheere Jan, ruddere, heere van Ghistele met vichtich van zyne mannen van Leenen ende met een heere vanden Gruuthuuse, zo was Mer Loys van Moerckercke, rudder, die zijn wapene brack mette wapene van die van S. Corterosiers van Vlaendren.

1441. In 't jaer Ons Heeren xiiii^c ende xli als Mer Pieter Metteneye, ruddere, heere van Marcke ende Jan Marguekes, forestier van Brugghe was, was een sticspil (1) ende tournoy ghehouden te Brugghe upde Mart, in Maerte; ende doen stack met hem Mejoncheer Daniël van Moerckercke. Ende Jo^r Daniël wan den prijs.

Hier naer volghen diversche superscriptiën van thommen ende sepulturen van die van Moerckercke.

1440. Eerst te Moerckercke, inde middele vanden choor, in die groote blaeuwe tomme licht begraven Mer Lodewijck van Moerckercke, ruddere, heere van Moerckercke ende van Merwede, raedt ende camerlijnck van ons gheduchts heere ende hertoghe van Bourgoingne ende Braband, grave van Vlaendren, die starf in 't jaer Ons Heeren alsmen screef xiiii^c xl, upden vi^en dach van September; ende by hem licht Mevrauwe Jaquemyne van Eessene, Mer Montfrants dochtere van Eessene, rudder, wettelijcke ghesellenede was van Mer Lodewijck, heere van Moerckercke ende vander Merwede, die verschiet in 't jaer Ons Heeren xiiii^c li, den v^en dach van Lauwe.

1361. *Item,* in de zelve choor ande Zuudzyde, neffens de voorscr. tomme, licht begraven, onder eene zeere schoone ende triumphante motale sepulture, Mijnheere Loys van Moerckercke, ruddere mijns heeren van Vlaendren, die starf in 't jaer Ons Heeren doemen schreef xiii^c lxi, up Sinte-Luciën dach, 't welck es den xiii^en dach van Decembre. Ende opdie voors. sepulture staen deze naervolghende wapenen : Eerst boven inde middel, ten hoofhende, ende onder, ten voethende zo staet de wapene van Moerckercke ghealiërt met een wapene van farschen (2) van goudt ende coleur ghebroken met lam-

(1) *Sticspil,* steekspel.
(2) *Farschen,* fasces.

beaulx; oft Bevre, Dixmude ofte Habart es, dat en can ick niet ghewcten; ende opde rechter zyde van die sepulture staet de wapene van Praet, van Poucke, Moerckercke, ghebroken met een bordure, ende daer naer noch Moerckercke ghebroken met de wapene vande Corterosiens ende daernaer Strate ofte Varssenare; ende opde slijncker zyde staedt eerst boven Meluin ghecarteert met Anthoin ende daernaer Ghistele ghebroken met drie zelvere cruycen, dat es van die heeren van Woestyne, daer naer Gavre, die heeren van Schorisse waeren ende daer naer noch Ghistele ghebroken met lambeaulx; ende dat laetste es de wapene van de Corterosiens.

1398. *Item,* inden zelven choor, ande Noortzyde vande voors., thomme licht begraven onder de blaeuwe sepulture Franss. van Moerckercke, Mer Franssuene, die starf in 't jaer Ons Heeren XIII^c^ ende XCVIII, upden XII^en^ dach van 7bre.

1431. *Item,* onder de voors. blaeuwe sepulture licht begraven Franss. van Moerckercke Franssuene, die starf in 't jaer Ons Heeren XIIII^c^ XXXI, up den XXV^en^ dach van X^bre^.

Item, te Moerckercke es memorie in haerlieder Obiten-bouck ende jaerghetyde van Vrauwe Isabelle van Hoye, ghesellenede van Mijn heere Loys van Moerckercke was.

1367. Ten Damme, inde prochiekercke, inden choor, onder een schoone metale sepulture licht begraven Mijnheere Wulfaert van Moerckercke, die starf in 't jaer Ons Heeren XIII^c^ LXVII, upden dach vande Triniteyt. Ende hy drouch de vulle wapene, waer by dat blijct, dat hy heere van Moerckercke was.

1351. *Item,* onder de voorscreve sepulture, ten Damme, licht begraven Loys van Moerckercke, Mijnsheeren Wulfaerts broedere, die starf in 't jaer Ons Heeren XIII^c^ LI, opden XXI^sten^ dach van Decembre, ende zijn wapene es ghebroken met lambeaulx van vijf sticken ende zy ligghen in 't harnasch met die schilden an haerlieder zyden.

1423. *Item,* ten Damme, in de voors. kercke, in die choor, ande Zuydzyde byden hooghen oultaer, licht begraven inde groote blaeuwe tomme Mer Loys van Moerckercke, ruddere, raed ende camerlijnck van ons gheduchts heere 's hertoghen van Bourgongne, grave van Vlaenderen etc., die starf in 't jaer Ons Heeren M.IIII^c^ XXIII, upden

IIIen December ende hy brack zijn wapene mette wapene vande Corterosiens, ende by hem licht Mevrau Cathelyne, fa d'heer Bauduyn de Marschalck, Mer Loys van Moerckercke ghesellenede was, die starf in 't jaer Ons Heeren XIIIIc XXV, upden XIIIen dach van Octobre.

1385. *Item*, inde voors. kercke, inden Zuud-ommeganck, onder een metalen zarck, licht begraven Franss. van Moerckercke Janssuene, die starf in 't jaer Ons Heeren XIIIIc ende LXXXV, upden Ven dach van April.

1400. Te Ardemburch, in Onse-Vrauwe-Kercke, ande Noordzyde van den Noordt-ommeganck, es een capelle van die van Moerckercke, ende es een zeer out ende vermaert Ste Baven-capelle, daer dat licht vóór den oultaer een oude sepulture van die van Moerckercke ende daeronder licht begraven Loys van Moerckercke Franssuene, die starf in 't jaer Ons Heeren XIIIIc, upden XXIen dach van Ougstmaendt, ende hy hadde een zuene ende een dochtere, ende hy brack zijn wapene met de wapene van de Corterosiens.

1488. *Item*, te Ardemburch, in Ste-Baefs kercke, onder een schoone witte sepulture, in den choor, licht begraven Diederijck van Moerckercke fa Lodewijck, ruddere, heere van Moerckercke ende van Merwede, die starf in 't jaer Ons Heeren XIIIIc LXXXVIII, upden XVIIIen dach van Novembre; ende by hem licht Joncvrauwe Margriete fa Willem Hoornewedre, Diederijx wijf was, dewelcke starf in 't jaer Ons Heeren XIIIIc LXXII, upden VIen April.

t' Ypre, in de Abdie van St.-Maerten, recht ande duere vanden docsael vóór den Oultaer, die upde Zuudzyde staet, onder een metale sepulture, licht begraven een dochter van Mer Daniël van Moerckercke ende zou carteert haer wapene, maer 't is alsdoe naer versleten, datmen gheen bescheedt daer an en ziet, noch haer mans wapene nochte name.

1431. Te Coolscamp, op de tomme van Jacob van Lichtervelde, heere van Colscamp, Ardoye ende van Habsbrouck, souvrain bailliu ende commissaris van Vlaendren, die starf in 't jaer Ons Heeren XIIIIc XXXI, upden laetsten dach van Maerte ende up zijn tomme staen dese XVI quartieren; eerst op de rechter zyde: Lichtervelde, Weldene, Rode, Strate, Wijncle, Bernem, Duffle ende Poelvoorde, op de

slijncker zyde : Bourgheval, Assebrouck, Moerckercke, Kenno, Halewijn, Ham, Schorijsse ende Ghistelle.

Te Russele, up de Zuudzyde van de Kercke, inden ommeganck, was van ouden tyden een glaseveinstre van die van Moerckercke met IIII quartieren, daer dat de heeren van Colscamp of ghecommen waeren. Ende dye van Claerhout hebben inde zelve veynstre nieu glas doen stellen metgaders dat die oude veynstre gheheel ontsticken was.

1511. Te Oosthende, inde Nieuckercke, by den docsael, onder een blauwe sepulture met metael, licht begraven Mer Persevael van Praet gheseyt Moerckercke, ruddere, die overleed in 't jaer Ons Heeren xv^c xi, up den x^en dach van Laumaend; ende desen Mer Persevael drouch sijn wapene van Moerckercke ghecarteliert met Beyeren ende inde middel de wapen van Brabandt ende hy hadde ghetraut vrauwe (1)

1538. Te Couckelaere, inde voorkercke, byden docsael, in 't cruyce vande kercke, licht begraven edelen ende weerden Anthuenis van Moerckercke f^s Ysenbaert, die starf in 't jaer Ons Heeren xv^c xxxviii, opden IIII^en dach van Octobre, ende hy drouch zijn wapene ghecarteleert ghelijck Mer Persevael voorseyt, ende by hem licht Mejoncvrauwe Cathelyne van Ravesbrouck, jo^r Anthuenis wijf was.

Te Dudzeele es memorie ende hebben jaerghetyden van ouden tyden, alzoo 't blijct byden ouden Obyten-bouck, Franss van Moerckercke ende vrauwe Ogeva, mijns heeren Baudijns Reyphens dochter, Franss. van Moerckercke ghesellenede was.

1502. Te Oestburch licht begraven inde voorkercke, onder een blaeuwe sepulture, Vrauwe Cathelyne van Moerckercke, f^a Franss. Loyssuene, Mer Clays f^s Willem Heindrijx wettelijcke ghesellenede was, rudder, dewelcke starf in '*t* jaer Ons Heeren xv^c ende twee.

1512. Te Thoroult, inden choor, ande Noordzyde, vóór den hooghen oultaer, onder een metalen zarck, licht begraven Me Roulandt van Moerckercke, raed ende camerlijnck ons gheduchtich heere, den

(1) De naem dezer vrouw staet niet ingevuld.

roomsch conijnck Maximiliaen van Oostenrijcke ende van Philips zijn zuene, archhertoge ende conijnck van Castille etc., die starf in 't jaer xv^c xii, upden ix^en dach van Novembre. Ende zijn ghesellenede was Mejoncvrauwe Martyne, *filia* Marten Lem.

Te Corterijcke es wonachtich Wouter vander Gracht, die zijn wapene brict mette wapene van Moerckercke, ende hy hadde ghetraut Mejoncvrauwe Barbele van Morslede *fi^a*. Jo^r. Jans van Morslede, capitain van Ravestain *f^a* Mer Eylaerd, rudder, heere van Morslede ende vande dochtere van Poucke ende Joncvrauwe Barbele van Moerckercke, vraumoedere was van Mejo^e Philippote de Baenst. Ende den voors. Wouter vander Gracht hadde by de voors. Jo^e Barbele maer twee kijnderen, te weten : een zuene ghenaemt Woutre ende een dochtere ghenaemt Jo^e Adriane vander Gracht, noch beede onghehuwet.

1354. In 't jaer Ons Heeren xiii^c liiii was Margriete van Moerckercke, vrauwe van Aerssebrouck ende van Barlemont, alzoo 't blijct by een opdracht van een leen, dat ghecocht hadde den heere Jan van Theymseke tot Jan zijn zoons behouf, upden x^en dach van Wedemaendt.

Osten de la Bare, heere van Mouscron hadde ghetraut Mejo^e Cecilie van Moerckercke, d'outste dochtere van Mer Loijs van Moerckercke, ruddere, ende van Mejo^e Cathelyne Marschalck, aldaer den voorseyden Osten de la Bare by hadde diversche kijnderen, te wetene : Cornelis, die naer zijn vadere heere van Mouscron was, ende hy hadde ghetraut Mejoncvrauwe Isabeau van Ognies *f^a* Mer Bauduyn d'Ognies, ruddere, heere van Destrez, daer hy gheen kijnderen by en hadde. Ende daer naer zo traude den voors. Cornelis voor zyne ii^e huusvrauwe Mejoncvrauwe Jehanne Wielant, *f^a* Jan Wielandt, heere van Heverbeke ende van Landreghem, daer hy diversche kijnderen by hadde. En den ii^en zuene vanden voors. Osten ende van Cecilie van Moerckerke was heer Osten de la Bare, caneunijnck van Camerijcke t'Onse-Vrauwe; ende de oudste dochtere vanden voorseyden Osten ende Cecilie was Vrauwe Cathelyne de la Bare, die drie mans hadde, te wetene : Eerst Mer Pieter, ruddere, heere vander Burch, daer zou een zuene by hadde, die in Turckiën versleghen was, ende haer tweede man was Mer Antheunis Ailly, ruddere, heere van Sanos, van Herbouvel ende van Beaudenijs, daerby zou hadde Anthuenis, Margriete ende meer andere kijnderen. Ende daernaer traude zou voor haer derde man Mijn heere

Mer Walrand, ruddere, heere van Landas, daer zou een dochtere by hadde. Ende de IIe dochtere van Osten ende Cecilie voorseyt was Mejoncvrauwe Margriete de la Bare, die religieuse was Ste-Clare tot Ghendt. Ende de joncste dochtere van Osten ende Mejoncvrauwe Cecilie van Moerckercke voorseyt was Mejoncvrauwe Gherardyne de la Bare, die ghetraut hadde Jan heere vande Walle, Mer Joos zuene, ruddere, heere vande Walle by Cortrijcke, aldaer zou by hadde Jan, Woutre, Franss., Mejoncvrauwe Jaquemyne, die te Rysele traude Bauduyn Gomer, ende meer andere dochters, daerof een ghehuwet was an Mer Adriaen van Raveschot, ruddere, ende een andere traude Michiel Cottereel te Doornijcke, ende daer waren noch twee dochters ghehuwet in Vranckerijcke.

Mer Loys van Moerckercke, rudder, ende Mevrauwe Cathelyne Marschalc, zyne huusvrauwe, en hadden te samen maer twee dochters, waeraf Mejoncvrauwe Cecilie, die Osten de la Bare, heere van Mouscron voorseyt, ghetraut hadde, de oudste was, ende d'andere was Vrauwe Jaquemyne van Moerckercke, die ghetraut hadde Mer Gerard de Costre, ruddere, heere van Deerlicke ende van Belleghem, daerby zou hadde Mer Anthuenis de Costre, ruddere, heere van Deerlicke ende van Belleghem ende Mejoncvrauwe Jozyne, de welke traude Joncheer Matheus Schaeck, schiltenape, *filius* Mer Loys, daer zou kijnderen by hadde. Ende van een van haerlieder dochters zijn ghecommen die van Claerhoudt, heere van Puthem, Colscamp, Cousy, Guyse ende Assebrouck, ende oock die heeren van Hamme, metgaders huerlieder dochters.

In 't contract van huwelicke van Mer Victor van Vlaendre, daer Me Adriaen Claiss. de chaters af heeft, metgaders den chatre vanden testamente vanden voorseyden Mer Victor, staen dese naervolghende persoonen :

1420. In 't jaer Ons Heeren XIIIIc XX zoo traude zeer edele ende weerdeghe Mer Victor van Vlaendre, ruddere, natuerlicke zuene van den zeer hooghe, edele ende moghende prince Lodewijck van Male, grave van Vlaenderen, hertoghe van Brabandt, grave van Arthois, Bourgoingne, Nevers ende van Retels, heere van Salins ende van Mechele, etc. Mevrauwe Joehanne van Schorijsse, vrauwe van Cramoisijs ende van Lannoyes, by advijs ende raede van vrienden ende maghen, te wetene : van Mer Victor van Vlaendre weghe zo waren

Mer Robrecht van Vlaendere, ruddere, heere van Elverdijnghe ende van Vlammerdijnghe, burcgrave vande stede ende Casselrye van Ypre, Mer Victors broedere, Mer Lodewijck, ruddere, heere van Moerckerke ende Jan van Vlaendre, heere vander Woestyne ende van Praet, etc. Ende van Vrauwe Jehanne van Schorijsse, 's voorseyts Mer Victor bruuts weghe, zo waeren dese naervolghende persoonen, te weten : Mer Jan van Ghistele, ruddere, heere van Dudzeele ende van Straten, Mer Lodewijck van Reygersvliet, rudder, heere van Boullare ende van Schendelbeke ende Jan van Vlaendre voorseyt als vrient ende maghet van beede zyden.

Joncheer Joos van Vlaendre, heere van Ouvele ende van Bevre, *filius* Mer Loys, ruddere, heere van Praet ende vander Woestyne ende van Mevrauwe Loyse vanden Gruuthuuse, traude Mejoncvrauwe Martyne *f*ª Mᵉ Roelandt van Moerckercke ende van Mevrauwe Martyne, *filia* Maerten Lem, daerby hy hadde : Jacob, Philips ende Philippote.

Dit naervolghende zijn de vrienden ende maghen van edelen ende weerden Perchevael vander Woestyne, ghetraude zuene van Mejoncheer Roeland vander Woestyne, ende dat van een quartier ofte vierendeel van zijn grootmoeders weghe, Mervrauwe Cathelyne van Moerckercke *f*ª Mer Lamsins van Moerckercke, ruddere, heere van Merckhem, de welcke voors. vrauwe Cathelyne van Moerckercke ghetraut hadde Mijnheer Mer Nicolaes vande Woestyne, ruddere tvoorseyden Perchevaels grootvadere.

Item, den voorseyden Perchevael vander Woestyne verzochte an alle zyne vrienden ende maghen assistentie ende bystandichede van een groote somme van penninghen, daerin hy gheconsenteert hadde ende gheven moeste voor beterijnghe ende appoinctement, 't welcke ghemaect ende verreghen was by groote bede van edele ende weerdighe, Vrauwe mevrauwe van Ghistele, Mijnheere van Merckhem ende van meer andere groote personaigen, rudders ende heeren, ter causen van eenen dootslach, die den voorseyden Perchevael vander Woestyne metgaders Gherard ende Clays vander Woestyne, zijn bastaerde broeders ghedaen hadden up den persoon van een balliu van Hooghe-Waestene, dienare van hooghe ende moghende heere, Mer Jan van Luxembourch, grave van Ligny. Ende dat appoinctement was ghemaect in 't jaer Ons Heeren xiiiiᶜ xxv, upden xiiᵈᵉⁿ dach van Maerte. Ende dit naervolghende zijn alle de rudders ende heeren metgaders

alle d'andere vrienden, die den voorseyden Perchevael vander Woestyne bystonden ende secoureerden ende hielpen vuyt zijn noodt, metgaders zyne bastaerde broeders, als alle vrienden ende maghen haerlieder bestaende van haerlieder een quartier van Moerckercke weghe, als alle gheeommen zijnde vanden voorseyden gheslachte van Moerckercke.

Eerst Moerckercke : Edele ende weerde heere, Mijnheere van Moerckercke; Mijnheere van Merckhem; Mijnheere van Oostkercke; Mer Robrecht Canin, ruddere; Mer Jan van Grijspeere, ruddere; de kijnderen van Mer Adriaen Vilain, ruddere; Perchevael vande Woestyne; Ogier vande Woestyne; Ghyselbrecht van Leeuwerghem; Jan van Leeuwerghem; Olivier van Sloten; Jan vander Veste; Lionel van Straten; de kijnderen van Jacob van Hemsrode; Jooris vander Moere; Tirchelt vanden Baere, heere van Mouscron, over zyne kijnderen; Jan vanden Zande, over zyne kijnderen; Franck van Moerckercke; Loys van Moerckercke; Pietre van Moerckercke Wulfaerts zuene; Loijs vanden Berghe, t'Ursle; Willem van Halewijn; Jan vander Burch; Clays van Moerckercke; Jooris ende Cornelis de Wale; Zegher vanden Bussche; Jan ende Jacob van Bueckemaere; Lansloet Veyse; de kijnderen van Roelandt van Moerckercke, diemen hyet *van Damme*; Jan de Coude; de kijnderen van Lieven Damman; Jan vande Moere, Jacob Hallout, te Doornijcke; Wulveken ende Joosken van Moerckercke, kijnderen van Lansloet van Moerckercke; Mer Jan Wyctoin, ruddere, heere van Oerscamp; Franc van Moereghem ende Lauwers van Moereghem.

Die van Ghistele met haerlieder medeghealicerde ende afcommers, die gheeommen zijn van die van Moerckercke.

Mijnheere Jan van Ghistele, heere van Dudzeele; Aernoudt van Gavre, heere van Schoorijsse; Mijnheere Jacob van Gavre, gheseyt van Schorisses, heere van Hoornewedre; Mijnheere van Praet; Jan van Vlaendre ende vander Woestyne; Mijnheere Gherard van Schoorijsses, rudder; Mer Pr ende Jan van Gavre, diemen hiet *van Schorisse*, rudders; Jan van Dudzeele, heere van Strate; Rogier van Schorijsse; Rogier van Halewijn, heere van Zweveghem; Daniel van Halewijn; Mer Jan van Ghistele, ruddere, heere vande Moere; Mijnheere Guy van Ghistele, ruddere, heere van Axele; Mijnheere van Comene, over zyne kijnderen. Ende hy wierdt 1430 ruddere vande ordene vanden

Gulden Vliese; Mijnheere van Brugghe, ruddere, heere vanden Gruuthuuse; Jan heere van Calckene; Gherard ende Daniël van Calckene ende Jan Suerijnck.

Die van Halewijn met huerlieder medegealieerde ende afcommers, dye ghecommen zijn van dye van Moerckercke.

Mijnheere van Halewijn; Mijnheere mer Joos van Halewijn, ruddere, heere van Zuudkercke; Mer Gheleyn van Halewijn, ruddere heere van Bruggenhove; Mer Joos broeder; Mijnheere mer Philips, ruddere, heere van Maldeghem; Mijnheere Jacob van Lichtervelde, ruddere, heere van Oorscamp, souverain bailliu van Vlaenderen; Mer Jan van Halewijn, ruddere, heere van Ansbeke; Pietre van Boellare; Mijnheere den burchgrave van Veurne, heere van Stavele; Mijnheere van Yseghem; Mijnheere den prince van Steenhuuse; Mijnheere van Lichtervelde; Mer Jan vander Vicht, ruddere; Rogier van Huele, heere van Hoeghe-Mouscroen; Mer Jan Willem ende Colaerd van Huele; Willem ende Olivier vander Vicht; Mer Franss. van Haveskercke, ruddere; de kijnderen van Sanders Vaernewijck; Mijnheere van Boesijnghe; Franc, Jan, Mer Galloys, Tristram, Montfrant, Heindrijck, Huustijn, Caerle, Lionel, Danckaert, Sanders ende Michiel Belle; Jacob Belle, den bastaert van Boesinghe; Cornelis van Dixmude; de kijnderen van Joos Svrijts; de kijnderen van P[r] Torreel; de kijnderen van Olivier van Dixmude.

Die vander Capelle, die ghecommen zijn van dye van Moerckercke.

Mijnheere vander Capelle; Mijnheere Philips ende Mer Maerten vander Capelle, ruddere; Mijnheere Roelandt van Huutkercke, heere van Hemsrode ende van Herstruut, die 1430, rudder vande ordene vanden Gulden Vliese wierd; Mer Jan van Vuytkercke, ruddere; Mer Jan Schoene; Jans van Halewijn, ruddere; Mer Bauduyn de Vos, ruddere, heere van Zomerghem ende van Pollare; Bauduyn de Vos, de jonghe; Jan Clays ende Jacob, *filius* Jans vander Buerse; de kijnderen van Mer Everaerd Rijnvisch, ruddere.

Die vanden Berghe, gheseyt *van Handsame,* die ghecommen zijn van die van Moerckercke.

Mijnheere van Watervliet; Jan vanden Berghe; Rogier van Lichtervelde; Loys vanden Berghe, *filius* Mer Loys ruddere; Jooris, Achilles ende Anthuenis vanden Berghe; Mer Gosijn de Wilde, ruddere; Jacob, Zegher, Pietre ende Jan van Belle; Daniël, Mer Monfrant ende Lodewijck Allaert; Zeger Ballijnc; Arthus van Lichtervelde; Christiaen Gillis ende Robrecht vander Gracht; Willem van Eecke; Coppin Verse; Loys vander Kerckstede, *filius* Joos; Philips Bellock; der Clays vande Zickele; Jan Hovijns kijnderen : Joos, Jan ende Gillis Hovijn, ghebroeders.

Die vander Gracht, dye ghecommen zijn van die van Moerckercke.

Mijnheere vander Gracht; Mijnheere vander Camere; Willem vander Gracht; *dito* Baudijn, Willem ende Jan vander Gracht; Jan Bonijn; Willem ende Simon vander Camere; Heindrijck van Meetkercke; Jacob Heldebolle; Woutre de Groote met zyne kijnderen; Jan van Dadyselle; Hector ende Sahier vander Gracht; Willem vanden Brande; Gildolf van Dadyselle; Jan vander Beke; Daneel Atente; Jan Acet over zyne kijnderen; Olivier vande Woestyne, heere van Beselare; Roeland ende Simon vander Gracht; Daniël de Huusman; Joos Stragier; Woutre ende Dierijck vande Voorde; Roelant Atente; Guildolf vander Gracht; 't kijndt van Daniël Busier; Olivier ende Woutre de Hiert; Gerard ende Jan van Mulem; Jan vanden Kercstede; Jan ende Pietre Blomme; de kijnderen van Meeuwers Noppe; Roeland de Coude; Colaert vanden Kercstede.

Die van Steelant, dye ghecommen zijn van die van Moerckercke.

Mijnheere Philips van Steelandt; Mer Hellin van Steelandt, ruddere; Jan van Steelandt, d'oude; Wijck van Steelandt, Jans *f*[s] Jans van Steelandt; Rogier van Steelant; Bauduyn de Schouteeten; het kijnd van Philips van Mulem; Mer Iwain van Steelandt, ruddere; Otto van Steelandt; Rogier den bastaerdt van Steelandt ende Wyvain van Steelandt, te Lopphem.

———

Die van Strate, die ghecommen zijn van die van Moerckercke.

Mijnheere Zegher van Strate, abt ende prelaet van Sint-Andries buuten Brugghe; Mer Diederijck van Strate, ruddere; Adriaen van Strate; Olivier van Strate; de kijnderen Pieter Scaven; de kijnderen Rogier Hauweel ende Yngelram Hauwel.

Andere diversche, die vanden geslachte van Moerckercke ghecommen zijn ende wonende in de prochie van Moerckercke.

Willem Bollock; Franc *f*ˢ Jans vander Groede; de kijnderen van Franc *filius* Bauduyn vander Groede; Loys vander Groede *f*ˢ Loys; Woutre Steekel; Loys Rape; Lampson Hauwaert *f*ˢ Maertins; de kijnderen van Stevens; Coppin Boele *f*ˢ Jans; Woutre *f*ˢ Woutre *f*ˢ Jans Boele; Woutre *f*ˢ Jans *f*ˢ Bauduyn van Moerckercke; Joos van Halewijn, heere vander Wellecomme; Christoffels ende Reygnoudt de Vos; Bauduyn Panckoucke *et fratres:* Franc, Sigiert, Jacob, Denijs kijnderen; Adriaen *f*ˢ Franc vander Groede; Jan *f*ˢ Woutre Allaerts; Luyck *f*ˢ Willems Golijs; Jacob *f*ˢ Franc van Moerckercke; de kijnderen van Christoffels *filius* Woutre van Moerckercke; de Coppin *filius* Woutre van Moerckercke; Vranc van Scarpijne; Willem Gillis *filius* Willems, etc.

1608. FINIS.

DIERENSAGE.

De Wolven en Schaepen wilden met malkander eens vreede maecken. De Wolven gaven de Schaepen haere jongen, en de Schaepen de Wolven hare waght-honden tot gyselaers. Soo haest de jonge Wolven grooter wierden, begonden sy haeren aert in 't werck te stellen, en doodden al de Schaepen, welcke sigh door dese list seer deerlijck bedrogen vonden.

S. DE VRIES, *de Groote Schouw-plaets der lust- en leer-rijcke geschiedenissen.* Utrecht, 1670. in-8., bl. 228.

MARTEN EVERAERT, VAN BRUGGE.

Toen ik in het vierde deel van dit *Museum*(1), voor de derde mael over dezen Bruggeling handelde, dacht ik stellig niet, dat ik op hem nog zoù moeten te rug komen. Waerschijnlijk zal het dit mael voor goed de laetste mael zijn. Het weinige, dat ik hier nog by het vroeger geschrevene te voegen heb, levert wel geen groot belang op, maer kan toch dienen om de reeds geleverde berichten vollediger te maken, en om nog een paer boeken, welke door onzen Everaert vertaeld werden, en die ik tot hier toe niet gekend had, op te geven.

Ik heb gewag gemaekt van zyne vertaling der *Zeevaert* van den Spanjaerd Pedro de Medina, en heb in 't lang den titel der Antwerpsche uitgave van 1580 medegedeeld. Den Amsterdamschen nadruk echter van dit werk kon ik niet nauwkeurig beschryven, omdat my daervan geen exemplaer was voorgekomen. Sedert heb ik er een aengetroffen.

---

(1) D. IV, bl. 363-368. Vroeger heb ik over hem geschreven D. II, bl. 433-462 en D. III, bl. 130-138.

De titel van dezen druk, die insgelijks in-4°-formaet is, luidt zooals die van den eersten :

1 De Zeevaert oft conste
van ter Zee te varen, vanden Excelē-
ten Pilote Meester Peeter de Medina
Spaegniaert.
Inde welcke niet alleene de Regels, Secreten, Practijckē, eñ
constighe Instrumenten der seluer Consten begrepen zijn : Maer oock de
clare ende op rechte fondamenten der Astronomijen, ende gantschen
loop des Hemels, op d'alderlichste ende duyde-
lijcxste verclaert worden.
Allen Cooplieden Piloten Schippers ende anderē Lief-hebbers der Astrono-
myen tot nut eñ dienst wt den spaensche ende francoysche in onse ne-
der duytsche tale ouergeset ende met Annotatien ver-
ciert by Merten Everaert Brug.
Met noch een ander nieuwe onderwijsinghe, op de principaelste punten
der Nauigatien van Michiel Coignet.
t'Amstelrédam.
By Cornelis Claesz, opt Water, int Schrijfboeck, by de oude
Brugghe. M. D. LXXXXVIII.

Dit titelblad is versierd met de zelfde houtsnede, welke reeds voor de eerste uitgave had gediend.

Het boek loopt van bl. 1 tot 84 eenzijds gepagineerd, en dan de tafel van drie bladen.

De opdracht aen den Aertshertog Mathias, die in den eersten druk voorkomt, is hier weggelaten.

Op dit eerste gedeelte volgt : *Nieuwe onderwysinghe op de principaelste puncten der Zee-vaert* met eenen afzonderlyken langdradigen titel. De paginatie gaet tot bl. 24, waervan de twee laetste geen cyfer dragen. In de uitgave van 1580 heeft dit tweede stuk eene opdracht aen *Gillis Hooftman, Coopman inde vermaerde Coopstadt van Antwerpen*, en is geteekend *M. Coignet*. Dit komt in den nadruk niet voor. Alzoo de naem van Everaert op deze *Nieuwe Onderwysinghe* nergends te lezen staet, werd deze misschien oorspronkelijk door Coignet in onze tael geschreven.

Tot hiertoe zijn de drukken van 1580 tot 1598 zoo goed als gelijk; want men schijnt doorgaends voor den tweeden letterlijk den eersten te hebben gevolgd; maer op die twee verhandelingen volgt in de Amsterdamsche uitgave nog een derde traktaet, namelijk:

2. Cort onderwiis
vande Conste der Seevaert
beschreven deur den Licenciaet *Rodrigo Zamorano*,
opper-Cosmographe ende Pilote vande Coninckliјcke
Maiesteyt van Spanien: Leser inde Cosmographie int
huys vande Contractatie oft handel van Indien.

Is seer nut allen Stierluyden ende Schippers, ende alle die ter
Zee varen, om der goeder instructien ende onderwijsinghe willen:
Daerom te recht een Schole der Zeevaert ghenoemt mach worden.

Overgeset wt den Spaenschen in ons Nederlantsche sprake:
Deur Martin Everart, B.
Tot Amstelredam, By Cornelis Claesz. Boecdrucker opt Water
int Schrijfboeck. M. D. XCVIII.

Deze titelplaet is versierd met eene in koper gesnedene plaet, twee hemelkaerten voorstellende.

Het boek telt 48 bladen met den titel en eene opdracht van den Spaenschen schryver Rodrigo Zamorano aen *Diego Gasca van Salazar, President inden Raet des Conincx, vanden Saken van Indiën.*

Voor het overige is dit boek, even als de twee andere, voorzien van eenige in den tekst gedrukte houtsneden, voorstellende zeekompassen, windroozen, enz.

Zie daer reeds het elfde werk, hetwelk door onzen Everaert vertaeld werd.

Hierby kan ik nog een twaelfde voegen, namelijk:

3. Het tweede deel
Van de
Tragedische of klaechlijc-
ke Historien, inde welcke be-
grepen sijn seer jammerlijcke

feyten, waerachtich ge
schiet, tot spieghel
van alle men-
schen.

Eerstmael in t' Italiaens beschreven, en nu
uyt de Françoysche in onse Nederlant-
sche sprake over-geset
Door
M. Merten Everaerts.

Tot Rotterdam.
Ghedruckt by *Pieter van Waesberghe*,
Boeckverkooper op 't Steygher inde
Swarte Klock. 1646.

In-12°. In koper gesnedene titelplaet, titel en tafel, te samen vier bladen, vervolgends bl. 1 tot 670.

Deze verzameling van *Tragedische Historien* bestaet uit negen deeltjens (1), welke van 1646 tot 1648 te Rotterdam by Pieter van Waesberghe verschenen (2).

Zooals het op den titel luidt, bestonden die *Historien* oorspronkelijk in het Italjaensch. De schryver is Matheo Bandello, die omtrent het midden der zestiende eeuw leefde. Zyne *Novelle* maekten in den tijd grooten opgang, en werden in het Fransch overgebracht, gedeeltelijk door P. Boaistuau, bygenaemd Launay, en gedeeltelijk door Fr. de Belleforest. Aen de Nederlandsche vertaling werd door onderscheidene schryvers gearbeid. Onze Marten Everaert vertaelde slechts één deel, namelijk het tweede; terwijl het eerste, derde en vijfde door Isaac de Bert werden overgezet; het achtste en negende deel dragen den naem van F(elix)

(1) Er was een exemplaer voorhanden op de verkooping van Ackersdijck te Utrecht, in 1861, bl. 310, onder n° 7177. Aldaer wordt verkeerdelijk opgegeven in *tien* deeltjens; er zijn er slechts *negen*.

(2) Men vindt deze verzameling beschreven by Ledeboer, *het Geslacht van Waesberghe*, 's Gravenh., 1859. in-8°, bl. 81. — Het *eerste deel* van mijn exemplaer draegt den naem van Van Waesberghe niet, maer wel: *Utrecht*, *voor Simon de Vries*, 1650.

V(an) S(ambix), terwijl op de titels van het vierde, zesde en zevende deel noch naem noch voorletters worden opgegeven.

De titel van het tweede deel, dat voor my ligt, en in 1646 verscheen, draegt : door *M. Merten Everaerts.*

Men zou kunnen de vraeg doen, of deze niet de zoon is van onzen schryver, daer men hier *Everaerts* en niet *Everaert* leest, en alzoo de oude Everaert, van wien reeds een boek in 1567 verscheen, lang vóór 1646 moet gestorven zijn. Doch ik denk, dat het toch één en dezelfde zal wezen, en zie den druk van 1646 slechts als eene heruitgave aen van achttien *Historiën*, welke veel vroeger het licht zagen. Vermits niet alleen de oorspronkelyke italjaensche schryver Bandello omtrent het midden der zestiende eeuw leefde, maer ook de beide Fransche vertalers Boaistuau en de Belleforest hunne overzetting in 1580 in het licht zonden, gaet het vast, dat eenige van die des tijds zoo vermaerde *novelle* reeds veel vroeger in onze tael overgebracht zijn. Professor Heremans heeft een boekjen, in 1637 by Isaac van Waesberghe te Rotterdam gedrukt, aengewezen (1), en hetwelk dergelyke verhalen bevat. Er zullen nog andere van den zelfden aerd bestaen hebben. Van Waesberghe heeft de volledige verzameling dezer *Historiën* uitgegeven ; maer grooten deels verschenen deze reeds veel vroeger.

De oorspronkelyke verhalen in het Italjaensch zijn in 't algemeen op eene zeer bevallige wyze geschreven. Doch een Fransche geleerde, de *Abbé de Saint-Leger* velt een zeer ongunstig oordeel over de vertaling. « *Belleforest,* » zegt hy « *a gaté le Bandel par les additions et les changements qu'il a faits à ses nouvelles italiennes ; aussi la traduction française est-elle très-ennuyeuse et très-dégoûtante, tandis que l'original italien est fort agréable à lire* (2). »

---

(1) *Museum* IV, bl. 218.
(2) Brunet, *Manuel du Libraire.* Paris, 1842. D. I, bl. 240, art. *Bandello.*

Willems, zooals ik vroeger heb aengetoond (1), kende de oude uitgave van Van Waesberghe niet; hy volgde den italjaenschen tekst voor zyne vertaling van het verhael der wreede moord te Antwerpen, in 1551, door Simon Turchi van Lucca op Jeronimo Deodati gepleegd.

Hertogin Joanna van Brabant laet toe aen Jan uten Spiegel, te Schaerbeek eene warande voor konynen en fretten in te richten.

25 october 1391.

—

Johanne, bider graciën Gods, hertoginne van Lutzemb., van Lothr., van Brabant ende van Lymb., marcgrevinne des Heilichs Rijcs, doin cont allen luden, dat wij gegeven hebben ende verleent, gheven ende verlenen met desen brieve onsen gemynden Janne uten Spiegel, om die goide gunste, die wij tot hem dragen, voir ons, onse oir ende nacomelingen, dat hi ende sijn erven na hem emmermeer sijn goet ende erve, dat hi heeft tot Scharenbeke liggende, moegen bevriën ende een warande dair op maken, dair op te foretteren ende te conineren, te doen conineren ende foretteren tot hoiren behoif, ende oic anders wair, binnen onser prochiën van Scharenbeke, ende nyeman anders, behoudelic ons, onser heerlicheit, ende dat wij ende onse nacomelingen dair op moegen doin foretteren ende conineren tonser behoif wanneer ons des gelust. In orconde des briefs dair wij onsen segel aen hebben doin hangen. Gegeven te Bruessel xxv dage in October. Inden jair Ons Heren м. ccc. drie ende tnegentich.

Wat lager staet :

Per dominam ducissam relatione domini Johannis de Ophem mgri. hospit. Braban.

W. Bont.

Perkamenten brief, waeraen nog een fragment van den zegel der Hertogin, in bruin was hangt. — Het stuk behoort my toe.

---

(1) *Museum* III, bl. 422.

GEESTELYKE GEDICHTEN UIT DE VEERTIENDE EN VIJFTIENDE EEUW.

Mone en later Hoffmann van Fallersleben hebben een zestigtal geestelijke gedichten en gebeden aengewezen. Dat dit slechts een klein aendeel uitmaekt van hetgene onze middeleeuwsche letterkunde in dit vak oplevert, zal ieder, die eenigs zins met de handschriften, welke in onze bibliotheken berusten, bekend is, in het oog loopen.

Twee jaer na dat het *Uebersicht* van Mone het licht had gezien, dat is in 1840, verschafte de verkooping der bibliotheek van den heer Scourion, in leven sekretaris der stad Brugge, my de gelegenheid een klein op perkament geschreven handschrift, aen te koopen, waervan ik hier geheel den inhoud mededeel(1).

Het boekjen bevat slechts 43 bladen, die op de keerzyde wit zijn gebleven, terwijl op de voorzyde van elk dezer een der hiervolgende gebeden staet geschreven. Alhoewel de tien gebeden (3 tot 12), waerin het lyden van onzen Zaligmaker behandeld wordt, dus eenigs zins samenhangen, kan elk toch ook op zich zelven staen. De overigen zijn aen Heiligen gericht.

Ieder blad begint telkens met eene gekleurde en vergulde

---

(1) Op den Catalogus van Scourion komt het voor bl. 611 onder nr 6603.

voorletter, terwijl het tweede, waerop het gebed aen Maria staet, bovendien nog met eenige randversieringen verrijkt is.

Het schrift wijst naer het einde der vijftiende eeuw; waerschijnlijk zijn die gebeden niet veel ouder. Uit welke pen ze gevloeid zijn, valt niet te raden. De Heiligen, tot wie deze gericht zijn, worden vooral in Vlaenderen geëerd. Dit dichtwerk kan dus tot dit gedeelte van ons vaderland behooren.

Zie hier den inhoud :

1.

God groete u, Vrauwe sonder wee,
ghelijc den ingel, die *ave*
brochte van den hemelschen vader.
Ic bidde u met inegher bede algader,
dat in mijn beghin ende in mijn ende
moet bescermet sijn van weswende,
des viants list ende sijn bedriech.
Ic aerme sondare, vul sonden siec,
dat ic bi u in alre noot
worde bevrijt int weder stoot
vanden viant, ô werde souvereine!
Ic gheve u up siele ende lijf gemeine

2.

Maria, om de werde dracht,
die ghi droucht in suveren live,
ende zuver maecht ter werelt bracht,
dat nye ghesciede anderen wive,
ic bid u, dat ghi mi verdinget
voer u kint met soeter bede,
ende in den wech des levens bringet
door huwe groete genadichede,
ende maect mi pais voer huwen sone,
ende quijt mi van der groeter scult.
Ic hebbe mesdaen iegen de drie persone,
daer mi de viant in heft verdult.

3.

By Judaes soe waerdi verraden
ende ghebrocht in swarer pine;
die ioden ghingen vaste te rade
om ter doot ghelevert te sine.
Ic bid hu, Heere, om u verdriet,
dat hu om den sondare es gesciet,
wilt mijns ontfaermen te deser tijt.
Ghi wet, dat in de werelt wijt
gheen meerder sondare nu ne left.
Ic bid hu, Heere, al heb ic ghesneft,
wilt mijns ontfaermen, aerm sondare,
dat mine ziele God beware.

4.

Jhesus, die wijsheit es gehacht,
vader van hemelrike,
ghi waert te mattintide gewacht
ende ghevaen scandelike.
U uwe iongeren ende uwe mage
begaven u alle haestelike;
ghi waert vercocht eert dagede,
ende meshandelt iammerlike.
ô Heere! om dien menscheliken vaer,
dien ghi leed in dier nacht,
bescermet mi voer de pine zwaer,
daer mi de viant toe heift gewacht.

5.

Sy leeden u te priemen
voer Pylatus, die rechter was.
Die ioden brochten u te stride
van saken, die hi ontsculdich was;
si gaven u menigen halsslach,
dat u den als (1) mochte croken;

(1) *als*, voor *hals*.

u hoegen(1) verbonden si up dien dach
ende bespuweden, dus wast voorsproken.
Ic biddu, Heere, ende vermane
bi deser sconfierichede groot,
die ghi leet om sondaers name,
bescermet mi voer wederstoot.

6.

Te tierchen riepen si an hem :
« Men crucene sonder verste! »
Een sidin cleet daden si hem an
ende bespotten den Heligen Kerste.
Up sijn hooft een croone setten si
van doernen, niet van goude;
sijn zware cruce, dat drouch hi,
daer men hem an crucen soude.
Her, om die bitter pine groot,
wilt mijns ghenadich wesen
ten ionxten dage in mijnre noot,
daer ic sal sijn in vreesen.

7.

Te middaghe was Ihesum-Kerst
ghecruust voer ons allene.
Van groeter pine doeghedi dorst:
men gaf hem aysin met gallen.
Tuschen tween dieven ingen sine,
als of hi selve ·i· ware.
Nu, Heere, ic bid hu om die pine,
daer ghi lange in stont te sine
om minen wille, dies hebbe verdient.
Helpt ghi mi niet alst mi onsient,
so wordic verdomt, lieve Heere;
om huwe gracie ic begheere.

---

(1) *hoegen,* lees *oegen.*

8.

Te noenen riep Ihesus : *Ely :*
ende seide : « Vader, ic bevelc dy
mine ziele in huwen handen
tote eenre saliger offeranden. »
Een rudder stackene in sijn herte
met eenre langer scaerper speere.
dErde bevede ende doochde smerte;
die sonne verdonkerde seere.
Dies soe bid ic u, lieve Heere,
dat ic bescermet worde in dy,
ende in dijn cruce mach wesen vry.
Amen.

9.

Josef, die sijn ionger was,
an Pilatus dat hi bat,
dat hi den lichame mochte doen af;
ende Pylatus dien hem gaf.
Dit was te vespertide omtrent,
dat Ihesus-Kerst was of ghedaen,
die iammerlike, als een rent,
al met bloede hijnc bevaen ;
u moeder wende menigen traen,
doe soe u inden aerme ontfijnc.
Vergeft mi, Heere, dat ic hebbe mesdaen,
dat ic nye peinsde om eerdsche dijnc.

10.

Te complyen was hi int graf
gheleit Gods helige lichame,
met speciën bestreken, daer quam af
soete roke, al sonder blame.
Men beval den ridderen sciere,
dat graf te wachtene up haer leven.

Doe was vervult die Scrifture,
die lange te voeren was bescreven.
Heere, wilt mi gracie geven,
dat ic vulbringe te saligen ende
mijn leven, die leve als donbekende!

Amen.

11.

In Paesche-dage soe verres dy, Heere,
in levenden live, sonder deere,
ende vertoeget u den drien Maryen,
also de euwangelisten de waerheit lyen,
ende huwen apostelen alghemene.
ô Soete Ihesus van Nazereene [1],
wil mijns ontfaermen aerme sondare,
dat ic verrisen moet ten utersten dage,
ende met u commen, sonder sage,
daer u die ingelen alle loven,
met al huwen ingelen daer boven.

Amen.

12.

ô Heere God, almachtich vader!
want du mijn salichede sijt algader
ende best mijn troest ende mijn verlosser,
hoert mi, die bem der sonden grosser
ende de groetste soendaere een,
daer ye sonne of mane up sceen;
wilt mijns gedinken in deser tijt,
alsoe gi onse ouden vaders det
inden voerbouch vander ellen
ende lange ghelegen hadden in quellen.
Dus verziet mi, God, mijn vader!
alsoe gy de helige propheten daet algader.

---

(1) Hier zal een vers uitgevallen zijn.

13.

Sinte-Pieter, helich paetroen,
die hebt verdient den oegen troen
ende sijt slotel-drager van hemelrijc,
verdinget mi voer Gode, ghelijc
dat ghi verdinget den doeden man,
die bi huwer bede leven gewan.
Helpt mi met huwer bede,
dat ic daer boven crige stede,
ende ic hier moet, in dit tempeest,
Gods gracie gecrigen meest;
bi welker gracie ic mach sijn
daer boven in Gods anscijn.

14.

ô Pauwels, helich lerare groot,
die waert ghedoechsamich toter doot;
in penitenciën levedet seere;
inpetrert mi an onsen Heere,
dat ic in duechden moet antieren
toten ende, sonder faelgieren;
mijn leven ende min gewerken al
worden voerdi liefghetal,
dat moete wesen mijn vulleest
die Vader, de Sone, de Helige Gheest.
Ende in een vulcommen algader
moet mi bringen God de Vader.

15.

Sinte-Jan, suver maget,
ontfaermet sijns die u claget
sine sonden ende sine deere,
door der suverheden heere,
daer u God bi beval sier moeder.
Wilt ooc wesen mijn behoeder

in die wile van mier doot.
Als ic sal wesen in groeter noot
ende mijn oegen sullen vergaen,
wilt mi dan in staden staen,
ende wilt mi goede wijsheit geven,
dat ic in duechden regiere mijn leven.

16.

Sinte-Andries, die helige man,
met predikaciën hi ghewan
menigen mensche ten gheloeve,
helpt mi, dat mi niet en roeve
die viant eenich van minen gheloeve
ende ic blive in goeden rade;
ende wilt mi staen in staden
alsoe u God dede in dat cruus.
Ghenaden, heere Jhesus!
wilt mi beseermen metten cruce van di,
dat ic voer den viant mach wesen vry

Amen.

17.

Ic bid u Sinte-Filips, heere,
dat mi de viant niet ne deere,
ende ic verchiert met graciën goet
voer Gode wesen moet,
so dat ic, als een goed kind verkoren,
nieuwen lof di bringen vooren,
ende ic int ende van minen live
mine ziele behouden blive.
Dies moet wesen mijn vulleest
de Vader, de Sone, de Helige Geest!

Amen.

18.

Sinte-Jacop de meeste, helich sant,
helpt mi, dat ic bider Gods hant
si gheholpen in desen live
ende mi Gods gracie beclive.
Te mijnre nootdurst helpt mi mede,
ende na dit leven euwighe vrede
ende dat ic ghesuvert moet sijn,
als ic comme in Gods anschijn,
van allen minen sonden deere.
Ghenade, God, lieve Heere!
bewert mi in de laetste wile,
dat mi de viant niet begile

19.

Sente-Bertelmeus, heere,
ic bid u wilt bidden seere
Gode voor mi, den Heere groot,
ende bescerme voor onversiene doot;
ende mine vrienden ende magen
wilt bewachten alle van plagen;
ende vander gay doot ooc mede
spare ons God, hier ter stede.
Ghi waert ghevlegen overal
dor Gode in dit eerdsche dal
bit hem voer mi, ic hebs te doene,
dat hi ontfae mine orisoene.

20.

ô Werde Thomaes, die in Indea
waert, als ic verstae,
als Onse Vrauwe van live versciet,
soene waerdi bi haer niet;
maer onderweghe ontfijnc di
een gordelkin van werke vry,

daer Onse Vrauwe gegort was mede,
als soe lach in die soete stede;
dus waerdi in groeter heeren versien;
helpt mi, dat mi mach gescien
der hemelen koer, der ingelen luut
daer boven in dat soete deduut!

Amen.

21.

Sinte-Jacop, apostel, de minste,
die versmadet alle de finste
juwelen ende scat der werelt al,
maect mi voer Gode liefghetal,
dat ic vare int euwige leven
ende God mijn sonden wille vergeven;
ende alsoe langhe als ic hier sta
in dit leven ende voert ga,
van aermoeden niet ne faelgiere;
maer Gods graciën moet mi bestieren
ghetempert te sine in alre wijs,
soe dat ic comme int paradijs.

22.

Euwangeliste S.-Matheus,
verdrijft van mi den Fariseus,
dat es de viant die altoes pijnt,
dat ic niet sijn soude Gods kijnt,
maer weist in mijn hulpe altoes,
dat mi niet verswelge de viant boes,
want ic wel hope in hu soe seere.
Weist ghi mi bi, dat God, onse Heere,
mi niet verdommen sal no versteken,
maer warachtige biechte spreken
ende ontfaen dat sacrement,
dat Gods lichame es present.

Amen.

23.

Helich Lucas, vercoren Gods vrient,
ghi hebt Gode ghetrauwe gedient;
met predikaciën ende goede leere
so hebt ghi gedient den Heere
ende wel ghedreven huter sonde
den sondare te menigen stonden
met huwer bede up Gods ghenade.
Wilt mi troesten ende beraden
ende soe verlichten minen sin
datter wone wijsheit in,
ende Gods heere in alre tijt
daer bi sijn ghebenedijt.

Amen.

24.

Sinte-Simoen, apostel van Gode,
bescermet mi van allen noede,
alsoe u God halp int scīp ter vaert,
daer ghi om vischen in waert,
ende ghine vinct niet tien stonden.
Daer na vielt net ten gronde
ende bi Gods graciën vinct vele bet,
doe ghi ter rechter hanct wierpt u net;
bid Gode voer mi te desen stonden,
dat ic salich mach sijn vonden
ten vonnesse daert al sal beven,
daer boven, in dat euwich leven.

25.

ô Baptiste, helich Sinte-Jan,
de best die alre helichste man,
dye van moeder ye was gheboren,
helpti mi niet, ic blive verlooren
in dese valeye vul van tranen.
Wilt mi voor Gode vermanen,

dat ic in desen besondichden live
niet versmoert en moete bliven,
want, helich prophete, ic versta,
dat mi de viant altoes na ga
om te verbitene ende te niete te doene;
doet voer mi Gode u orisoene

26.

Sente-Clement, paeus verkoren,
wilt mine bede spreken voren
ende bescermen van quaden tongen,
beede van houden ende van iongen;
ende geift mi gracie in dit termijn,
dat ic altoes bescut moet sijn
metten wapene des Helichs Geest,
dat ic niet en si bevreest
voer mesval van sviands handen.
Behoet mi voer scade ende voer scande;
voer quaet gheselscip ende bedriech,
want ic den viant niet hebbe lief.
Wat ghi verbit, dat wort vergheven
daer boven, in dat euwich leven.

Amen.

27.

ô Helich Cornelis, weert sant met Gode,
ghi vervullet de .x. ghebode
met goeden ghewerken. Daer na mede
so gaefdi over huwe leden
in tormenten ende in slane;
gheift mi, Heere God, in ducchden te gane,
dat ic de siele behouden moete,
verleent mi van plaghen boete,
dat mi dit leven niet mesvalle,
ende bescermet mine leden alle
in goeder ghesonde ter salicheden,
ende impetrert mi pais ende vrede.

28.

Karstoffels, helich Gods vrient,
ghi hebt Gode wel ghedient,
dat scijnt an u mirakelen groot;
ende ghi stoorft occ bitter doot
ende deit penitencie zware;
helpt mi, dat ic biechte clare
voer mine doet mete spreken,
Amen dat moete mi niet gebreken,
soe dat ic ten laetsten stonden
soe claer voer Gode worde vonden,
dat ic mach ten laetsten daghe
voer Gode commen sonder sage.

29.

Sinte-Jooris, die metter speere
staecs den drake met groeter gheere,
ende prediket tghcloeve Ons Heeren,
ende gaeft u in toormenteren
gheerne, om de minne van Gode;
ic bid u helpt mi in node,
want ghi stoorft de bitter doet.
Nu helpt ute alre noot
die u anroupen, St-Jooris, heere,
ende wy voort in duechden vermeeren.
Dies moete ons arme sondaren
verbidden St-Jooris, helich martelare.

30.

Sinte-Victoer glorieus
ende helich rudder preus,
west mi een hulpe voer Gode,
dat ic niet breke sine ghebode,
ende victorie gheerige ende sege
in allen stonden, in allen wegen,

boven minen vianden alle;
bescerme mi God van mesvalle ;
bider verdiente van St-Victoor,
moet commen in den hoegen koer,
daer pays es ende vrede,
verleene mi God bi sier genadichede.

31.

Sinte-Sebastiaen, Gods dienare,
bid vor die sijn in sonden zware,
dat u helich apostelic leven
mine sonden moet vergeven ;
dat men mi rekene daer boven,
daer de ingelen Gode loven,
ende wilt mi gracie impetreren,
dat ic mi soe moete bekeeren,
soe los ende suver van sonden wesen,
dat ic voer Gode mach sijn gepresen,
ende scauwen mach Gods claer anscijn,
als ic hier niet langer mach sijn.

32.

Sinte-Vincent, wert prelaet,
die waert in cleerkeliken staet,
u bid ic met ineger bede,
hebt up mi ontfaermichede;
want ic versleten bem in sonden,
dat mi niet biten de helsche honden,
int uterste vonnesse, daert al sal beven,
dan wilt mi helpen ende bewegen,
dat ic met hu daer boven comme,
ende dat mi God niet ne verdomme :
dies wilt in mijn hulpe wesen.
Gods gracie bestiere mi in desen.

33.

Quintin, Gods dienare,
die moete mi altoes bewaren;
want ghi sijt bloume ende fonteine
van allen duechden souvereine;
want hu pine was over groot,
ende ghi waert in groeter noot,
maer u gheloeve was vulmaect.
Helpt mi sondare ongeraect,
jegen Gode ic mesdoe seere;
ontfaermet mijns, lieve Heere;
want mi van duechden nauwe staet;
weist voer Gode mijn advocaet.

34.

ô Lauwerencius, die waert gebraden,
nu moet ghi mi helpen ende beraden
ende bescermen voer der hellen vier,
dat onribel es ende onghehier;
ende brinct mine siele daer boven,
daer de ingelen Gode loven,
ten uppersten palaise Ons Heeren,
daer die salighe in regneren;
want ghi sijt een helich martelare;
wilt mi troesten ende beraden:
dies moet wesen mijn vulleest
de Vader, de Sone, de Helige Gheest.

35.

ô Maertelare Sinte-Adriaen,
laet van mi de gay doot gaen,
dat ic verlost si bi huwer bede
van haestelike te sterven mede;
wilt mi verbidden ende niet of gaen
ten ionxten daghe, als ic sal staen

bevreest int vonnesse strant
ende mi sal vrougen de viant
omme te deerne voer Gods oegen.
Dat ne wilt niet ghedoegen;
maer helpt mi dat ic ontga,
dat mi de viant niet ne va.

36.

Sinte Oudebeert, biscop devoot,
den menigen helpti uter noot,
die an u roupt met herten seere.
Bid voor mi an Onsen Heere,
dat ic niet verliese de siele mijn,
en mijn bescermen altoes wilt sijn
voer sviands koringe ende temptacie.
Impetrert mi voer Gode gracie,
dat ic hem diene in alre stont;
bescermet mi voer den helschen hont,
dat ic niet verslonden si,
ô Helich Sinte-Oudebert behoet mi!

37.

Sinte-Niclaeus, berader heere,
beraet mi in allen keere,
waer ic mi henen wende,
dat mi de viant niet ne scende,
want ongetallicke mirakelen scone,
die God gedaen heft van den troene
den menigen, die in noode waren;
want ic ligge in sonden sware.
Verbit mi sondare voor Gode waert,
dat hi mi so langhe spaert
toten ende van minen sonden,
dat ic salich worde vonden.

38.

Sinte-Loy, der smeden heere,
ic bid u huuter maten seere,
maect minen pays voor Gode;
want ics sondare hebbe van noede
in desen termijn van minen live,
so dat mine ziele behouden blive.
Ter noot ne wilt mi niet of gaen;
maer wilt mi in staden staen;
want mi staet nauwe in deser tijt,
daer omme in mijn hulpe sijt,
dat ic mids der gracie ons Heeren
daer boven met u mach regneren.

39.

ô Confessoor Anthonis groot,
die met meniger temptacie bloot
waers ommerijnct in die wostine,
menige smartelike pine,
die quade gheesten u lichame daden,
impetrert mi an Gode genaden,
dat ic bevrijt si in alre tijt
van des viants despijt,
die mi pijnt nacht ende dach
met sinen temptaciën, daer hi mach
te nieten doen wille, bit voer mi,
dat mine ziele mach worden vry.

40.

ô Vul heeren S-Bave,
die waert in Espegauwen grave,
ghi versmadet der werelt iolijt,
ic bid u, dat ghi mijn avocaet sijt,
dat mi God ionne goede ghesonde,
dat ic niet sterve in hoeftsonde

ende mi God moete verleenen
goede neeringhe alteenen,
so dat ic bi nachte, bi daghe,
mi moete beteren, sonder sage,
so dat ic comme daer boven,
daer de ingelen Gode loven.

41.

Sinte-Anna, werde vrauwe,
ghi barset eene dracht getrauwe,
bi welker dracht de werelt al
bescermet es voer mesval;
want na der rechter toebehoert
soe sijstu, Maria, ghevoert
met huwer moeder in hemelrike,
daer ghi bid eenpaerlike
voer ons sondare in alre stont.
Bescermet ons voer der hellen gront,
ô werde helige Sinte-Tanne, vrauwe,
helpt mi om Gods gracie getrauwe

42.

Sinte-Lisebette, werde Gods bruut,
ghi hebt verdient groot deduut
met Gode te sine int euwich leven;
bit Gode, dat hi mi gracie gheve,
dat ic mach commen in paise
daer boven ten hemelschen palaise.
ô Werde vrauwe, dies bid ic u,
hoert mine bede nu,
dat als ic van hier sal varen,
moet commen in der inghele scare;
bi huwer bede, vrauwe goet,
ic altoes moet sijn behoet.

43.

ô Agniete, Gods werde bruut,
ic groete u, dusentvout saluut,
om u suverhede, scoene ryviere,
die omoedich waert ende goedertiere,
exempelarige van allen maechden,
die Gode, onsen heere, wel behaechden.
Bit voer mi, ionge meget,
dat mi God bi siere dueget
ontfaerme in deser doluvye groot,
ende voer des viants wederstoot,
dat ic niet versmoere in mijn sonden,
maer Gods genade ten laetsten stonden.

44.

ô Magdaleene, spegel claer,
werde reine vrauwe erbaer
wien God vergaf al hare sonden,
ontfaermt mijns in desen stonden,
alsoe u God dede, Onse Heere,
doe ghi bitter tranen weenet seere,
ende dwoucht Ons Heeren voete;
gheft mi rechte boete
van sonden te reinen mi met tranen,
dat mine sonden of moge planen
ende ic reyne mach sijn vonden
met Gode ten laetsten stonden.

45.

Helige maget S-Gertruut,
ghi hebt van Gode dat virtuut,
dat ghi hem bid, wil hi u gheven ;
nu brinct ons in dat euwich leven
in dat hemelrike daer boven,
daer de ingelen Gode loven,

daer pais es ende vrede te sine ;
bescermet mi vander helscher pine
alsoe ghi daet den ridder vry,
die u met minnen altoes was by ;
dies waerdi sijn vulle vrient,
om dat hi u heift gedient ;
bid Gode voer mi in desen live,
dat mine ziele behouden blive.

Philips van Montmorency, graef van Hoorn, laet aen het klooster van St-Agnes, te Maeseick, toe een leen, gelegen te Kynre, aen te koopen.

1 mei 1541.

Wyr Philips van Montmorancy, greve thoe Hoerne, van Nevel und van den steden van Worricum und der landen van Althena, Wert, Corterschem, Boeckholt und Bruegel, erffvaeght des lands van Thoren und Nederitter, saluyt, doen the weten : So onsse lieve here uñ neeff Johan, greve to Hoern etc., seliger gedechte, in synen leven gegont, bewillicht uñ togelaten hadde den religiosen van Sinte-Agneten cloister bynnen Maeseick an sich te gelden ende copen eyn bündich leen, gelegen tot Kynre, aen ons leenhoerich, van Heynrich van Dalen, ende beloefft hadt dair aff behoerlich schijn zegel ende brieff te geven, und sijn Genaed., afflijvich worden sijn eer sulchs geschiet was, aldus so wy syn naevolger ind enich erffgenaem bleven sijn, hebben wy syn Genaed. beloefften wyllen voltrecken, als wail behoirlich is, up dat dat vurss. cloister in dat leenguyt ten ewigen dagen bewart mach wesen ind onbedrogen. So lauderen wij ouch ind consentieren des gyns, wes onsse neeff, seliger gedechte, greve Johan van Hoern in synen leven gegont, beliefft und togelaten hefft, als vurs. steyt und brieff dair aff geordineert und gegeven. In orkonde der wairheit, ter ewiger gedechten und stedicheit, dat dit onssen wylle ind consente is, hebben wy onssen properen gewoenlicken siegel an desen brieff gehangen ind gegeven in jaer ons heren Jesu-Christi dusent vyffhondert ind eyn ind veirtich, des eirsten dachs in Maio.

PHLES VAN MONTMORANCY.

Aen dezen perkamenten giftbrief hangt een zegel in rood was. Het origineel hoort toe aen Z. H. den Prins van Ligne, en berust op het kasteel van Beloeil.

PIETER STERLINCX VAN ANTWERPEN.

1574-1585.

Zie hier wederom eenen dichter, wiens naem tot hiertoe in geene onzer vaderlandsche biographiën[1] en zelf niet eens op de lijst der talryke uitwykelingen van de zestiende eeuw voorkomt. Pieter Sterlincx behoort wel niet tot onze beroemde mannen, maer alzoo hy eenige werken in het Nederlandsch uitgaf, en een zeer ieverig Rederyker was, verdient hy melding in dit *Museum*, hetwelk vooral aen de beoefening onzer moedertael toegewijd is.

Het meeste, dat ik over Sterlincx kan mededeelen, ontleen ik aen de boeken, die hy in het licht zond. De drie, welke zynen naem dragen, mogen als hoogst zeldzaem beschouwd worden, zoodanig dat ik van elk slechts één enkel exemplaer kan aenwyzen. Het eerste is in mijn bezit en werd door my te Haerlem, ten jare 1860, op de verkooping der bibliotheek van M^r van Oosten-de Bruyn, den gekenden schryver van: *De stad Haarlem en haare geschiedenissen*, aengekocht. De twee anderen behooren toe aen den heer Aug. de Bruyne, te Mechelen, die de heuschheid gehad heeft ze ter mijner beschikking te stellen. Die zeldzaemheden maken deel van de weêrgalooze verzameling boeken, handschrif-

(1) Dr Snellaert heeft den naem van Sterlincx doen stellen op de *Liste provisoire des noms destinés à figurer dans la Biographie nationale,* uit te geven door de Brusselsche Akademie.

ten, teekeningen enz., Mechelen betreffende, welke eerst door wylen den heer B. de Bruyne, boekhandelaer aldaer, werd aengelegd, en sedert door zynen zoon en opvolger den heer Aug. de Bruyne, met onvermoeiden yver en ruime opofferingen is voortgezet, en tot zulk punt van volledigheid gekomen is, dat men zoo veel belangrijks voor die stad niet meer zoù kunnen byeenbrengen. Het briefken met het handteeken van Sterlincx, waervan ik hier een facsimiel geef, maekt insgelijks deel van die verzameling. Door die mededeelingen van den heer de Bruyne werd ik in staet gesteld iets over Sterlincx te schryven. Ik betuig dus hier openlijk aen dien heer mynen oprechten dank.

Pieter Sterlincx, wiens naem op twee zyner boeken : *Sterlinx* en in het *Geuzenliedboek*, zooals ik verder opgeef : *P. Steerlincx* gedrukt staet, zegt ons zelf, zoo als men zal zien, dat hy een Antwerpenaer was. Op welk tijdstip hy zyne geboortestad verliet, is my niet gebleken, misschien onder het schrikbewind van Alva. In 1574 vinden wy hem te Delft met der woon gevestigd. Hy oefende aldaer het bedrijf van fransch schoolmeester uit, en liet in deze stad twee zyner werken drukken.

Zie hier wat ik van hem kan opgeven :

1. Een Corte waerachtighe
Beschrijvinghe, van alle Geschiedenissen, Aenslaghen, Stormen, Schermutsingen, ende
Schieten voor de vrome Stadt Haerlem in Hollandt gheschiet.

Midtsgaders hoe, eñ met wat condicien
de selue den al ghemeynen Viant Ducque
d'Albe ouergheleuert is, oock hoe hy met
den Soldaten, ende Burgheren ghehandelt
heeft, ende dat tot den XII. Septembris.
Anno M. D. LXXIII.

Ghedruckt tot Delft, int jaer
M. D. LXXIIII.

De naem des drukkers komt op den titel niet voor, maer wel dezes langwerpigrond, in hout gesneden vignet, voorstellende op het voorplan eenen godsgeleerde, en naest hem eenen boer met eene spade in de hand ; op het achterplan ziet men nog eenen man, die de aerde omspit. Rondom leest men : DAT. RYCKE. D'. HEMELEN. IS. ALS. EẼ. VERBVRGEN SCHAT. INDEN ACKER. MATHE. 13 C. En daerachter een wapentjen der stad Delft.

Het boek is in-4°, en heeft 26 ongecyferde bladen of 52 bladzyden, waervan de laetste wit is gebleven.

Op de rugzyde van het titelblad staet het volgende :

Av noble et vaillant Seigneur, Monseigneur Balfort, Capitaine de l'enseigne des Escochois, qui ont este dedans Harlem.

Mon intention n'est pas Monseigneur de vouloir par ce mien escrit, corriger ou contreroller les ouures qui par aultres sont mises en lumiere ains seulement de declarer vn peu plus amplement les tres-louables faictz d'Armes de ceulx d'Harlem et ce du commencement ĩusques à la fin, moyennant aussi la cruelle Tirannie, que le Tiran à comis Envers les plus vaillans Capitaines, et Soldartz, qui ont este à iamais. Et considere Monseigneur les vaillants faictz que vous et vos Compaignons illecq ont vse alencontre ces pauures Heretiques du Ducq d'Albe, je nay sceu eslire personne plus propice pour adouer ce mien petit labeur que vous, priant pour ce Monseigneur le Capitaine de le vouloir prendre en bonne part, et le deffendre comme le vostre vous certiorant qu'il n'est pas orne de bourdes aulcunes, ains ay suivy la trace de verite tãt qu'il ma este possible. Ce que sçait Dieu qui vous Monseigneur le Capitaine veuille espargner en une longue heureuse et salutaire vie. De Delft ce 10 de Auril. L'an mil cinq cens septante et quatre.

Vostre obeissant Seruiteur à iamais

PIERRE STERLINCX D'ANUERS.

Pieter Sterlincx zegt ons dus zelf, dat hy een Antwerpenaer was.

Het overige van het boekjen is in onze moedertael geschreven. Het bevat een zeer omstandig verhael van al hetgene gedurende het zoo merkwaerdig beleg van Haerlem gebeurd is. Blijkbaer

moet dit dag voor dag, door iemand, die zich in de stad bevond, opgeteekend zijn. Sterlincx zegt nergends, dat hy zelf ooggetuige was van de gebeurtenissen welke hy verhaelt; het wordt dus waerschijnlijk, dat hy van iemand, die te Haerlem was, deze zoo nauwkeurige inlichtingen had bekomen, ze eenigszins in orde bracht en vervolgends in het licht zond. In allen gevalle is het niet mogelijk te bepalen wat men eigenlijk aen Sterlincx verschuldigd is, noch in hoe verre men aen al het verhaelde geloof mag hechten; want in die tyden van gisting en verbittering waren de meeste schryvers niet vry van partygeest. Dat onze Antwerpsche uitwykeling tot de hervorming was overgegaen, of misschien daerin geboren werd, blijkt reeds uit de boven medegedeelde opdracht, waerin hy de Katholieken: *Ces pauvres Hérétiques du Duc d'Albe* noemt. De woorden verder, waerin hy verhaelt, hoe tydens het beleg de beelden uit de kerken werden geworpen, doet ons Sterlincx als eenen hevigen vyand der Roomschen kennen. Zie hier wat men op den vierden December leest:

Op desen dach is ook naer Gods beuel d'Afgoderije wt de kercken ende Tempelen gheworpen, De selue daer van ghereynicht eñ bequaem ghemaeckt om het reyne suyuere woort Gods daer in te prediken.

Ongetwyfeld werd het boekjen van Sterlincx, hetwelk, zooals ik reeds zegde, in veel belangryke omstandigheden van dit vermaerd beleg treedt, des tijds met gretigheid gelezen, en daerdoor laet het zich verklaren, dat het heden zoo hoogst zeldzaem is geworden.

Waerschijnlijk door den byval, dien zijn boekjen had gevonden, aengemoedigd, sloeg Sterlincx de hand aen het werk om het verhael in het licht te zenden van een ander beleg, waer in dien tijd insgelijks veel van gesproken werd, namelijk dat van de stad Sancerre, in Frankrijk. Dit mael echter bepaelde zich onze

schryver tot het vertalen van een boekjen, hetwelk oorspronkelijk in het Fransch, door zekeren Jean de Lery geschreven was. Zie hier den titel:

2. EEN GHEDENC-
WEERDIGHE HISTO-
RIE VAN DE STADT
van Sancerre in Vranckrijck.

Inhoudende de aenslaghen, be
legheringhe, beschieten, bestormen eñ andere ge-
welden vande vyanden daer voore ghedaen; mits-
gaeders den wederstandt, de cloecke mannelicke
daden, den honghernoot eñ wonderlicke ver-
lossinghe vande belegherde : desghelijcx in onsen
tijden noyt ghehoort noch gesien. Altesamen ge-
trouwelick versaemt eñ gheschreuen door JEAN
de LERY, wesende doen ter tijt inde voorsc.
stede; eñ nu getrouwelick ouergheset
in onse Nederlandtsche sprake,
Door PIETER STERLINX, *Franchoys*
Schoolmeester tot Delft.

Het ghetal der scheuten vindy achter in eenen
catalogos, elck op haeren dach.

Ierem. 15. 15.
Och Heere, ghy weet het, ghedenct aen ons, ende
neemt dy onser aen, ende wreect ons aen onse ver-
uolghers; Neempt ons op, ende en vertrect dij-
nen toorne nict ouer haer; want ghy
weet het dat wy om dijnen
wille ghehonet
worden.

Ghedruct tot Delft, Int Jaer ons Heeren
M. D. LXXV.

Klein-octaef, titel, opdracht of voorreden, en tafel, te samen 4 bladen of 8 bladzyden; vervolgends 200 bladzyden.

Op de keerzyde van den titel staet het volgende *Sonet*, dat ik hier reeds als een eerste staeltjen van den dichttrant van Sterlincx, opneem.

SONET.

Ghy die gheerne leest beclaechghelicke saecken,
en dorft niet lesen in veel verscheyden boecken
die in Griex en Latijn sijn in swerelts hoecken,
om die wreedtheyt van Affrijcken te smaecken :
Maer wilt alleen op dit vroom Sancerre waecken,
soo sult ghy sien hoe haer haere vyanden besoecken
diese beschoten, bestormt hebben so plat als coecken
en veel gewelts op haer bedreuen sonder staecken.
Mitsgaders den vreeselicken strijdt en hongernoot,
alwaer het kint den vader diende tot broot.
O Hemel, o aerde, o Godt siet desen last,
als datmen min dan int iaer, in een plaetse heeft gesien
meer allende, danmen nae mijn bedien
in de gantsche werelt dede, soo ick gelooue vast.

De vertaler draegt zijn werk op aen het Magistraet van Delft. In deze *Voorreden*, zoo als hy het noemt, gedagteekend den 22sten april 1575, komt niet byzonders voor. Hy ondernam dezen arbeid, alhoewel hy nooit in Frankrijk geweest was, en verschoont zich daer over. « Ick en twijffel oock niet Eer. Heeren, » zegt hy « ofte daer en sullen veele treffelicke geleerden, die langhe in Vranckrijck ghewoont ende gestudeert hebben (dat ick ter contrarien noit gesien en hebbe) haer seer verwonderen, om dat ick my seluen hebbe dorven sulcken werck op den hals legghen : Insonderheyt wanneer sy mijnen onbequamen stijl van schrijven sullen aengemerct hebben, het welck ick oock uwer Eer. ende alle menschen van gantscher herten bekent stae, als dat ick niet dan te swack tot sulcks en ben..... »

In 1574 en 1575 zien wy dus onzen Sterlincx als fransch

schoolmeester te Haerlem gevestigd; waerschijnlijk bleef hy aldaer tot dat wy hem in 1582 te Mechelen te rug vinden. In tusschentijd schijnt hy zich op de beoefening onzer tael en dichtkunst te hebben blyven toeleggen, zoo als dadelijk zal blyken.

Nadat de hertog van Anjou op den 19en september 1580 de souvereiniteit der Nederlanden had aengenomen, en eenigen tijd daerna als hertog van Brabant en graef van Vlaenderen was gehuldigd geworden, waegden het talryke Zuid-Nederlanders, welke vroeger, hetzy naer Holland, hetzy naer elders gevlucht waren, in hun vaderland te rug te komen, alwaer zy thands de zekerheid hadden, noch om hun vorig gedrag, noch om het verschil van godsdienst vervolgd te worden. Onder dit getal was ook onze Pieter Sterlincx, dien wy alsdan te Mechelen aentreffen, alwaer hy als schoolmeester, door het Magistraet werd aengenomen. Hy zond in gemeld jaer aldaer voor zijn welkom, het volgende boekjen in het licht:

3. *Diuersche*
Refereynen ende
Liedekens, wt Hollant, ende
Zeelant van verscheyden b*eoefena*ers der Consten
ghelesen, ende gesonghen *inde* heerlijcheyt
van Heenvliet, Te*n versoe*cke van
Peeter Sterlinx, *den de*rden
September 1580.
Opde vraghe., Jnt wijse
Wat menschē treurich leuē, en vrolic steruen.
Opde vraghe, Jnt Amoureuse.
Waer wt de Liefde, haren oorspronck heeft?
Opden reghel.
Lydt deen des anders fouten, zoo kent ghy v seluen.
ende het Liedeken:
Hoet het Nederlant eertyden gefloreert heeft,
ende hoe desolaet tselue nu leyt.

Seer Lustich om Lesen ende om Singhen.
Castijt sonder verwijt.

T'Antwerpen by Fransoys van Rauelinghen
Op de Lijnwaetmerct, op Onser
Vrouwen Kerckhof (1).
M. D. LXXXII.

In klein-octaef; titel, opdracht, *Totten leser, Sonnet totten Leser* 4 blz., vervolgends 40 bladz.; dus al te samen 44 bladen of 87 bladzyden. Op het laetste blad leest men :

Ghedruct tot Mechelen by Gielis van
Cranenbroeck, int jaer XV^c^
ende LXXX II.

Frans van Ravelinghen, de gekende schoonzoon van den beroemden Plantijn, wiens naem op den titel van het boekjen voorkomt, was dus slechts, waerschijnlijk om zyne menigvuldige betrekkingen met Noord-Nederland, de uitgever en slyter van het boekjen.

Gielis van Cranenbroeck, de drukker der Refereinen gaf, volgends het in handschrift bewaerd gebleven werk van Foppens, *Mechlinia Christo nascens*, aengehaeld in het reeds gemelde vervolg op de Chronijk van Azevedo, ten zelfde jare nog andere boeken uit, die alle heden als hooge zeldzaemheden mogen beschouwd worden. Men leest aldaer : « Een staetsche drukker, met naem Gielis van Cranenbroeck, gaf hier in den loop van dit jaer uit : kalvinistische *nieuwe testamenten* in het Vlaemsch; *kristelyke onderwyzingen getrokken uit de oudvaders,* alsook eene

(1) Daer het titelblad eenig zins beschadigd is, zijn er eenige letters van sommige woorden weggevallen; ik heb ze hier in cursief laten drukken. — Men vindt dit boekje reeds aengeduid in het *Vervolg op de kronyk van G. D. de Azevedo,* door den heer A. De Bruyne, in den *Almanak van de Sint Jans-gilde, bygenaemd de Peoene.* Eerste jaer, 1861. Mechelen, Steenackers-Klercx, bl. 85.

vertaling van de *Encomium Moriae* van Erasmus, met aenmerkingen, welke tot spot der monikken strekten (1). »

Doch komen wy tot Pieter Sterlincx en zijn boekjen te rug. Uit eene opdracht, geteekend : *Wt onse studium te Mechelen, desen lesten Julij* 1581, verneemt men waerom hy deze verzameling Refreinen in het licht zond. Het luidt immers aldaer : « Edele, erentfeste, wyse ende seer discrete Heeren, alsoo eenighe ionghe Practesynen inde Conste van Rethorica, binnen den Lande van Hollant ende Seelant, hoorden dat ic van meeninge was te vertrecken, soo synder vele niet te vreden gheweest, alsoo van my te scheyden, off ick heb haerlieden moeten belouen, dat sy van my souden ontboden werden op zekere vraegen ende regele, waermede sy haeren Constrijcken gheest van Rhetorica mochten werckende scherpen, ende alsoo ghesamentlyck metten anderen een vriendelijcke affscheyt nemen, waer in ick haer lieden te wille geworden sy, en heb eenige gheesten (mitsgaders ettelijck Cameren van Rethorica) beschreuen binnen de heerlijckheyt van Heenvliet, alwaer wy metten anderen lieffelijck inde Conste ghehandelt hebben ende zoo voorts vanden anderen orlof ghenomen. Nu nademael Eersame Heeren, dat dese Parnasche Groeskens, gheweest zijn mynen Adieu by alle Mercurialisten ende Const beminderen, binnen ettelijcke plaetsen van Hollant ende Seelant, ende dat uwer E : ghelieft heeft, my voor uwer E : (ende der gemeenten) dienaer aen te nemen, zoo en heb ick niet connen ghelaten de selue Conste onder uwer E : naeme in druck te gheven, ende uwer E : tot eenen willecom toe te dediceren » .....

---

(1) *Almanak van de Sint-Jansgilde*, 1861, bl. 86. — De heer de Bruyne bezit in zyne ryke verzameling ook een exemplaer van die Mechelsche uitgave van het *Encomium Moriae* van Erasmus. — Men leze vooral over boeken enz., destijds by Cranenbroeck verschenen : *Almanak van de Sinte-Jansgilde*, derde jaer, 1863, bl. 71 en 73.

Uit hetgeen ik hier mededeel, kan men opmaken, dat Sterlincx tydens zijn verblijf in Holland, een ieverig rederyker en beoefenaer der dichtkunst was, alhoewel weinige proeven van zynen arbeid tot ons schynen gekomen te zijn. Het boekjen, dat hy te Mechelen in het licht zond, bevat stukken van een aental kunstbroeders tot deze of gene Kamer behoorende, en welke voorgelezen werden op een feest, hetwelk plaets had te Heenvliet, oude heerlijkheid en dorpjen in Zuid-Holland, distrikt Briele, in het land van Voorne, aen de Noordzyde van de Maes gelegen. Sterlincx, zooals hy zegt, nam aldaer zijn afscheid van de Hollandsche en Zeeuwsche rederykers; maer hy zelf leverde zoo goed als niets voor het bundeltjen. De volgende drie stukjens, welke vooraen in het boekjen, na de opdracht aen het Magistraet van Mechelen, te vinden zijn, en een liedeken, waermede het besloten wordt, komen alleen uit zyne pen. Hier volgt het eerste, waeruit men ziet, dat het dichterlijk talent van Sterlincx zich niet boven dat van de meeste rederykers van dien tijd verhief.

TOTTEN LESER.

Mi dunckt dat ic alree, Momus aenschouwe,
berispende neerstich elck dinck bysondere,
geboren sonder vader, vanden nacht soo ic houwe :
om dit werc te berispen, van bouen tot ondere
seggende wat hier toch wert gepresenteert voor wondere?
een alsulcken Hoochwaerdigen Magistraet?
Meent gy dat zy sullen achten, ic sijt oorcondere,
eenich van dese Grillen, seer slecht van daet?
Ghy presenteerden veel beter delicaet,
saecken die Wijsheit, ende Raet, voort brachten,
off yet dat verquicten haer gemoeden desolaet,
die door Mars by na hebben verloren haer crachten,
dit hoor ic hem spreken : wie weet noch zijn gedachten?

Ist waer Momus? v schimpen kent een ieder wel,
maer ghy en onthout der gheleerde sententie niet,
die daer seet, dat hy noyt en las schriften soo fel
hy en vant daer wat in, dat stichten siet,
soo salmen oock in dit Cleen stucxken vinden iet
dat stichtinge bringt, en den geest verfrayt;
diet nu niet en dient, als hijt wel heeft doorwiet
die sal op een ander tijt, daer mede zijn gepayt,
dus Momus, ist al verloren ghecrayt
ick heb soo stout gheweest, dat ick den Raet eerbaer
dit heb gedediceert, al ist cleen in consten verspraytt
tot een verbeteren ick seght u eenpaer,
want die gheeft dat hy heeft, is niet te eyschen voorwaer

Zie hier het ander stukjen :

TOT ALLE CONST BEMINDERS.

Al hoordy hier Pan met zijn groue fluyt
opgheblasen teghen Appollo spelen,
ick bidt u broeders zijt niet soo ruyt
dat ghy int Oordeelen Midias wilt vervelen,
nemet toch int goede, wilt fouten helen,
om II. oorsaecken, weerdich t' aenmercken,
dierste dat lust om leeren, Onuerstant doet quelen,
het tweede, dat eenige nog zijn ionge Clercken
in dese conste, als blijckt aende wercken,
vande geesten uyten Lande van voren(1)
men bout niet op eenen dach huysen, en kercken,
niemant en is oock met de const gheboren,
want ongebouden acker, draecht selden goet coren.

En eindelijk het volgende :

SONNET TOTTEN LESER.

Hier sult ghy sien, wie de Prijsen zijn gegeuen
o Leser! dus merct, oft daer recht is gheschiet
vraechdijt ons? moecht ghy antwoorden sonder sneuen,
die daer selfs als rechter hebt gheseten siet?

---

(1) *Lande van voren,* lees *lande van Voren. Voorn,* een schiereiland van Zuid-Holland, distrikt Briel, waerin Heenvliet gelegen is.

Dan dat ontken ick, vaet mijn bediet
ouermits de verwaentheyt, diet my beletten,
want zy ordeelde met sulcke gunste doorspiet,
dat zy gaudeerde, en ander Stelden wetten.

Alhoewel dus Sterlincx maer eigenlijk de verzamelaer en uitgever van dit bundeltjen *Refereinen* geweest zy, wil ik my wat breedvoerig met den inhoud bezig houden, om, vermits het boekjen zoo schaers voorkomt, te dezer gelegenheid eene bydrage te leveren voor onze algemeene geschiedenis der Kamers van Rhetorika.

De titel, dien ik reeds heb medegedeeld, geeft de onderscheidene vragen, welke te beantwoorden waren, op.

Zie hier hoe de pryzen werden toegekend:

In den eersten, vande Vraghe int wijs.

Den Aeckerboom van Vlaerdingen, den Oppersten
De Vreuchden Blom vanden Briele, den Tweeden.
De Accoleyen van Rotterdam, den Derden.

Vande Vraghe int Amoureus.

De Roode Roosen van Schiedam, den Oppersten.
De Accoleyen van Rotterdam, den Tweeden.
De Vreuchden Blom vanden Briele, den Derden.

Op den regel.

De Roode Roosen van Schiedam, den Oppersten.
Den Aeckerboom van Vlaerdingen, den Tweeden.
De Accoleyen van Rotterdam, den Derden.

Van het liedeken.

De Vreuchden Blom vanden Briele, den Oppersten.
De Roode Roosen van Schiedam, den Tweeden.
De Nardus Bloeme van Swartewael, den Derden.

Van de Meeste Menichte.

De Violieren van den nieuwen Horen, den Oppersten.
De Vreuchden Bloeme vanden Briele, den Tweeden.
De Nardus Bloeme van Swartewael, den Derden.

Van de Sotten.

De Vreuchden Bloeme vanden Briele, den Oppersten.
De Violieren vanden nieuwen Horen, den Tweeden.
De Aeckerboom van Vlaerdingen, den Derden.

Op ééne na, behaelden de vertegenwoordigers van al de Kamers, welke op het feest verschenen, den eenen of anderen der uitgeloofde pryzen. De stukken immers, welke inkwamen, waren de volgende : Op de eerste vraeg : 1° van Yselveer, door : *Liefde baert vrede;* 2° van *Met minnen versaemt*, van Zwartewael, door : *Hope troost my* en 3° door : *Daet sonder roem;* 4°, 5° en 6° van : *Aensiet die jonckheyt*, van Schiedam ; 7° van : *Aensiet liefd'*, van Vlaerdingen ; 8° van : *Corrigez sans reproche*, door de Kamer van den Briel ; 9° van : *Tot vreucht geresen*, van Zwartewael, en 10° van : *Tspruyt wt jonckheyt*, door de kamer van *de Violieren* van Nieuwe Hoorn.

Op *de vraghe int amoureuse* waren slechts vier refereinen ingekomen : 1° van de Kamer : *Met minnen versaemt*, van Yselveer, door : *Liefd' baert vrede;* 2° van de Kamer van Zwartewael : *Met minnen versaemt*, door : *Hope troost my;* 3° van de zelfde door : *Tot vreucht geresen*, en 4° door *de Violieren* in Nieuwe Hoorn, door : *Tspruyt wt jonckheyt*.

Voor de *Liedekens inhoudende, hoe het Nederlant eertijts ghefloreert heeft, ende hoe desolaet nu tselue leyt*, waren binnengekomen : 1° van Rotterdam : *Liefd' baert vrede, Daet sonder Roem* en *Hope troost my;* 2° Drie van Schiedam : *Aensiet die Jonckheyt*, en 3° van Vlaerdingen : *Aensiet liefde*.

De *Refereynen vanden Reghel* zijn talryker, zoo bevat het bundeltjen : 1° een van : *Met minnen versaemt,* door *Liefd' baert vrede,* van *Yselveer;* 2° een van : *Met minnen versaemt* door *Daet sonder Roem,* en 3° een door *Hope troost my,* van Zwartewael ; 4° zes van : *Aensiet die Jonckheyt,* van *Schiedam;* 5° twee van : *Aensiet liefde,* van Vlaerdingen; 6° een van : *Corrigez sans reproche,* van den Briel; 7° een van : *Tot vreucht gheresen,* van Zwartewael, en 8° een van : *Tspruyt wt Jonckheyt,* van Nieuwe Hoorn.

Hierop volgen nog een paer liedekens, welke waerschijnlijk naer den prijs niet mededongen of niet toegelaten werden, het eene door : *Corrigez sans reproche,* van den Briel; het andere door : *Tot vreucht geresen* door Zwartewael.

Eindelijk wordt het bundeltjen besloten door een *Liedeken tot lof van Rhetorica,* en *opde wyse : Wel aen schoon lief ghepresen,* hetwelk men, blykends de zinspreuk : *Castijt sonder verwijt,* waermede het onderteekend is, en zoo als verder zal blyken, aen onzen Sterlincx te danken heeft.

Ik neem het hier in zijn geheel op :

Waect op ghy Edel gheesten
wilt inde Const voleesten
en soo sulde ghy scheppen vreucht en Jolijt
sy is een vande meesten
de waerheyt wil zy queesten
ende dat in spijt, van alle diet benijt,
dus met des Consts vyanden strijt
en toont u vroom in swerelts crijt
soo worden wy verblijt.

O conste weert ghepresen
wt u is meest gheresen
de waerheyt, diemen nu alomme openbaert
daerom suldy mits desen
oock niet slaperich wesen,

maer thoonen altijt u conste wijt vermaert
volhert toch vrij, zijt onvervaert
ghebruyct altijt der consten aert
want wy met u zijn ghepaert.

Ghy leert ons componeren
lustich Ortigrapheren
en met scriptura schoon, maken wy oock solaes,
fraey doet ghy ons ageren
schoon consten inuenteren
door de Poësy van veel veracht eylaes
philosophy door s' gheests gheblaes
sticht oock sonder te maken dwaes,
al meynent vele met gheraes.

Godes woorden vol trouwen
deet ghy seer fraey ontfouwen
ontdeckende alsoo den Antechristus staet,
waer door mannen en vrouwen
op u stijf ghingen bouwen
als die ghefondeert vonden, uwen schoonen praet,
u Edel wesen en ghelaet
verquict menich hertken delicaet
dat bedroeft is en versmaet.

Ghy Princen ende Heeren
al die dees Conste eeren
neemt in danck, ons simpel, slecht, vermaen,
wilt altijt neerstich leeren
en al sonder verseeren
castijt sonder verwijt, soo wy ons ontgaen
van all' afgonst vliet nu seer saen
ter eeren de const is dit ghedaen
om u vant quaet te raen.

Wat wansmaek! wat verbastering in de tael! wat ellendige rymelary! En nochtans, wanneer men de schriften van de meeste Rederykers uit dat tijdvak leest, zijn ze niet beter!

Voor het laetst, en ten overvloede, deel ik hier nog een stuk van Pieter Sterlincx mede. Het is een lied voorkomende in het bekende *Geuzenliedboek*(1). Het heet aldaer : ***Een Liedeken vande Moort tot Rotterdam, gheschiet door de Graef van Bossu***, 1572, den 9 April, en het werd gezongen *op de wijse :* van den 79^n psalm.

Het luidt aldus :

O Broeders hoort een claechlijcke sanghe,
een wreede moort, gheschiet nu seer onlanghe
in Hollandt schoon, te Rotterdam bedreven
Waer menich persoon, onnosel lieten t' leven
den neghende April,
hoord' men een groot gheschil
smorgens ontrent ses uren
al vande Spangiaerts wreet
die welcke daer seer heet
veel borghers ginghen verscheuren.

Bossu den heer, woude daer binnen wesen
tot zijn vermeer, om de Spaengiaerts mispresen
t'forieren daer, wou den borgher niet lijden
dwelck hy nam zwaer, weynig tot haer verblijden
hy maeckte een verbondt,
alsoo dat hy terstondt,
met zijn volck sou door trecken
de Borghers seer verdooft
die hebben ghelooft
zijn valscheydt ginck ontdecken.

Als hy in was, met zijn spaensche lantsknechten
begonnen ras, te schieten en te vechten
een wreede daet, die liet hy daer ghedooghen
mits hy tot smaet, die spaengiaerts moort liet pogen.

---

(1) *Geuse Lietboeck*, deel II, bl. 32, uitgave van Amsterdam, by Otto Barentz. Smient, die aldaer in de eerste helft der zeventiende ceuw drukte.

Zy bruyckten daer ghewelt
tegen menich arm Heldt,
die sy dooden fellick, Dus vele onbeducht,
deerlick namen de vlucht,
vreesende die doot snellick.

Men heeft geraemt, by hondert vijftich dooden,
die sy versaemt, begroeven als den snooden
in putten wijdt, wierpen sijse als Beesten,
dus wie ghy zijt, wilt volstandigh volleesten :
och denck wat een gheclach
was daer op desen dach,
wat pen sout moghen schrijven?
van vrouwen end' kinders
die lieten haer winders,
en moesten onnoosel blijven.

Ghy Princen fier, Bossu die mach bedencken
al meend' hy hier d'onnooselen te krencken,
hy sal voor Godt, rekeningh moeten wijsen,
mits hy t' ghebodt, veracht, en gaet misprijsen
daerom ghy broeders vroet,
wilt Godt nu bidden goet,
op dat hy ons wilt sparen,
nu oock niet en bezwijck,
en van des Duyvels Rijck
voorsicht'lijck wilt bewaren.

Castijt, sonder verwijt.

P. STEERLINCX.

Doch, ik heb reeds te veel plaets ingeruimd aen eenen schrijver, wiens levensbericht slechts eenige regelen verdient in de algemeene *Vaderlandsche Biographie*, voor welke men de bouwstoffen inzamelt. 's Mans iever voor het beoefenen van onze moedertael zal zyne eenige verdienste blyven.

Wat er van Sterlincx geworden is, na dat Mechelen in Parma's macht viel, en onder de gehoorzaemheid van den koning van

Spanje te rug keerde, heb ik nergends gevonden. Waerschijnlijk trok hy op nieuw naer Noord-Nederland. In allen gevalle, op den 7sten July 1585, dat is twaelf dagen vóór het overgaen der stad, vinden wy hem nog aldaer. In deze laetste tyden van zijn verblijf te Mechelen schijnt hy, behalve zijn schoolmeesterschap, nog eene andere bediening uitgeoefend te hebben, namelijk die van toezichter over de mondbehoeften of ten minste over het brood, hetwelk aen de soldaten verschaft werd. Dit dunkt my immers opgemaekt te moeten worden uit een bevelschrift van den goeverneur van Mechelen Charles de Lievin, heer van Famars, waervan het oorspronkelijk stuk, zooals ik boven zegde, het eigendom is van den heer Aug. de Bruyne. Het luidt als volgt:

Men ordonneert wel expresselijcken Loys Beaumont te leveren in handen van Peeter Sterlincx vijftich vertelen mouts, waer van hy ghecontenteert zal worden door handen vanden backers, die het selfste zullen in graen converteren, ende aende soldaten vercoopen. *Actum* 28 Junij 1585.

CHARLES DE LIEVIN.

Ick ondergeschreven kenne ontfangen te hebben in verscheyden reysen in alles twee ende vijftich vertelen mout ende een halve, waervan den voorseyden Beaumont moet gerembourseert werden vuyt de gereetste middelen deser stede volgens de ordonnantie van mijn heere den gouverneur. *Actum* VII Julij 1585.

P. STERLINCX.

Ik geef hier een facsimiel van dit bevel omdat daerop ter zelfder tijd het handteeken van onzen Sterlincx voorkomt. Achter op dit stuk heeft men aengeteekend: *Hier op ghelever* XV *vertelen; noch ghelever* XIII 1/2 *vertelen ende noch* VI *vertelen ende noch gheleverd* XVIII *vertelen*.

Het laet zich begrypen, dat Sterlincx, die een hevige protestant was, in nauwe betrekking stond met de hoofden der

Wy ordinarie vede [illegible] Loys Beaumont te Londen
ter handen van Pieter Stalincx vyfthien schell. munts [illegible]
van sijn pensioen zal worden door handen van [illegible]
[illegible] het besteed zullen [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] actum 28 Juny 1585 /

Ick onderghescreven [illegible] ontfangen de
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Charles de Lion
de vyfthien schell. munts [illegible] ~~[illegible] van~~
[illegible] [illegible] Beaumont [illegible] [illegible] [illegible] worden [illegible] de [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] van my [illegible] [illegible] [illegible]
actum [illegible] July 1585

P. Sterlincx 1582 /

party, welke alsdan te Mechelen de overhand had. Men kon in hem volle vertrouwen hebben.

De diensten echter, die Sterlincx bewees, werden onnoodig; want Mechelen bevond zich weldra buiten alle gemeenschap met Antwerpen, van waer het moest gespijsd worden, en kon ook zoo min van Brussel als van Leuven of Lier onderstand verwachten, vermits die steden reeds in handen van Parma waren gevallen. Daer diensvolgends alle wederstand tot niets meer kon helpen, opende men de poorten op den 19[den] July 1585, en liet men de soldaten van Parma binnen. De inwoners hadden den keus binnen de twee jaer, tot den Roomschen godsdienst te rug te keeren, of hun goed te verkoopen en de stad te ruimen. Sterlincx zal dus, zooals ik boven reeds zegde, naer Holland geweken zijn.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

V. Philips II verloor niet geerne met het spel.

Een spaensch edelman, die met het schaekspel onderscheidene malen tegen Philips II had gewonnen, te huis gekomen zijnde, zeî tot zyne kinderen: « Verlaten wy het hof; ik ken den koning: hy zal de overhand, die ik heden op hem gehad heb, my nimmer vergeven. »

Dusaulx, *de la Passion du Jeu, depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*, Paris, 1779, in-8. D. II, bl. 58. — Deze schryver beroept zich op Gracian, *l'Homme de Cour*. Max. VII. Not. 2.

JACQUES BRUNEAU, ZANGMEESTER VAN SINTE-BAEFS-KERK, TE GENT.

---

13 February 1561 (1562).

Voor hen, die zich met de geschiedenis der muziek hier te lande bezig houden, heeft het volgende stuk, hetwelk ons eenen zangmeester der Sinte-Baefskerk te Gent der zestiende eeuw doet kennen, waerschijnlijk eenig belang.

A tous ceulx, etc, Dom Martino Vazquez de Acuna, filz de dom Ferdinando de Acuna, gouverneur de dom Jehan d'Austrice, filz de feu l'empereur Charles-le-Quint, lequel confesse et confessa par cestes debvoir à Mre Jaques Bruneau, maistre des chantz de l'église collégiale de St.-Bavon, en ladicte ville de Gand, la somme de quatre-vingts-deulx livres dix solz de gros, monnoie de Flandres, à six florins de vingt patars la livre, procédant tant d'argent presté que par ce que ledict Mre Jaques s'est obligé et faict sa propre debte au proffyt de pluiseurs crédituers dudict comparant, ensuyvant les cédulles et obligations par luy baillées. Promettant le dict dom Martino, à foy de gentilomme, ladicte somme de IIIIxx. II l. x. s. monnoie susdite payer audict Mre Jaques ou ayant cause, droict et action, quant par eulx ou en leur nom en sera requis et mandé; obligeant en ce sa personne et tous ses biens présens et advenir; requérant ledict dom Martino de ce que dessus estre condempné, suyvant ce, etc. *Actum* le XIIIe jour de Febvrier LXI.

Getrokken uit het *Register der akten vóór Schepenen vander Keure*, 1561-1562, bl. CLVIII., op het stedelijk Archief, te Gent.

DIEDERIC VAN ASSENEDE.

Sedert ik hiervoren (1) een vijftal Vlaemsche charters der dertiende eeuw uit het archief van het oud vrouwen-klooster van Oost-Eecloo uitgaf, ontdekte ik nog eene zesde, uit hetzelfde gesticht herkomstig, en die om heuren inhoud veel belangryker is dan de vroeger reeds medegedeelde. Behalve immers dat hierin vier leden van het geslacht *van Aertevelde* of *van Artevelde*, namelijk drie gebroeders : *Gielis*, *Wouter* en *Hendrik*, zonen van *Hendrik*, vermeld worden, treedt hier ook een *Dirkin*, *de clarc van Hasnede* op, die wel niemand anders zal zijn als de gekende *Diederic* of *Dirk van Assenede*, de dichter van onzen *Floris ende Blancefloer*.

Uit stukken, welke ik vroeger heb bekend gemaekt (2), is gebleken, dat Margaretha van Constantinopelen, in 1271 en 1273 aen zekeren *Diérikin de Hassenede* den naem van : *nostre clercs* geeft, en dat deze gelast was met het innen der renten, welke de gravin te Assenede en in de omstreken bezat. Deze *Diérikin*, wiens dood op het jaer 1293 kan bepaeld worden, had alsdan, volgends de beraming, die ik gemaekt heb, den ouderdom van zeventig jaren, of daeromtrent, bereikt.

De leeftijd van dezen *Diérekin de Hassenede* komt volkomen

---

(1) Bl. 283. — (2) *Vaderlandsch Museum*, D. II, bl. 333-347.

overeen met dien van *Dirkin de clarc van Hasnede*, dien wy hier in een stuk van 1290 ontmoeten, en het is stellig één en de zelfde man, die onder die twee benamingen voorkomt. De *clarc van Hasnede* wil zoo veel zeggen als de *klerk van 't vlek Assenede* of misschien *van het Ambacht van Assenede*. Hy was dus hetgeen men later *de greffier* of *de sekretaris* genoemd heeft; en alzoo de Vier Ambachten rechtstreeks van den graef afhingen, stelde deze waerschijnlijk den klerk aen. Ik heb vroeger aengetoond, dat Gwy van Dampetra, ten jare 1293, *Jakème de Donze* (*Jacob van Deinze*), als zynen rentmeester en tot opvolger van Diederic van Assenede, benoemde. Deze laetste zal tot aen zyne dood in bediening gebleven zijn, vermits hy in het stuk van 1290, dat ik hier uitgeef, nog als *clarc* voorkomt.

Ik aerzel niet aen te nemen, dat gelijk Jacob van Maerlant klerk van Damme en Jan Boendale klerk van Antwerpen waren, Dirkin klerk van Assenede geweest is.

Men heeft aen den vertaler van den *Floris ende Blancefloer* het verwijt gedaen, dat hy soms den oorspronkelyken tekst niet te recht heeft begrepen. Wel nu, het laet zich verklaren, dat een klerk van een weinig aenzienlijk vlek zooals Assenede, dat in eene streek gelegen is, waer byna nooit Fransch gehoord wordt, deze tael niet volkomenlijk machtig is geweest. Hy verstond ze genoeg voor al wat zijn ambt vorderde, maer iets geheel anders was het, al de dichterlyke wendingen of uitdrukkingen van eenen vreemden schryver te vatten.

In het stuk, dat hier volgt, luidt het: *Dirkin, de clarc van Hasnede*, terwijl men in de vroeger medegedeelde leest: *Diérikin de Hasnede, clericus; Diérekin de Hassenede, nostre clerc*, of kortaf, *Dierkin d'Assenede*. En in de inleiding van den *Floris ende Blancefloer* staet:

Van Assenede Diederike.

Doch, dit alles komt, volgends my, op het zelfde uit, en het is steeds *de klerk van 't vlek Assenede,* die bedoeld wordt. Misschien had die man nog eenen anderen geslachtsnaem, even als *Jan, de klerk van Antwerpen,* eigenlijk *Boendale* hiet. Maer, al wie met de gebruiken van dien tijd niet vreemd is, weet dat de persoonen soms, zoo goed als uitsluitelijk, onder hunnen toenaem aengeduid werden. Wel nu, onze *Diederic* had zich, terwijl hy het ambt van klerk te Assenede waernam, en aldaer met der woon gevestigd was, beroemd gemaekt: geen wonder dus dat hy algemeen onder dien naem bekend was.

Het is recht spytig, dat het zegel van Dirk, dat vroeger aen het stuk hing, verloren is, zoo niet, zoù of het wapen, of het opschrift het geslacht, waertoe de man behoorde, hebben aengewezen.

In allen gevalle, houde ik het er voor, dat men hier aen den geslachtsnaem *van Assenede* weinig te denken heeft. Deze komt nochtans zeer vroeg in Vlaenderen op onderscheidene plaetsen voor. Ik heb reeds elders aengetoond, dat een Dirk van Assenede in 1315 schepen te Gent was. Te Brugge waren de van Assenede's het tweede der zeventien geslachten, die het ambacht der vrye vleeschhouwers uitmaekten, en waeronder ook de Breydel's, de van Hoorne's, de van Moerkercke's, enz. gerekend werden. Te beginnen van Jan van Assenede, die in 1334 schepen van Brugge was, tot aen Jacques van Assenede, die in 1711 als raed voorkomt, telt men een twaelftal burgemeesters, schepenen of raden van dien naem (1).

Het wapen van het geslacht van Assenede, hetwelk te Brugge gevestigd was, en waerover men in al de werken, welke over den

---

(1) Hierover kan men raedplegen : *kLoeCke DaeDen beWezen In Den nIeuW-Jaer WensCh door de edelmoedigheyd der geslagten van den Vleeschen-ambagte der Stad Brugge, in dien glorieuzen veld-slag tegen Philippus den IV, koning van Vrankryk.* Brugge, 1788. in-8°, bl. 9-10.

ouden adel van die stad handelen, kan inlichtingen vinden (1), was : een gouden veld met eenen zwarten keper vergezeld van drie roodgetongde zwarte everskoppen met zilveren slachtanden (2).

Indien *van Assenede,* zooals ik veronderstel, de geslachtsnaem van onzen *Dirk* niet was, en vermits *Jan, de klerk* van Antwerpen eigenlijk *Boendale* hiet, zal het in bedenking komen of Jacob van Maerlant ook niet eenen geslachtsnaem heeft gehad, waeronder hy in het gewone leven bekend was, terwijl hy in de letterkundige wereld onder zynen toenaem beroemd was geworden. Misschien zal men wel eens, hetzy te Brugge, hetzy elders een stuk ontdekken, waerin een Jacob als klerk te Damme voorkomt, die dan niemand anders dan onzé van Maerlant zoù wezen.

De akte, die hier volgt en waerin men *scaelghe, paenghe,* voor *scelge,* (schellingen), *penghe,* (penninghen), enz. leest, werd stellig niet door den Klerk van Assenede opgesteld. Deze schreef immers in 't algemeen eene zeer goede tael.

1290.

Wi broder Jacob, prior vanden Wilgeminen bi Boechoute; *Dirkin, de clarc van Hasnede;* Daneel uten Dale; Heinric (3), Bortin ende Pieter de Busere, doen te verstane, hem allen, die dese lettren sullen sien ende horen lesen, dat vorn ons quam ver Glorie, tsar Diederics Bortins wedewe, ende verliede, dat soe hadde ghegheven den Gods huse van den cloestre in Oest-Eclo vijf ghemete lants, lichtelic min iof me, ligghende up *Duvekine Dam*, in purre aelmosnen, ende vijftien scaelghe siars haer jaritide mede te houdene. Die welke vijftien scaelghe soe heeft besettet ende bewijst up anderhalf ghemet lants,

(1) Men zie onder anderen, Gailliard, *Bruges et le Franc ou leur magistrature et leur noblesse.*

(2) Dit wapen staet afgebeeld by van Dycke, *Recueil héraldique avec des notices généalogiques et historiques sur un grand nombre de familles nobles et patriciennes de la Ville et du Franconat de Bruges.* Bruges, 1851, in-8. Op de platen, onder nr 18.

(3) De naem *Heinric* staet hier voluit geschreven, terwijl hy verder in het stuk by verkorting *Heiñ* voorkomt.

lichtelic min jof me, ligghende in *Bestenhoec*. Vanden welken anderhalf ghemete lants Heinric Bortin es in possessiën; ende dic mach hij, jof sijn oer, vrien vanden vorseiden vijftien scaelghen siars, in elken tiden als sij willen, omme tien pont vlaemscer paenghe. Dese vorseide aelmosne es ghegheven bi sulker vorwarden, dat de vorseide ver Glorie sal hebben haer lijfnere in tforseide cloester ende dar binnen wonen te haren live. Over dese vorwardė waren : Willem Bortin, Willem de Moer, Gielis f. tsar Heinrics van Aertevelde, sijn tue brodre : Woutre ende Heinric. In kennessen ende bi beden vanden paertiën soe hebben vorseide Prior, Dirkin, Daneel Heinric ende Pieter onse segle ghehanghen an dese lettren. Dit vas ghedaen in jaer Ons Heren alsmen scrieft м° cc° ende tneghentech sUoendaghes vór Sente-Bartholomeus dach.

Origineel op perkament. Het zegel van Dirk van Assenede en de overige zijn verdwenen: alleen blijft een fragment van dat des prioors der Wilhelmieten, in groen was, over. Op den rug van het stuk leest men : *in Assenede Ambochte; Nota : up Duvekins dam ligghende, verdroncken;* en nog van eene andere hand : *van ver Glorien, ser Diederics Bortins weduc, v. ghemete lants in Assenede; tz. in pachte Jan de Moor.*

Ik trek te dezer gelegenheid de aendacht op de melding, die hier gemaekt wordt van het klooster der Wilhelmieten, hetwelk in de middeleeuwen te Bouchaute, in het ambacht van dien naem bestond. Zoo goed als niets is daervan bekend. By Sanderus vindt men er geen enkel woord over. Het zelfde geldt andere gestichten van de zelfde orde, waervan eenige reeds, meen ik, tydens de onlusten der zestiende eeuw vernietigd werden. Keizer Joseph II schafte de overige af. Iedereen weet, dat onze beroemde Dirk Martens zijn eerste onderricht genoot by de Wilhelmieten van Aelst, en dat deze broeders hem ondersteunden en aenmoedigden om de drukkunst uit te oefenen.

GRAFSCHRIFTEN.

Van tijd tot tijd zal ik eene bladzyde vullen met een onuitgegeven grafschrift, hetwelk onder het een of ander oogpunt eenig belang kan opleveren.

In vroegere eeuwen verlieten talryke zuid-nederlandsche staetsmannen, geleerden, kunstenaers, enz. hun vaderland, en stierven op vreemden bodem. Er bestaen tot heden toe, niet alleen in Noord-Nederland, maer ook in Italië, Frankrijk, Duitschland of Engeland, hetzy in kerken, hetzy in andere gebouwen, opschriften of grafzerken ter nagedachtenis van dezen of genen onzer landgenooten.

Zie hier het grafschrift van zekeren Pieter Bonnet van Yperen, eenen der talryke uitwykelingen der zestiende eeuw, van welken ik niets anders mede te deelen heb. Het bevindt zich in de groote kerk te Leiden :

hier leyt begraven PIETER .
BONNET van Ypere sterf anno
1605 op den paesschedach
wesende den 9^en^ april als hy
gheleeft hadde 56 iaren

Hier onder stond een wapen, hetwelk uitgekapt is.

ENGELBERT CRIEC,

BEELDHOUWER TE GENT, IN 1492.

De vlytige opsporingen in onze Archieven door de heeren Wouters, Pinchart, Carton, Génard, de Busscher, Weale en anderen, sedert eenige jaren gedaen, hebben eenen ryken oogst van bouwstoffen opgeleverd voor het samenstellen eener geschiedenis der beeldende kunsten hier te lande, in de vroegste eeuwen. De bron echter, welke door die geleerden geraedpleegd werd, is op verre na niet uitgeput, en nog dagelijks zal zy het een of ander opleveren. Zoo ontdekte ik toevallig op het stedelijk Archief te Gent, in eenen Register van de *akten vóór Schepenen vander Keure*, welke gewoonlijk *de Jaerregisters* (1) genoemd worden, een stuk dat ons met eenen beeldhouwer, die in 1491 bloeide, bekend maekt, en tevens de melding bevat van het kunstgewrocht, hetwelk door hem uitgevoerd werd.

Nergends komt tot hiertoe, meen ik, de naem van Engelbert Criec voor, en of het wel een Gentenaer was, durf ik niet verzekeren. Uit de akte blijkt, dat hy het beeldhouwwerk ondernomen had van eenen autaer, die door de gilde van Sint-Anthonis en Sinte-Rochus, in de Sint-Nikolaeskerk te Gent, opgericht was. Wat men door het : *stic wercx*, hetwelk hy te leveren had, te verstaen hebbe, valt licht te raden. Uit het stuk immers leert men,

(1) In dien van 1490-1491-1492, derde gedeelte, bl. LXXVII.

dat Criec cenen geruimen tijd noodig had om het te voltooijen, en ook dat men hem voor zynen arbeid eene voor dien tijd aenzienlyke somme toekende. Het zal dus een geheel in hout gesneden autaer geweest zijn, zooals men ze des tijds maekte, en waerschijnlijk in den aerd van dengenen, welke thands te Sint-Jans Hemelveerdeghem nog bestaet, en waervan ik eene afbeelding in dit *Museum* heb gegeven[1]. Dit kunststuk is sedert lang uit de bedoelde kerk verdwenen, zoo dat wy niet meer in staet zijn over de bekwaemheid van Engelbert Criec te oordeelen.

De gilde van Sint-Anthonis en Sint-Rochus, welke dien autaer in de Sint-Nikolaeskerk deed plaetsen, alwaer talryke der gentsche neeringen hunne kappellen of autaren hadden, zal wel niet anders zijn dan de hoofdgilde, welke later alleen den naem van Sint-Anthonis bleef dragen. Onder de oud-dekens of bezorgers, treft men Cornelis Bonte aen, eenen man die ook in het vak der kunst gunstig bekend is. Hy was een zeer ervaren zilversmid en dryver, van wien een kunstjuweeltjen, het jaer 1486 dragende, tot ons is gekomen, namelijk eene zilveren doos om de Heilige Olie te bewaren. Zy berust in het uitmuntend kabinet van den heer Onghena te dezer stede[2].

Ik zegde reeds, dat vijftig ponden voor dien tijd eene nog al aenzienlyke somme waren, daerdoor laet het zich verklaren, dat de gilde deze niet in eens kon betalen, maer hiertoe verscheidene jaren noodig had.

Zie hier het stuk :

Ute dien dat Inghelbert Criec, beeldesnijdere, ghenomen heeft te makene ende leverne den gulde van St-Anthuenis ende Ste-Rocus, in Senter-Niclaeuxkercke, binnen dezer stede, een stic werex dienende ten

---

(1) D. III, bl. 197.

(2) Men vindt ze afgebeeld in : Devigne, *Mœurs et usages des corporations de métiers de la Belgique et du Nord de la France*. Gand, 1857. In-4, plaet 24.

aultare vanden zelven gulde inde voorn. kercke, al up de condiciën ende bespreken ende naer tverclaers ende vutwisen vanden drien cyrographiën, vanden annemene ende leverne vanden zelven sticke wercx mentioen makende ende afwesende, alle deene vuter andre ghesneden in daten vanden XIIIIe daghe van Aprille XCI lestleden; rustende deene onder de neeringhe vanden scilders, daer ondre tvoorn. gulde ende de derde onder den zelven Inghelbert; Ende tselve stic wercx belooft heeft, ende alnoch, vóór scepenen vander Kuere comparerende, belooft te leverne, staende in zijn werc ten voorn. aultaer, volghende den bespreken ende condiciën inde zelve cyrographiën begrepen, onthier ende Ste Rocus-dach, XVI^en in Ougste XCII eerstcommende, of Sent-Anthonis daghe daer naer ombegrepen, So eist, dat Pauwels Dullaert, Stevin Moerslach, Wm Lambrecht, Zegher Ghijs, Cornelis Bonte, Willem Huker, meester Aelbrecht Huker, Jacop Parmentier ende Thomaes de de Duc (1), dekins, proviserers ende bezorghers gheweest ende al noch zijnde vanden voorn. gulde van Sent-Anthonis ende Ste-Rocus, ende tselve stic wercx den voorn. Inghelbert besteet hebbende, ghesaemdelic commen zijn vóór scepenen vander Kuere in Ghend, ende hebben over hemlieden ende over huerlieder naercommers, die naermaels dekins, proviserers ende besorghers wesende ende die wesen zullen vanden voorn. gulde, de betalinghe vanden penninghen den zelven sticke wercx anclevende, alzo verre als die belopen zal, ende emmers toter somme van vijftich ponden gr. vlaemscher munten, daer ondre ende niet daer boven, altijts ten zegghene ende extimatiën van werclieden, hemlieden an tselve stic wercx verstaende, belooft te doene bi payementen te wetene : xiiii ℒ x s. gr. ghereet, die de zelve Inghelbert kent ontfaen hebbende; iii ℒ x s. gr. tS^te Rocus-daghe, XVI^en in Ougste XCII eerstcommende; vi ℒ gr. Ste-Rocusdaghe XCIII daer naer; ende alzo voort van jare te jare, telkx Ste-Rocusdaghe achtervolghende, vi ℒ gr. gheldende, toter vulder betalinghe, in Andriesen (2), te v s. gr. tstic, inckele Karolus ende Philippus, te iii gr. tstic, ende al andre ghelt naer advenant, zonder dat te hogheren of nederen prise te ghevene in eenegher wijs. Dat zi Pauwels, Stevin, Willem, Zeghere, Cornelis, Willem Huker, Mr Aelbrecht, Jacop ende Thomaes beloven, bekennen ende versekeren up hemlieden ende up al thuerlieder, elc borghe voor

(1) *De de Duc* aldus. — (2) De Sint-Andriesguldens werden onder Philips-den-Goede, Karel-den-Stoute, Maria van Burgondië en zelfs Maximiliaen geslagen. De Philippusguldens onder Philips-den-Schoone.

andren ende een voor al. Dies consenterden de voors. Inghelbert, Pauwels, Dullaert ende Stevin Mourslach, waert bi alzo, dat W^m, Lambrecht, Zegher, Ghijs, Cornelis de Bonte, Willem Huker, Mr Aelbrecht Huker, Jacop Parmentier ende Thomaes de Duuc oft eenich huerer der weerelt overleden al eer de payementen vander somme, den zelven sticke wercx anclevende, ghevallen, verschenen ende vul betaelt waren, dat in dat cas de weduwen ende hoirs vanden ghonen, die der weerelt overleden zal, wesen onghehouden ende onghelast zullen zijn ende bliven yet te gheldene of betalene van tghuend, dat ten overlidene vanden zelven noch te vallene ende betalene zal wesen. *Actum* 11^{ca} in Wedemaent *a*° xcii.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

VI. De Pensionaris van Antwerpen.

De Pensionaris van Antwerpen, te Madrid zijnde, in 1634, had aldaer tegen den baron van Anghein gespeeld; het kwam op een krakeel, en de Pensionaris kreeg zoo geduchtig veel slagen, dat hy op den grond bleef liggen, en dat zyne wonden slechts na elf maenden genezen waren.

DUSAULX, *De la Passion du Jeu, depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*. Paris, 1779. in-8°. D. II, bl. 58. — Deze schryver beroept zich op *le Mercure François*, D. XX, bl. 309, alwaer die twist in het breede verhaeld wordt.

SPREEKWOORDEN VERZAMELD DOOR MICHIEL THEYSBAERT.

1594.

Het ontbreekt ons niet aen verzamelingen van Spreekwoorden, welke in de vijftiende en in de zestiende eeuw in de Nederlanden het licht zagen. De heer Harrebomée heeft er in zijn *Spreekwoordenboek*(1) een veertiental opgegeven, welke alle vóór het jaer 1600 het licht zagen. De meeste dezer bevatten onze Spreekwoorden met eene latijnsche vertaling. Eene enkele, welke te Antwerpen in 1549, by de Laet van de pers kwam, bevat fransche Spreekwoorden door eene nederlandsche vertaling gevolgd. Het is voor eene kleine verzameling van dien aerd, dat ik hier in het *Museum* eene plaets inruim.

Ik ben in het bezit van een papieren handschrift in-4°-formaet, hetwelk vroeger het eigendom was van den heer Hye-Schoutheer, in leven sekretaris der stad Gent en lid van het koninklijk Nederlandsch Instituut. Het is herkomstig van de familie Theysbaert, en diende, in het jaer 1571 en later, tot handboek aen Daniël Theysbaert, van Wachtebeke. Zulks blijkt immers uit hetgeen hy op het eerste blad schreef: *Desen bouck behoort toe Daneel*

(1) Utrecht, 1858. D. I, bl. IV-V.

Theysbaert wonende te Wachbeke. — Cest lievre appartient à Daneel Theysbaert demorant à Wachbèque, devant le èglieze. Een aental bladzyden, zoo voor- als achteraen in het boek, bevatten aenteekeningen van allen aerd, waervan vele betrekking hebben op het verpachten van land, het verkoopen van vleesch, schuldbekentenissen van dezen of genen, enz. Hieruit blijkt, dat deze Daniël Theysbaert zoon was van Adriaen, en zekeren Willem Hamere tot zwager had, terwijl er nog een ander Daniël Theysbaert voorkomt, maer deze was zoon van Jacob. Dit handboek van Daniël ging over op zynen zoon Michiel Theysbaert, die te Gent verbleef, zooals men uit den volgenden brief schijnt te mogen opmaken :

« Vriendelijcke groetenesse voorschreven an hu, mynen beminden vadere Daniël Theysbaert, zoo laete ick u weten ende bidde hu op alle vrienschepe, die ghy op my begheerende zijt, dat ghy den Dysendaghe naest commende sout willen tot Ghendt commen, indient u moghelijck ware; ende zult wel doen, desen

By my Michiel Theysbaert.

Theysbaert, de zoon, schreef op de bladen, welke in het vaderlijk handboek wit waren gebleven, eerst de Spreekwoorden, die ik hier laet drukken, en vervolgends deze :

SOTTELICKE BOERDE.

Godt groete u, heer coninc, hooghe ghezeten
met uwen onderzaten, om vruecht ghewinnen;
wy zouden ooc gheerne vruecht ghenieten.
God groete u, heer coninc, hooghe ghezeten;
haddic wat goedts, ic sout wel eten,
blyde van herten ende van zinnen.
Godt groete u, heer coninc, hooghe ghezeten
met uwen onderzaten, om vruecht ghewinnen;
ic diene hier ooc ter feesten
om vruecht te bedryvene

van alle zware gheesten,
van druck te verdryvene
en wilt hooren, niet om verstyvene,
wat sotte boerde sal brynghen voort
zo zwijcht al stille ende hier naer hoort.
Finis est.

Dit stukjen schijnt zoo wat eene algemeene inleiding te zijn tot het vertoonen van eene Klucht of Tafelspel. Hierop volgt ook wezenlijk in het handschrift : *Een tafelspeelken van twee personagen om up den dry Conynghen avond te spelen;* het heeft 98 verzen. Dan komt : *Een tafelspeelken van twee personaigien : eenen man ende een wijf, ghecleet up zijn boerssche;* dit telt 214 regels. Vervolgends: *Een ghenouchelicke clute van* : Nu noch, *van iiii personagien, te weten : Den man, den ghebuere, dwijf ende die pape.* Eindelijk komt een fransch liedeken. Het opgenoemde maekt den inhoud van letterkundigen aerd uit, die in den bundel voorkomt. Thands is de vraeg : Mag men Michiel Theysbaert, die denkelijk te Gent op studie was, als den opsteller van die stukken beschouwen, of heeft hy ze slechts afgeschreven? Het fransch liedeken is stellig uit zyne pen gevloeid; de spreekwoorden schijnt hy insgelijks, en wel om zich in de fransche tael te oefenen, verzameld te hebben; het overige zal men dus ook wel als zijn werk mogen beschouwen. By eene andere gelegenheid neem ik waerschijnlijk die Tafelspelen in dit *Museum* op.

Theysbaert liet zynen arbeid, wat de Spreekwoorden betreft, by de letter A reeds steken; maer aen het einde geeft hy er nog eenige op, waerby hy geene fransche vertaling gevoegd heeft.

Hoe weinig het ook zy, acht ik deze bydrage als niet geheel zonder belang voor de literatuer onzer Spreekwoorden.

*Cy commencent les Proverbes communs, selon l'ordre de l'*A. B. C. D. E. F. G., *etc. Et premièrement de ceulx qui se commencent par A. et translatez du Franchoys en langue Flamengue, moult utilz et profitables*

aux joeunes enfantz désirants et appétans à sçavoir la langue françoyse.

A.

A bon entendeur il ne fault que un mot.
Den verstandighen behouft lettelijcke woirden.

A la fin on le sçait tout.
Byder tijd weetmen alle dynck.

A petit mercier petit panier.
Cleen voghelen maecken cleen nesten.

A rude asne rude asnier; à pesant asne dur aguillon.
Den straffen zalmen straf zijn, *of :* Den ezele behoort de slaghen toe.

A tous oyseau son nid est beau.
't Vogelken es gheerne daert ghebroet es.

A tel seigneur tel honneur, of:
A tel sainct telle offrande, of :
Tel maistre, tel varlet.
Zulcken meester, zulcken cnape, *of:*
Zulcken zant, zulcke offerande, *of :*
Zulc potkin, zulck schijfkin, *of:*
Zulcke maerte, zulcken tol, *of:*
Zulc mesken, zulc scheeken.

Avalle ce que tu as brassé.
Drynct dat ghy ghebrauwen hebt, *of:*
Spint dat ghy gheroct hebt, *of:*
Eit dat ghy ghecoct hebt.

Autant que le père amasse, le fils en gaspille.
Dat de vadere vergadert, verdoet de zoon.

Au grand besoing cognoíst on ses bons amys.
Inden noot kendmen zyn' goede vrienden.

A l'ouvrage cognoist on le bon ouvrier.
An dwerck kendmen den goeden weerckman.

A noble plante noble fruict.
Zulc boom, zulcke vrucht.

A cœur vaillant rien impossible.
Een vroom herte es alle dync moghelic.

A chair de chien saulce de loup.
't Es recht dat u dient.

Après raire n' y a que tondre.
Daer niet en es en ontvalt niet, *of :*
Treckt een haer uut mijn paline.

A riche bride frain dorée.
't Goet wilt tot een goede.

Au ris cognoit on le fol.
An 't lachen kendmen den zot.

A ma lampe l'huyle deffault.
Ic bender af, *of :* Ic werde bijstier.

A gentz signez te fault garder.
Wacht u vanden gheteeckenden.

A son maistre on ne se doibt jouer.
N'a plus hault que soy frotter.
't Es quaed teghen u overhooft steken
ende met grooten heeren kriecken eten.

Adviens souvent à grand personage
n'avoir enfantz ou non pas sage.
Machtighe lieden hebben zelden goede kinderen.

Après dommaige chascun est sage.
Elc leert t' zynen coste, *of :* Als 't calf verdroncken is, dan vultmen den put.

Aux bons jours bons œuvres.
Up goede daghen goede ghewercken.

A peu de vent faict on son fuseau bruyre.
In natte poelen reynet lichte.

Au malheureux chet la buchette en l'œil.
Den onnoozelen moet al becoopen.

Au clair soleil ne fault nulles chandelles.
't Es alzo claer als den dach.

A vuyde main vuyde prière.
Daer niet en is verliest den bailliu zijn boete, *of :*
Lettel gheven, lettel wegh draghen.

A l'aveugle ne duyst peincture,
couleur, mirouer ne figure.
Den blenden en dient gheen keersse.

Au trésor gist le cœur.
Inden schat ligghet herte.

A son fumier le chien s'engresse.
Den hondt es staudt up zynen messynck.

Avoir la soleil en l'œil.
't En wilt hem niet mede.

A gros larron grosse corde.
Tot eenen grooten dief een groote coorde.

A la gorge d'un chien jettez un ors, tu l'appaisera bien tost.
Werpt den hondt een been inde kele, gy zult hem vullic paeyen.

Autant vault qui chasse et rien ne prent,
que celluy qui list et rien n'entendt.
Lezen ende niet verstaen
dat 's jaghen ende niet vaen.

A table ronde n'y a desbat
pour estre assiz au premier plat.
't Es wel ghesproken daer 't wel ghenomen es.

A cheval doné ne luy regardera à la bouche.
Een geschoncken peerdt en zuldy niet inden mont zien.

A qui bien vient, semble estre sage.
Den ghenen, die 't goet toevloeyt, schijnt wijs te zijn.

A tout remède, fors la mort.
Tot alle dync remedie, behalfven de doot.

A la chère on cognoist les gentz.
An 't aenzicht kendtmen de lieden.

Au pisser cognoist on les jumentz.
An 't pissen kendmen de meeriën, *of :* Men kendt de vueghel an zyn' plumen.

Assez gaïngne, qui putain perd.
Hy windt ghenouch, die een hoere verliest.

Amour faict moult, argent faict tout.
Liefde doet vele, ghelt doeghet al.

A renard endormy rien ne luy chet à la bouche.
Die slaept en windt niet, *of:* Den slapenden vosch en valt niet inden mont.

Aise faict les larons.
Weelde maect de dieven.

Amendement n'est pas péché.
Beterynghe en es gheen zonde, *of :* 't Es beter ghebetert dan quaedt blyven.

A petite pluye chyet grand vendt.
Met cleynen reghen valt grooten windt.

A petite fontaine boit on souef.
An een cleyn fonteyne drynct men zaecht, *of :* Cleen pacxkens draecht men lichte.

Aultant faict celluy qui escorche que celluy qui tient.
Alzo veel doet hy die 't beenken haut als die 't calveken vlaet.

Assuer dort qui n'a que perdre.
Gherust slaept hy die niet te verliesen en heeft.

Au premier coup ne chiet pas l'arbre.
Met den eersten slach en valt den boom niet, *of :* Met den eersten woirden en eyst niet te doene.

Aultant despent chiche que large.
Alzo veel verteert vrecke als milde.

Au voir dire perd on le jeu.
Met de waerheyt te zegghen verliest men 't spel, *of :* De waerheid en es niet alomme willecomme.

Avant chant fol que prestre.
Eer zynght zot dan priestere.

A bon droict est il puny,
qui à son maistre desobeyt.
Met rechte es hy ghepuniert
die zynen meestere niet en obediert.

A bon vin ne fault point d'enseigne.
Den goeden wijn en behouft gheen teecken.

Au monde n'y ha point de repos.
Ter weerelt en es gheen ruste.

Advocats ne voyent pas en leur causes.
Niemandt en es in zijn zelfs zaken wijs.

A grand homme grand verre.
Grooten man grooten back.

A grand pécheur grand esclandre.
Den quaden ghebueren groote schande.

A grand pescheur eschappe anguille.
Den boghe en mach niet altijts gespannen zijn.

A haulte montée le faitz encombre.
't Pack hooghe draghen verweicht

A la fin sera le renard moine.
't Zal doncker zijn daer hy verdolen zal.

A père, maistre et à Dieu tout puissant
nul ne poeult rendre l'équivalant.
Vader, moeder ende God almachtich
en canmen niet voldoen, zijt dit indachtich.

Assez boit qui ha deuil.
Hy drynct ghenouch die bedruct es.

Assez demande qui bien sert.
Die wel verdient die heescht ghenouch.

A bon cheval bon guet.
Tot een goedt perdt dient goede wachte.

A courte chausse longue lanière.
Tot curte caussens langhe nastelynghen.

A chat lécheur bat on souvent la guele.
Een lecker catte slaetmen dicwils de mule.

Aide toy, Dieu t'aidera.
Helpt u zelven, zo helpt u God.

Annemy ne dort.

Niemant en es in zy zelfs zaken wijs(1).

Grooten man grooten back.

Den quaden ghebueren groote schande.

Den boghe en mach niet altijts ghespannen zijn.

't Pack hooghe draecht verweecht.

't Sal doncker zijn daer hy verdoolen zal.

Vader, meestere, Godt almachtich
en connen niet vuldoen, zijt dat andachtich.

Hy drynct ghenouch die bedruct es.

Die wel verdient, die heeft ghenouch.

Tot een goet peert dient goede wacht.

Tot corte caussens dienen langhe nastelynghen.

Een lecker catte slaetmen diewels de mule.

Helpt hu zelven, zoe helpt hu Godt.

By my Mychiel Theysbaert, geschreven
den laetsten van Meye 1594.

---

(1) Theysbaert had dit spreekwoord en byna alle die hier volgen, reeds vroeger opgegeven.

IETS OVER DEN DICHTER JAN DE WEERT.

Allen die zich eenigs zins bezig hielden met de geschiedenis onzer oude tael en letterkunde, is de naem bekend van den Yperling Jan de Weert, eenen onzer dichters uit de XIVe eeuw, welke in den didaktischen trant van Maerlant schreef. De heer Blommaert gaf in het derde deel der *Oudvlaemsche gedichten* de Weerts *Spieghel der sonden* of *niwe Doctrinael* uit; ook deed professor Jonckbloet in zyne *Geschiedenis der middennederlandsche dichtkunst* eenige strofen kennen van een ander gedicht van Jan de Weert, namentlijk « *eene disputacie van Rogier ende Janne,* » heel en gansch op den *Wapene Martijn* geschoeid. Dit laetste stuk, dat alleen in het te Stuttgart berustende Comburgsche handschrift voorkomt, is tot heden niet gedrukt. Uit de door Professor Jonckbloet aengehaelde strofen leeren wy, dat Jan de Weert reeds den *Spieghel der sonden* had voltooid wanneer hy de hand aen de samenspraek *van Rogier ende Janne* zette, en dat hy « *clerc in surgyen,* » dit is klerk(1) in chirurgie (of practizijn in de heelkunde) was.

De opzoekingen vroeger omtrent Jan de Weert door den ge-

---

(1) *Klerk* staet hier in tegenstelling van *meester*.

leerden Lambin in de archieven van Yperen gedaen, leeren ons niets over den persoon van onzen dichter. Lambin wel is waer trof twee Jan de Weerts, in plaets van éénen aen, doch niet een van beide kan, mijns dunkens, in aenmerking komen.

In eene akte van 1362 vóór *schepenen van Gedeele* verleden, verschynen Jacob de Weert en Jan de Witte, als voogden der weezen van zekeren Jan de Weert, die zelf zoon was van Jan de Weert, « *de lakenkopere, d'ouden*(1). » Het komt my voor, dat de hier bedoelde Jan de Weert, *de jonge*, niet meer in aenmerking moet komen, dan zijn vader, dewijl in deze zoo belangryke akte van voogdyschap over zyne kinderen, hy niet als heelmeester wordt opgegeven; maer integendeel uit den heelen samenhang, schijnt te blyken, dat hy ook lakenkoopman was geweest.

Onlangs vond ik in de archieven van den voormaligen Raed van Vlaenderen eene levensbyzonderheid omtrent zekeren Jan de Weert van Yperen, die wat later dan de twee vroeger besprokene leefde, en die veeleer voor den zelfden als de dichter moet beschouwd worden.

Men leest in het register *Akten en Sentencien*, dat den 26 van Lauwmaend 1376, vóór 's Graven *Audiencie*, te Gent, zich de volgende zaek opdeed :

Tusschen Pietren den Weert an deene zide, ende Rogier vander Woestinen, an dandere zide, van dat Rogier hem ontseit souden hebben omme eenige leelichede, die Jan de Weerdt, svorseits Pieters broeder, ghedaen souden hebben Rogiers zustere, so hebben de Heren, mits dat Pieter niet vóór oghen comen dorsten omme den ducht van Rogier, eenen vrede ghedaen nemen van Rogier over hem ende de sine tot *Quasimodo* naest commende. Ende dien vrede gaf hi in de hand van den souverain bailliu; ende men sal scriven den bailliu van

(1) *Belgisch Museum*, VIII, 1844. 264-283.

Yper, dat hi gheliken vrede neme van Pietren vors. Ende beide partyen hebben dach ter naeste audiencië, omme hemlieden te sprekene ende der zaken een hende te maken.

De zaek schijnt hierby ondergebleven te zijn, men vindt er ten minsten niets verder van gewaegd in het Register. Wat echter door eene « *lelichede* » aen eene vrouw gepleegd, werd verstaen, kan men zien in Maerlants' Alexander (IVe boek, vs. 95-102).

Jan de Weert hekelt in zyne werken scherp de onzedelijkheid van sommige standen; tegen de geestelijkheid vooral heeft hy bytende verwytingen. Zou het hier het geval zijn, zooals met meer zedeleeraers, die zich zelven best hunne berispingen zouden toe te passen hebben?

Wat er ook van zy, dat de *Rogier* uit de samenspraek van *Rogiere ende Janne*, die zich een « *leek rudaris* » noemt, de zelfde is als *Rogier vander Woestine,* ware zeer gewaegd te veronderstellen, zoo lang, het werk in den Comburgschen Codex voorhanden niet uitgegeven is ; maer wie *Rogier Van der Woestine* was, schijnt met zekerheid te kunnen bepaeld worden. Uit het verdienstelijk werk van den heer Edm. de Busscher, over de vroegste geschiedenis der schilderkunst te Gent[1], ziet men dat *Rogier vander Woestine*, een gentsch schilder was, die op het einde der XIVe en in de eerste jaren der volgende eeuw bloeide. Zijn vader *Segher vander Woestine*, ook een bekend schilder, komt in Stadsrekeningen voor tot op 1369, vermoedelijk tijdstip van zijn afsterven. Rogier, die mogelijk tydens de beroerten onder Yoens en Philips van Artevelde buiten Gent verbleef, wordt eerst in de stedelyke registers van 1386 vermeld. Hy stierf in het jaer 1416 of 1417.

C. A. Serrure.

---

(1) *Recherches sur les peintres gantois des XIVe et XVe siècles.* Gand, 1859, blz. 51 en volg.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

VII. Alexander de Medicis in Vlaenderen.

Deze vermogende, en door de geschiedschryvers hooggeprezen heer, werd door paus Clemens naer keizer Karel den Vijfde gezonden, om met hem over eenige gewichtige zaken, de regering rakende, te handelen. De gezant deed zoo veel geschenken aen het keizerlijk hof, hetwelk te dier tijd in Vlaenderen was, dat het hem zelven aen geld begon te ontbreken. Hy kon zoo eene groote menigte van dienaers en peerden, die hy medegebracht had, zonder schade en nadeel, niet plotselijk afschaffen, noch ook zoo haest geen wissel van Florentie bekomen; waerdoor hy zich in eene groote ongelegenheid bevond.

Een rijk koopman van Antwerpen bracht dezen vorst vijftig duizend kroonen, en bad hem ze te willen aenvaerden en daer na by betere gelegenheid weêr te betalen, zonder hier voor eenige rênte of wissel-geld te bedingen. Of nu deze dienst aen Alexander aengenaem was, behoeft niet gevraegd te worden. Maer gelijk al de kooplieden aen malkander hangen, en gewoon zijn elk ander te borgen, en niet altijd ter goeder trouw handelen, zoo gebeurde het, dat de Antwerpenaer door eenigen, die slechte zaken gemaekt hadden, zoodanig achteruit werd gezet, dat hy zich gedwongen vond, zynen toevlucht tot Alexander de Medicis te nemen. Deze vorst gaf hem de vijftig duizend kroonen weêr, en voegde er nog vijftig duizend andere by, tot eene betuiging van dankbaerheid wegens het groot vertrouwen, dat hy hem betoond had. Hy liet het nog daer by niet; want bovendien leende hy hem nog honderd duizend kroonen, op jaer en dag, zonder eenige rente.

S. de Vries, *De groote schouw-plaets der Lust-en-leerrijcke Geschiedenissen.* Utrecht 1670. in-8. bl. 96-97.

GEDICHTEN VAN CORNELIS CRUL, VAN ANTWERPEN.

1533.

Zie hier de eenige gedichten, welke tot ons schynen gekomen te zijn van eenen antwerpschen dichter, met name Cornelis Crul, die tijdgenoot is geweest van onze beroemde Anna Bijns. De acht stukjens, die hier volgen, maken te samen een bundeltjen uit van slechts vijftien bladen of negen-en-twintig bladzyden op perkament in klein 12°-formaet, door eene zeer fraeije hand omtrent den tijd zelven geschreven, dat de gedichten vervaerdigd werden. Op elke bladzyde staen doorgaends slechts dertien regels, zoo dat elke strofe van het eerste gedicht eene dezer vult. In dat eerste stuk zijn de aenvangletters van het eerste vers, alsook de laetste regel van elke strofe in rooden inkt geschreven. De eerste letters van al de verzen der drie kleine stukjens, welke hier de nummers II, III en IV dragen, zijn insgelijks in rooden inkt.

Dat handschriftjen behoorde vroeger toe aen den reeds meermalen in dit *Museum* gemelden engelschen boekminnaer, R. Heber; en ik deed het aenkoopen op de elfde veiling van zyne zoo uitmuntende als verbazend talryke bibliotheek, welke te Londen in 1836 plaets had (1). Op die zelfde verkooping, welke

---

(1) Het komt voor in de : *Bibliotheca Heberiana. Part the eleventh. Manuscripts*, bl. 3, onder nr 343. En staet aldaer beschreven : *Crul (Cornelis). Sacred poetry, in Flemish. On vellum; of the* XVth *century.*

uitsluitelyk uit handschriften bestond, was ook de Codex voorhanden, welke onzen Reinaert bevat, en waerop ik des tijds by 's Landsbestuer de aendacht trok. Deze werd, zooals men weet, op mijn aenraden en op dat van mynen vriend Willems, voor de koninklyke bibliotheek te Brussel aengekocht, en vervolgends door dien geleerde uitgegeven.

In de *Retrograde,* welke hierachter onder n^r IV volgt, heeft Cornelis Crul ons zelf met zynen naem bekend gemaekt, terwijl men uit het jaertellend vers, *Carnation*, alhier onder n^r III gedrukt, mag opmaken, dat hy in 1533 te Antwerpen leefde. Hy geeft daerin immers met groote nauwkeurigheid de oorzaek op van den verschrikkelyken brand, die op den 6^den Oktober van gemeld jaer in de Ons-Lieve-Vrouwe- of Hoofdkerk uitborst en een gedeelte van dat heerlijk gebouw verslond.

Zie hier hoe de heeren Mertens en Torfs, in hunne *Geschiedenis van Antwerpen*, van de ramp spreken, die alsdan de Onze-Lieve-Vrouwekerk trof : « De notaris Bertryn (1) beweert, dat het vuer was aengekomen by slecht uitgedoofde turven. Grapheus zegt van zynen kant, dat het vuer ontstak door een gordyn, hetwelk aen eene flambouw vlam vlatte, en vervolgens tot St.-Gummarusaltaer oversloeg. Hoe het zy, de vlammen, welke eerst de beuken hadden aengegrepen, waren zoo snel voortgeloopen, dat schier het gansche bouwgevaerte in weinig tyds het aenzien van eenen gloeijenden berg had verkregen. Reeds waren de ribben, kepers, nokken en verder dakwerk weggebrand, en droop het gesmolten lood van de dakgoten; reeds lagen de meeste altaren in volle assche, en was het groot portael, toen geheel van hout, aen het vonken; reeds blakerden de vlammen in dikke rookkolommen rondom den toren, en lekten deszelfs dwarsbalken

(1) Schryver van eene kronijk van Antwerpen, die slechts in handschrift bestaet.

en zuilen, als de burgemeester Lancelot van Ursel kwam toegesneld en met eene magt van mannen aen het blusschen viel. »

« De taek was niet gemakkelyk. De door schrik overmande en onthutste volksschaer had schier alle hoop van behoud opgegegeven, en liet branden wat branden wilde. Van Ursel liet zich echter daerdoor niet wederhouden; maer haestte zich de orde te herstellen en het aenvoeren van bluschmiddelen te regelen. Door zyne woorden, en nog meer door zyn voorbeeld en zelfsopoffering, wist hy allen aen te moedigen. Drie honderd onverschrokken borsten waren daer, die den vyand met verdubbelde krachten aengrepen, en met eenen nieuwen vloed van water overstelpten. Eindelyk, dank aen de kunstlievende yvering, treffende koelbloedigheid en schrander beleid des edelen Burgemeesters, mogt hy daervan de vruchten inzamelen : tegen den morgen was men het vuer meester, wel is waer, nadat het ysselyke verwoestingen had aengerigt. Ook zou het moeijelyk zyn te beschryven in welken bedroefden staet de kerk zich bevond : zeven en vyftig altaren vertoonden niets dan uitgebrande puinhoopen; en het verkoolde geraemte van het dakwerk lag onder de smeulende asch op den vloer, zoo hevig hadden de vlammen gewoed, dat verscheidene pilaren door en door gespleten of gebarsten waren. (1) »

Volgends het gedichtjen van Crul zou de brand ontstaen zijn vóór Sinte-Gummarus-autaer door het uitdoen van eene toorts, waervan de gensters in eene *rieten venster* vlogen, die dadelijk in vlammen kwam en het vuer zeer rasch alom verspreidde.

---

(1) Mertens en Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*, D. III. bl. 97. — In de *Nieuwe geschiedenis van Antwerpen* door Torfs, wordt van dien brand slechts met een enkel woord gewag gemaekt bl. 132. — Zie ook : Génard, *Verhandeling over O. L. Vrouwe kerk*, in de *Verzameling der Graf- en gedenkschriften van de Provincie Antwerpen*, bl. XX — XXII.

In 1533, toen dit onheil voorviel, was men juist bezig aen het *Nieuwe werk*, dat is aen het bouwen van een nieuw en meer verheven koor om hetgene, dat thands bestaet, te vervangen. Het is dus mogelijk, dat eenige vensters der kerk, waeraen nog de glasramen ontbraken, met rieten schutsels toegemaekt waren, en dat de brand wezenlijk ontstond zooals Crul het verhaelt.

Als dichter is onze Crul niet zoo schilderend, niet zoo krachtig als Anna Bijns; nochtans bevat zijn eerste en uitgebreidste stuk, waervan hy, het is waer, de stof uit de Psalmen van den koninklyken Profeet heeft getrokken, zeer schoone strofen. Het is met hem het geval zooals met de meeste schryvers uit dat tijdvak: zy verspilden hun talent in het uitvoeren van kunstgrepen, waervan alle zes de hier volgende stukjens ten bewyze strekken, en om hoogdravend te schynen, gebruikten ze met voorliefde basterdwoorden, waervan ze meer dan eens den zin niet te recht begrepen, en dit alles in plaets van eenvoudig de tael, die zy van hunne moeder geleerd hadden, uit hunne pen te laten vloeijen.

Het eerste en voornaemste der gedichten, die ik hier opneem, schijnt in dien tijd eenen nog al grooten opgang gemaekt te hebben. In der daed, het werd meer dan eens ter pers gelegd, en indien het opnieuw in het *Museum* verschijnt, is het om geheel den inhoud van het bundeltjen by een te hebben, en ook omdat de oude drukken der zestiende eeuw hooge zeldzaemheden zijn, waervan ik slechts in myne bibliotheek exemplaren ken.

Ik heb voor my liggen :

1. Eenen ghee-
stelijcken A. B.
Wt de heylighe schrift in
dichte ghestelt.

Mattheus Cromivs

ghedruct Tantwerpen.
M. D. en. XLIII.

Klein-octaef; titel en zeven bladen, waervan het laetste wit is gebleven; te samen 16 bladzyden.

En 2°

DEN GEESTELIJCKE
A. B. ghetoghen wt den Psalmen van Dauid. Ende is seer profitelijck eñ oor boorlijc voor alle kersten menschen, by sondere alle Jonghers om alle duechden daer wt te leeren tot secoers ende baete van haerder zielen, ende is nyeuwelinge gheuisiteert eñ geapprobeert by M. Marten Cools licentiaet inder Godheyt ende Pastoor vander collegie ende kercke van S. Goele binnen der stadt van Bruessel, ende is toeghelaten ende ghegheuen wt den Secreten rade tot Bruessel Willem Arents te moghen vercoopē ende distribueren sonder yemandts toesegghen, o uer alle onse landen ende heerlijcheden, steden, en bevrijheden. Ghegheuen wt Bruessel den ·xxx· dach Aprilis. Anno 1551.

Onderteekent
M. JAN DE LANGHE.

Hieronder staet eene houtsnede voorstellende Christus aen het kruis tusschen de twee moordenaren.

Het boekjen is een klein-octaef van acht bladen of zestien bladzyden. Op de voorzyde der voorlaetste leest men :

Gheprint tot Louen op dyc Proosstrate naest
den schilt vā Henegouwe, by my Hugo
Cornwels gheswNoren boecprinter.
Int iaer ons Heerē. M.D.LI.

En op de laetste bladzyde is eene houtsnede verbeeldende David, die Goliath verslaet; in de verte de stad Jerusalem.

Waerschijnlijk was dit het vignet van Hugo Cornwels, eenen drukker, van welken, hetzy hier in 't voorbygaen gezegd, my nooit eenig ander boek is voorgekomen.

De teksten der twee uitgaven komen hier en daer met dien, welken ik naer het handschrift laet drukken, als verre weg de zuiverste lezing opleverende, niet overeen. Nochtans bestaet meestal het verschil slechts in de spelling of de vernieuwing van sommige woorden. De leuvensche uitgave van 1551 is ruim zoo goed als de antwerpsche van 1543. Opmerking verdient, dat in deze laetste aen het einde eene zes-en-twintigste strofe tot *Besluyt* bygevoegd is, welke noch in het handschrift, noch in den leuvenschen druk voorkomt.

Zie hier die regelen, waervan de vier eerste nog eens de letters van A tot Z bevatten, en op nieuw een staeltjen opleveren van de kunstgrepen, waeraen de dichters uit die eeuw hunnen tijd verspilden.

Als Beghinnende Const Doende Een Fondeersel
Gheef Hier Ick Kenlijc, Luttel Machts Natuerlijc,
Om Proeuen Quam Rasch Sulck Triumpheersel,
Vant Xtracst Ysraels Zo et 9onfoort(1) is ruerlijc,
const ick mijnen A B bet schriuen figuerlijc,
rechtuaerdich ic deedt met herten blij,
want ghewillich werck en is niet suerlijc
laet ick mi duncken macht wesen vri,
siet aen mijn simpelheyt alle meesters ghi,
noyt en leerde ic in consten yet clercx,
al is ghefaelgeert hier diewils doer mi
scholieren maken eerst veel slechtelicx wercx,
en ionghe discipelen en gheeft men niet stercx.

Alhoewel de naem des dichters slechts in een der kleine stukjens uit het handschrift, namelijk de *Retrograde*, voorkomt, mag men hem gerust al het overige toeschryven, niet alleen omdat dit al te samen een bundeltjen uitmaekt, maer om dat overal de zelfde schrijftrant doorstraelt.

---

(1) Op de letter z volgen de in de middeleeuwsche handschriften gebruikt wordende verkortingen om *het* en *con* uit te drukken. Zie daervan een voorbeeld in *Vaderlandsche Museum*, D. II, bl. 408 en hier verder bl. 396.

I.

1.

Anhoort doch, Heere, dijnnen dienaer belast,
die totter hellen heel was ghesoncken ;
mijn wederpartie huer haestelic rast;
om my te verdrucken staen zy en loncken;
zy hebben my bittren dranc gheschoncken ;
ontfermpt mijns, Heere, midts dijnder dueght,
maect my als u appostelen droncken
vanden nieuwen most, die den gheest verhueght.
Leert my bidden, dwelc ghy vermueght;
doet op mijn lippen, mijn stemme zal rysen,
trect my naer u, verwint mijn jueght.
Dijnnen lof zal ic volcommelic bewysen ;
die heidenen u met veel worden prysen.

2.

Besiet mijn allende, anhoort mijn kermen ;
mijn ghebet laedt in u oren clincken :
ic rouppe tot u, wilt mijns ontfermen.
ô Heere, wilt my doch vruegh ghedincken !
overvloedich my die tranen ontzincken,
ontfanct mijn crisschen, mijn zuchten en beven ;
ic en can gherusten, heten, ghedrincken ;
die watren des drucx zijn hoghe verheven ;
mijn ghebeenten verdort, mijn crachten begheven;
dijn pilen hebben my al te zeer doorwont.
Haest u gheringhe, vernieut mijn leven;
mijn wederpartie zouct zo menighen vont;
maer, Heere, als ghy wilt, zo ben ic ghezont.

3.

Cranc van machte ende heel verduistert,
van boven tot beneden 't es al gheschent;
mijnnen viant leit zo nau en luistert;
in my en es gheen cracht meer bekent.

Waer ic ghekeert ben ofte ghewent,
an allen canten es druckich lyden;
die hoghe berghen zijn nu present
op my ghevallen, an allen zyden;
maer, Heere, ghy alleen mooght my verbliden,
anhoort my allendich die ben versteken;
ghy weedt die jaren, hueren en tyden,
als ben ic nu vanden wech gheweken,
die den Heere betrout en zal niet ghebreken.

4.

Dught, ancxt en zorghe zijn my vercnapende;
ommachteloos vindic my zelven ghestrect;
mijn wederpartie vindt my nu slapende,
dies es hy suptillic op my verwect,
om dat ic door zonde ben inperfect,
door my ghecorrumpeerde broossche natuere;
zoo ziet hy my naectelic, onghedect,
en wilt my verschueren in elcke huere;
maer, Heere, anziet ghy u creatuere
verdruct ter aerden ligghende, beprouft,
en hoe den viant die wreede figuere
mijnnen geest inwendich door 't vleesch bedrouft.
Die den strijt zal winnen Gods hulpe behouft.

5.

En es dit niet wel een zelsaem wondre,
dat ze huer tanden dus hebben ghewedt?
Zy spannen huer boghen secreet, byzondre
huer tanden nidich op mijn ziele ghezedt;
zy spreien behendich een bedrieghelic net;
om my te vanghen zy nerstelich waecken;
maer, Heere, anhoort doch mijn ghebet,
helpt my vernielen dees aertsche draecken;
op u wil ic mijn hope staecken,
anders moest ic huer wreetheit subject zijn;
gheeft my den wille en 't volbrenghen der zaecken,
zo zullen zy van u door my beghect zijn.
Huit hem zelven en can gheen vleesch perfect zijn.

6.

Faelgeert my niet, Heere, in deser noot;
leert mijn voeten op 't rechte treden;
zijt my een casteel van machte groot;
dijnnen rechten erm brinct my in vreden,
als compt mijn wederpartie ghestreden
met ghesperde caecken en meinen ontzinnen,
leghtze onder mijn voeten beneden,
op datze u moghende hant bekinnen;
met u wil ic den strijt beghinnen,
zo werdt huer voornemen heel vertraeght,
als zijn zy stout om my te verwinnen;
door u es menighen strijt ghewaeght;
't es goet te vervolghen, dat de Heere verjaeght!

7.

Ghenadighe Heere, wilt mijns ontsetten,
ghy zijt die thoevlucht, die ic belie;
mijns viants voornemen wilt doch beletten,
mynen schilt, mijn beschermsel zide ghie;
die meinschelike hulpe zet ic op dzie,
mijn borght, mijn steenrootse, mijn stercheit en al,
daer ic op betrouwe tot elcken tie;
mijn troost, mijn thoeverlaet, mijn meeste ghetal,
ghy, die my bevrijd voor 't vians val;
een victorieus princhе, zoet in 't anschouwen,
anders gheen hulpere binnen tzweerels dal.
Wie can hem voor u macht onthouwen?
vermalendijt die hem op menschen betrouwen!

8.

Hoort doch, Heere, huer stauttelic dreighen
en huer blasphemich verwoedende quaet.
Zy doen my gheel ten gronde neighen:
ic sta, ic en weet nau hoet met my gaet.
Hoe zijn zy verheven in den hooghsten graet
ende en dencken om geen dessenderen!

maer hoe 't gras lustigher en riper staet,
hoe den maytijt naerder es om mijnneren;
als ziet mense hoghelic triumpheren,
ghelijc den rooc zullen zy verdwynen;
't en baedt subtilheit, noch arguweren,
den Heere vernieltse met groten dossynen.
Der weerelt voorspoet vergaet met pynen.

9.

Ic hebbe ghelooft huit mijnder herten,
daeromme spreect mijnnen mont voorwaer;
die Heere anziet ons bitter smerten
en gheneest ons deerlic lyden zwaer;
als was ic in anext ende in grooten vaer,
dat hy my midts zonde hadde vergheten,
ic zie zijn goetheit zo openbaer;
hy zal mijn ziele vrueght laten weten;
mijn ghebeenten kennelic doen hoghe secreten.
Dies wil ic my vóór zijn oghen stellen,
zijnde met David in drucke ghezeten,
wil ic mijn ghebreken voor hem vertellen.
God helpt zijn vrienden huit 't diepste der hellen!

10.

Keert tot my, Heere, mijn booshcit beken ic;
die zonde es in my altijts teghen gestaen.
Vóór u oghen alleenne een zondaer ben ic,
en teghen u hebbic dit quaet ghedaen.
Ontfermpt u mijns, Heere, naer u vermaen;
zo bliven dijn worden rechtvaerdich ghepresen,
en ghy verwint alle oordeellen zaen.
Wy zijn doch alle in zonden gheresen;
ghy moedt ons troost, ons thoevlucht wesen;
den steen des anstoots, ons vast confoort;
des zondaers mesmaectte crancheit ghenesen,
diedt al ghefondeert heeft op deeuich woort;
dees wijsheit heeft tzweerels wijsheit verstoort!

11.

Laedt u ghenoughen mijn theere complexcie:
mijn moeder heeft my in zonden ghebaert,
ende niet dan boosheit en es mijn affectie;
ic ben metter broosscher natueren bezwaert.
'tGoet, dat ic wille, hebbe ic ghespaert,
en 't quaet, dat ic hate, dicmaels vulbrocht.
Dus hebbic huit my zelven de zonden vergaert
en door u gracie de dueght ghesocht;
mijn vleesch en hadde dat noint ghedocht,
want alle menschen zijn als hoy ghemeene;
ghy hebt voldaen, dat ic niet en vermocht,
ons rechtvaerdicheit, en besmedt onreene.
Daer en es niemant die goet doet, oec niet eene!

12.

My zelven mach ic dan wel verfoeyen,
als ic my spieghele in dijnne wet;
om die te volbringhen wil icx my moeyen;
maer 't vleesch es 't ghene dat my beledt;
zy leert ons een leven rein ombesmedt,
publicerende, Heere, wat ghy beghcert,
heisschende dwerc en den wille met.
Och! zy es zo goet en zo heel expeert;
maer laes! als een tweesnydende zweert
slaetse my mesdadich heel te gronde.
Als overtredre zo ben ic weert
verdomt te zijn tot elcken stonden.
Door die wet en compt maer kennis van zonde.

13.

Niet en gaet, Heere, met dijnnen cnechte
in dijn rechtvaerdigheit om zijn zaecken te vermonden yet;
want in u teghenwordicheit naer 't gherechte
en wort gheen levende rechtvaerdich vonden niet.

Wy zijn de ghene die Adam in zonden liet;
ons huitterste wercken zijn heel vilein;
maer, Heere, tot my in desen stonden ziet,
om dijns gheloofs wille zoo ben ic rein.
Dijnne gherechticheit die eys 't certain
diedt al can ghenesen, dat 't vleesch bevleet.
Als sijn ons duechden, eylaessen! clein,
en tsmeinschen natuere tot zonden trect,
dyne bermhertich boven wercken strect.

14.

Opent mijn oghen, zo crijgh ic 't ghezichte
ende mijn zalicheit zal ic terstont anzien;
hy quam inde weerelt met zijnnen lichte:
die duysternissen moesten rasch van hem vliên;
hy heeft die sacrificie voor allen liên,
naer Melchisedech oorden zelven voldaen;
hy es de guene certein door wien
wy in 't huis des Heeren nu moghen gaen;
't es hem al onder zijn voeten ghestaen;
alle oordeelen zijn hem thoe ghescreven.
Wie in hem ghelooft, heeft ghenade ontfaen
en es vaste gherft in deeuwich leven;
den mensch en es anders gheenen naem gegeven.

15.

Prouft die goetheit nu vanden Heere,
want hy en begheert tot gheenen stonden
den doot vanden zondaer, maer dat hy bekeere
en worde in hem dan levendich vonden.
Hy bedect ons boosheit, vaeght huit de zonden,
rennicht de nieren, maect heel sneewit,
wast met yzopen, cureert de wonden.
Zijn troostelicke bootschap es doch dit:
al dat ghevallen es slaet op en zidt;
om niet mooghdy wijn en melc halen,
als waren wy voormaels tot zonden verhidt,
als die Heere verheft, wie mach ons dalen?
Die hem zelven betrout moet dicwils falen.

16.

Quaet waren wy menschen door overtredinghe,
gaende van d'een quaet in dander voort;
quaet was den offer, onsen dienst, ons bedinghen;
door 't quaet was God-Vadre te rechte verstoort;
maer 't ghelove in God-Zone gheeft goet confoort,
ons stellende is God-Heilich Geest in vreden;
zo dat wy ons lichaem, als't heilighen behoort,
tot een levende offrande besteden,
omme wapenen te zyne der gherechticheden,
die de vierighe pilen des viants blusten.
De zonde en crijght gheen macht meer ons leden
gheoorsaem te maecken tot haren lusten.
Wel hem, die den Saboth des Heeren zo rusten!

17.

Rasch, felle vervolghers, subitelec sneeft,
ic diffier u macht ende al u cnechten,
want mijn verlosser nu crachtelic leeft;
hy zal zijn goetheit an Sion hechten,
die mueren van Jherusalem weder op rechten,
daer al u macht voor moet bezwijcken.
Als comdy briesschende als leeuwen om vechten,
voor mijnnen standaert moedtty nu wijcken.
Meindy dat ic betrouwe op schilde, pijcken,
rosvolc, bolwerc of op tsmeinschen kindren?
Als quamen op ons alder weerelt rijcken,
zy en zouden ons palen niet vermindren.
Es God met ons, wie mach ons indren?

18.

Slaet op trompetten, maect groot gheclanc,
die vianden beghinnen voor my te vluchten;
ic crighe victorie jeghen hueren danc
en jaeghse naer in allen ghehuchten.
De Heer heeft verstoort al huer gheruchten.

Zy worden te schanden, die my beniden;
hy heeft in vrueght verkeert mijn zuchten.
In Jacobs stercheit wil ic verbliden,
hy leert my stauttelic in 't her nu ryden,
mijn hoot oprechten, mijn vingheren rueren,
mijn voeten orloghen, mijn handen stryden;
ic springh met mynen God over die mueren.
Wie can jeghen zijn moghende hant gheduеren?

19.

Totten Heere wil ic mijn ziel verheffen,
mijn vervolghers zijn nu verre veriaeght;
hy zal my leiden op den wech zo effen,
dat ic niet en slippere hoe zeer dat vlaeght.
Hem zy lof die alle gherechticheit behaeght,
hy heeft anzien ons zwaer allende
en onser vianden voornemen gheplaeght;
hy verlost ghevanghen, hy verlicht de blende;
hy bewaert onder zijn vlueghels die bekende,
ghelijc den schelappel vander oghen;
't zweet der godlosen brinct hy ten hende,
die betraende wanghen can hy verdroghen,
den hoghen verneren, den neren verhoghen.

20.

Vrolic laedt ons wesen verhueght,
den Heere volmaectte kennis bewysen;
hy zal dlant vervullen met zijnder dueght,
ons dorstighe laven, die honghert spysen;
die bedructe van herten weder veriolysen.
Hy doet in hemel, in aerde zijn macht :
die vruchten wassen, die planten rysen.
Wat can hem ghebreken, die op hem wacht?
Hy heeft zijn beloften altijts altijts volbracht,
die hy Abraham, Yzac ende Jacob deden ;
hy es den pilaer mijns levens cracht,
dies stort ic daghelicx voor hem mijn bede.
Hy brenct zijn vrienden in d'eeuwighe vrede.

21.

Xxperience[1] doet my sijn werc oirconden,
ziende hoe wonderlic hy 't al regeert.
Zy verbreiden zynen lof in allen monden,
want elc et zijnne ghestadich uzeert;
die hemelen der hemelen, rein ghefondeert,
loven, vercondighen, huitspreken zijn heere;
loof hem ghy ynghelen, alle menschen verneert:
coninghen, vorsten, rechters haest zeere,
jonghelinghen, maeghden, looft oic den Heere,
in dorpen, in steden, in 't princhen hoven;
hy conforteert ons crancke leden theere,
en zalft ons met graciën onder en boven.
Al wat adem heeft moet den heere loven.

22.

Yoeght, zijnght, danst en maecket in roeren;
looft hem met phalmen, aerpen en snaren,
speelt op thimbalen, pipen, tamboeren;
looft hem alle, ghy hemelsche scharen;
ghy dochters van Sion wilt nu vergaren,
huit allen poorten Gods heere vertellen;
en wilt dijnnen broeders tzijnnen naem verclaren,
dijn instrumenten op 't zoetste stellen;
vergadert in een alle Ysraëls ghezellen
en zyncht een nieu liet rein, onbesmedt.
Hy en zal zijn volc met hongher niet quellen,
maer leidenze in een weide zeer goet en vet.
Der ouders herpen es der heilighe ghebet.

23.

Zonne, mane ende 't firmament,
looft ghy sterren ende alle planneten;
blicxem, dondre huitten wolcken ghezent,
doen ons die moghentheit des Heeren weten.

(1) *Xxperience*, aldus.

Dlicht, duysternissen, alle hoghe secreten,
reghen, wint, dau, mist, haghel, snee, ijs,
berghen, dalen, dafgronden ommeten,
vier, water, lucht, aerde, gheeft lof en prijs;
cruden, vruchten, elcken boom of rijs,
alle metalen, gemmen, hoe vaste ghestaect,
loven, dancken en maecken ons wijs
huer scheppers werc, dwelc niemant en laect,
want zijn handen hebben dit al ghemaect.

24.

'T loven hem alle crupende dieren,
draken, serpenten, der adren gheslachten;
hoe wonderlic bezorght hy die cleinste mieren,
die jonghe ravens, die op hem wachten!
dies zy hem lof huit allen ghedachten.
Hy spyset al t' samen, minst metten meesten,
of 't zoude vergaen en van hongher versmachten;
en loven hem alle manieren van beesten,
in bosschen, in weyen, in wilde foreesten;
looft hem, ghy visschen, die u in 't water genert,
looft hem alle, levende gheesten,
looft hem alle voghelen, die zijt ghevert,
want God es alder eeren wert.

25.

9fortcert[1] u alle, ghy christenen menschen,
die hier in drucke of tribulacie zijt;
wilt met bedinghen om hulpe wenschen,
want dleven der meinschen es eenen strijt.
Ziet met wien ghy vechtende zijt:
jeghen u eyghin lusten met vleesch en bloede,
jeghen tzweerels regenten, jeghen tvians nijt.
Waect, weest nuchteren, zijt op u hoede,
bekent u overtredinghe als de vroede;

(1) Zie de aenteekening hiervoren, bl. 386.

de Heere der heirscharen zal u ontfermen,
als ghy verlost zijt met Christus bloede ;
geeft hem die heere, ghedinct den ermen,
God zal u inder eeuwicheit oic beschermen.

II.

Den A B C in 't corte.

Anhoort ons, Heere, in deser allende,
Boedt tzweerels tweedracht en arguatie ;
Cureert elcx herte van 's duvels bende ;
Domineert in ons, doch door u gracie
En versteect alle valsche disputatie.
Foortse en ghewelt wilt oic ontrecken ;
Gheeft een recht verstant, een vaste fondatie.
Heere, wilt u wort voor ons ontdecken,
Inwendich ghelove tot dueghden strecken,
Keert vleesschelicken lust en eyghin baete.
Laedt ons elc andren tot dueghden verwecken
Met perfecte liefde, dat 's caritate.
Nu bewijst u ghelove, ghy volc van state,
Oft milde door de liefde can wercken ;
Puer, ongheveinst met bliden ghelate.
Quade vruchten en laedt aen u niet mercken ;
Rechtverdich ghelove can liefde verstercken.
Siet hoe God zijn liefde ghinc openbaren,
Thonende bermherticheit in allen percken,
Wanneer wy zijn meeste vianden waren.
Xps[1] en heeft hem niet willen sparen
Yeghelic te helpen, die hem belijdt.
Zoo es dan zalich, naer Pauwels verclaren,
'T ghene dat int 't ghelove strijdt ;
9trarie[2] 't ghelove es vermallendijt.

(1) *Xps*, de gewone verkorting voor : *Christus*.
(2) Zie de aenteekening op bladzyde 386.

III.

Carnation.

Memoralicke zinnen wilt anmercken :
Clein genstren ontsteken wel groote kercken,
Condy in Antwerpen anschouwen hier :
Crachteghe yzeren en groote wercken
Cloven ontstucken, doen schuerden die zercken;
Calommen schelferden door 't vresselic vier.
Vóór Sente-Gommarts autaer begonst 't dangier
Van een huutghedaen torste, of zulcke gebreken,
Vlieghende in een rieten vensten (1) schier;
Vlammich was 't allomme zeer rasch ontsteken,
Verbrandende juweelen, gheen schoonder om spreken,
Veel costelicke stucken zijn nu ghemijnneert.
In Octobre den zessten dach, nau ghebleken,
Is dees kercke, maer den choor niet, verdestruweert;
Insghelicx werdt den thoren met machte gesalveert.

IV.

Retrograde.

Conforteert my nu, och! Heere laudabel,
Ontrent ons zijn die vianden fier;
Regeert doch 't vleesch ghenesende curabel;
Neggligent en onachsaem zijn wy schier,
Exellent princhе, ghy bevrijdt 't dangier;
Leest ons inwendich en tsmenscheit spaert.
Inprent liefde door 't ghelove hier,
Sneeft ons van boosheit, alle quaetheit verhaert,
Cleeft an ons vastelic, wy sijn bewaert,
Rustich voorvechtre, thoevlucht ghemeene,
Vergheeft zonde, die bermherticheit baert;
Lustich domineert ghy, ô God, alleene!

---

(1) *Vensten*; lees *venster*.

V.

Baladen van achten.

Zulc mensch es prijsselic,
die God gerne eert,
Hy doet zeer wijsselic,
dies de boosheit keert.
Daermen dueght an leert,
hoogh wort hy verheven,
Dus God wort vermeert,
zo comdy in 't leven.

die zijn lusten volbrenct,
es dwaes en zod.
die den ermen crenct,
veracht Gods ghebod.
hy waer werdich bespodt,
die valschelic lieght.
ghy crijght tvians cod
en ghy elcken bedrieght.

VI.

Baladen van achten.

Tsy dy wijfs en mannen,
die oorloghe anthieren,
Laedtse alle bannen,
die hem qualic regieren,
Die 't volc pilieren,
zy Lucifers ghezelle,
Die niet en wilt obedieren,
God verleenne hem dhelle,

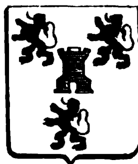
die pais willen hauwen,
zijn alle Gods neven.
die twisten schauwen ;
ic pryse boven screven.
hem wensch ic deeuwich leven,
die hem vought tzijnne als vrient.
hy werdt hyer naer verheven,
die zijnnen schepper dient.

GRAFSCHRIFT.

—

In de groote kerk te Haerlem leest men het volgende :

Hier leit begraven
HANS VAN DE CASTEELE
gebooren tot Meenen,
overleden den 13 maert,
1649.

Esaiæ 40. v. vi.
Alle vleesch is gras
ende alle syne goeder-
tierentheit als een
bloeme des velts.

Wie deze Van de Casteele was, en waerom hy naer Holland trok, weet ik niet. Het wapen is een zilveren veld, waerop een burcht of kasteel van azuer, omringd met drie leeuwen van sabel, getongd en genageld van keel. Een ander geslacht *Vanden Castele* of *Vande Casteele* droeg drie zilveren burchten of kasteelen op een veld van keel.

PL. I

1.

Z.

2.

Z

3.

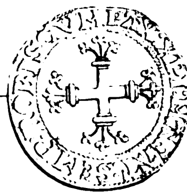
B

4.

Z.

5.

Z.

G. Lavalette. Fec.

NUMISMATIEK.

§ I. Onuitgegevene munten van Brabant.

In de verzameling van mynen vader zijn eenige brabantsche munten voorhanden, die niet in het belangrijk werk van professor Van der Chijs voorkomen (1). Ik trek hier op een viertal dezer de aendacht.

HERTOG JAN II (1294-1312).

1. + MONETA BRVXEL. Een kasteel of stadspoort met twee torens aen de zyden, in eenen rand van twaelf schildjens, op ieder van welke drie bolletjens.

KEERZYDE : + MONETA BRVXEL. (binnenste omschrift); + NOMEN DOMINI NOSTRI SIT BENEDICTVM. (buitenste omschrift). Kruis.

Zilver. Pl. I n° 1. GROOT.

Dit stuk is in alles gelijk aen dat hetwelk by *Van der Chijs* op pl. VI n° 9 voorkomt, uitgenomen dat aldaer op de keerzyde in den binnenrand rond het kruis : BRABANTIE DVX, in plaets van : MONETA BRVXEL. te lezen staet.

Ik ben het met den leidschen hoogleeraer eens, om de door hem beschrevene munt, alsook de hier uitgegevene, aen de regering van hertog Jan II toe te schryven; de reden waerom op deze laetste alle melding van den brabantschen vorst weggelaten werd is my echter niet gebleken.

(1) *De Munten der hertogdommen Braband en Limburg.* Haarlem, 1851.

HERTOG JAN III (1312-1355).

2. + MONETA ⁑ ANWPENSIS. Links loopend leeuwken.
KEERZYDE : JOHANNIS ⁑ DVX ⁑ BRABAN. Kruis.

Zilver. Pl. II n° 2. 1/3 VAN DEN LEEUWENGROOT.

3. + MONETA ANWPENSIS. Links loopend leeuwken.
KEERZYDE : LVDOVIC : COMES. FLAD. Kruis.

Billoen. Pl. II n° 3. 1/3 VAN DEN LEEUWENGROOT.

Dit laetste stuk is in *zwart billoen*, zijnde zeer waerschijnlijk eene nabootsing van eenen valschen munter uit den tijd. In alle gevalle is het toch eene zeer belangryke munt, dewijl zy bewijst, dat er stukken te Antwerpen werden geslagen met den naem van Lodewijk van Nevers, graef van Vlaenderen, waerschijnlijk ter gelegenheid van het traktaet van Dendermonde, den 31 Maert 1336, tusschen Brabant en Vlaenderen gesloten. Dergelijk stukjen, doch voor Halen in plaets van voor Antwerpen geslagen, was van Lodewijk van Crecy reeds bekend. Het staet beschreven in het zoo verdienstelijk werk van wylen mynen vriend Victor Gaillard over de munten van Vlaenderen (1).

PHILIPS-DE-GOEDE (1419-1467).

4. + PHS DVX BVRG — BRAB. Z. LIMB. De H. Pieter ten halven lyve, houdende in de eene hand eenen sleutel, in de andere een boek, onder hem het wapenschild van Burgondië.
KEERZYDE : PAX XPI MANEAT SEMPER NOBISCVM (de vrede van Christus blyve steeds met ons). Kruis met klaverbladeren aen de kanten versierd.

Zilver. Pl. II n° 4. 1/2 ST.-PIETERSGROOT.

Dit stuk is de halve van hetgeen by *Van der Chijs* op plaet XXXIV n° 6 afgebeeld staet.

(1) *Recherches sur les monnaies des Comtes de Flandre.* Gand, 1856, blz. 155.

1

K.

1582
HONSCOTA
DESTRVCTA
EIVS INCOLE
NEOPORTVM
FVGATI HEC
FECERE

2

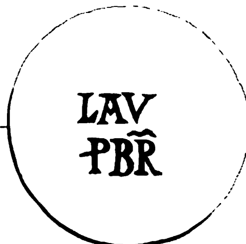
Z.

3

K.

LAV
PBR

4

K.

ANNO
1534

§ II. Onuitgegeven munt van het graefschap Loon.

Over de munten van het voormalig graefschap Loon, dat thands een aenzienlijk deel van belgisch Limburg uitmaekt, schreef vroeger de heer Pereau in de *Revue de numismatique belge,* een belangrijk artikel (1). Sedert dien werden enkele stukken van deze kleine vorsten hier en daer uitgegeven; ik zelf maekte er nog eenige in eenen lateren jaergang der *Revue* bekend (2).

Thands wil ik nog de aendacht trekken op eene munt van den laetsten graef van Loon, Diederik van Heinsberg (1336-1361), te Hasselt geslagen.

THEODRI. COMES LOS. De graef in vorstelijk gewaed houdende den rijksappel en schepter.

KEERZYDE : MONETA NOVA HASELENSIS. Kruis met bladeren versierd.

Zilver. Pl. I n° 5.

Diederik sloeg in zyne heerlijkheid van Heinsberg munten van de zelfde type, die niet heel zeldzaem zijn, en waerop reeds vroeger de aendacht werd gevestigd (3).

§ III. Penningjen betrekkelijk Hondschote en Nieupoort.

Het oudste penningjen, dat betrekking heeft op Nieupoort en tevens het eenige wellicht dat belang oplevert voor het kleine vlaemsch steedjen Hondschote, is het volgende, waervan ik nergends een tweede exemplaer aentrof.

Het stukjen stelt op de eene zyde het wapen van Nieupoort voor, zijnde een klimmende leeuw in eenen boot.

(1) D. II, blz. 87 en v.

(2) D. II, 2e reeks, bl. 18 en volg.

(3) *Revue de la numismatique belge*, D. V. blz. 260 en volg. — D. VI. blz. 193 en volg.

KEERZYDE : Midden het veld het volgend opschrift :

1582.
HONSCOTA
DESTRVCTA
EJVS INCOLE
NEOPORTVM
FVGATI HEC
FECERE.

Koper. Pl. II n° 1.

Hetgeen beduidt : 1582; na de verdelging van Hondschote hebben deszelfs inwoners naer Nieupoort gevlucht zijnde, dit doen slagen.

Tusschen Veurne en St.-Winoxbergen gelegen, was Hondschote, dat thands deel van Frankrijk maekt, in de middeneeuwen bekend door zyne lakenweveryen. Later verviel deze nyverheid, en de bloei van het steedjen ging vooral te niet onder Philips den Tweeden, tydens welks regering het herhaeldelijk, hetzy geheel of ten deele verwoest werd. In 1558 maekten de Franschen er zich meester van, en richteden er eene verschrikkelyke plundering aen; in 1576 woedde er een hevige brand, die met een aenzienlijk gedeelte der stad zes honderd weversgetouwen in asch legde; in 1582, te midden der algemeene verwarring, die alsdan ontstond, werd het overweldigd door fransche legerbenden, welke op last van den hertog van Alençon in het land waren gekomen, en weinig schilde het of de stad werd ten gronde vernield. Geheel de bevolking, althans geheel de katholieke bevolking — want de protestanten waren voor iets in de zaek — vluchtte naer Nieupoort, alwaer zy te dier gelegenheid den zeldzamen legpenning, dien ik hier beschrijf, als aendenken lieten slaen (1).

(1) PIERS, *Histoire de la ville de Bergues St. Winox. — Notices historiques sur Hondschoote*, etc. St. Omer, 1833. in-8.

§ IV. Friesche familiepenning.

—

Deze *gegraveerde* penning had ik het genoegen op een reisjen, onlangs in Noord-Nederland gedaen, aen te treffen.

H. VAN — HERMANA; gekroond wapenschild van het friesch geslacht *Hermana*.

A. VAN LYAUCKEMA; gekroond ruitvorming wapenschild van het friesch geslacht *Liauckama*.

Zilver. Pl. II n° 2.

Het stuk werd vervaerdigd ter gelegenheid van het huwelijk van Hessel Wijbrens van Hermana, met Anna van Liaukama, den 8 January 1596 gevierd.

Het geslacht van Hermana was een der aenzienlijkste uit Friesland; deszelfs genealogie opgesteld door den frieschen geschiedschryver Suffridus Petrus verscheen te Franeker in 1624, by Fredericus Heinsius, in-4. De afkomst der Liaukama's was niet min doorluchtig, een hunner, Siecke Liauckama, maekte zich reeds by den eersten kruistocht beroemd, en stierf den heldendood vóór Nicea. Het verblijf van dit geslacht was te Sixbierum, in de grieteny *Barradeel*.

Hessel van Hermana was de derde zoon van Riem van Hermana en zyne tweede vrouw Wijtse Riencks van Camstra (+ 4 Maert 1555). Anna van Liaucama was het elfde kind van Schelte van Liauckama (+ op H. Sacramentsdag 1579) en van zyne derde vrouw Jel van Dekema (+ 28 November 1583); zy zelve overleed in de kraem den 22 Maert 1603, zonder kinderen uit haer huwelijk.

Hessel Wybrens van Hermana, zooals talryke Friesen uit vroegere ceuw, had den smack van verre reizen te ondernemen. Begeerig om zich in de wetenschappen te oefenen en om vreemde

talen aen te leeren, bezocht hy in den jeugdigen ouderdom van 17 jaren, Duitschland, Engeland, Frankrijk, Spanje, Italië, Griekenland en eindelijk Jeruzalem : aldaer verkreeg hy den rang van ridder van Jeruzalem, en keerde toen in zijn vaderland terug. Hy was de laetste van zijn geslacht, en is te Minnertsga begraven.

Het wapen van het geslacht Hermana is van goud, met eenen dubbelen arend van zwart, waeronder drie zesbladige roozen of sterren van zilver en waernaest twee leeuwtjens van rood.

Dat van *Liauckama* bevat in de eerste helft een gouden veld met halven zwarten adelaer; terwijl de andere helft in het bovendeel, op een blauw veld, eene zesbladige roos of ster van goud draegt, en in het onderdeel eene gouden lelie op rood veld (1).

---

§ V. Kerkpenningen van Gent en Kortrijk.

In het tweede deel van dit *Museum* werden twee penningen der voormalige kerk van Ste-Pharaïldis, te Gent, voor het eerst bekend gemaekt, de eene dagteekenende uit de vijftiende eeuw, de andere van het tijdstip van den prins van Parma.

Thands is het my mogelijk, dank zy aen de welwillende mededeeling van den heer majoor Maillet, van Doornijk, eenen derden kerkpenning, berustende in zijn fraei kabinet, uit te geven. Volgens de tijdorde valt dit stuk tusschen de twee andere in.

SIG. CAPELLANORV. ECCLE — GANDEN SCTE. (dit is : Teeken of merk der kapellanen van de gentsche kerk der Heilige :) De H. Pharaïldis rechtstaende; zy draegt in de rechter hand den palmtak en in de linker een open boek. Naest haer op den grond staen twee

---

(1) De Haan en Van Halmael, *Stamboek van den frieschen vroegeren en lateren adel*. Leeuwarden 1846, I. p. 199-200, 246-247; II. blz. 134.

trapganzen. Midden het veld ziet men aen den eenen kant het jaertal 1508, aen den anderen kant het jaertal 1525.

KEERZYDE : In het veld staet ingesneden : LAU — PBR (*presbyter*, priester).

Koper. Pl. II n° 3.

Op den kerkpenning van Ste-Pharaïldis, dragende het jaertal 1585, die in het tweede deel des ***Museums*** werd afgebeeld, staet de naem van ***Michiel de la Roière***. Deze persoon zal wel dezelfde zijn als de pastoor van Afsné (een dorp op eene kleine uer afstands van Gent), wiens grafzerk aldaer nog in het koor ligt. Het is een blauwe steen, waerop men eenen kelk nevens het lam Gods ziet, met het opschrift :

Sepulture van heer
MICHIEL DE LA ROYERE
eerst ervachtich pastuer van Afsnede
na de reduxcie van Ghent
die overl. (1).

In het werk, dat de heer Neumann, thands te Praeg in Bohemen, uitgeeft over de kopermunten (2), treft men de beschryving aen van eenen penning van St-Baefs-kerk, verschillend van den genen vroeger in het tweede deel van dit ***Museum*** bekend gemaekt :

SIG. CAPLI SANCTI — BAVONIS GAND. De H. Bavo in heerlijk gewaed in eenen zetel. Hy houdt in de rechter hand een zwaerd en in de linker eenen schepter, als eigenschappen van zyne grafelyke waerdigheid.

---

(1) *Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaenderen.* Gent, 1860, 25e aflevering bl. 7.

(2) NEUMANN, *Beschreibung der bekantesten Kupfermünzen.* Praag, 1861. II, bl. 175.

KEERZYDE : DE + TORRENTE + IN + VIA + BIBET. (Op den weg zal hy aen de beek drinken.) Midden het veld :

D. L.
TORREN
TINVS.

geheel dit opschrift is op den penning ingesneden.

Koper.

Dit belangrijk stuk berust in de verzameling van Dr *Freudenthal*, te Londen.

L. Torrentinus is waerschijnlijk niemand anders dan Livinus Torrentius, *alias* Van der Beken, de beroemde bisschop van Antwerpen, te Gent den 8 Maert 1525, uit eene begoedde familie geboren (1). Mogelijk bekwam hy van jongs af eene prebende van kapellaen in de Sint-Veerle kerk. Dat op den kerkpenning Torrentinus staet, terwijl later de Antwerpsche bisschop zich steeds Torrentius noemde, is geen bezwaer; de zelfde nederduitsche naem werd in de zestiende eeuw op verschillende wyzen in het latijn overgebracht; zoo vinden wy eenigen tijd vóór dat Livinus Torrentius leefde, zekeren schryver met name Hermannus Torrentinus, die stellig ook Van der Beken zal geheeten hebben (2).

De volgende penning van Kortrijk (berustende in de verzameling van mijn' vader) is allerwaerschijnlijkst van de kollegiale kerk van O.-L.-V. aldaer.

+ EX DONO MGRI ANTHONI DE MAI CANTOR. Wapen van Kortrijk.
KEERZYDE : ORATE PRO CVCTIS FIDELIBVS DEFVCTIS. Midden het veld : ANNO — 1534.

Geel koper. Pl. II n° 4.

Mogelijk is er nog het een of ander over de fondatie van meester Anthonius de Mai in de archieven op te spooren.

C. A. SERRURE.

---

(1) PAQUOT. *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas.* Louvain, 1763, II. blz. 92 en v.
(2) PAQUOT, V. blz, 219 en volg.

JUSTUS DE HARDUYN,

1607.

Al wat eenig licht kan verspreiden op het leven van de mannen, die zich ten opzichte onzer tael- en letterkunde verdienstelijk gemaekt hebben, neem ik zeer geerne in het *Museum* op. Dit mael is het een stuk, hetwelk eenen onzer verdienstelijkste dichters betreft. Joos of Justus de Harduyn, te Gent, op den 11^{den} April 1582 geboren, en op den 9^{den} Mei 1641, te Audeghem by Dendermonde, alwaer hy pastoor was, gestorven, is te recht met uitbundigen lof door Willems (1), den hoogleeraer Schrant (2) en onlangs door den heer Blommaert (3) vermeld geworden.

Het is bekend, dat deze dichter met talryke geleerden of letterkundigen van zynen tijd in betrekking stond : overigens weet men niet veel over hem. Hy sleet eenvoudig zijn leven op een klein dorp, te midden van zyne boeken. De akte, welke ik op het stedelijk archief van Gent ontdekte (4), en hier laet drukken, leert ons wel niet veel nieuws; maer zy bevestigt, dat de Harduyn wezenlijk op den 11^{den} April 1582, zooals men algemeen opgegeven

---

(1) *Verhandeling over de Nederduytsche Tael- en letterkunde.* Antw., 1820-1824, II bl. 39.

(2) *Uitgelezene Dichtstukken van Justus de Harduyn, met aanteekeningen.* Zaltbommel, 1830. *Voorberigt.*

(3) *De Nederduitsche Schryvers van Gent.* Gent, 1862, bl. 210-220.

(4) Register van Acten en Contrakten vóór *Schepenen van Gedeele,* 1605-1606, — 1606-1607, — 1607-1608, tweede gedeelte, bl. 102 v°.

heeft, ter wereld kwam, en zy treedt verder in eenige kleine byzonderheden, die men elders niet geboekt vindt. Zoo ziet men, dat hy alreeds by het aennemen van den geestelyken staet, den eeretitel van kanonik van Middelburg droeg, en dat hy slechts op of na den 11[den] April 1607 tot priester gewijd werd. Joos de Harduyn behoorde tot eene familie, die in de letteren allergunstigst bekend was. Zijn vader Francies de Harduyn, zoon van Thomas, die gedurende eenigen tijd aen de Plantijnsche drukkery te Antwerpen, gehecht was, om de proeven na te zien, beoefende met vlijt de latijnsche en nederlandsche dichtkunst; zyne werken, welke nooit het licht zagen, berusteden ten jare 1624, volgends de getuigenis van Sanderus, by zynen zoon (1). Dionies de Harduyn, oom van Justus, die Italië bezocht had, en zich te Gent als rechtsgeleerde nederzette, schreef een aental werken in het vak van geschied- of oudheidkunde, waervan een enkel, eene *Dissertatio de Nobilitate*, eenige jaren na zyne dood door den kanonik Jan d'Hollander werd uitgegeven. Hy stierf te Gent op den 4[den] January 1605. Deze Dionies de Harduyn is ongetwyfeld dezelfde als Donaes de Harduyn, die in de akte vermeld wordt, en die aen zynen neef Justus zyne bibliotheek naliet, welke aenzienlijk moet geweest zijn, vermits ze op vijf of zes honderd gulden, eene voor dien tijd nog al beduidende som, geschat werd.

De vaderlyke bloedverwanten van de Harduyn heeft Paquot opgeteekend; zy, die er belang in stellen, zullen hier ook eenige der moederlyke aentreffen.

De akte luidt als volgt:

Compareert in persoone Mr Frans de Harduyn, *Fs.* Thome, te kennen ghevende, dat M[r]. Joos de Harduwyn (2), 's Comparants zone, cleercq

---

(1) Men zie over hem, alsook over den volgende: Paquot, *Mémoires*, D. XVIII, bl. 379-386.

(2) *Harduwyn*; de naem is ditmael aldus geschreven.

deser diocese ende canoninecq van Middelburg, duer goddelijcke inspiratie ende ingheven, zo hy verhopt, van intentie es hem te begheven totten gheestelijcken ende priesterlijcken staet, indien hy daertoe van weghen den stoel episcopal gheadmitteert ende ydoine bevonden wordt; ende want noodich es den zelven ten effecte van dien, voorsien te wesen van competente ende redelijcke alimentatie van zes ponden gr. tsjrs, tot alderstont hy zoude moghen gheadvanceert ende ghepromoveert worden tot eenich gheestelijck officie ofte prebende van ghelijcke ofte meerder weerde: Zo eyst, dat hy Comparant by desen verclaert den zelven zynen zone *proprie* te competeren tot twee ponden gr. tsjrs den penninck xvi^e^, die hy heffende es ten laste van de demeynen van H. Hoocheden upde stadt van Dendremonde, in eene meerdere rente van xx £ gr. tsjrs, ghemeene wesende tusschen d' erfghenamen van wylent joncvrou Margriete Tayaert, zyne oude joncvrou moye was. Van welcke rente de xx s. gr. tsjrs hem M^r^. Joos toecommen zijn by transporte van zynen voorn. vadere, in acquycte van xvi £ gr. hem M^r^. Joos ghejont ende ghegheven by joncvrou Lievine Doedins, zyne maternelle grootmoedere was, ende gheassigneert upden Comparant, die ghelijcke somme van xvi £ gr. in haer belanct was; ende dander xx sch. gr. tsjrs zijn hem M^r^. Joos competerende by donatie ende testamente van zaligher Gheeraert Tayaert, zijn oom maternel, al breeder naer vuytwysen der wettelijcke briefven ende andere schriftelijcke documenten danof wesende, den voorn. M^r^. Joos in handen ghelevert, zo hy te desen present ende mede comparerende bekende, omme by virtute van dien ende vuyt crachte van desen jeghenwoordighen de voorn. rente te possesseren als wesende zijn eyghen goet; verclaerende hy Comparant voorts, dat den voors. zynen zone beghift es gheweest van weghen H. M^r^. Donaes de Harduyn, zynen oom paternel was, van eene Biblioteecque, weerdich ten minsten vijf zoo zes hondert guldenen, die hy insghelijcx bekendt in zijn bewelt ende hem ghelevert te zyne. Dese niet jeghenstaende heeft hy Comparant by desen tot betooghe van alle paternelle affectie ende omme zynen voorn. zone alle adressen ende assistentie te doene, metgaders den zelven te meer tot dingniteyt te advancheren in zyne goede intentie den zelven gheassingneert ende bewesen t' ontfanghen tot vier ponden gr. tsjrs, die hy lyberlick zal moghen heffen up zekere 's Comparants pachtgoet, groot ontrent xii bunderen, onbegrepen, gheleghen inde prochie van Ruysselede, danof pachter es Rogier Nemegheer voor de somme van neghen ponden gr. tsjrs. Belovende hem dezelve vier ponden gr. tsjrs te doen ghebruycken, garanderen, innen ende ontfanghen schadeloos jeghens elcken tot

alderstont den zelven zynen zone zal voorzien wesen van eenighe beneficie, 't sy prebende, cure ofte capellanie, jaerlicx vuytbringhende de voors. zes ponden gr. ofte bet. Attesterende hy eerste Comparant ten surpluse, dat den voors. M^r^. Joos, zynen zone, den XI Aprilis in dit jeghenwoordich jaer XVI^c^ zevene, indien Godt almachtich beliefde hem te spaeren, zoude wesen vande oude van XXV jaeren. *Actum* den VII^en^ *Martii* XVI^c^ zevene.

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

VIII. De Maréchal de Saxe in Vlaenderen.

Deze veldheer was een hevige vyand van het spel. Toen hy in zekere stad van Vlaenderen in winterkwartier lag, beroemde hy zich eens, dat hy aen de spelers zulken schrik had ingejaegd, dat er om zoo te zeggen geene meer in zijn leger te vinden waren: men begon te lachen. De Maréchal vermoedend, dat dit iets bedieddc, wilde weten wat er van was, en beloofde voor dit mael niemand te zullen straffen; dan zegde men hem, dat in het huis daer naest, by eenen bierbrouwer, al de kuipen vol met spelers zaten.

DUSAULX, *De la passion du Jeu.* Paris, 1779. I, bl. 58.

HET NEDERLANDSCH IN FRANKRIJK.

Toen ik, ten jare 1855, in het eerste deel van dit *Museum*(1), van de grenslijn van het Dietsch en het Fransch in het Noorden van Frankrijk sprak, schreef ik: « Dat de tegenwoordige toestand der twee talen, door alle eeuwen heen, *omtrent* de zelfde is gebleven. Dat is te zeggen, dat waer men in de dertiende eeuw Vlaemsch sprak, daer ook die tael tot heden toe is blyven voortleven. » Ik wilde beweeren, dat zoo hoog als het door stellige berichten toegelaten is in de geschiedenis door te dringen, men daeromtrent geene of ten minste *zeer weinige verandering* kan opmerken. In de zeven jaren, die sedert dat ik dit schreef, verloopen zijn, werd dit belangrijk punt door eenige fransche geleerden, vooral door den heer Courtois nog al grondig behandeld. In hoe verre ik myne vroeger geuite meening te wyzigen zou hebben, zal ik later, nogmaels op de zaek terugkomende, onderzoeken. Ditmael bepael ik my tot het wederleggen van de verklaring door eenen franschen geleerde, den heer markies de Godefroy Menilglaise, uitgebracht, dat men in de elfde en twaelfde eeuwen, nog Vlaemsch zou gesproken hebben in het graefschap Guines, waer sedert het Fransch uitsluitelijk de landtael was(2). De geëerde schryver beroept zich, om zijn gezegde

(1) Bl. 240.
(2) Zie de *Introduction* van het zeer belangrijk boek: *Chronique de Guines et d'Ardre par Lambert, curé d'Ardre* (918-1203). Paris, 1855, in-8. Men leest aldaer bl. III. « *La chronique d'Andre témoigne qu'aux XIIe et XIIIe siècles, on parlait flamand dans le comté de Guines.*

te staven, op twee plaetsen voorkomende in de chronijk der oude abdy van Andre.

Al is het, dat het oude graefschap van Guines niet verre van de dietsche grenzen gelegen was (1), dan toch, indien het stellig bewezen ware, dat het Dietsch aldaer nog ten jare 1207 algemeen bestaende, sedert dien tijd door het Fransch verdreven was, werd myne vroegere vooruitstelling wel niet geheel omverre geworpen, maer toch sterk verlamd.

Ik sloeg het *Chronicon Monasterii Andrensis* (2) op, om de twee plaetsen, waerop de heer de Godefroy, zich beriep, na te gaen, en toen ik ze met aendacht had gelezen, bleek het my ten volle, dat de fransche geleerde den zin van het aldaer verhaelde niet te recht begrepen had, en dat de oude chronijkschryver in 't geheel niets zegt, waeruit men kan opmaken, dat men in 1137 of 1207, Vlaemsch sprak in het graefschap Guines, of ten minste in dat gedeelte, waer de abdy van Andre bestond.

De getuigenis, waerop de heer de Godefroy zich beroept, komt zelfs mijn gevoelen bekrachtigen, en hetgene in die oude chronijk voorkomt, is ten opzichte van den wederkeerigen toestand der twee talen of hoofdtongvallen, *la langue d'oc* et *la langue d'oil*, waerin Frankrijk des tijds verdeeld was, hoogstbelangrijk. Uit dien hoofde, en om des te beter het beweerde van den heer de Godefroy te wederleggen, moet ik hier in eenige byzonderheden treden.

Ik zal ter zelfder tijd aentoonen, dat men in de oude chronijk der abdy Andre, de uitdrukking *lingua materna*, en wat meer is, en aen sommigen gewaegd kan schynen, *idioma*

---

(1) Op de kaert van Vlaenderen omstreeks 1300, te vinden achter het eerste deel der uitgave van WARNKOENIG's *Flandrische Staats-und Rechtgeschichte*, of ook in de fransche vertaling door den heer GHELDOLF, heeft men zoo wel het graefschap van Guines als dat van Ardre aengewezen. Het laetste werd al vroeg in het eerste versmolten.

(2) Opgenomen in D'ACHERY, *Spicilegium*, D. II, bl. 781-871.

flandrense, niet voor de *dietsche* of *vlaemsche* tael, maer wel voor de *fransche* te houden hebbe.

Doch ter zake.

Men vindt omtrent de stichting der abdy Andre het volgende geboekt. Ten jare 1084 had Boudewijn, graef van Guines, met Ingelram, heer van Lillers, en eenige andere voorname edelen uit Vlaenderen, eene bedevaert ondernomen naer het graf van Sint-Jakob in Gallicië. Onder weg namen zy hunnen introk in de aloude Benediktyner abdy van Charroux, in Poitou. Boudewijn werd er ziek, en daerdoor was hy verplicht eenigen tijd in dat klooster te vernachten. Gedurende zijn oponthoud aldaer was hy zeer aengedaen door het godvruchtig en stichtend leven der moniken, en zeer te vreden over de goede verzorging, die hy van hun genoten had. Ten einde zyne erkentenis te betuigen, besloot hy in zijn land een dergelijk klooster te stichten, en hy verzocht twee moniken van Charroux om daervan de grondlagen te komen leggen. Graef Boudewijn stond een landgoed, dat hy te Andre bezat, af. Het nieuwe gesticht werd door talryke edelen begiftigd, en de bisschop van Therenburg(1) keurde de inrichting goed, onder uitdrukkelyke voorwaerde nochtans, dat in gevalle dit klooster zoodanig zou toenemen én aengroeijen, dat men het noodig achtte zich onder het bestuer van eenen prioor of abt te stellen, deze alsdan door de moniken en het kapittel van Charroux zou moeten gekozen worden.

Het klooster wies in korten tijd zonderling aen, zoo door de giften, die het van alle kanten ontving, als door de overblijfsels der heilige Rotrudis, die aldaer bewaerd werden, en er eenen grooten toeloop volks naer aenlokten. In gevolge de verordening van den bisschop der Morienen werden de drie eerste abten uit en door de abdy van Charroux benoemd. Doch, de moniken van Andre, die

---

(1) *Episcopus Morinorum.*

thans rijk en machtig geworden waren, hadden zich aen deze onderdanigheid wel willen onttrekken, en het recht hebben om zelven eenen uit hun midden tot opperhoofd te kiezen. Reeds na de dood des eersten abts bleef zyne plaets gedurende vier jaer open. Dat gebeurde by den aenvang der twaelfde eeuw; eenigen tijd later, in 1137, ziet men hen zonderlinge voorzorgen nemen om zich allengskens aen de onderhoorigheid der vreemde moeder-abdy te onttrekken, en eenen hunner landgenooten aen het hoofd van hun gesticht te plaetsen.

Zie hier wat hier toe gedaen werd. — Aengezien deze plaets der Chronijk eene der twee is, waerop de heer de Godefroy zich steunt, vertael ik ze letterlijk. —

« Onze moniken van Andre waren de heersching van die van Charroux moede geworden, en konden niet verdragen, dat zy Vlamingen aen Pictavers moesten onderworpen zijn, die hun, *uit hoofde van de verschillend luidende talen*, als vreemdelingen voorkwamen(1). Diensvolgends, met de toestemming van graef Manasses, en alzoo de abt Pieter zich er niet tegen verzette (hy dorst het immers niet), besloten zy eenparig en met gemeen overleg, en om als een blijk van eerbied te geven, eenen hunner met name Gregorius, die tevens graef Manasses kleinzoon was, als gesproten uit het huwelijk van dezes dochter met Eustachius van Bavelinghem, naer de abdy van Charroux te zenden. Men bedoelde hierdoor, dat Gregorius aldus dit klooster en deszelfs inwoners zou leeren kennen en van hun gekend worden; en verder dat hy later, na eenigen tijd aldaer gehoorzaemd en zyne belofte vernieuwd te hebben, uit de abdy van Charroux zou kunnen optreden, om zich aen het hoofd van het Andersche klooster te plaetsen en des te meer nut te stichten. »

---

(1) Nostri Andrenses Karrofensium dominationem pertaesi, et graviter ferentes Flandrenses Pictavensibus subjici, utpote *qui propter linguarum dissonantiam* eis videbantur alieni......

Ik zal verder aentoonen, welken zin men hier aen de woorden: *qui propter linguarum dissonantiam eis videbantur alieni* moet hechten.

De heer de Godefroy had deze plaets in verband moeten brengen met hetgene een weinig verder verhaeld wordt, namelijk het volgende:

« Toen Gregorius, eenige jaren nadien, van Charroux te rug kwam, vond hy zynen ouden grootvader Manasses, die te Andre het kloosterhabijt had aengetrokken, op zijn sterfbed liggen. Gregorius by hem getreden zijnde, *groette hem ootmoedig in het Pictaefsch, omdat hy reeds de andere tael had vergeten*. De edele graef, alhoewel stok oud, zwak en afgemat van lichaem, had het hart nog goed, dat hem warm klopte. Hy meende, dat men met hem den spot hield; hy had immers zeer wel verstaen, dat men hem groette; doch zyne oogen door den ouderdom verduisterd zijnde, had hy niemand kunnen erkennen. Hy groette dus insgelijks Gregorius *in de Pictaefsche spraek* en op eenen spottenden toon; maer voegde er by, dat hy geenen lust had om te lachen, of zich met snakery bezig te houden (1). »

Uit hetgene voorgaet kan men reeds opmaken wat men door *de verschillend luidende talen, — linguarum dissonantia —* te verstaen heeft. Doch, vervolgen wy het verhael.

Eenigen tijd later, na de dood van den abt Pieter, deed men in der daed tweemael pogingen om de waerdigheid, welke hy bekleedde, door Gregorius te doen vervullen; maer men slaegde daer slechts ten halve in, alzoo bevonden werd, dat de man in het geheel niet geschikt was om tot zulken post verheven te worden. Het kapittel der abdy Charroux bleef by voortduring haer recht

---

(1) Ad cujus lectulum cum proprius accessisset et eidem *idiomate Pictavico, utpote alterius linguae jam ignarus,* humiliter salutasset...... nobilis heros Gregorium *sermone Pictavico resalutavit.*

behouden tot het benoemen der abten van Andre. Zoo plaetste zy ten jare 1195, haren aelmoesenier Iterius, geboortig van Périgord aen het hoofd van het gesticht, hetwelk hy in 1207 verliet om naer een ander klooster over te gaen.

Na het vertrekken van dezen Iterius, stelden de moniken alles in het werk om eindelijk het recht te bekomen den eenen of anderen uit hun midden te mogen kiezen. Men wendde zich tot den bisschop van Therenburg, en tot den graef van Guines, en men besloot verder, dat twee moniken van Andre naer Charroux zouden gezonden worden, om te trachten van de onderhoorigheid ontslagen te zijn. Willem, de schryver der chronijk, die ik hier vertael, met den prioor des kloosters werden als afgevaerdigden gezonden.

Te Charroux gekomen zijnde, hielden zy aldaer vóór het volle kapittel eene redevoering, waerin zy de merkwaerdige hier volgende beweegredenen bybrachten om tot de scheiding der beide kloosters aenleiding te geven. « De abt Iterius heeft in ons klooster eenige jonge broeders tot moniken geordend en er ook eenige in gevonden, *wier tael hy in 't geheel niet kende :* wy denken niet dat het, of voor u of voor ons, voordeelig zy, dat er iemand aen ons hoofd geplaetst worde, die zyne onderdanen niet verstaet, noch van hun verstaen wordt. Volgends de gebruiken van ons vaderland, worden in ons hof alle veertien dagen rechtsgedingen over wereldlyke zaken gehouden en vonnissen uitgesproken, *die alle in de tael der Vlamingen onderzocht en beslist worden*. Het is zonneklaer bewezen, dat om reden onze abten hiertoe de noodige ervarenheid niet bezaten, en door het verschil van tael minder met de grooten en edelen konden omgaen en hunne gunst verwerven, onze kerk soms van haer goed beroofd is geworden, en thands nog daervoor gevaer loopt. Moge dus uw vaderlijk hart getroffen worden door de verwarring, welke in vroegere dagen bestond, door de bedruktheid, waerin men zich thands bevindt, en door

het verderf, waermede de kerk in de toekomst bedreigd wordt [1]. »

Deze redevoering is de andere plaets, waerop de heer de Godefroy zich beroept. De woorden : ***quae omnia non nisi Flandrensi idiomate discuti debent et terminari*** leverden hem, schijnt het, een afdoende bewijs.

Ik ga met den chronijkschryver voort.

Het kapittel van Charroux, na de redevoering der afgevaerdigden aengehoord te hebben, gebood aen de twee moniken van Andre, zich te verwyderen om zich naer de bidplaets te begeven, terwijl het in beraedslaging bleef.

Een deel der moniken van Charroux was niet gunstig gestemd voor die van Andre; en toen de twee afgevaerdigden naer de kapittelkamer te rug geroepen werden, sprak de abt een antwoord uit, dat hierop uitkwam, dat de zaken op den zelfden voet moesten blyven als vroeger.

« Terwijl hy het woord voerde, » gaet de chronijkschryver voort, « stonden wy getween te midden van het kapittel, op eenigen afstand van de moniken, en beraedslaegden te samen in onze moedertael over hetgene ons te doen stond [2]. »

De twee moniken van Andre, in afwachting dat men een besluit zou nemen over de benoeming van eenen abt voor hun

---

(1) Bl. 837. Domnus Iterius quosdam adolescentes in nostro monasterio monachavit, quosdam etiam ibidem veniens jam monachos invenit *quorum linguam penitus ignoravit;* et ideo nec vobis nec nobis credimus expedire ut aliquis nobis praeesset, qui subditos suos non intelligeret, nec ab ipsis intelligi posset. Ex consuetudine quoque patriae nostrae in curia nostra per singulas quindenas humanas leges et judicia mundana constat exerceri, *quae omnia non nisi Flandrensi idiomate discuti debent et terminari;* et luce clarius apparet, quod dum nostri Praelati circa hoc minus idonei extitorint, dum Principum et Nobilium terrae propter linguarum dissonantiam minus notitiam et gratiam habuerint, Ecclesiam nostram quandoque fuisse ex defectu Praelatorum exheredatam et adhuc periclitari. Moveat igitur Paternitatem vestram et praeterita confusio, et praesens desolatio, et futura, nisi praecaveatur, Ecclesiae perditio.

(2) Bl. 838. Nobis haec audientibus, et sicut stabamus in medio capitulo ab aliis aliquantulum remoti, *materna lingua* inter nos paululum deliberantibus.

klooster, bleven acht dagen te Charroux; maer werden aldaer als wederspannigen aengezien, en zoo goed als gevangenen behandeld. Het was hun verboden buiten het klooster te gaen of met degenen, die hun dienden, gesprekken of onderhandelingen te hebben. De prioor van Andre werd over dit alles ongerust; doch de schryver der chronijk zegt, dat hy aen zynen gezel nacht en dag moed insprak, en dat hy hem, het zy in de afwezigheid van degenen, die hun bewaekten, het zy in hunne tegenwoordigheid, den zegeprael hunner zaek en dien hunner kerk, *in de moedertael* voorspelde (1).

Zie daer al wat de chronijk van Andres voor het punt, dat ik behandel, belangrijks oplevert.

Thands is de vraeg : Wat tael werd door die moniken van Andre van 1137-1207 gesproken? In wat tael gebeurde, in 1207, de rechtspleging in het hof van het klooster afhangende?

De abdy van Andre was, in het graefschap Ardres of Guines, op slechts eenige uren afstands der grenslinie der dietsche en fransche talen gelegen; maer in eene landstreek waer thands de laetste dezer spraken uitsluitelijk heerscht. Is wezenlijk sedert de Middeleeuwen onze moedertael van daer verdrongen? Heeft de heer de Godefroy, het verhaelde in de chronijk te recht begrepen?

Vooreerst zou men zeer wel kunnen aennemen, dat in een klooster zoo dicht by de grenzen der dietsche tael gelegen, onderscheidene, zoo niet de meeste moniken Vlaemsch spraken; verder dat men dagelijks in betrekking stond met grooten en edelen, die geen Fransch verstonden, en eindelijk, dat de abdy aenzienlyke landgoederen bezat in de dietsche naby liggende landstreek, zoodat voor deze alle rechtsgedingen in de volkstael moesten gebeuren. Op

(1) Bl. 838. Pavente et trepidante Priore nostro, ego qui haec scribo consolationi die ac nocte viriliter institi, custodibus nostris nunc praesentibus, nunc absentibus, in *lingua materna* nobis et ecclesiae nostrae victoriam promisi.

deze wyze zou al wat in de chronijk van Andre verhaeld wordt, kunnen verklaerd worden; doch ik heb eene andere uitlegging te geven, die ik voor eenvoudiger houde.

Tydens de Middeleeuwen was Frankrijk wezenlijk in twee talen verdeeld (1), *la langue d'oc* en *la langue d'oil*, waervan de eene in het Zuiden, de andere in het Noorden gesproken en geschreven werd.

De abdy van Charroux, waervan hier zoo dikwijls gesproken wordt, lag in het oude graefschap Poitou, op den zuidelyken uithoek van het huidige *Département de la Vienne*, op eenen afstand van meer dan vier en tachtig uren van Parijs. In die landstreek heerscht de *langue d'oil*. Volgends een boek ten jare 1831 verschenen (2), begint die tael in de nabyheid van Blois, op de boorden der Gironde; vandaer loopt zy door de Départementen der *Charente Inférieure* en der *Charente*, naer den oostkant van dat der *Vienne* en den noordkant van dat der *Haute-Vienne* en van *la Creuze;* vervolgends door het *Département de l'Allier* en verder op.

De abdy Andre in tegendeel lag op de uiterste grenzen van de *langue d'oil* of fransche tael van het Noorden.

Wel nu, allen wie in het geval is geweest de liederen van de Troubadours, dat zijn de dichters van het Zuiden, met de voortbrengsels der Trouvères, de dichters van het Noorden, te vergelyken, zal het dadelijk in het oog loopen, dat zy wezenlijk twee verschillende talen schreven.

Voor my lijdt het geenen twyfel. De plaetsen uit het *Chronicon*

(1) Onder het volk bestaet de verdeeling nog; doch heden wordt slechts de tael van het Noorden, *la langue d'oil,* geschreven.

(2) *Mélanges sur les langues, dialectes et patois précédés d'un essais d'un travail sur la géographie de la langue française*. Paris, 1831, bl. 23. — Men treft in dit werk de proeven der onderscheidene talen en tongvallen aen, die in Frankrijk gesproken worden. Wanneer men deze vergelijkt, zal men dadelijk het bewijs hebben van hetgene ik hier beweer.

monasterii Andrensis moeten in dien zin genomen worden. De moniken van Andres verstonden wezenlijk die van Charroux niet.

Het graefschap Guines maekte in de vroegste tyden deel van Vlaenderen, waervan het altijd een leen bleef en deszelfs inwoners noemden zich *Vlamingen*. Zy konden dus zeer wel, van hunne tael sprekende, en in tegenstelling van die der Pictavers, *idioma Flandrense* zeggen. Hadden zy wezenlijk het Dietsch bedoeld, dan zouden zy het *lingua Theutonica* geheeten hebben (1).

VADERLANDSCHE ANEKDOTEN.

IX. Paschasius Justus.

Alhoewel het dezen genees- en natuerkundige meestal aen geen gezond oordeel ontbrak, was hy toch door zyne speelzucht zoodanig verblind, dat hy overtuigd was, dat een booze geest, hem belette te winnen ; hy riep dezen aen en trachtte hem te verbidden.

DUSAULX, *De la passion du Jeu*. Paris, 1779. I, bl. 214.

---

(1) Men raedplege *Vaderlandsch Museum*, D. I bl. 244.

BOEKBEOORDEELING.

Register van Charters en Bescheiden in het oude Archief van Kampen. Eerste deel. Van 1251 tot 1496. Kampen, K. van Hulst, 1863, in-8°. — VIII en 332 blz.

Charters en Bescheiden over de betrekking der Overrijsselsche steden, bijzonder van Kampen, op het Noorden van Europa, gedurende de dertiende en veertiende eeuw, 1251-1398. Uitgegeven door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis. Deventer, J. D. Lange, 1861. In-8°, van VIII en 108 blz.

Hier voren (1) heb ik reeds het eerste stukjen van dat belangrijk *Register* aengekondigd. Het liep van het jaer 1251 tot 1394; thands is het eerste deel volledig, en het strekt zich uit tot op het jaer 1496. Het bevat de opgave van niet min dan 1037 oorkonden. Het Kamper archief mag dus te recht als rijk beschouwd worden aen stukken, die op de geschiedenis van Nederland tydens de Middeleeuwen eenig licht kunnen verspreiden. Ik heb er vroeger een negental aengeduid, die betrekking op Vlaenderen hebben. Ik wijs hier ten vervolge van die lijst, nog een dertigtal bescheiden aen, die alle min of meer voor laetstgenoemd graefschap of voor het hertogdom Brabant belang

---

(1) Bladz. 267.

opleveren, en nog heb ik hier en daer eenige nummers van het *Register*, als zijnde van minder gewicht, niet opgegeven. Uit dit alles zal blyken, dat dit boek, zoo voor onze bibliotheken als voor onze archieven, onontbeerlijk is.

Toen ik voor het eerst over den verdienstelyken arbeid van den geleerde, aen wien het toezicht over het Archief van Kampen toevertrouwd is, handelde, uite ik den wensch, dat de regering dier stad ook eenmael de teksten zelven der stukken, welke in het *Register* worden aengewezen, zoù laten drukken. Ik was des tijds onbewust, dat de *Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis*, gedeeltelijk die taek op zich had genomen. Het boekjen, waervan de titel hierboven aen staet, bevat vier-en-vijftig oorkonden over de betrekking der Overijsselsche steden op het Noorden van Europa gedurende de dertiende en veertiende eeuw. Verreweg de meeste dezer zijn in het Kamper Archief voorhanden, terwijl enkele te Deventer, Utrecht of elders gevonden werden.

Zie hier het vervolg der vroeger medegedeelde lijst :

10. — (327) 1397. 19 Sept. — Gerlacus Morre cler. Traj. not. publicus geeft vidimus van het *privilegie van Vlaenderen,* den 23 Mei 1361 door Gend, Brugge en Iperen geschonken (n° 138). « Anno millesimo trecentesimo nonagesimo septimo mensis Septembris die decima nona. »

Op perkament met het teeken van den notaris.

11. — (342) 1401. 4 Maart. — Bisschop *Frederik* geeft vidimus van het groot privilegie van de steden van *Vlaenderen* van 23 Mei 1361 (n° 138) aan de burgers van Campen. « Datum anno dom. millesimo quadringentesimo primo mensis Marcii die quarta. »

Op perkament met aanhangend zegel in rood was.

12. — (367) 1405. 13 en 17 Aug. — Burgerm. schepenen en raad der steden *Gend* en *Brugge* geven vidimus van het privilegie van

graaf *Lodewijk van Vlaenderen* van 13 Mei 1361 (n° 135). « Geg. int jaer ons Heren M.CCCC ende viue vpten dertiensten en XVII^{sten} dach van Oughste. »

Beide op perkament met aanhangend zegel van Gend en Brugge in groen was.

13. — (381) 1407. 1 April. — *Jan hertog van Bourgondië, grave van Vlaenderen* enz. geeft vidimus van het privilegie van *Lodewijk van Vlaenderen* van den 13 Mei 1361 (n° 135). « Donné en notre ville de Gand le premier jour d'auril apres Pasques l'an de grace mil quatre cent et sept. »

Op perkament met aanhangend groot zegel van den hertog in groen was aan een zijden koord.

14. — (382) 1407. 4 April. — *Jan hertog* voorn. bekrachtigt het privilegie van graaf *Lodewijk* van 15 Nov. 1359 (n° 131). « Donné en notre ville de Gand le IIIIe jour d'Avril apres pasques l'an de grace mil quatre cens et sept. »

Op perkament met 's hertogs eenigszins beschadigd zegel in rood was. — Hierbij eene vertaling op perkament uit het Fransch in het Nederduitsch of Vlaamsch. — Vidimus in 1436.

15. — (383) 1407. 10 April. — *Balduinus de Niepa, lic. in legibus, prepositus eccl. S. Donaciani Brug. Flandrie Cancell.* geeft vidimus van het voorgaande charter. « Actum Brugis anno dni millesimo quadringentesimo septimo die decima mensis Aprilis post Pascha.

Op perkament met het zegel der proostdij in rood was.

16. — (388) 1408. — Verordening omtrent *gewapende reizen*, de keuze der hoofdlieden en hunne soldij, de *reizen* naar Holland en Zeeland, naar Vlaanderen en Brabant, Oostwaart en elders, met bepaling van hetgeen daarvoor aan afgevaardigden en hunne knechten vergoed zou worden.

Guldenb. bl. 60. Gedeeltelijk afgedrukt in Ov. Alm. 1843, bl. 58-63.

17. — (454) 1420. 9 July. — Bisschop *Frederik* en de steden Utrecht en Amersfoort beloven aan de stad Campen, met hertog *Jan van Bourgondië* geenen vrede te zullen maken zonder haar en daarbij hare zaken te bedingen en te verzoenen. Wierd Campen om haren tegenwoordigen oorlog met den hertog na den zoen belast of beschadigd, dan zouden de bisschop en voorn. twee steden haar daarin helpen, indien zij het eischte. « Geg. int jaer ons Heren dusent vierhondert ende twentich den negenden dage in der maent Julio. »

Afschrift in Divers. A. bl. 245.

18. — (461) 1421. 1 Sept. — Zoenbrief tusschen hertog *Jan van Bourgondië* (1) ende *Ocko ten Broecke*, hovetling te Aurich, Emden enz., Sibeth Edensoen hovetling in Rustringe, Groningen en Ommelanden. « Te Briele op sente Gillijsdach den eersten dach van Septembri int jaer ons Heren dusent vierhondert een ende twintich. »

Afschrift in Divers. A. bl. 120. — Afgedrukt bij van Mieris IV. bl. 595.

19. — (512) 1430. 12 en 30 Jan. — Vredesverdrag tusschen *Philips hertog van Bourgondië* en den postulaat Rudolph, 12 Jan. en wederkeerige verzekering van dezen, 30 Jan. — Waerop de hertog aen die van Campen, als onderdanen des bisschops van Utrecht, bescherming voor hunne schepen en goederen belooft.

Afschrift in divers. A. bl. 51-62. Afgedrukt bij van Mieris, IV. bl. 962 en 967. Burman, I. bl. 401-417. Dumbar, K. en W. D. II, bl. 98. Toe Bocop, bl. 629.

20. — (531) 1434. 31 Aug. — Burgermeesteren, schepenen en raad van *Brugge* verklaren, dat hun poorter Andries van den Beke, als in handen hebbende letteren van marke van den graaf van Vlaenderen op de onderdanen van den bisschop van Utrecht, om de privilegiën, die de lieden van Campen in Vlaenderen hebben, beloofd heeft, hen

---

(1) By MIERIS is het Jan van Beijeren — Jan van Bourgondië werd reeds den 10en September 1419 vermoord. — Waerschijnlijk moet het ook in het voorgaende nummer (454) Jan van Beijeren zijn.

niet te hinderen of te arresteren in lijf of goed. « Int jaer ons Heren M. IIII^c viere en dertich vpten laetsten dach van Ougste. »

Op perkament met aanhangend zegel in groen was. — Vidimus in 1445.

21. — (532) 1434. 18 en 20 Sept. — Burgermeesteren, schepenen en raad van *Brugge* verklaren, dat Jan Euraerdszoon, burgermeester, en Tielman Wickroode, secretaris van Campen, gevolmagtigden van Henric de Wolf en Herman Eurards burgers van Campen, eene overeenkomst gesloten hebben met de personen, hier genoemd, die, uit kracht van letteren van marke tegen de onderdanen van den bisschop van Utrecht, twee boeijerschepen in de haven van *Duinkerken* gearresteerd hadden, waarbij nu het arrest ende borgtogt opgeheven en de aangevangene procedure vernietigd wordt. « Gheg. int jaer ons Heren dusentich vierhondert viere en dertich opten XVIII^sten dach van Septembre. »

De raadslieden van den graaf van Vlaenderen bekrachtigen de bovenst. overeenkomst. « Gheg. te Ghend den XX^sten dach van Septembre int jaer ons Heren duust vierhondert vier ende dertich. »

Op perkament met aanhangende zegels in groen en rood was. Vidimus in 1445.

22. — (542) 1436. Burgermeesteren, schepenen en raad van *Brugge* geven vidimus van den brief van graaf *Lodewijk van Vlaenderen*, te Male, den 15 Nov. 1359 (n° 131), voorts van den brief van hertog *Jan van Burgondië*, te Gend den 4 april 1407 (n° 382). « Ghemaect en ghegheven int jaer ons Heren M. CCCC. zesse en dertich upten vierden dach van Meye. »

Op perkament met aanhangend zegel in groen was.

23. — (572) 1445. 2 July. — Burgerm., schepenen en raad van *Brugge* geven vidimus van hunne brieven van 31 Aug. en 18 Sept. 1434, en van den brief van raadslieden des hertogs van 20 Sept. (n° 531 en 532). « Int jaer ons Heren duust vierhondert viue en viertich vpten anderen dach van Hoymaent. »

De drie brieven op perkament met aanhangende zegels in groen was.

24. — (580) 1446. 8 Mei en 8 July. Zoen tusschen *Philips van Bourgondië* en de stad *Bremen* op eene dagvaard te Harderwijk, in tegenwoordigheid van gedeputeerden uit den raad dezer stad, den 8sten Mei, en bekrachtigd door den hertog den 8sten July 1446.

Afschrift in Divers. E. bl. 116-120.

25. — (611) 1453. 19 Febr. — Schepenen en raad van *Gend* geven aan die van Campen kennis, dat de hertog van Bourgondië enz., hun twee markten en vrije feesten gegeven heeft, beginnende elken maandag na Oculi en elken maandag na Pietersdag in Aug. durende vijftien dagen, waarbij aan alle kooplieden met hunne koopmanschappen vrij geleide gegeven wordt, zonder dat zij vijftien dagen vroeger en later om schulden gearresteerd mogen worden. Zij verzoeken, dat dit binnen Campen gepubliceerd moge worden. « Gheg. den xixsten dach van Sporcle int jaer xive drie en vijftich. »

Op perkament met aanhangend zegel in groen was. — Eene dergelijke bezegelde kennisgeving en verzoek van 1 July 1454.

26. — (635) 1457. 8 Febr. — Hertog *Philips van Bourgondië* maakt aan allen bekend, dat burgermeesteren, schepenen, raad, burgers en inwoners van Campen goede en ware onderzaten van den bisschop van Utrecht zijn, in alles zijne partij houden, dat zij 's hertogs goede vrienden en bondgenooten zijn en hij hen onder zijne bescherming en bijzondere sauvegarde neemt. Hij gebiedt al zijne officieren en ambtenaren, hun als zoodanig alle hulp te verleenen en met hunne goederen vrijelijk te laten komen, blijven en vertrekken. « Donné en notre ville de Bruges le viiie jour de Fevrier l'an de grace-mil cccc cinquante et sept. »

Op perkament met aanhangend zegel des hertogs in rood was.

27. — (751) 1474. 28 Juny. — Burgerm. en raadmannen van *Bremen* geven aan Johan van Barn, doctor in het geestelijk regt, deken der St. Stevenskerk en officiaal van het Sticht Bremen, volmagt om tegenwoordig te zijn en te handelen bij de uitspraak der geschillen tusschen hen en *Antwerpen*, op aanstaanden Odalrici-dag (4 Julij) te Campen door de steden Munster en Campen, (en van de zijde van Antwerpen door de steden 's Hertogenbosch en Gouda) met belofte van

goedkeuring. « Na Godesbord verteijnhundert yar dar nar in dem veer vnd seuentigesten yare an hilgen auende Petri et Pauli apost. »

Op perkament met aanhangend zegel in groen was. — De breedvoerige stukken over deze langdurige geschillen met de memoriën van beide zijden in Divers. E. bl 116. volg.

28. — (779) 1477. 7 Junij. — *Willem hertog te Gulik, tot den Berge, greve te Ravensberg en heer te Heynsberg* maakt bekend, dat zijne lieve nicht *Maria* vorstin van Bourgondië hare inkomst te Leuven gedaan en aan het land en de drie Staten van Braband privilegiën gegeven heeft, ook ten aanzien van den koophandel, hier genoemd; dat ook de ossenmarkt te *Diest* hersteld is, met uitnoodiging, om die te bezoeken en met belofte van vrijgeleide. « Geg. zo Hamborch (?) in den jaere unss Heren dvsent vierhondert sieuenvndseuentich vpten satersdach na der hilgen Sacramentsdage. »

Afschrift in Divers. A. bl. 256.

29. — (798) 1478. 6 Junij. — Pierre Fretel, licent. advokaat bij het parlement en luitenant generaal van den graaf de Roussillon enz. admiraal van Frankrijk, geeft kondschap van eene procedure. De burgers van *Dieppe*, verdedigers, beweerden, dat, terwijl zij gebruikt werden om aan vijanden tegenstand te bieden, die landen wilden, en om de levensmiddelen te onderscheppen, die aen deze toegevoerd werden, zij in Aug. l. l. onderscheidene schepen van Hollanders en Zeelanders aantroffen, die levensmiddelen en goederen naar Vlaenderen en aan de Vlamingen bragten. Onder deze schepen werden die van Johan De Wilde en Henr. van Bremen genomen, die door hun tolk lieten verklaren, dat zij van Utrecht waren, dus niet in het tractaat begrepen, hetgeen later voor de officieren der admiraliteit herhaald werd, terwijl gedurende hun arrest niemand verklaard had, dat zij van Campen waren, enz. Hierop werd verstaan, dat het nemen dier twee schepen niet geldend was en in strijd met het tractaat, en dat de gevangenen met hunne goederen ontslagen moesten worden. « Prononcé par nous es présences des dictes parties en la « dicte ville de Dieppe, le siziesme jour de Juing l'an mil quatre cens « soixante dix-huit. »

Op perkament met het zegel der admiraliteit in rood was.

30. — (852) 1484. — Opgave van eenige grieven omtrent de behandeling van kooplieden der *Hanse* te Antwerpen en te Bergen op Zoom.

Afschrift op papier.

31. — (917) 1488. — Burgermeesteren, schepenen en raad van Campen waarschuwen hunne schippers, kooplieden en reeders, om te dezer tijd de haven en gaten van *Vlaenderen* en *Zeeland* en daaromtrent niet aan te doen, dewijl daar te water en te lande groote zware last en menigte van volk in oorlog is en zij er schade van lijf en goed kunnen loopen — Ook de tollenaar in de *Sont* wordt verzocht, deze waarschuwing aan de schippers en kooplieden, die er vertolden, mede te deelen.

Minuten, II, 1488, bl. 116.

32. — (950) 1490. — Het schip van Claes Volhoirn, van Hamburg naar Campen zeilende, werd in het Vlie door uitleggers van *Sluis* in Vlaenderen genomen, opgebragt en buit gemaakt, en zulks in weerwil van het bewijs, dat de lading alleen aen Camper reeders toebehoorde. — Burgerm. enz. schrijven over dit en andere arresten aan *Philips van Kleef* te Sluis, en vervolgens, dat zij, vernomen hebbende het uitrusten van eenige oorlogschepen aldaar, (nadien kapiteinen en hoofdlieden van zulke schepen dikwijls verder tasten dan hunne commissie vermag, gelijk geschied is,) zij, nu hunne schippers en kooplieden oost- en westwaars zouden zeilen, verzoeken, dat aan kapiteinen en hoofdlieden ernstig aanbevolen moge worden, hunne schippers en koopvarende burgers veilig te laten varen en passeren op hunne tolbrieven, privilegiën en geregtigheden, ook op grond der oude vriendschap met het huis van Kleef en van der Marke, enz.

Minuten, II. bl. 98, 99, 114.

33. — (964) 1491. 25 April. — Allen, die sedert de laetste dagvaard met de *Engelschen* in 1474 door dezen benadeeld zijn, worden opgeroepen om hunne schade op te geven; en daarop vaardigen burgerm., schepenen en raad van Campen Willem van Sweten, raad te Deventer, naar *Antwerpen* af, met volmagt om er met de gezanten van koning Hendrik van Engeland te onderhandelen over de geschillen tusschen zijne onderdanen en de *Hanse*. « Datum anno dni millesimo quadringentesimo nonagesimo primo in die sancti Marci Euangeliste. »

Dig. nov. bl. 43. Divers. B. bl. 44. De opgave aan van Sweten gezonden. Minuten, II. bl. 129.

34. — (967) 1498. — Missive aan *Joh. Lobbe* te Parijs, waarbij deze voor zijne diensten aldaar gedankt wordt en verzocht de verworvene privilegiën, die ook de *Hanse* in het algemeen raken, in authentieke kopijen op de dagvaard te Antwerpen te bezorgen (alwaar ook Nijmegen en Deventer, onder de overige Hansesteden, met grooten staat en costen compareren zouden) opdat er gehandeld mogt worden over de behoorlijke contributie van allen, die deze privilegiën zouden genieten.

Minuten, II, bl. 132.

35. — (970) 1491. 4 Junij. — Missive aan *Johan Lobbe* te Parijs, dat de beide kopijen authentiek in het Latijn en Walsch ontvangen zijn (nº 968), doch dat men ingevolge zijn advies, mr Bartold van Wilsem daarmede niet naar Antwerpen zenden konde om de groote onveiligheid der wegen, weshalve ook vele kooplieden te huis bleven; men wilde ze met aanbeveling zenden in handen van mr Gerrit Bruyns en eenige andere deputaten van der drie Steden wege, die aldaar waren, gelijk geschied is.

Minuten, II, bl. 135,136.

36. — (978) 1491. — Vernieuwde klagten over het nemen en opbrengen van Camper schepen te *Sluis,* in weêrwil der gedane belofte van *Philips van Kleef,* op het schrijven in nº 950 ontvangen omtrent eene veilige vaart en restitutie in geval van het tegendeel, met herhaald verzoek van ernstige aanbeveling aan de kapiteinen en schepen van oorlog.

Minuten, II, bl. 133, 142, 144.

37. — (983) 1492 (1491). 27 Feb. — *Philips van Kleef en van der Marke, heer tot Wijnendale,* belooft aan die van Campen, hun door zijne schepen en ruiteren van oorlog geene schade te laten doen, maar met hunne goederen vrij te laten varen in Holland, Zeeland, Frankrijk, Engeland, Schotland en elders, onder voorwaarde dat zij gedurende dezen oorlog in geene haven van Vlaenderen zullen komen dan binnen de haven van *Sluis.* « Ges. ter Sluys den xxvii dach in Februario anno xci.

Afschrift in Divers. B. bl. 40.

38. — (984) 1492. — Missive van *Philips van Kleef* voorn. houdende klagt, dat twee zeekapiteinen van den hertog van Holstein een Deventer schip van Riga komende, uit Noorwegen, waer het overwinterde, weggevoerd en naer Sluis gebragt hadden. Daar er goederen van

Camper burgers in waren, waarvan specificatie met beëedigde verklaring wordt gegeven, dringt men, op grond der gegevene verzekering, op ontslag dier goederen aen.

Minuten, II, bl. 178.

39. — (985) 1492. — Burgermeesteren, Schepenen en raad geven aan *Philips van Kleef* kennis, dat zij hunnen burger Geert Lambertss. naar Sluis gezonden hebben, ten einde, in geval van ongeoorloofde berooving van Camper schepen, (« want de wthleggers en volck van wapenen sich selden ontholden konnen van onrechten auergrepen ») zulks aan zijne G. te kennen te geven, opdat er in voorzien worde overeenkomstig de ontvangene verzekering van veiligheid. Ook dringen zij er op aan, dat de sauvegarde, van den koning van Frankrijk verkregen, gepubliceerd worde en den kapiteinen aanbevolen, de Camper schepen ook daarbij behulpzaam te zijn. — Zij danken hem daarna, dat hij een schip met koren, uit Frankrijk naar Campen, waar hooge nood was, heeft laten vertrekken.

Minuten, II, bl. 177. 193.

40.— (1036) 1496. 5 Aug. — *Philips van Bourgondië* (1) en de groote raad doen uitspraak in eene procedure van *Thomas Portinarii* en consorten tegen Oldermans *te Brugge*. De eerste had, in het jaar 1475, eene galei met kostbare waren (hier gespecificeert) uitgerust, welke, uit Zeeland zeilende, niet ver van Arnemuiden genomen en geroofd werd door kapitein Pauwel Beenken, door die van Danzig in den oorlog der *Hanse* tegen de Engelschen uitgezonden. Acht a tien personen werden doodgeslagen, anderen gewond en mishandeld. Na langdurige procedure werden verweerders, ondanks hun beroep op de privilegiën, dat niemand dan voor eigen schuld kon bemoeijelijkt worden, gecondemneerd om aan *Portinarii* restitutie der galei te geven, zoo als zy was op den dag dat men haar nam, of de som van 6000 Andriesgulden, en wat de waarde der goederen in de galei, de schade en interessen betrof, te betalen hetgeen de eischer zweren zoude tot de som van 40,000 kroonen van 48 groten het stuk, en de kosten van het proces. « Gheg. in onsen stede van Mechelen den v^den^ dach van oighstmaendt int jaer ons Heren duust cccc zesendetnegentich.

Gecol. afschrift op perkament.

---

(1) Lees : *Philips van Oostenrijk.*

Mémoires de Francisco de Enzinas; texte latin inédit avec la traduction française au XVIe siècle en regard, 1543—1545, *publiés avec notice et annotations par Ch.-Al. Campan.* Tome premier. Deuxième partie. Brux., Muquardt, 1862. In-8°, bl. 273—665.

Te Brussel is ten jare 1858 tot stand gekomen eene *Société de l'Histoire de Belgique,* ten doel hebbende het uitgeven of heruitgeven van handschriften of zeldzaem gewordene werken betrekkelijk onze vaderlandsche geschiedenis. Door de bemoeijingen van die Vereeniging zien reeds een vijftiental boekdeelen, waervan de eene meer, de andere min belang opleveren, het licht. Mijn doel is hier niet over de onderscheidene stukken, welke die verzameling uitmaken, in 't breede te handelen ; ik wil slechts in weinige woorden aentoonen, hoe men in de hoofdstad van België, waer de meerderheid der bevolking toch altijd Vlaemsch spreekt, met de stukken van vroegeren tijd omgaet, welke in onze moedertael opgesteld zijn.

De heer Campan heeft zich gelast met de uitgave van de in 't Latijn opgestelde gedenkschriften van eenen spaenschen protestant, met name Francisco de Enzinas, die te Leuven, schijnt het, gestudeerd had, en zich eenige jaren — 1543-1545 — in België oponthield. Achter elk der twee deelen, waeruit deze *Mémoires* bestaen, komen een aental *Pièces justificatives.* Onder deze zijn de gewichtigste de stukken rakende een proces tegen een aental inwoners van Leuven ingespannen, welke van kettery verdacht waren, en van welke vijf met de dood gestraft werden.

Deze bylage, welke op het algemeen Archief te Brussel, door den heer Galesloot ontdekt werd, is eene droeve bladzyde uit de

geschiedenis van ons Vaderland tydens de regering van keizer Karel.

De heer Campan heeft den oorspronkelyken tekst van dit proces, hetwelk in het Vlaemsch is, laten drukken; maer hy bekent ronduit, dat hy onze tael niet verstaet, en dat hy zich tot den heer J.-B. Blaes, — die thands alreeds overleden is, — gewend heeft, om eene kopy en eene vertaling van dit stuk te bekomen. Doch welke vertaling heeft men hem geleverd!

De uitgever had, mijns dunkens, moeten begrypen, dat het hoogst gewaegd is stukken te laten drukken in eene tael, waervan men niets verstaet. Wat meer is, het gezond verstand alleen zou hem hebben moeten zeggen, dat men te Leuven, zoo min in de zestiende eeuw als heden, geen *Duitsch* (Allemand), maer wel *Vlaemsch* (Flamand) sprak.

Geheel het proces door wordt gewag gemaekt van boeken *in Duytsche;* eene uitdrukking, die, zooals ieder weet, voor *Nederduitsch* of *Vlaemsch,* des tijds algemeen gebruikt werd, en telkens vindt men dat vertaeld door *Allemand.* De heer Campan doet die ongelukkige Leuvenaers der zestiende eeuw *Hoogduitsch* spreken!

Zoo leest men aldaer :

« Bouwen Gheylaerts heeft, onder andere boecken binnen zyne huyse gehadt zeedert een maent herwerts, d'*Nyeuw Testament*, in duytsche, t' Fonteynken, in duytscher taelen, en der Kinderen leere. »

Dat wordt vertaeld:

« Il y a environ un mois, ce Baudouin Gheylaerts avait chez lui entre autres livres, le *Nouveau Testament* en allemand, *la Petite Fontaine*, également en allemand, et les *Instructions pour les enfants* (1).

---

(1) Bl. 310-311.

En wat verder :

« Jan Scats seet in zijn huys gehat te hebben ten tyde van deser zynder apprehensien, de duetsche bible *cum gratiâ et privilegio* ; item een boecken *De vinea castis* (?), in duytschen, cum *gratiâ et privilegio*; item noch een boexken geintituleert *Lasciculus merre* (Lees : *Fasciculus myrrhae*), in duytsen, beyde by een gebonden ; item noch een boexken gheintituleert *d'leven ons heeren*, in duytsschen, *cum gratiâ et privilegio*; item noch een cleyn boexken gheintituleert *Hier beghint een nyeuw denoot* (lees : *devoot*) bouxken *van merre, hoe een menssche hen selven sal regulerer* (lees : *reguleren*) *te leven ende te sterven* ende een ander geintituleert *Des sondaren troost*, es dit boxken genaemt, ende noch een andere geintituleert *Ortulus anime*, in duytsschen ; al t'samen gebonden in een lere cofferture. »

Dat heet :

« Jan Scats avoue avoir eu chez lui, au moment de son arrestation, une bible allemande, imprimée avec permission et privilége, un livre intitulé *de vinea custis* en allemand, aussi imprimé avec permission et privilége; un autre livre portant pour titre *Fasciculus merre*, en allemand; ces deux derniers reliés ensemble; un livre intitulé la *Vie de Notre-Seigneur*, en allemand, imprimé avec permission et privilége, un petit livre contenant des principes de conduite pendant la vie et des préparations à la mort ; un livre intitulé la *Consolation du pécheur*, et un autre en allemand, intitulé le *Petit jardin de l'âme* (*Ortulus animæ?*) ; tous ces livres étaient reliés ensemble sous une couverture de cuir [1].

Het volgende is nog grover :

« Bouduyn Gheylaert, out omtrent den xxx jaeren, verclaert onder eedt dat hy t'synen huyse heeft d'Nyeuw Testament in duytschen, ende oic een boexken ghenoemt *t' Fonteynken* in duytscher talen. »

« Gevraecht vuyt wat saken hy t' voirschreven *Fonteyken* (lees : *Fonteynken*) verbrandt heeft, dwelck hy in dese vasten opde oude Merct op eenen marctdach gecocht heeft van eenen meysken, die t'selve

(1) Bl. 338-341.

met anderen oude boexken te merct gebracht hadde, t'selve meysken niet kynnende, segt t'selve verbrant te hebben, mits dat de voirschreven meestere Goirt zoe gepreekt hadde opde luteranen. »

Dat wordt vertaeld :

« Baudouin Gheylaert, âgé d'environ trente ans, déclare sous serment qu'il a chez lui un nouveau testament en allemand, et un livre intitulé *la Petite Fontaine*, également en allemand. »

Interrogé pourquoi il a brûlé le livre intitulé la *Petite Fontaine*, qu'il avait acheté pendant le carême, sur le Vieux-Marché, à un homme qui vendait de vieux livres, et qu'il ne connaît pas, il dit qu'il l'a brûlé à la suite d'un sermon de maître Gooris sur les Luthériens (1).

Van eenen meysken, vertaeld door : *d'un homme!*

Een der verdachte personen was : *Meester Peeter Mettenlappe*, in den Ham, *tot Loevenen* (2).

Daer voor leest men : *Me Pierre Mettenlappe*, au Jambon, *à Louvain!*

Onnoodig te zeggen, dat hier in 't geheel niet te denken valt aen een huis of herberg : *de Ham* geheeten, waervoor men te Leuven : *de Hesp* zou gezeid hebben, waer wel aen eene straet of wijk, die dien naem draegt. Al wie eenigs zins met de plaetselyke aengelegenheden van Leuven, Mechelen, Gent of andere nederlandsche steden bekend is, weet dat *ham*, zoowel hier te lande als in Neder-Saksen, oorspronkelijk eene weide, met eene sloot omgraven en beschut, beteekende (3).

Is het begrypelijk, dat de vertaler eenigen twyfel gehad heeft omtrent het volgende : « Jan *in de roode Zee* oft in den Pharo, in de Scipstraet. » Men leest daervoor : « Jean à la *Mer rouge*, ou au lieu nommé Faro (?), rue dite Scipstrate (4). »

---

(1) Bl. 560-561. — (2) Bl. 300-301.

(3) Zie Hoeufft, *taalkundige Bijdragen tot de Naams-uitgangen van eenige, meest nederlandsche plaatsen.* Breda, 1816, in-8. bl. 55.

(4) Bl. 298-279.

Waerom dat vraegteeken? Wie kent Pharao, den koning van Egypte niet?

Geen wonder, dat noch vertaler noch uitgever den zin van het volgende begrepen hebben.

« Catharina Metsijs gevraeght wyen dat zeker boecken toebehoirt d'welck in heur huys gevonden is, groot vier cohieren ende gheintituleert *Ten Spel van Sinnen*, seeght dat t' selve tot huer huyse over onderhalf jaer gelaten hebben de clercken die daer een camer hadden vuyt Vrieslant ende omtrent onderhalf jaer van hyer zy gaene woene, ende sy heeft t' selve eens gelesen maer en weet niet waer toe dat dient, oft goedt oft quaet is. »

Dat luidt aldaer in 't Fransch :

« Catherine Metsijs interrogée pour savoir à qui appartenait certain livre trouvé chez elle et intitulé *le Jeu des Esprits*, elle dit que cet ouvrage a été laissé par les clercs qui occupaient une chambre chez elle; elle a quelquefois lu dans ce livre, mais elle ignore à quoi il peut servir et s'il est bon ou mauvais(1). »

Om het volgende te verstaen moet men juist geen geleerde zijn; de minste vrouw te Brussel, die onze moedertael spreekt, zou hier beter te pas gekomen zijn.

« Jan Beyaerts seegt, dat als hy tot Christiaens Broyaerts int' beginsel vander vasten ginck, soe en soch hy nyet datter yemandt vleesch oft eyeren at, maer sach dat Christiaens huysvrouwe een eye gereet maecte voer een van hueren gebueren die drye daigen inden arbeyt gesetten hadde. »

« Jean Beyaerts déclare que lorsqu'il est allé chez Broyaerts, au commencement de ce carême, il n'a pas remarqué que quelqu'un y ait mangé de la viande ou des œufs, mais il a vu la femme de Broyaerts préparer un œuf pour une de ses voisines qui avait beaucoup travaillé pendant trois jours(2). »

---

(1) Bl. 402—403. — (2) Bl. 416-417.

Eene vrouw, die drie dagen in den arbeid gezeten heeft, dat heet : *une femme qui a beaucoup travaillé pendant trois jours !*

Deze aenhalingen zullen meer dan toereikend zijn om aen te toonen, hoe gebrekkig, hoe ellendig deze vertaling is. Dat de medegedeelde vlaemsche tekst zelf niet beter is, of omdat de afschryver de oorspronkelyke stukken niet wel heeft kunnen lezen of onze tael niet genoegzaem verstond, zou niet moeijelijk zijn te bewyzen. Doch genoeg hiervan.

Ik herhael het, het proces door den heer Campan bekend gemaekt is een yselijk tafereel van den toestand van ons vaderland tydens de regering van Karel den Vijfde, doch juist wanneer men zulke gewichtige oorkonden uitgeeft, wordt het eene hoofdvereischte deze met de grootste nauwkeurigheid te laten drukken. En, wy Vlamingen hebben het recht, het zy landgenooten, hetzy vreemdelingen, die de bronnen onzer geschiedenis zoo deerlijk râbraken, duchtig over den hekel te halen.

Gheel, vermaerd door den eerdienst der heilige Dimphna, geschieden oudheidskundige beschryving der kerken, gestichten en kapellen dier oude vryheid, door P. D. Kuyl, Priester. Antwerpen, J. E. Buschmann 1863. Groot-8° XII, 396, en *Bylagen* en *tafel* 152 blz. *Met talryke platen.*

Het werk, waervan ik hier den titel opgeef, alhoewel een plaetselijk onderwerp behandelende, is voor allen, die zich met de geschiedenis des Vaderlands bezig houden een belangrijk boek. De opzoekingen immers van den eerw. Heer Kuyl omtrent den eeredienst der H. Dimphna zijn een overtuigend bewijs, hoe de

hagiographie eene kostbare bron kan zijn voor de studie der vroegste tyden van onze historie; zy zijn een welsprekend pleidooi ten voordeele der aenmoediging, welke men aen de uitgave van het groot werk der Bollandisten toekent.

Eenige woorden dienen over het hoofdonderwerp van het werk gezegd te worden.

De H. Dimphna vluchtte in den loop der zevende eeuw uit Ierland naer Antwerpen, om aen de vervolgingen van haren vader, te ontsnappen; door dezen achtervolgd en teruggevonden, onderging zy met eenen harer gezellen, den H. Gerebernus, het martelaerschap te Gheel. Kort reeds na hare dood werd zy in die plaets als bloedgetuige des Geloofs vereerd, en tot op heden toe bleef zy de beschermheilige der aenzienlijk geworden gemeente. Ook te Xanten, in het land van Kleef, wordt zy sedert onheugelyke tyden gevierd. Eindelijk in hare geboorte-streek, het land van Orgiel, in Ierland, zijn verscheidene kerken onder hare aenroeping, en een vroegtydige iersche schryver spreckt reeds van haer onder den naem van *Damnad*, bygenaemd *Scene*, dit wil zeggen *de Vluchtelinge*.

Al de omstandigheden, die met deze feiten in verband staen, worden door den eerw. Heer Kuyl met veel schranderheid in het licht gesteld, en geven hem dikwijls aenleiding tot leerryke wenken over verschillige punten, zoo der wereldlyke als kerkelyke geschiedenis van Zuid-Nederland.

Op een enkel punt ben ik het niet volkomen eens met den geleerden schryver. Tot heden wordt te Gheel nog bewaerd een kleine gryze steen, waerop in letters, die schynen tot de VII[e] of VIII[e] eeuw op te klimmen, te lezen staet:

N A

D Ī P H

De eerw. Heer Kuyl denkt, dat deze letters, de eenige overblyvende zijn van een opschrift hetwelk aldus luide :

HIC JACET SANTA VIRGO
ET MARTIR DIMPHNA.

Ik, in tegendeel, voor zoo veel als er volgends de teekening, die in het werk voorkomt, over te oordeelen valt, ben van meening, dat de legende van den steen volledig is, zooals zy thands nog overblijft, en nooit uit iets anders bestaen heeft, dan uit het woord : DIPH-NA, waervan de tweede silbe boven de eerste is geplaetst. Dergelyke wyze van schryven is niet buitengewoon voor het tijdstip tot welk de steen behoort. In der daed op de munten des angelsaksischen konings Eadvald of Ethelbald van Mercië (716-737) leest men soms :

A L D
E A D V (1)
R E X

voor : *Eadvald rex.*

Het zelfde ontmoet men op meest al de munten van eenen der opvolgers van Eadvald, namelijk Burgred (852-874). Opmerkelijk is het, dat de lettergreep ALD, juist midden op EADV staet, even als NA midden op DIPH.

Onmogelijk kan, mijns dunkens, NA een overblijfsel zijn van SANTA — voor SANCTA — ; want indien op den steen de samengetrokken letters NTA stonden in plaets van de aen een gebrachte letters NA, dan zou het hoofd der T zich links en rechts boven de A moeten uitstrekken, hetgeen op den steen het geval niet is. Wat de heer Kuyl voor het bovenste eener T neemt, is dus eenvoudig het bovenste eener merowingische A.

(1) RUDING, *Annals of the Coinage of Great Britain,* III, London, 1840, pl. 4—1.

Dergelyken vorm heeft de A op sommige munten van het eerste geslacht der fransche koningen. Men kan hier over raedplegen de platen van het werk van COMBROUSE, *Monétaires des rois mérovingiens* (1).

Myne lezing komt volkomen overeen met eene opmerking, die de eerw. schryver zelf doet, dat « men, tydens de eerste eeuwen der Kerk, aen heilige persoonen, by hunne begraving, den naem van *Sanctus* of *Sancta* » niet toekende « vermits men slechts den titel van *Heilige* gaf ter gelegenheid eener eerste Verheffing, die toen ten tyde de eigenlyke heiligverklaring was. » « Zoo vond men, « voegt hy er by, » in het oorspronkelyke graf van den H. Eutropius niets dan : EUTROPIUS; en in dat van den H. Kerkleeraer Augustinus slechts : AUGUSTINO. »

Hetgene ik over den steen zegde, strekt tot nadere bevestiging van deszelfs hoogen ouderdom.

Nog eene enkele opmerking heb ik te maken op eenen volzin van bl. 46, alwaer mogelijk een paer regels by het drukken is uitgevallen. « Eene andere rede en welligt de byzonderste, waerom onze streken in Ierland bekend waren is, omdat beide volkeren byna de zelfde tael spraken; vandaer zoo veel iersche priesters en bisschoppen, die reeds in de VIe, maer vooral in de VIIe eeuw, hier het Geloof kwamen verkondigen. »

Het *Iersch*, dat nauw verwant is met het Gaëlisch en het Bretonsch, heeft niets gemeens met het Nederduitsch of met eenige Germaensche tael. Ik denk dus, dat de schryver gesteld had : « Eene andere reden, en welligt de byzonderste, waerom onze streken in Ierland bekend waren is, omdat *de Ieren het Geloof predikten by de Angelsaksen uit Engeland*, *en men van deze en van de oude Nederduitschers uit onze streken, mocht zeggen, dat* beide volkeren byna dezelfde tael spraken.

(1) Paris, 1843, pl. 88.

Eene kleinigheid, die aen den geleerden schryver ontsnapte is het volgende. Er bestaet eene munt uit de eerste jaren der twaelfde eeuw, waerop waerschijnlijk de naem der heilige Dimphna schijnt moeten gelezen te worden. Het stuk draegt immers heel duidelyk : DIPHNA, hetwelk zich anders niet wel zou laten verklaren(1).

Indien ik eenigs zins uitweide over het leven en de oudste herinneringen der H. Dimphna, dan moet ik, opdat mijn verslag niet al te onvolledig en te eenzydig zy, opgeven wat ryke stof al in het werk van den eerw. heer Kuyl is begrepen. Naemsafleidingen voor Gheel en deszelfs omstreken; byzonderheden over de oude plaetselyke kostumen; opzoekingen over de voormalige heeren van Gheel, zoo over de oorspronkelyke bezitters, de Berthouts van Mechelen, als over hunne opvolgers uit de huizen van Hoorn-Perwijs, Merode, 's Heerenberg, enz.; opgave der drossaerts van Gheel; verder de geschiedenis en beschryving der aloude kollegiale kerk van Sinte-Dimphna, der parochiale kerk van Sint-Amandus en Dimphna, als ook der andere godsdienstige gestichten van Gheel; historie der gemeente tydens de beroerten der XVIe eeuw en te midden der oorlogen van lateren tijd; het alles besloten door eene talryke reeks oude oorkonden, als bewijsstukken gedrukt.

Om myne denkwyze over het werk van den eerw. heer Kuyl samen te trekken, vermeen ik te mogen zeggen, dat zijn arbeid eene der beste plaetselyke geschiedenissen is, die sedert jaren in onze zuid-nederlandsche letterkunde verscheen. Gezonde kritiek, onvermoeide opzoekingsgeest, en tevens orde en plan in de behandeling, dit zijn hoedanigheden, die niet van alle schryvers mogen verwacht worden.

C. A. SERRURE.

(1) Zie *Revue de la Numismatique Belge*, D. IX, pl. V, n° 19. — Mag men dit stuk, en ook n° 18 der zelfde plaet, als te Gheel gemunt onder het machtig huis der Berthouts, beschouwen? Dit vraegpunt zoû te veel tijd vergen om te dezer gelegenheid onderzocht te worden.

BYLAGE.

—

De *Ghedencweerdighe historie van de stadt van Sancerre,* vertaeld door Pieter Sterlincx, waervan ik den titel heb opgegeven, bevat nog het volgende tamelijk uitgebreid gedicht. Of het insgelijks in de fransche uitgave van Jean de Lery te vinden is, kan ik niet verzekeren.

DEN LOFSANCK DIE DE SANCERROYSEN DEN HEERE SONGHEN NAER DE VICTORIE VANDEN VOORLEDEN STORM.

Op de wijse : *Les Bourgoignons ont mis le chamys.* Ofte : Swinters Somers euen groen.

Laet ons met reden Godts lof singhen,
want hy heeft ons verlost voorwaer :
en vertellen voor alle dinghen
de daet van zijne macht eenpaer.
Want doen onse wreede vyanden
op ons met machte zijn ghedaelt,
soo heeft hy ons bewaert als de vaillande,
en zijn hant heeft ons niet ghefaelt.

Looft dan al dien Coninck crachtich,
neemt hem altijt in u ghemoet.
Laet oock niet wesen soo verachtich
van ons t'lof toe te schrijven soet,

als velders der vyanden bloedich :
maer Godt die sy d'eere ghedaen.
Dus looft hem doch al met sinnen vroedich :
want hy heeft ons cloeck by ghestaen.

Dat elck een van ons sy gheleeret,
om hem den lof te gheuen bloot,
op dat hy sulcke weldaet vermeeret
aen ons allen cleyn en groot :
want sijnen Enghel heeft hy ons ghesonden
om ons te bewaren ionck en oudt,
van haere wreede bloedighe vonden
die sy ons wilden doen seer stout.

Haer geschut heeft ons soo beschooten,
dat de mueren zijn nedergheuelt
met meer als ses duysent busclooten
waer van de stadt was heel ontstelt.
Maer o God hoe ist moghelijcken ,
al hadden wijt al schoon ghedacht,
dat eenen armen muer alst mocht blijcken
soud' wederstaen een sulcken cracht.

Sy hebben de stadt tot twee steden
seer heymelick ondergrauen cloeck.
Maer haer boos opset wert vertreden,
en haer volbrenghen bleef een coeck.
Want sy meenden ons te bestrijden
alst vier soude hebben ghewrocht :
maer Godt die met haer spot t'allen tijden
heeft haer allen t'herte besocht.

Ons Bollewerck is inne gheuallen ,
waerom sy ginghen dond'ren fel
met sulcke cracht dat d'eerde wallen
stonden en dauerden seer snel.
Wat sy hebben ons soo wel beuochten
dat wy moeten peysen altijt :
hoe dat drie eerden sooen gheulochten
streden teghen den leger wijdt.

Den Wittendonderdach vercoren
quamen sy wreedelicken aen,
als die ons doot hadden gheswooren,
vele met haer schilden omuaen.
Doch haer sweerden wel scherp ghesmeden
die sy op ons hadden ghewet,
en zijn maer door de colders ghesneden,
en veel en heeftet niet ghelet.

Doen nu ons Capiteynen saghen,
tot haer comen dit groot tempeest,
soo zijn sy strack sonder versaghen
gheloopen na den Wal onbeureest.
Om haer vyanden te vernielen,
alsoo sy manlick hebben ghedaen:
waer door ons d'ander boden de hielen
vliedende tot haeren versmaen.

Ons Leeraers hebben sonder falen
de knechten moet ghegeuen bly,
teghen haer, die al sonder dralen,
quamen om ons te moorden vry:
waerom sy seyden sonder sneuen:
soo sy volherden in haren moet
en in haren boosen wil verheuen,
soo souden sy vergaen onsoet.

Och sy quamen soo ypocritich
die weerdighe Catholijcquen,
om te aenbidden seer verwijtich
onse seer schoone Reliquen,
beset met roeren ende piecquen,
daer sy voorliepen seer confuys,
als een deel seer groote Heretijcken,
sonder te cussen t'heylich Cruys.

Den gracht haer tot een becken dienden,
waer op de onse stonden stijf
bereyt om t'ontfanghen dese vrienden,
als Apostelen cloeck int bedrijf:

waer sy met t' Paters nosters clinckten,
maer Libra en Oremus bleef thuys:
dus riepen d'onse diet haer schincken,
singt Requiem voor Gaudeamus consuys.

Nu siet hoe dat de vyanden
van Godt, die altijt voor ons waect,
ghecomen zijn tot grooter schanden,
ons doende zijn wonder onghelaect.
Want hy altijt heeft voorghenomen
sijn volck te verlossen al:
en gheeft haer oock een hart als den vromen
met zijn ghenaedt sonder ghetal.

Dus laet ons Gode ghebenedijen
wy Borghers van Sancerre vaillant,
als een die ons heeft willen vrijen
van svyants moordadighe handt.
En wilt op desen crijch wel peysen,
oock alle landen dat doen condt:
hoe hy ons heeft verlost sonder veysen
en oock ghehouden zijn verbondt.

Castijt sonder verwijt

INHOUD.

—

Bladzyde.

